De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 14

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 14. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag 1920

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008192001_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

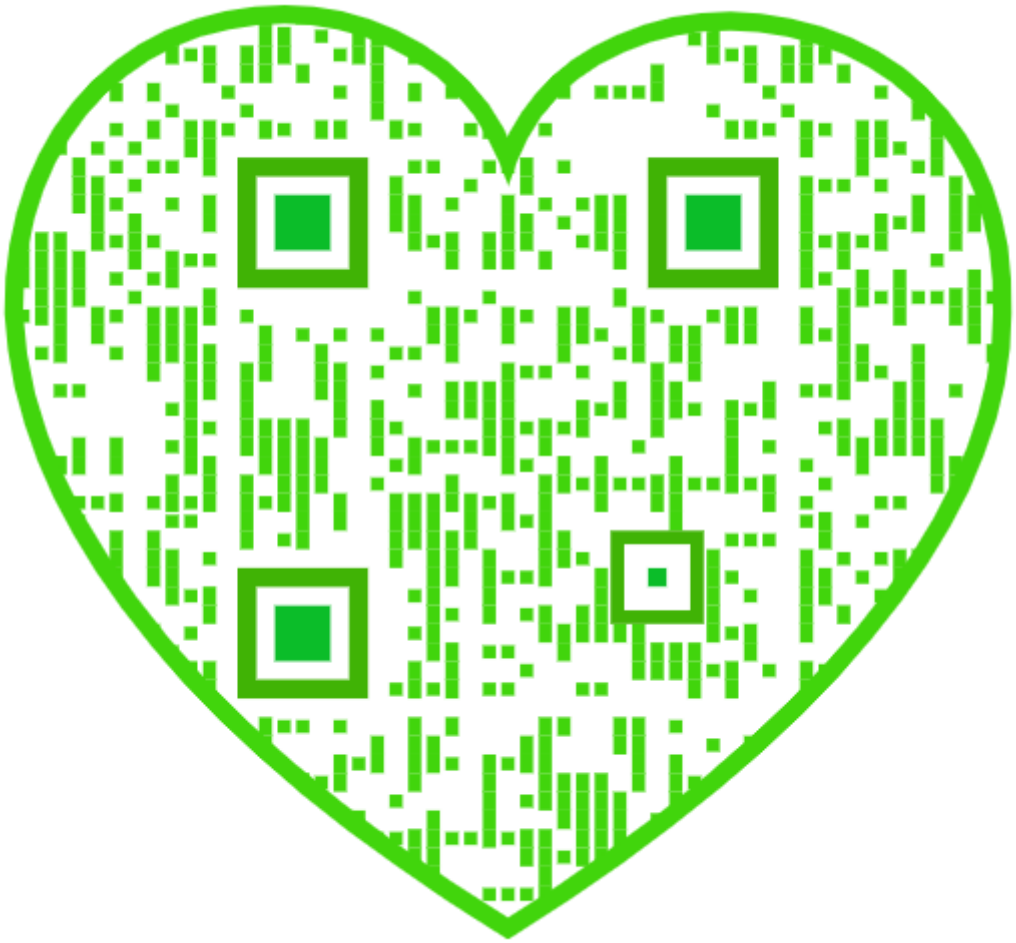

Over ware en schijnbare gallicismen in het Middelnederlandsch.

Wat zijn gallicismen? Naar 't meest algemeene spraakgebruik: een soort van barbarismen, d.i. woorden, woordverbindingen, zinswendingen en zegswijzen, uiterlijk, in klank en (buigings)vorm inheemsch, doch innerlijk, in woordvorming en woordvoeging, maar vooral in beteekenis, schakeering, gevoelswaarde en kleur uitheemsch; oogenschijnlijk klanken, woorden en wendingen der eigen taal, maar gebruikt, opgevat, verbonden op een wijze, (tot dusverre althans) in die taal ongehoord en in strijd met het ‘taaleigen’, alleen gebruikelijk in en nagebootst naar een vreemde taal (in dit geval het Fransch), welker voorbeeld bij analogie gewerkt heeft. Wèl onderscheiden derhalve van de vreemde, ontleende woorden - ‘fremdwörter, lehnwörter’ zegt 't Hoogduitsch -, die ten onzent, wanneer zij min of meer algemeen gebruikelijk geworden zijn, dus ‘burgerrecht verkregen hebben’ en ook min of meer ‘naar 's lands gheleghenheit verduitscht’, d.w.z. in klank (‘uitspraak’) of spelling vernederlandscht zijn, vanouds den weinig vleienden - en ook eigenlijk onjuisten - naam ‘bastaardwoorden’ gedragen hebben.

Deze welbekende, duidelijke en geriefelijke, op een kenmerkend verschil gegronde onderscheiding tusschen barbarismen en ‘bastaardwoorden’ prijs te geven voor een ruimere toepassing van den term ‘barbarisme’ op allen invloed, dien de eene taal van eene andere ondergaat, zooals door den heer VEENENBOS in dit tijdschrift III 190 bepleit is[1)], schijnt mij onwenschelijk. Wel dient erkend dat 1°. inheemsche woorden met vreemde afleidingsuitgangen - die eigenlijk met meer recht ‘bastaardwoorden’ zouden kunnen heeten - als 't ware tusschen beide groepen in staan of wel tot beide (of ook tot geen van beide) behooren; 2°. wij, waar 't een zóó nauw verwante taal als 't Duitsch betreft, beide groepen soms kwalijk uiteen kunnen houden, daar immers Duitsche woorden, geadapteerd aan, getransponeerd of ‘omgeschreven’ in het Nederlandsche klank- en letterstelsel (als b.v.

1) Verg. ook het gebruik van ‘gallicisme’ bij BRUNOT (zie beneden, blz. 10, noot 1). - SALVERDA DE GRAVE schijnt den term te vermijden (zie beneden, blz. 6, noot 3).

aanzicht, onbestemd, het zooeven door mij zelf gebezigde *omschrijven* enz.), zoowel tot de eerste als tot de tweede categorie gebracht kunnen worden.

Dat voorts barbarismen, in dit geval gallicismen, wijl oogenschijnlijk inheemsch en minder hinderlijk voor 't taalgevoelig oor, gemakkelijker overgeplant worden, wortel schieten en veld winnen dan de uiterlijk altoos nog veel eer te herkennen Fransche ‘bastaardwoorden’; dat zij derhalve voor den eigen aard en geest, ‘den genie’ (als men in de 18de eeuw placht te zeggen) der taal veel gevaarlijker en verderfelijker zijn, daar zij leeren en gewennen eigen woorden en uitdrukkingen te bezigen in beteekenissen, toepassingen, verbindingen, die niet geregeld historisch of logisch uit de vanouds bekende voortvloeien, soms dwars daartegenin gaan: dit alles mag thans zeker wel als algemeen erkende waarheid beschouwd worden.

Niet minder algemeen bekend is het dat met betrekking tot gallicismen de staat van zaken in Noord- en Zuid-Nederland gansch verschillend is. Wij Noordnederlanders, steunende en gerust op onze oude, eigene, zelfstandige cultuur, in de laatstverloopen eeuw niet meer - als voorheen wèl! - éénzijdig alleen aan den invloed der zuidelijke, Romaansche taal en beschaving blootgesteld, veroorloven ons wel in gemeenzaam gesprek, of ook zelfs in geschrifte, zeer vele (min of meer geadapteerde) Fransche woorden, wendingen en aanhalingen, onbekommerd om het gevaar eener (voor ons sedert eene eeuw hersenschimmig geworden) verfransching; doch ondanks nog steeds zoowel veelvuldige als omvangrijke Fransche lectuur zijn eigenlijke gallicismen in 't spreken en 't schrijven hier te lande thans zeldzaam. In Zuid-Nederland daarentegen hebben de meeste Vlaamschgezinde schrijvers, steeds omringd door Fransch-sprekende en -schrijvende medeburgers, ja gedwongen zelf telkens die taal te gebruiken, met het Brusselsche ‘Beulemansch’ of ‘Kaeckebroecksch’ - afzichtelijk type eener ‘bastaard’- of mengeltaal - voor oogen, een heiligen afschuw van alle Fransche woorden; van hunne schrijftaal kan men, ditmaal in den eigenlijken zin, zeggen: ‘er is geen woord Fransch bij’! Een puriteinsch purisme, dat kwalijk te recht door ons Noordnederlanders, in zooveel gunstiger, natuurlijker omstandigheden verkeerende, bespot wordt. Immers de Vlamingen zijn - zij mogen mij de oogenschijnlijk weinig vleiende vergelijking vergeven - huns ondanks te vergelijken met drankzuchtigen, die slechts door algeheele onthouding te genezen zijn, doch voor wie het matig gebruik, dat sterkere beenen wel kunnen dragen, gevaarlijk zou blijken. Maar ‘dum vitant stulti mala in contraria currunt’: de ongelukkigen ver-

vallen van Scylla in Charybdis; terwijl zij angstvallig elk Fransch woord verwijderen, krioelt hunne geschreven en gesproken taal in woordbeteekenis, zegswijzen, zinswendingen, de laatstgenoemde zelfs ook in ‘accent’ (in den allerruimsten zin des woords: toon, klem, vocaaltimbre, zinsmelodie en rhythme) van ‘gallicismen’.

Vrij wel gelijk ten onzent HOOFT en andere ‘taalzuiveraars’ der 17de eeuw, die, althans in hunne op de studeerkamer door- en volwrochte geschriften, incluis het literaire genre der Brieven[1], eenzelfde, hier vooral tegen het Latijn gekeerde overpreutsche purisme huldigen - het ‘harnasduitsch’ van HOOFT, dat, de oude orde van zaken omkeerende, in marginale glossen nieuw gevonden Nederlandsche woorden door de vanouds bekende Latijnsche moet ‘verduitschen’, d.i. verduidelijken -, maar die terzelfder tijd door een heerleger van latinismen de zoo angstvallig in hare ‘zuiverheid’ bewaarde taal in Romeinsche kluisters slaan en op andere, maar niet minder afdoende wijze ‘verontzuiveren’.

Als overal en altijd in de wereld gaan ook hier zekere vaste getijden: ebbe en vloed. Op tijden van slappe toegefelijkheid volgen tijden van trotsch verzet. Wekte de verfransching der latere middeleeuwen het purisme, het ‘schuimen’ en ‘bouwen’ der eigen taal van de 16de en 17de eeuw, de verduitsching der 18de en 19de eeuw heeft een sterke anti-Duitsche ‘taalzuivering’ teweeggebracht. Maar ook deze actie heeft weer reactie verwekt. De ‘taalpolitie’ van overijverige ‘taalzuiveraars’, steeds blootstaande aan 't gevaar van benauwde bekrompenheid, kweekt bij anders, ruimer denkenden tegenzin, vooral gegrond op historische studie. Immers, wordt gezegd, welke taal is ooit of ergens geheel ‘zuiver’, ‘van vreemde smetten vrij’ geweest? Stellig niet de onze, de taal van een klein volk, eerst sedert ruim drie of vier eeuwen zelfstandig, en zich dat afzonderlijk bestaan nog nauwelijks zoo lang bewust, levende te midden van drie groote natiën, wier talen, in verschillende tijden en in verschillende mate, na en naast het altijd en alom tegenwoordig Latijn, vanouds breeden en diepen invloed op onze taal, letteren en beschaving geoefend hebben. Zijn er ook wel vaste, nimmer falende kenmerken voor barbarismen, inzonderheid voor germanismen, te vinden?[2] Heeft

1) Niet in de ambtelijke brieven, welker met vreemde woorden doorspekte kanselarij- en stadhuistaal in dit geval - merkwaardig genoeg - zeker vrij wat dichter niet alleen bij de oudere literaire overlevering, maar ook bij de toenmalige levende, gesproken taal staat.
2) Zie De nieuwe Taalgids III 230-8.

men eigenlijk wel het recht om een historisch en logisch verklaarbare begripsontwikkeling van een Nederlandsch woord te wraken als strijdig met ons ‘taaleigen’, alleen omdat die begripsontwikkeling in het overeenkomstige Hoogduitsche woord reeds vroeger heeft plaats gevonden en - in navolging van het Hoogduitsche voorbeeld - eerst nu op het Nederlandsche aequivalent wordt toegepast? Of geeft, omgekeerd, het voorkomen van een woord bij een of anderen onzer schrijvers uit middeleeuwen of lateren tijd zonder meer aanstonds het recht om het te vrijwaren van de blaam een germanisme te zijn?

Maar, gaan sommigen sceptisch voort, is die ‘verbasterende’, ‘verontreinigende’ invloed ook wel inderdaad zóó verderfelijk voor het ‘taaleigen’ en voor den ‘volksgeest’ (trouwens vrij onbepaalde, nevelachtige begrippen)? Heeft de eeuwen lang voortgezette, stellig zeer ver en diep doorgedrongen invloed der Fransche taal op de onze nu werkelijk onze taal zóózeer ‘verontzuiverd’, ons taalgevoel en ons taalbesef verzwakt, ons volkskarakter verbasterd? De Deensche en de Zweedsche schrijftalen maken op ons den indruk, veel meer nog dan de onze vol te zitten, ja als 't ware over te loopen van min of meer aangepaste, getransponeerde Duitsche woorden en wendingen: heeft dit den aard dier talen, heeft het de Skandinavische ‘volksziel’ aangetast?

En zelfs - zullen enkelen nòg verder gaan - al ware dit nu eens zoo, zou dat zoo'n onoverkomelijke ramp zijn? Kan en mag de geest van een taal en van een volk zich niet wijzigen naar en zich aansluiten bij die van andere volkeren? Zou het niet veeleer een eerste stap zijn op den goeden weg, den weg althans der toekomst, door het beloop der geschiedenis duidelijk aangewezen[1)], dien der algemeene verbroedering aller volkeren, ‘stammen’ en ‘rassen’, aller menschen kortom, met één en dezelfde taal, hetzij dan Volapük, Esperanto, Ido, Engelsch, of welke andere vervaardigde of levende taal? Indien b.v. het ‘Beulemansch’ of ‘Kaeckebroecksch’ de algemeene ‘Belgische, nationale’ taal werd[2)], ware immers alvast de Vlaamsche quaestie in België opgelost! En is het Engelsch niet in oorsprong een soortgelijke ‘mengeltaal’, evenals het Afrikaansch, en zelfs in zekeren zin het Fransch? In allen gevalle, wat baat ons al dat gepeuter en gewroet? Is er tegen dien invloed der vreemde talen, in onzen tijd en in ons land, wel iets te doen, nu het onderwijs en de na de school voortgezette lectuur der drie moderne talen[3)] - vele

1) Verg. straks, blz. 8.
2) Gelijk wel eens, niet alleen in bittere scherts, voorspeld is.
3) De twee oude talen immers zullen welhaast afgedaan, althans hun besten tijd gehad hebben!

ontwikkelde Nederlandsche mannen en vrouwen lezen nu immers voor hun studie of bedrijf, tot verheffing of ontspanning, ten minste evenveel Duitsch, Engelsch en Fransch als Nederlandsch - het gevoel voor de idiomatische uitdrukking afstompen, straks, na de instelling van doctoraten in die talen, wellicht ook de wetenschappelijke beoefening onzer moedertaal bedreigen? Hopelooze en nuttelooze strijd! Immers het begrip 'taalfout' bestaat niet meer, is verouderd en veroordeeld: alles is evolutie, *πάντα ῥεῖ*, niets is volstrekt, alles betrekkelijk, vergankelijk: tout passe, tout casse, tout lasse!

Ziehier de uiterste consequentie van een half sociaal-politiek internationalisme, in verbond met wetenschappelijk historisme. Dat echter stellig ook weer reactie zal wekken, zoolang een volk nog eenig zelfbesef bezit en niet wil op-, d.i. ondergaan in de navolging van of samensmelting met andere volkeren. Zoo zal de strijd ook hier blijven heen- en weer golven.... en zullen velen den vanouds vermaarden 'gulden middenweg' tusschen beide uitersten den besten blijven achten.[1)]

1) Ten einde het verwijt te ontgaan, louter sceptisch-historisch anderer verschillende meeningen weer te geven, veroorloof ik mij hier een in den laatsten tijd steeds verder voortwoekerend stellig germanisme (of algemeener: barbarisme?) als zoodanig te brandmerken, t.w. het gebruik, van den 'onvoltooid verleden' iplv. den 'voltooid tegenwoordigen' tijd. Hoevele vreemde en veelal nog moeilijk te verklaren vermengingen van 'imperfectum' en 'perfectum' (en 'praesens historicum') wij ook bij oudere dichters (en prozaschrijvers?) aantreffen, ons hedendaagsch taalgevoel weifelt nimmer in de keuze (die hier nu niet nader toegelicht behoeft te worden) tusschen deze beide tijden. Maar in de dagbladen, vooral in de jonge rubriek 'Het nieuws in dit nummer', leest men nu dagelijks volkomen gelijksoortige, korte, samenvattende, alleenstaande berichten vlak onder elkaar om beurten in de beide genoemde tijdsvormen gesteld: 'De Koninklijke familie *is* heden in Den Haag *teruggekeerd*. De motie van LODGE *werd* door den Amerikaanschen Senaat *verworpen*. De Staatscommissie.... *heeft* haar rapport *aangeboden*. De uitvoerende raad van den Amerikaanschen arbeidersbond *besloot* de mijnwerkers in hun staking te steunen.' Enz. enz. Veelal staan, als in de bovenstaande voorbeelden, de binnenlandsche berichten in 't perfectum, de buitenlandsche in 't imperfectum. Geen wonder: de laatste zijn meest uit Duitsche (ook Fransche of Engelsche?) bladen vertaald; en op dit punt verschilt het Nhd. (of wel bepaaldelijk het Noordduitsche) taalgebruik opmerkelijk van het Nnl. (b.v. *Waren Sie gestern im Concert*? × *Is U gisteren op 't concert geweest*?). Ouder, en reeds vaster, is het gebruik van *overleed* iplv. *is overleden* in doodstijdingen, van *hier woonde* iplv. *hier heeft gewoond* op gedenksteenen enz.: alles m.i. toch zeer stellig onnederlandsch, naar het Duitsch of Engelsch gevolgd, en vooral door het dagelijksch gezicht inderdaad ons taalgevoel op dit punt verstompend.

Maar niet voor deze beschouwingen - geenszins nieuw, veeleer samenvatting van het telkens weer van verschillende zijden te berde gebrachte - heb ik hier ruimte gevraagd. Ik wil hier niet, na de belangrijke opstellen der heeren VEENENBOS en DE VOOYS over germanismen en anglicismen in dit tijdschrift[1], als derde de vraag behandelen: 'Hoe zijn gallicismen te beschouwen?' Mijn doel is alleen een kleine bijdrage te leveren tot wat ik bijna 'een vergeten hoofdstuk' in SALVERDA DE GRAVE'S magistraal werk: 'De Franse Woorden in het Nederlands' zou willen noemen, indien niet juist die titel mij dit verbood, immers uitdrukkelijk alleen de 'Fransche woorden' in-, en dus de eigenlijke gallicismen buitensloot[2]. Inderdaad is er in dat werk slechts zeer in 't voorbijgaan, op blz. 31-32, van zulke 'vertalingen' eenig kort gewag gemaakt. Iets meer is er over dit onderwerp te vinden in zijn jonger, kleiner, maar toch in sommige opzichten ruimer veld bestrijkend geschrift: 'L'influence de la langue française en Hollande d'après les mots empruntés', waar op blz. 106-117 gehandeld wordt over die 'traductions'[3], vooral in aansluiting bij BALLY'S 'Traité de stylistique française'.

Een ander wichtig en gewichtig standaardwerk daarentegen, van DE VREESE, behandelt wel de 'Gallicismen in het Zuidnederlandsch'[4],

1) III 190-201, 224-39; VIII 124-31, 161-81, 225-35.
2) Daarnaast vestig ik de aandacht op den 'Excurs' van EDW. SCHRÖDER over 'Veldeke und die Fremdwörter', achter in KRAUS' (hier te lande al te weinig bekend geraakt) boek over 'Heinrich von Veldeke und die mhd. Dichtersprache', s. 180-9.
3) Ook hier wordt de term 'gallicisme' - opzettelijk, als dubbelzinnig? - niet gebezigd. 't Is waar, niet elke 'traduction' is een 'gallicisme', althans in den afkeurenden zin des woords.
4) Dat bij zijn verschijnen in 1899 door zijn voor Zuidnederlandsche ooren zéér verre gaand purisme, en vooral door zijn onvervaard noemen en op de kaak stellen van naam en toenaam der schuldige schrijvers in Vlaamsch-België een groote (maar niet onbegrijpelijke, voor den goeden invloed van het boek allicht nadeelige) ontstemming heeft verwekt, zich uitende in PRAYON VAN ZUYLEN'S 'Over Taalpolitie' (in de Versl. en Meded. d. Kon. Vl. Acad. 1899, 270-312, 357-67), die weer uitlokten DE VREESE'S 'Taalzuiveraar's Borstwering' (a.w. 1900, 28-130, 224-377, ook afzonderlijk verschenen), nog weer gevolgd door P.v.Z.'s 'Taalzuiveraar's Borstwering afgeweerd en weggeborsteld' (a.w. 1900, 589-700); zie ook E.P. VAN DEN BERGHE, Een boek over onze hedendaagsche schrijftaal, in Het Belfort XIV (1899) 266-84, 341-60. Jammer dat het voortreffelijke boek, weldra bijna uitverkocht, destijds niet gevolgd of vervangen is door een beknopte samenvatting, voor practisch gebruik (zonder de namen der auteurs!). Thans zal daarvan, bij den droevigen staat en loop van zaken in België, wel niets meer komen!

maar.... bepaalt zich tot die in de h e d e n d a a g s c h e taal. Zoo zijn de g a l l i c i s m e n i n h e t M i d d e l n e d e r l a n d s c h door geen der beide schrijvers behandeld. In de volgende bladzijden wensch ik nu een bijdrage over dit onderwerp te geven door de bespreking van een en ander, dat hetzij inderdaad daartoe gerekend mag worden, of op 't eerste gezicht althans den indruk kan maken daartoe te behooren: ware of gewaande, blijkbare of oogenschijnlijke gallicismen in het Middelnederlandsch.

In 't algemeen heb ik, vooral indertijd bij de bewerking van artikelen voor het Nederlandsch Woordenboek, telkens weer en steeds meer den indruk gekregen, dat onze taal - gelijk trouwens bij eenig nadenken, met het oog op de bovenbedoelde geschiedenis van ons volk, a priori te verwachten is - veel meer dan men zich over 't algemeen bewust is, vol zit niet alleen van Latijnsche, Fransche en Duitsche (en sommige Engelsche) 'bastaardwoorden'[1], maar ook van 'barbarismen' uit die talen; welke echter, reeds lang geassimileerd en in onze gewone taal opgenomen, in 't geheel niet meer als zoodanig beseft en gevoeld worden. Ik bedoel allerlei overeenkomsten, parallelieën in de beteekenissen en de begripsontwikkeling, vaste verbindingen van znw. en bnw., znw. en ww., zegswijzen, zinswendingen, spreekwoorden, die zich bij schier elk belangrijk, niet in beteekenis nationaal beperkt woord voordoen; zulke als b.v., om nu bij 't Fransch te blijven, *gevaar loopen, indruk maken, zich rekenschap geven, zich herhalen, zich begeven, ziehier, ziedaar*, niet alleen te vergelijken met, maar zeker wel gevolgd naar fr. *courir risque, faire impression, se rendre compte, se répéter, se rendre, voici, voilà* enz. enz.[2]

Doch wanneer men zich nu door enkele of ettelijke van die gevallen laat verleiden om al zulke overeenkomsten als vertalingen op te vatten, dan rijzen hier aanstonds verschillende vragen en bedenkingen, die velerlei voorbehoud medebrengen.

1°. Hoevele dezer paralleliën zijn n i e t toe te schrijven aan vertaling of navolging, maar te verklaren uit zelfstandige, evenwijdige ontwikkeling van den in 't algemeen overal en altijd aan zich zelf gelijken menschelijken geest in verschillende volken en talen? 'Er

1) Verg. ook beneden, aan het slot, over de hier veel meer dan in Duitschland gangbare Fransche zegswijzen, spreekwoorden, aanhalingen enz.
2) Zie reeds enkele voorbeelden genoemd Taal en Lett. IX 201-2.

is meer gelijk als eigen' zegt ons spreekwoord: gelijkenis bewijst nog geen identiteit of verwantschap[1]. Twee beteekenissen, verbindingen, wendingen, constructies kunnen zeer wel op verschillende plaatsen en tijden, doch geheel zelfstandig en onafhankelijk van elkander, uit gelijke beginselen langs gelijke wegen zich gevormd en ontwikkeld hebben. Dit is kennelijk de bedenking, die SALVERDA DE GRAVE van de behandeling dezer 'vertalingen' heeft afgehouden.[2] Het is eigenlijk dezelfde moeilijkheid, die zich voordoet bij de op soms zéér ver van elkander gelegen plaatsen en tijden gevonden en toch in hoofdzaak gelijke vertelsels, sprookjes, sagen, legenden en mythen[3]; dezelfde ook als bij het vraagstuk der gelijktijdige uitvinding, de 'coïnventie', van de boekdrukkunst, den verrekijker enz.

2°. Bovendien rijst, hetzij men parallelle ontwikkeling al dan niet waarschijnlijker acht dan ontleening, d.i. vertaling, bij het opmerken van zulke overeenkomsten in de moderne talen aanstonds eene andere vraag, t.w.: Hoe oud zijn deze overeenkomsten? Zijn zij, alle of de meeste, het gevolg van het moderne, versnelde en verveelvuldigde verkeer en de daardoor overal verspreide, gelijke en gelijkmakende m o d e r n e c u l t u u r, die den geest of de ziel - de 'mentaliteit' en de 'psyche', zooals het tegenwoordig steevast heet - der verschillende volkeren... weinig meer doet verschillen?[4] Zonder twijfel komt zéér veel op rekening van die allen en alles, volken en talen vereffenende moderne cultuur. En zoo is 't ook te verklaren dat, alles bijeen, het N n l. in 't algemeen meer overeen komt niet alleen met het N f r. en het N e n g., maar ook met het N h d., dan het M n l. met de gelijktijdige stadiën dier naburige talen; al zou men aanvankelijk bij zoo nauw verwante talen als Nederlandsch en 'Overlandsch' (Hoogduitsch) veeleer een divergeerend dan een convergeerend beloop verwachten.

Evenwel, al ontbreken die vereffenende krachten van den nieuwen tijd in de middeleeuwen nog, in plaats daarvan doen zich in dat tijdperk andere, wellicht niet minder machtige, in heel West-Europa werkende factoren gelden; zoodat er ook in de middeleeuwen reeds

1) STOETT, Spreekw. 3, n°. 609.
2) 'Omdat het mij vooralsnog onmogelijk lijkt methodies te bepalen welke uitdrukkingen als vertalingen zijn te beschouwen', Fr. Woorden 32; verg. Infl. 109-13.
3) Zie b.v. enkele voorbeelden Taal en Lett. V 139-43; en voorts De Nieuwe Taalgids X 241-2.
4) Zie beneden, blz. 10, noot 2.

vele overeenkomsten verklaard zullen moeten worden uit zulke (niet in den aanleg van den menschelijken geest als zoodanig gegronde, maar wel) ginds en hier gelijkelijk werkende invloeden, in allen gevalle niet uit eigenlijke rechtstreeksche vertaling uit het Oudfransch in het Middelnederlandsch.

Zoodanige factoren waren stellig:

1°. De feodale inrichting van den staat of liever van de maatschappij, met hare ‘staten’ (standen), hare gilden en andere corporatiën, hare grootendeels Germaansche rechts- en staatsinstellingen.

2°. De hoofsche cultuur, literatuur en kunst van den adel, die hare literaire uitdrukking vindt in den stijl van epos, lyriek of drama.

3°. (misschien wel 't eerst te noemen) De Roomsch-Katholieke Kerk, de moeder en de hoedster van alle hooger geestelijk leven, van alle kunst en van alle (in 't Latijn vervatte) wetenschap; welke Latijnsche literatuur zelve weer de grond is geweest - dit heeft men in den laatsten tijd telkens opnieuw meer leeren inzien en erkennen - waaruit niet alleen alle geestelijke, didactische en stichtelijke, maar ook zeer veel van de wereldlijke, epische, lyrische en dramatische literatuur, zelfs van de zoogenaamde populaire ‘volkspoëzie’ zijn oorsprong genomen en zijn voedsel getrokken heeft.

Deze drie middeleeuwsche machten - misschien ware 't beter in 't algemeen van den middeleeuwschen geest te spreken - hebben hun neerslag natuurlijk ook in onze Mnl., gelijk in de Ofr., Mhd. en Meng. taal achtergelaten.

In allen gevalle, hetzij het beloop con- dan wel divergeerend is geweest, en hoevele van die overeenkomsten tusschen Mnl. en Ofr. aan de gelijke ontwikkeling van den menschelijken geest of aan de gelijke werking derzelfde invloeden in de middeleeuwen toegeschreven mogen worden, d a t die overeenkomsten tusschen de Mnl. - en evenzeer, althans ook de Mhd. en Meng. - en de Ofr. wijze van uitdrukking, zóó talrijk zijn, dat ze iedereen, die met eenige kennis van 't Mnl. Ofr. leest, telkens treffen moeten, durf ik beweren en wil ik thans hier nader betoogen met een lijst van gaandeweg bij de lezing of raadpleging van Ofr. teksten toevallig gevonden, ten deele ook uit STOETT'S Mnl. Syntaxis opzettelijk bijeengezochte gevallen: zeker slechts een klein deel van hetgeen een stelselmatige, voortgezette vergelijking zou opleveren.

Ik ga hier dus handelen niet over overneming van (min of meer in vorm gewijzigde) Oudfransche woorden, maar over Middelnederlandsche gallicismen, in den bepaalden zin van v e r t a a l d e of n a -

gevolgde woorden[1], overneming of ontleening van beteekenis[2], met inbegrip van nagevolgde zinswendingen, constructies enz.: bijzonder middeleeuwsche beteekenissen, toepassingen, verbindingen en zegswijzen, aan 't Ofr. en 't Mnl. eigen, gelijkelijk uit de eigenlijke beteekenissen ontstaan en gelijkelijk van het hedendaagsche taalgebruik afwijkende. Tevens zij hier, ter voorkoming van misverstand, met nadruk gezegd, dat ik beneden genoemde gevallen van parallelie geenszins alle voor zoodanige vertalingen houd, maar alleen tot nader onderzoek en schifting hier een kleine verzameling heb bijeengebracht. Evenmin of nog minder heb ik al deze gevallen als gallicismen willen brandmerken: eene afkeuring, die bij een zuiver historisch onderzoek uit den toon vallen en kwalijk voegen zou.

Vooraf wil ik nog op enkele moeilijkheden wijzen, die zich, naast de boven, blz. 8 genoemde, voordoen bij deze en dergelijke pogingen om dieper door te dringen in den geest, nader de oorspronkelijkheid en echtheid te bepalen van onze middeleeuwsche, ten deele van alle oudere taal.

Vooreerst de telkens weer rijzende vraag: hoeveel van het hier besprokene heeft alleen tot de min of meer kunstmatige schrijftaal der poëtische (althans berijmde) epische, lyrische, dramatische, meestal naar 't Fr. vertaalde of nagevolgde literatuur behoord; maar niet tot de toenmaals levende, gesproken taal, misschien zelfs ook niet tot de taal der meer oorspronkelijke, of ook der naar 't Latijn bewerkte geschriften[3]. Inderdaad mogen wij a priori van onze middeleeuwsche

1) Dus niet in den zéér ruimen zin, waarbij men er allen Franschen invloed onder verstaat, gelijk b.v. BRUNOT in zijn voortreffelijke Histoire de la langue française (I 399) doet, als hij zegt: ‘Utenbroeke, Assenede, Boendale continuent à faire de leur langue un gallicisme perpétuel’, waarmede, blijkens den samenhang, eerst en meest ontleende Fransche woorden bedoeld zijn. Die karakteristiek is trouwens sterk rhetorisch overdreven; met dezelfde overdrijving zou men b.v. RUUSBROEC'S taal, naar mijne beperkter opvatting van het begrip ‘barbarisme’, wel ‘un latinisme perpétuel’ kunnen noemen (zie Onze Eeuw 1917 IV 410 vlgg.).

2) Verg. het in dit tijdschrift XIII 219 opgemerkte over de ‘betekenisontlening.... vooral in moderne tijden, waarin de talen kultureel steeds nauwer verwant worden’; voorts VII 76 over ‘wortübersetzung’ of ‘lehnübersetzung’ (kwalijk geslaagde pogingen om de zaak met één samengesteld woord te benoemen) en het aldaar aangehaalde, alsmede SALVERDA DE GRAVE t.l.a.p. Gevallen dus als b.v. ohd. *hêrro*, dominus, vertaling van mlat. *senior, duiden* van *vulgare, dienen* van *servire*.

3) Waarin veeleer latinismen te verwachten en ook inderdaad te vinden zijn (zie hierboven, noot 1).

‘dichters’, meerendeels geen groote kunstenaars - ‘clerke’, zonder sterke artistieke individualiteit en persoonlijken stijl, die hunne Fransche voorbeelden vertaalden of navolgden zonder eenig blijk van een (eerst in een tijdperk van verder gevorderde cultuur ontstaand) puristisch streven - niet veel anders verwachten dan een sterk, ja in merg en been verfranscht Dietsch. Wij mogen zelfs vermoeden dat wij dit alleen daarom nog niet zoo duidelijk zien (als wij 't nu b.v. in slordig vertaalde moderne Fransche romans zouden opmerken), omdat de vergelijking met de ‘onverbasterde’ taal òf bij gebreke aan genoegzame afbeelding daarvan onmogelijk, òf, voorzoover wèl mogelijk (b.v. met naar het Latijn vertaalde geschriften) nog niet of nauwelijks ter hand genomen is.

Wat nu deze onderscheiding tusschen de een poos in zwang zijnde modieuse literaire taal of ook individueele slordige navolging en de ‘gemeenlandsche’ taal betreft, niet altijd is hierbij de proef op de som mogelijk, die b.v. den veel besproken, vooral uit DIRC POTTER'S[1] werk opgemaakten sterken Overlandschen invloed op het Hollandsch-Duutsch - en ook op het Vlaamsch-Dietsch? - tijdens het Beiersche huis bij eenig nader toezien doet verbleeken, t.w. de toetsing aan de latere gesproken en geschreven taal: wat hierin niet meer bekend is blijkt òf nooit òf slechts zeer los, kort en ondiep wortel te hebben geschoten in de levende taal, heeft zich slechts losjes aan de bovenste laag der schrijftaal gehecht en is weldra weer weggevaagd en verdwenen.

Een andere vraag, die wel vooralsnog geen onmiddellijke beantwoording eischt, maar zich toch telkens opdringt, is: hoeveel hiervan heeft alleen tot de ‘Z u i d nederlandsche’, d.i. in hoofdzaak Vlaamsch-Brabantsche, niet tot de ‘N o o r d nederlandsche’, d.i. voor de middeleeuwen nog in hoofdzaak Hollandsche (schrijf)taal behoord?[2] In deze

1) Die wel Overlandsche, maar weinig Fransche woorden gebruikt (S. DE GRAVE, Fr. W. 114). Zijn zoon daarentegen, GHERIJT POTTER VAN DER LOO, de vertaler van FROISSART, is (denkelijk juist als zoodanig) een der ergste ‘gallicisten’ (zie BRUNOT, a.w. 398). Jammer dat de taal van JAN VAN HEELU op dit stuk nog door niemand onderzocht is. Wat bij hem - naar luid zijner eigen bekentenis immers ‘des Fransoys niet wel meester’ - aan Fransche woorden en aan gallicismen voorkomt heeft natuurlijk meer kans tot de algemeene, ook gesproken taal behoord te hebben.

2) SALVERDA DE GRAVE is zich deze moeilijkheid wel bewust, dat hij, voor de ME. gedwongen uit geschreven, voor een overgroot deel Vlaamsch-Brabantsche bronnen te putten, voor den nieuweren tijd daarentegen eerst en meest de hedendaagsche gesproken Hollandsche taal raadplegende, noodwendig een niet volkomen zuiver historisch beloop voor oogen krijgt en stelt (zie Fr. W. 26-7). Toch heeft hij wel een poging gedaan om Vl. Br. en Holl. schrijftaal te onderscheiden (zie a.w. 114-7); waarnaast ik nog eens wijs op SCHRÖDER'S boven, blz. 6 aangehaald opstel. Of echter MELIS STOKE, waarschijnlijk afkomstig uit Zeeland, dat toen nog ten minste evenzeer naar Vlaanderen als naar Holland georiënteerd was (zie BLOK, Holland u. das Reich vor der Burgunderzeit, in Gött. Nachr. 1908, 624 vlgg.; HOFKER, De Taal van MELIS STOKE 99) wel als tolk der Hollandsche schrijftaal mag aangemerkt worden, staat toch te bezien.

fijnere onderscheiding der verschillende, hetzij gewestelijke of literaire ‘taalkringen’ zijn wij, ondanks onze lexicographie en ondanks de herhaalde aansporingen van DE VOOYS e.a. in dit tijdschrift, nog niet ver gevorderd. Intusschen, al is het wenschelijk zich deze voorloopige onmogelijkheid van nauwkeuriger onderscheiding bewust te blijven, zij behoeft ons niet te weerhouden alvast eenig materiaal ter nadere toetsing te verzamelen.

Ten slotte dient hier een practische moeilijkheid genoemd: het zeer hinderlijk gemis van een Oudfransch woordenboek, dat ook maar eenigszins te vergelijken valt met den ‘Thesaurus’, dien wij in VERDAM'S (helaas, driewerf helaas, niet door hem zelf meer geheel ten einde gebracht) Middelnederlandsch Woordenboek bezitten.[1] Ja, wij beseffen de waarde van dezen schat eerst ten volle, wanneer een onderzoek als dit ons noopt tot een gedurige vergelijking met hetgeen de Ofr., of ook de Mhd. en Meng. philologie daartegenover heeft te stellen.[2] Wat zijn de enkele of ettelijke citaten, min of meer stelselmatig - niet zoo heel veel beter misschien dan indertijd ten onzent OUDEMANS placht te doen - onder enkele rubrieken gebracht, zonder noemenswaarde poging tot hetzij historische of logische volgorde of groepeering der beteekenissen, zonder ‘hoofd’, waarin over oorsprong en verwantschap, geschiedenis en aard van het woord het noodigste gezegd en de literatuur er over vermeld wordt, in de 10 deelen van GODEFROY'S ‘Dictionnaire de l'ancienne langue française’, vergeleken met den rijkdom van methodisch gerangschikte, historisch-philologisch verwerkte en toegelichte gegevens, opgetast in de 9 schatkamers van VERDAM'S ‘museum van taaloud-

1) Waarnaast wij voor de A tot O bovendien in STALLAERT nog een welkome aanvulling vinden.
2) Al dient erkend dat het D. Wtb. en de N.E.D. (voor 't Ofr. ook zelfs Littré), die zich niet, als ons Ned. Wdb., tot den nieuweren tijd na de ME. beperken, maar de gansche geschiedenis der Duitsche en Engelsche woorden bestrijken, dikwijls veel uit de M E. geven.

heden'![1] Wat is het 'Lexique de l'ancien français', naar GODEFROY bewerkt door BONNARD en SALMON, naast VERDAM'S Mnl. Handwoordenboek! Welk een hopelooze onvolledigheid: de gewone woorden en beteekenissen dikwijls in 't geheel niet te vinden of op onvoldoende wijze gestaafd; wel, naar den ouden trant, het ongewone, bijzondere meer dan genoeg vertegenwoordigd! Zeker maakt de zooveel grootere rijkdom der Ofr., der Mhd. en der Meng. literatuur zelfs voor die groote landen en volken de onderneming veel zwaarder. Doch dit kan onze eerbiedige dankbaarheid niet verminderen jegens den man, die geheel alleen dit werk, een *κτῆμα ἐς ἀεί* voor onze philologie, zoogoed als volwrocht heeft[2].

Wij moeten nu beginnen met, overeenkomstig het boven, blz. 9 gezegde, drieërlei woorden en uitdrukkingen uit te schakelen of althans met groot voorbehoud te noemen, bij welke eigenlijke vertaling min of meer o n waarschijnlijk, althans invloed van het Ofr. denkelijk slechts secundair, zelfstandige, evenwijdige ontwikkeling ten minste even aannemelijk is.

1°. Woorden en uitdrukkingen, of liever schakeeringen, toepassingen en verbindingen van Mnl. woorden, die aan overeenkomstige Ofr. - veelal ook aan overeenkomstige Mhd., Meng en ook Mlat. - woorden gemeen zijn, maar die afwijken van Nnl. en Nfr. beteekenissen enz., als uitvloeisel van gelijke toestanden en betrekkingen in de middeleeuwschfeodale maatschappij. Van vertalen, navolgen is hier niet of nauwelijks sprake: de Germaansch-Frankische toestanden en betrekkingen zijn bezuiden de Romaansch-Germaansche taalgrens, bij de geromaniseerde nazaten der Salische Franken, met Walsche woorden - meest dezelfde als die in de (oorspronkelijke?) Mlat. voortleven -, benoorden die grens met Dietsche, Nederfrankische woorden benoemd, die vanzelf in gebruik en toepassing een groote parallelie behouden hebben.

1) Een veelbelovend begin van een groot wetenschappelijk Ofr. wdb. is gemaakt door A. TOBLER in zijn Altfranzösisches Wörterbuch, waarvan in 1915-8 vier afleveringen, het grootste deel der *A* bevattende, verschenen zijn. Maar.... zal de dolle haat, door het rampzalig Pruisisch militairisme in Frankrijk, in heel Europa tegen al wat maar Duitsch is gewekt, die zelfs drijft tot de kleingeestige uitsluiting van Duitsche geleerden uit Fransche en andere - ook Vlaamsch-Belgische - genootschappen, misschien zelfs de voortzetting en de waardeering van dit gewrocht van Duitsche wetenschap bedreigen?

2) Zie reeds PBB. XLII 552.

Mnl.[1] *borch* = Ofr.[1] *bourg*, vlek, stad (eigenlijk hetzelfde woord); met de afl. *borgher = bourgeois* en de samenst. *voorborch = forsbourc*[2] (> nfr. *faubourg*), buitenwijk, voorstad (lat. *suburbium*).

dorp = vile, o.a. nog: dorp, mlat. *villa*, landgoed, meierij, marktvlek, dorp (zie b.v. Rein. Vulpes 299 (en 697): *villa* = Rein. I 711: *dorp*). Raken deze twee woorden elkaar slechts gedeeltelijk, geheel dekken elkaar de afleidingen *dorper, dorpman = vilain*, huisman, boer, boerekinkel, pummel, vlegel, lomperd enz.; met het daarvan afgeleide *dorpernije = vilenie*.

hof = cour, mlat. *curtis*, omheinde plaats, (voor- of binnen)plein, erf, tuin, boerderij, kasteel, paleis, rechtszitting, rechtbank, feest enz.; met het afgeleide *hovesch = courtois*: een bijna volkomen parallelie.

man = home, mlat. *homo*, leenman; *manscap = homage*, mlat. *homagium*, leenhulde enz.

vrede = pais (dat ook in 't Mnl. overgenomen is), mlat. *pax*, woorden, welker middeleeuwsche beteekenissen slechts ten (kleinen) deele met

hedendaagsche overeenstemmen, wijl de grond en de begripskern, overeenkomstig de toenmalige Oudgermaansche begrippen van recht en staat, gansch andere waren dan nu, weshalve zij door hedendaagsche desonkundige lezers licht misverstaan worden. Immers zij beteekenen, gelijk men weet, nog niet (of nauwelijks, zelden), gelijk nu, het omgekeerde van *oorlog*, als gevoerd tusschen twee staten of volken; nog minder: het verdrag, dat aan zoodanigen oorlog een duurzaam einde maakt (de *vrede* van Munster, van Versailles); doch alleen nog maar: de toestand van wettelijke veiligheid en zekerheid onder de heerschappij van het recht, van wettelijke bescherming tegen wapengeweld van anderen, meest volksgenooten, t.w. binnen zeker gebied en ge-

1) Ik noem verder steeds eerst het Mnl., daarna het Ofr. woord, zonder ze telkens aldus uit te monsteren, alleen verbonden door = of door //. - Over 't algemeen heb ik mij onthouden van 't geven van voorbeelden, en ook van verwijzingen naar VERDAM, GODEFROY enz. Waar ik echter toevallig zelf een plaats ter illustratie had (nogal eens uit den Roman de Renart), heb ik die niet achtergehouden; enkele voorbeelden dank ik aan de vriendelijke hulp van Dr. SNEYDERS DE VOGEL, wien ik ook voor menige inlichting dank verschuldigd ben en gaarne breng. De beteekenissen heb ik meest slechts zeer kort aangeduid; voor eventueele etymologieën zij verwezen naar de bekende werken: Ned. Wdb., VERDAM, V. WIJK; HATZFELD-DARMESTETER, KÖRTING, MEYER-LÜBKE enz.

1) Ik noem verder steeds eerst het Mnl., daarna het Ofr. woord, zonder ze telkens aldus uit te monsteren, alleen verbonden door = of door //. - Over 't algemeen heb ik mij onthouden van 't geven van voorbeelden, en ook van verwijzingen naar VERDAM, GODEFROY enz. Waar ik echter toevallig zelf een plaats ter illustratie had (nogal eens uit den Roman de Renart), heb ik die niet achtergehouden; enkele voorbeelden dank ik aan de vriendelijke hulp van Dr. SNEYDERS DE VOGEL, wien ik ook voor menige inlichting dank verschuldigd ben en gaarne breng. De beteekenissen heb ik meest slechts zeer kort aangeduid; voor eventueele etymologieën zij verwezen naar de bekende werken: Ned. Wdb., VERDAM, V. WIJK; HATZFELD-DARMESTETER, KÖRTING, MEYER-LÜBKE enz.

2) Meestal wordt dit de oorspronkelijke vorm geacht (dus: 'buiten-burg', van lat. *foris*). NYROP, Gramm. hist. III § 530 echter wil *forsbourc* afleiden van germ. *vor-borch*; in welk geval het met het Mnl. woord éénzelvig zou zijn.

durende zekeren korteren of langeren tijdsduur (*der stat -, des conincs* -); dan ook: wapenstilstand, 'bestand'[1], het tijdelijk staken van een *orlooghe* (eveneens in ME. zin, niet veel verschillende van *veede*), gepaard met eene *soene*; dan ook: vrijgeleide; eindelijk in 't algemeen: rust, gemak; altoos meer met betrekking tot enkele personen of groepen dan tot den 'staat' (zie straks, blz. 16).

Het (met *vrede* hoogerop verwante) *vri* heeft eveneens slechts ten deele denzelfden inhoud als nu, doch komt in vele gevallen overeen met het (in 't Ofr. veel minder) gebruikelijke *franc* (dat trouwens ook in 't Mnl. overgenomen - of teruggekomen? - is en tot den huidigen dag, als *vrank*, met *vrij* allitereerend verbonden wordt). Het is (in overeenstemming met zijn herkomst uit een wortel met het begrip: beschermen, sparen?) een woord met een goeddeels andere, vooral meer positieve beteekenis dan het in den nieuweren tijd, vooral na en door de Fransche omwenteling, gekregen heeft, nu 't allereerst en meest, negatief, beteekent: niet-gebonden. Immers beide woorden beteekenen in de ME. (ook hierin het 'Zeitalter der Gebundenheit') allereerst: behoorende tot den hoogeren stand der niet-eigenen, en als zoodanig zekere (voor)rechten en bevoegdheden bezittende, dus onafhankelijk, zelfstandig (dikwijls 't best weer te geven met *privilegiatus*, bevoorrecht); eerst daarna, ook wel: niet-gevangen, ontheven, verlost van hetgeen bezwaart, bindt enz. Verg. nog in later eeuwen (*be*)*vrij*(*d*)*en*, beschermen, *vrijthof*, besloten (kerk)hof, klooster, vrijplaats, en vooral *vriheit = franchise*, edelheid, toestand van 'vrij' te zijn, voorrecht, privilegie, immuniteit, vrijdom van zekere verplichtingen (vooral belastingen), onschendbaarheid eener plaats; ook concr.: het gebied der immuniteit, marktvlek (verg. *Het Vrije* van Brugge, *Vrijenban* bij Delft). De *vrijheden*, waarvoor onze vaderen het harnas hebben aangeschoten en de republikeinsche *vrijheid*, waarvan Jan de Witt en de zeventiendeeuwsche staatsgezinde regenten zich de hoeders achtten, waren iets gansch anders - immers voorrechten van bepaalde aardrijkskundige gebieden of van maatschappelijke standen of 'klassen' - dan de staatkundige *vrijheid*, die op 't eind der 18de eeuw te zamen met de gelijkheid en de broederschap bezongen en vereerd werd, of dan het meer negatieve begrip der *burgervrijheid* van het negentiendeeuwsche liberalisme!

Een dergelijk woord, waarin zich de geschiedenis der denkbeelden

1) Verg. daarentegen nu: de *wapenstilstand* van Compiègne × de *vrede* van Versailles.

afspiegelt, is *staet = estat*[1], waarvan de moderne 'staatkundige' beteekenis in de middeleeuwen nog zoogoed als onbekend is en eerst door den invloed der Italiaansche Renaissance-denkbeelden, vooral van MACHIAVELLI'S geschriften, in den Franschen en den Bourgondischen staat ingang en verwezenlijking gevonden heeft.[2] Het woord beteekent in 't Mnl., gelijk in 't Ofr., dus nog niet wat wij, kinderen van den nieuweren tijd, er allereerst onder verstaan, maar hetzij nog in 't algemeen: toestand, levenswijze, (maatscbappelijke) stand, rang, (aanzienlijk) ambt, post, eer, aanzien, pracht, luister, staatsie, stoet, feest; hetzij bepaaldelijk een der drie (of ook wel reeds vier) standen of hunne vertegenwoordigers; verg. ook uitdrukkingen als *sinen staet houden = tenir son estat* in verschillende opvattingen. Hier althans heeft in de Bourgondische Nederlanden het Fransche voorbeeld zeker grooten invloed geoefend op het gebruik, genoopt tot vertaling en navolging in opvattingen en verbindingen van het Dietsche woord, dat zijn Walschen vader of ouderen broeder telkens op den voet gevolgd is.

Hetzelfde geldt van woorden als mnl. *ordene* (met grootendeels dezelfde bett. als *staet*)[3], van *partije*, dat, deels aan ofr. *partie* vr., deels aan ofr. *parti* m. beantwoordende, de beteekenissen dezer beide woorden in zich vereenigt, van *nacie*, dat de begripsontwikkeling van *nacion* volgt, van *vaderland*, dat zijn hedendaagsche beteekenis pas naar 't voorbeeld van lat. *patria* en fr. *patrie* heeft aangenomen[4] en van andere dergelijke woorden.

Was bij de laatstgenoemde woorden toch reeds meer sprake van

1) Eigenlijk trouwens weer geen vertaling, maar één en hetzelfde overgenomen Latijnsche woord.
2) Zie BURCKHARDT, Die Kultur der Renaissance in Italien I. Der Staat als Kunstwerk (s. 3, noot: 'Die Herrschenden und ihr Anhang heissen zusammen *lo stato*, und dieser Name durfte dann die Bedeutung des gesamten Daseins eines Territoriums usurpieren'); verder PIRENNE, Gesch. v. België III 165 vlgg.; HUIZINGA, Herfsttij der ME. 87.
3) Verg. HUIZINGA, a.w. 131 over de bett. van ofr. *ordre*. - Eigenaardig dat in Duitschland, waar het begrip van den almachtigen Staat juist zulk een vervaarlijke uitbreiding heeft gekregen, het w o o r d *staat* in dien zin pas in de 17de eeuw uit het Nederlandsch gebruik van *Staten* afgeleid schijnt. Daarentegen heeft het Nhd. reeds in de 15de eeuw aan het Fr. (of ook aan het Ned.?) *staat*, in den zin van: praal, pracht, ontleend (welk woord bij ons met mnl. *stag*(*i*)*e* versmolten is tot nnl. *staatsie*). En later heeft het Nhd. aan het Nfr. bovendien nog het woord *état* ontleend voor: begrooting (verg. nnl. *staat* van uitgaven enz.). Zie PAUL (Deut. Wtb.), KLUGE en VAN WIJK.
4) Zie over deze woorden of begrippen o.a. HUIZINGA in De Gids 1912, I 438, 441 vlgg., PIRENNE, Gesch. v. België III 377-9.

invloed dan van parallelie, evenzeer is dit misschien het geval bij woorden en uitdrukkingen als de volgende:

dach = jour, rechtsdag, termijn, uitstel van rechtspleging; *dach nemen* (Rein. I 80) = *prendre jour* (Ren. I 37). Ook *hooghe dach = haut jour*, gerechtsdag.

gherochte = clamor, hulpgeschreeuw bij de ontdekking eener misdaad; verg. *claghe = plainte*.

beste hoovet = meillor catel, mlat. *optimum ca*(*pi*)*tallum*.

die van binnen, - buten, - der stat = chiaus de dedens, - dehors, - la vile, de belegerden, de belegeraars, de stedelingen.

ellende = essil, in den ruimeren zin van: verwoesting, berooving, schade (verg. nfr. *exterminer*).

houden van - = tenir de -, in leen hebben, afhangen van -.[1)] Ook *eenes stede houden = tenir lieu de qq'un*; vanwaar *stathouder = lieutenant*.

onterven = deshériter, in den ruimeren zin van: in het verderf storten, ruïneeren (= *onteeren*, waarmede het vaak verbonden wordt, b.v. Rein. I 664).

overdaet = forfait, mlat. *forefactum*, eng. *forfeit*, misdaad.

sibbe tellen (Rein. I 2107) = *conter parage, - lignage* (zie de Ofr. aanhaling in Rom. v. Cassamus, blz. 85).

verraden = traïr, in den ruimeren zin: trouweloos jegens iemand handelen.

waerheit = verité, mlat. *veritas*, gerechtelijk onderzoek.

Maar stellig rechtstreeksche vertalingen zijn natuurlijk benamingen van ambten uit Frankrijk in de Bourgondische Nederlanden ingevoerd, als *hoog-baljuw = haut-bailli, geheime* (of ook *heimelike, verholen*?) *raet = conseil privé* (eng. *privy council*) en derg.

2°. Niet ver van de vorige categorie staan de woorden en uitdrukkingen uit de wereld der ridders, der hoofsche (niet meer ‘Frankische’, maar ‘Fransche’) maatschappij en beschaving; waarbij reeds meer is, dat niet ontsnapt aan de verdenking, veeleer naar 't Walsche voorbeeld ‘gecalqueerd’ dan zelfstandig ontwikkeld te zijn. Allereerst het woord:

hovesch = courtois, in zijne eigenaardige opvattingen en verbindingen: *hovesche minne, dienst, tale, sede* enz.; met de afleiding *hovescheit = courtoisie* (ook in de concrete toepassing: geschenk, fooi).

gra ende bont = gris et vair.

1) Of nnl. *houden van iemand*, om iem. geven, zich bekreunen, thans: iem. liefhebben, van deze uitdrukking afstamt (VERDAM III 633)? M.i. toch veeleer van de bet.: een meening (aangaande iem.) hebben; verg. hd. *viel auf einen halten*. Zie ook Ned. Wdb. V 1148, doch ook D. Wtb. IV^2 299.

laten loopen = laisser courre (Ren. II 871); verg. ook *met sporen nopen* = nfr. *piquer des deux*, ofr. *brocher*; beide ook absoluut, met ellips van het object (paard).

riden bosch ende plein = aller plein et bos (Ren. I 1195); zie STOETT 189.

dat si nie toghel uphilden (Rein. I 1156) = *onques n'i ot resne tenu* (Ren. I 577).

hoet = chapel; *hoedekijn = chapelet*, krans, ook rozenkrans.

luterdranc = clareit, mlat. *claretum*, kruidenwijn.

Voorts aanspreekvormen als *soete* en *scoone*: *soete wel scoone neve* (Rein. I 1427, hs. *a*) = (*biaus*) *dous* (*amis* enz.). Ook *ghi = vos* iplv. *du = tu*; waarover zie VOR DER HAKE, Aanspreekvormen, maar ook DE GRAVE, Infl. 114, die hier invloed niet bewezen acht.

De hypocoristische of euphemistische benamingen van bloed- of aanverwanten als *grootvader, kleinzoon, schoonmoeder* (ook *-heere, -vrouwe*) enz. = *grand-père, petit-fils, belle-mère* enz.

Op dit gebied behooren eigenlijk ook zeer vele eigenaardigheden van den epischen stijl der ridderromans thuis: bewoordingen der 'hovescheit', veelal waarschijnlijk meer in de literatuur traditioneel gebruikelijk dan aan het werkelijk leven in deze landen ontleend.

3°. Woorden en uitdrukkingen in bepaalde beteekenissen, die rechtstreeks samenhangen met de geloofs- en zedeleer der Westeuropeesche Roomsch-Katholieke Kerk.

godsdienst = religion, in van de onze vrij sterk afwijkende opvattingen en toepassingen, waarin zich de veruiterlijking en verwereldlijking, gevolg en oorzaak tevens van de al te groote gemeenzaamheid met het heilige[1)], afspiegelt; immers in de eerste plaats: de uiterlijke godsvereering, (eere)dienst, 'oefening' van God in de kerk, met name het misoffer; *sinen godsdienst doen = Gode dienen*, de door de Kerk voorgeschreven (uiterlijke) godsdienstplichten waarnemen.[2)] Daarnaast beteekenen ofr. *religion* en mnl. *religioen* ook en vooral: het kloosterleven, monniksorde (vandaar ook: ridderorde), zelfs bijna zooveel als: klooster (*in religioene gaen = entrer en* (*une*) *religion*); verg. trouwens nog heden *religieuse = non*.

hem begheven = se rendre, als monnik in een klooster gaan (*beg heven monic = rendu moine* Ren. I 1012), beide weer = mlat. *se reddere* (sc. Deo, ad monachum, ad monasterium), *redditus = monachus*.[3)]

1) Zie HUIZINGA, a.w. 242 vlgg.
2) Zie HUIZINGA, a.w. 131.
3) Deze bet.: zich overgeven aan God, is toch zeker wel de verklaring der Ofr. en Mnl., gelijk der Mlat. uitdrukking; niet, als VERDAM I 701 meent, die van: zichzelf (als datief) afsterven (op dezelfde kol. wordt trouwens het trans. *begheven* (*in een clooster*) verklaard als: zenden). In allen gevalle is ons nnl. *zich begeven = se rendre*, ergens heen gaan, niet uit deze ME. zegswijze ontstaan.

wet = loi, geloof, godsdienst; gebruik, mode; ook: overheid enz.: het college van schout, schepenen (en burgemeesters), als 'wethouders'; beide zeker ten deele weer 'afzetsels' van mlat. *lex*. Anderzijds is *wet* in zekere uitdrukkingen = *foi*, geloof, vertrouwen, eerewoord: *bi miere wet = par ma foi*.

werelt = siècle, mlat. *seculum*. Het Germ. *wer-aldi-*, oorspr.: menschenleeftijd, tijdperk; ook reeds coll.: de menschen, schijnt op zeker punt van den weg zijner begripsontwikkeling het Lat. *seculum*, dat naar Christelijke opvatting bepaaldelijk: het aardsche, tijdelijke leven, in tegenstelling met het eeuwige, 'endelooze' leven, was gaan beteekenen[1)], ontmoet te hebben, en eveneens de bet.: het aardsche leven, ervaring in dit leven, eindelijk zelfs: (aardsche) levensvreugde, genot te hebben aangenomen (verg. nfr. *monde* en *mondain*); het was bepaaldelijk deze 'werelt, die daer dwerrelt', die ook 'in 't booze ligt', in vaste tegenstelling met het geestelijk leven (hiernamaals, maar ook reeds hier beneden); vandaar de *seculiere*, wereldlijke geestelijkheid, de 'in de wereld' levende, tegenover de *reguliere*, geordende, naar een *regula* of *ordo*, 'in religioene' levende. Verscheidene dezer beteekenissen nu zijn ook eigen aan *siècle*, als erfgenaam van *seculum*.

En een volkomen parallelie bestaat bij:

doghet = vertu, mlat. *virtus*, innerlijke kracht, in allerlei opvattingen: dapperheid, weldoende kracht (van een heilige), (verborgen) geneeskracht (van planten, steenen enz.), goede eigenschap, (zich uitende in eenig) gunstbetoon, groote of goede daad, weldaad, goed werk; maar wederom niet, als thans, in de eerste plaats een zuiver abstract, ethisch begrip. Iets dergelijks als bij *wille*, eerst en meest: zin, lust, een meer zinnelijk dan zedelijk begrip (*eenen sinen wille doen = faire sa volonté*, zijn zin geven, van een vrouw: zich aan een man overgeven).

(*Slot volgt*).

J.W. MULLER.

1) Zoodat *seculum = eeuw* (vanwaar *eeuwig*, eindeloos) juist het tijdelijke, het omgekeerde van het *eeuwige*, 'endelooze', was gaan beteekenen! Iets dergelijks bij de laat-middeleeuwsche termen *modern*, eig.: hedendaagsch, ook in toepassing op de middeleeuwsche Gothische kunst, tegenover *antycqsch*, in toep. op de (jongere!) Renaissance-kunst. Verg. ook de zeer verschillende toepassingen van *modern* op de theologische en de sociale denkwijzen: *een moderne vrouw* beteekent in 1920 voor velen iets heel anders dan in 1870.

Ossian.[1)]

De 18de-eeuwse mystificatie der oude Keltiese epiese zangen met hun helden Finn, diens zoon Ossian, hun gezellen, die omstreeks de derde eeuw in Ierland zouden geleefd hebben, is van een geweldige invloed geweest op de kunst van West-Europa, vooral in de tweede helft der 18de eeuw, ook nog tot ver in de 19de. Dat in de middeleeuwen op Ierse jaarmarkten liederen van heldendaden werden gezongen, die de traditie toeschreef aan den dichter-held Ossian, wordt wel niet betwijfeld. Hij wordt het eerst in de algemene litteratuur genoemd door GIRALDUS CAMBRENSIS († 1220). Het aantal handschriften, waaraan zijn naam verbonden is, is zeer groot, ruim 80000 verzen bij elkaar, en zeer oud, dat is te zeggen: sommige gaan terug tot de 12de eeuw.

Reeds daar is in het werk van de held de toon van melancholie; hij is oud en blind, treurt over zijn gevallen makkers, over zijn jeugd met haar heldendaden, over gans een vervlogen wereld. Er zijn echter ook elementen, die MACPHERSON in zijn letterkundig bedrog niet overnam: het bovennatuurlike (magie, gedaanteveranderingen, reuzen, monsters) en daarnaast het christelike element. In de oude zangen komt Ossian in aanraking met de bekende Sint Patricius, de Ierse apostel, en in de oudste gedichten komt zelfs voor het verhaal, dat we in onze kinderjaren in de geschiedenisles te horen kregen over die zekere Friese Radboud: Als mijn heldhaftige voorvaderen in de hel zijn, dan liever met hen in de onderwereld, dan alleen onder de gezaligden. Ossian staat er biezonder op, dat hij zijn trouwe hond in het hiernamaals mag meenemen. Passie voor de jacht en gevoel voor natuurindrukken zijn ook reeds in deze oudste gedichten aanwezig.

Door alle eeuwen heen bleef voor Ierland dit alles een stof, waaraan steeds werd voortgebouwd: Finn en Ossian de typen van de krijgsman en bard, Patrick dat van de priester. Doch voor Europa, zelfs voor Engeland bleven deze Keltiese schatten lang een onbekende wereld: de handschriften waren moeilik te ontcijferen en de Keltiese weten-

1) Naar aanleiding van: P. VAN TIEGHEM, Ossian en France, Paris, 1917.

schap lag nog in hare windselen. MACPHERSON is de man geweest, die aan deze materie in de tweede helft der 18de eeuw de grote bekendheid gaf voor heel West-Europa, aan enige motieven eruit ten minste.

JAMES MACPHERSON was in 1736 als boerenzoon in Ruthven, tussen Perth en Inverness geboren; hij studeerde voor predikant en werd schoolmeester in zijn geboortedorp. Daar begint hij te dichten onder inspiratie van werk als THOMSON'S Seasons, in zuiver klassieke toon. Dan reeds openbaart hij een voorliefde voor nachtelike landschappen en veldslagen.

Het Gaelies was zijn moedertaal; hij sprak het met de boeren uit zijn buurt, maar een grondige studie had hij er nimmer van gemaakt en handschriften in het oude Gaelies kon hij niet lezen. Hij hoorde de bevolking oude balladen voordragen en waarschijnlik heeft hij wel fragmenten opgetekend, maar voor zijn eigen werk zoekt hij toch de modellen bij de Engelse en oude klassieken.

In 1758 werd hij huisleraar in Edinburg. Dit bracht hem in aanraking met de zeer geziene JOHN HOME, die een grote belangstelling had voor de zeden en nationale poëzie der Hooglanders. HOME verstond het Gaelies niet en drong er bij MACPHERSON op aan, dat deze voor hem oude zangen zou vertalen. Zo kwam MACPHERSON er toe in enige dagen een paar fragmenten over te zetten, o.a. ‘de dood van Oscar’. HOME toonde deze vertalingen in de kring der Edinburgse geleerden: DAVID HUME, lord KAIMES, HUGH BLAIR. Vooral deze laatste, de ‘dictateur littéraire du Nord’, was terstond vol enthousiasme voor de oude Gaeliese poëzie en verlangde van MACPHERSON meer overzettingen.

Aanvankelik voelde deze hiervoor niet veel. Hij had niet zo biezonder veel op met die oude zangen, en bovendien kostte het hem nog al inspanning, dit werk met zorg en eerlik te doen. Toch laat hij zich overhalen en in 1760 verscheen een klein bundeltje van één shilling: Fragments of Ancient Poetry, collected in the Highlands of Scotland and translated from the galic or erse language.

BLAIR schreef de voorrede en suggereerde zich, dat de fragmenten deel uit moesten maken van een of misschien twee heldendichten; a priori gaf hij reeds de conceptie van wat dit epos met Fingal als held moest geweest zijn of liever moest worden; hij gaf de idee aan, waarnaar MACPHERSON later is gaan werken.

Het eerste bundeltje van 1760 bevatte zestien fragmenten, twee ervan waren gebaseerd op oude balladen; de overige waren min of meer door MACPHERSON verzonnen.

Het boekje had een enorm succes. BLAIR bleef bij den auteur

aandringen op verder werken: het oude Schotse epos moest in zijn geheel teruggevonden worden. Er hielp niets aan: MACPHERSON moest op kosten van de heren op expeditie door de Hooglanden en naar de Hebriden. Hij verzamelt er handschriften en notities van mondelinge voordrachten en daaruit en uit zijn eigen fantasie wist hij samen te stellen het verlangde epos: Fingal, an Ancient Epic Poem, in six books, together with several other Poems, composed by Ossian, the son of Fingal. Translated from the Galic Language by JAMES MACPHERSON. Dit verscheen in 1762. Nu gaat de auteur poseren als de geleerde, als de oordeelkundige kenner van oude Keltiese overleveringen.

In 1763 verscheen een derde bundel, het andere bestelde epos: Temora, an Ancient Epic Poem, in eight books etc.

Van het begin af bestond reeds bij sommigen achterdocht aangaande de authenticiteit van deze bardenzangen; MACPHERSÒN hield vol, dat hij vertalingen had gepubliceerd, dat de Gaeliese originelen in zijn bezit waren en hij beloofde ze uit te geven. Het staat nu echter vast, dat hij van zijn eerste proeve af uit oorspronkelike legenden enige namen, enkele kleuren, uitdrukkingen, sentimenten genomen heeft, maar dat hij zelf een sentimentele roman verzon, die hij daarmee aankleedde. Hierbij hebben echter de Edinburgse lettrés een voorname rol gespeeld; zij, die waarschijnlik zelf geheel leek waren in de Keltiese litteratuur, hebben hem gedrongen tot zijn bedrog, tot het fabriceren van Ossiaanse heldenzangen.

Intussehen MACPHERSON was beroemd, werd rijk, nam een cyniese, hooghartige houding aan; zijn letterkundige positie was gemaakt; in koloniale betrekkingen verwierf hij zich een aanzienlik fortuin; in 1796 werd hij in de Westminster abdij begraven. Gedurende de 18de eeuw had hij, zoals wel van zelf spreekt, in zijn Ossianiek métier verschillende navolgers, die we hier voorlopig maar buiten beschouwing laten.

Wie nu nog zo'n zang van Ossian begint te lezen, wordt wel plotseling verrast door iets heel biezonders, 't Is of er iets Oud-testamenties klinkt in zo'n aanhef, zuiverder nog, strakker van klank, een puur natuurgeluid, verheven eenvoud, iets geweldig groots, diep ontroerend in korte, krachtige golvingen. Maar lang houdt hij het niet vol; als het eigenlike verhaal komt, verslapt alles. Op den duur komt in MACPHERSON'S werk een vermoeiende gecompliceerdheid naar voren; het is eentonig en mist vooral locale kleur. Het landschap is wel dat van het Noorden, maar de helden en heel hun omgeving zijn van geen tijd. Men zag in Ossian direct een Noorse Homerus, maar

het werk, dat MACPHERSON op zijn naam liet gaan, staat tot de Ilias als een sentimenteel vermoeiend melodrama tot de tragedies van Sophokles.

De weemoed van het vergankelike, de zwakheid van de mens in zijn kortstondig bestaan, het wanhopig teruggrijpen naar voor altijd vergane glorie, het woeste, eenzame rotslandschap, de sombere zee, bulderend onder nevelen tegen de kusten, zijn motieven, die juist in de periode toen de mensheid onder de drang der zelfanalyse tegenover de kille vormen ener verstarde klassiek snakte naar nieuwe, aangrijpende sensaties, de zoekende zielen onmiddellik moesten treffen. Bovendien het rhytmies proza, waarin de zangen geschreven waren, was een openbaring; de korte fraze in stilbewogen, doch krachtige cadens, zonder de dwang van het eeuwig epies rhytme, de alexandrijn of de hexameter, zonder rijm, pakte direct als iets nieuws en fris.

Ik memoreer dit alles even heel in het kort aan de hand van VAN TIEGHEM om de aandacht te vestigen op het voortreffelike boek van deze geleerde, dat reeds in 1917 in de Bibliothèque de littérature comparée verscheen: Ossian en France. Het kenmerkt zich door de rijkdom van feiten en nauwkeurigheid, die Duitse boeken eigen is, en door de grondigheid, klaarheid en aangename vorm van de Franse wetenschap.

VAN TIEGHEM concludeert in zijn inleiding over de arbeid van MACPHERSON aldus: ‘On est donc en droit d'appeler MACPHERSON “le plus effronté et assidu menteur qui ait jamais tenu une plume”; mais il ne faut par croire, comme ceux qui ne connaissent pas la question, qu'il a forgé Ossian de toutes pièces, comme Chatterton a inventé son Rowley, Mérimée sa Clara Gazul, ou comme Vrain-Lucas fabriquait pour Michel Chasles des lettres de Marie-Madeleine à Lazare le réssuscité ou de Cléopâtre à César. L'affaire, en ce qui le concerne, est un peu plus compliquée, et les jugements sommaires ne sont pas de mise ici. Il paraît même exagéré de dire que son Ossian est “presque autant son oeuvre propre que le Paradis Perdu celle de Milton”. Ce qui fait justement l'intérêt du problême, c'est qu'il est absolument unique en son genre, et c'est aussi que, s'il est à peu près résolu dans son ensemble, il offre encore bien des difficultés particulières qui sont loin d'être parfaitement élucidées’.[1)]

Door TURGOT is reeds in September 1760 het eerst in Frankrijk de aandacht gevestigd op Ossian in het Journal Etranger, dat toen onder directie van ARNAUD en SUARD werkelik ging beantwoorden

1) I, p. 98.

aan zijn doel: Frankrijk bekend te maken met de buitenlandse kunst. TURGOT is een aardige préromantieke figuur, naast wie we bij ons de Philosophe sans fard, de Utrechtse hoogleeraar Rijklof Michael van Goens kunnen zetten. Hij is biezonder goed op de hoogte van wat er in het buitenland verschijnt, zoekt naar verwijding van de kring der littéraire ideën, gelooft aan meer vormen en middelen om tot uiting van schoonheid te komen dan de Franse 18de eeuw kent, zoekt naar nieuwe, frisse sensaties van schoonheid.

Slechts enkele fragmenten verschenen in Franse vertaling in 1760, doch kies er maar een willekeurige periode uit, b.v. dit: ‘C'est ici, c'est sur cette colline que la terre renferme ce couple aimable. L'herbe croît entre les pierres de leur tombeau. Je m'assieds sous l'ombre funêbre qui le couvre; j'entends le murmure des vents qui agitent le gazon, et le souvenir de ces amants se réveille dans mon âme. Vous dormez ensemble d'un sommeil paisible. Hélas! sur cette montagne il n'y a de repos que pour vous’.

‘C'est déjà l'accent du vieillard de Paul et Virginie’, beweert VAN TIEGHEM, ‘c'est le même motif sentimental et attendrissant’. Heel onze FEITH leeft al in die paar regels, kunnen wij er gerust aan toevoegen. De wreedheid van het menselik lot, de droeve nevelige herfststemming, de woeste strijd der natuurmachten, vloeiden direct ineen met de angstige stemming van een mensheid, die door den inkeer tot zich zelve bewustzijn kreeg van eigen zieleleven, zich zelf en de wereld ging ontdekken. Ossian voedde haar verder op in de natuurlike drang naar het sentimentele, die was ontwaakt. De ontleding van eigen sentimenten, stemmingen, passies voerde tot twijfel, ontroering, somberheid; de ongewisheid en waardeloosheid van het leven kwam klaar voor ogen te staan. Men snakte naar eenvoud en natuur en hier in de poëzie van Ossian meende men die gevonden te hebben; men meende er het overoude, zuiver menselike in terug te vinden, dat vroeger de bekoring van Homerus en de Hebreeuwse poëzie uitmaakte.

Omstreeks 1760 is de kern der Franse dichtkunst nog geheel klassiek. In allen is hetzelfde doffe geluid, de holle, lege klank, waarin geen ziel leeft, de namaak naar de overgeleverde modellen, een onduldbare monotonie. Er is een zekere uiterlike gracie, een limpide zuiverheid in het heldendicht en het drama, petillante, geestige wendingen in de luchtige poëzie der kleine epiek. VOLTAIRE is de grote, heersende held en om hem scharen zich de talrijke volgers, oude en jonge, beroemde en onbekende, pompeuze of galante; maar de natuur, de ziel ontbreekt. In hetzelfde jaar, waarin TURGOT met

Ossian voor de dag kwam, sprak D' ALEMBERT: ‘Jamais la poésie n'a été si rare à force d'être si commune’. Toutes ces têtes poudrées à frimas n'ont ni âge ni caractère: jamais la poésie n'a été aussi peu personnelle et aussi complètement extérieure à l'âme.[1)]

Alweer tout comme chez nous, heel in het klein natuurlik. De Franse kunst had nieuw bloed gekregen van de Grieken, de Romeinen, de Italianen in de dagen van de Pléiade; een nieuwe inspuiting was meer dan noodig. Heel de gelijktijdige litteratuur van West-Europa werkte op haar in, in de eerste plaats de Engelse. Naast Ossian komt YOUNG, PERCY met zijn Reliques, RICHARDSON; de Duitse invloed begint met GESSNER, met wien ten onzent FRANS VAN LELYVELD coquetteerde onder de drang van VAN GOENS; de Scandinaviese onder het werk van MALLET.

Toch ging uit Frankrijk zelf ook een grote kracht uit, dat is ROUSSEAU. ROUSSEAU ontstaat niet onder die buitenlandse invloeden; er is coïncidentie; met een eigen karakter groeit hij op naast de anderen. Het arcadiese landschap van ROUSSEAU staat verre van de Ossian's woeste rotsnatuur en strijdlustige helden, maar er is dezelfde drang naar natuur en eenvoud, naar weemoedige dromen. ROUSSEAU is de schepper van het zuiver Franse sentimentele.

Het mag natuurlik mijn bedoeling niet zijn hier een volledig overzicht te geven van het rijke boek van VAN TIEGHEM, te laten zien, hoe Ossian onder de wisseling der littéraire stromingen de Franse geest steeds heeft begeleid en beïnvloed, wat de betekenis van Ossian voor de nieuwe klassieken als Chénier was, hoe door de cultus voor Ossian bij Napoleon de modern uitgedoste schim van de grijze bard een grenzenloze populariteit door heel de wereld verwierf, niet alleen de schilderkunst inspireerde, maar zich in allerlei kleine modenukken onder het volk vertoonde tot in de doopnamen als Oscar, Malvina toe (DAVID VAN LENNEP had een jachthond, die Fingal heette, en de verzamelaar onder Klikspaan's Studententypen bezat een autograaf van Osse Jan), hoe Ossian's invloed ten slotte doorwerkte bij de 19de-eeuwse romantici als LAMARTINE en DE MUSSET. Mijn bedoeling is enkel, hen die belangstellen in de vergelijkende litteratuurgeschiedenis op dit boek attent te maken en ten slotte de vraag te stellen, of het ons niet als van zelf bij de studie van onze eigen litteratuurgeschiedenis opwekt tot een onderzoek naar wat Ossian voor ons is geweest.

Dit onderzoek moet eigenlik nog van meet af aan op touw gezet

1) VAN TIEGHEM, I, p. 177.

worden. Heel de stof moet nog worden verzameld, geschift en geordend. Wat ik zelf in de laatste jaren heb verzameld, hoop ik binnen niet al te lange tijd te kunnen uitgeven en men mag dit kort overzicht als een inleiding daarop beschouwen.

De vieve, vlijtig speurende FRANS VAN LELYVELD, medestichter van de Maatschappij van Nederlandse Letterkunde, geeft ons het voorrecht te constateren, dat onze weinig voorlike achttiende eeuwse Hollanders vrijwel onmiddellik na het verschijnen van Macpherson's arbeid op de hoogte zijn gebracht van deze wereldgebeurtenis.

Reeds in 1763 is VAN LELYVELD volkomen bekend met wat er in Schotland en Parijs is gebeurd en geeft hij er een overzicht van in de 'Nieuwe Bijdragen tot den opbouw der Vaderlandsche Letterkunde',[1] meent hij zichzelf reeds te moeten verwonderen, dat men hem niet al voor is geweest. Hij kent de drie delen, Fragments, Ossian en Temora (1760-'62), kent de verhandeling van Blair en neemt natuurlik nog te goeder trouw aan, dat Macpherson de stukken gevonden heeft, zo als hij ze gaf, in de woeste bergstreken en op de eilanden van het Noorden. 'De heer Macpherson, welke de Bergschotsche tael machtig was, bracht dezelve over in het Engelsch'. Hij weet, dat de 'Engelsche nieuwspapieren weergalmen van deze Gedichten', is op de hoogte van de verschillende vertalingen en notities, die vooral in het Journal Etranger waren verschenen en deelt de opmerking van Arnaud aldaar: 'Het is zeker, dat deze zonderlinge gedichten niet voor allerleie soort van Lezeren zijn, maer de zulke die behagen scheppen om op te klimmen tot de bronnen zelf der kunsten, en om de eerste schreden na te gaen van het menschelijk vernuft, in de noch onbeschaefde samenleving, zullen deze overblijfsels van de kindsheid der Poëzy met genoegen ontvangen'. Van de grote betekenis van deze zangen voor de cultuur der onmiddellike toekomst voelt hij natuurlik nog niets.

Hij belooft een vertaling van Blair's Critical dissertation on the poems of Ossian en geeft de vertaling van een enkel der prozagedichten als proeve, de Gezangen van Selma: 'Star of descending night! fair is thy light in the West! thou liftest thy unshorn head from thy cloud: thy steps are stately on thy hill'.[2]

Aldus is de aanhef: 'Star der vallende nacht! Schoon is uw licht in het westen! gij heft uw ongeschoren hoofd uit uw wolk: uwe stappen zijn statelijk op uwen heuvel. Wat hebt gij te zien in de

1) I, p. 257 vgl.
2) In de Tauchnitz-ed. der Poems of Ossian p. 208 vlg.

vlakte? De stormwinden liggen vlak. Het geruisch van den stroom komt van verre. Brullende baren klimmen op tegen de gindsche rots. De avondvliegen drijven op haer zwakke wieken, en het gebrom van haer vlucht is over het veld. Wat hebt gij te zien, schoon licht? Maer gij lonkt en vertrekt. De golven komen met vreugde rondom u, en baden uw liefelijk hair. Vaerwel, gij zwijgende strael! - Laet het licht van Ossian's ziel oprijzen. En het rijst in zijn sterkte! Ik zie mijn vertrokken vrienden. Hun vergadering is op Lora, als in de dagen die verleden zijn. -'

Dat de twijfel aan de authenticiteit van Ossian's zangen ook al spoedig tot bij ons was doorgedrongen, blijkt uit de correspondentie van VAN LELYVELD met VAN GOENS. In Maart 1766 schrijft v.L. deze:[1] 'UwEd. kent de Bardenzangen van Fingal en weet dat er voor en tegen geschreven is, vooral van de Franschen om aen te toonen dat deze zangen niet echt zouden zijn. Gij weet ook misschien dat ik voornemen gehad hebbe om de Critical Dissertation van Prof. BLAIR te vertalen, gelijk ik half beloofd heb bij de uitgave van een proeve dier Gezangen in het eerste deel der Nieuwe Bijdragen; doch dit wilde ik niet doen, of ik moest te gelijk derzelver echtheid tonen door een origineele brok, zoo als zij was, in plaet te laten brengen, en daer bij te voegen nevens een getrouwe letterlijke vertaling, want die van Macpherson is ongeschikt, en zoo ik kon, die Bergschotsche tael, waervan ik meen een Gramatica te bezitten, eenig licht ook ten dienste van onze tael bij te zetten. Ik had te dien einde aen den vertaler van die gedichten geschreven om een rol van 't origineele, en verzocht om eenig licht. Hierop ontving ik deze inliggende,[2] waeruit UWEd. ziet dat ZijnEd. mij allen bijstand wil bieden.' In 1766 Holland dus rechtstreeks in contact met Macpherson en Van Lelyveld gereed voor vergelijkende taalstudie op Kelties gebied!

Dat Macpherson zich bereid verklaarde tot hulp, behoeft ons niet te verbazen. Hij heeft steeds de grootst mogelike publiciteit van zijn werkwijze beloofd, maar ze nimmer behoorlik gegeven.

Die VAN LELYVELD was een onzelfstandig baasje, dat in diepe verering zich liet leiden door de sterke, vaste hand van de geniale VAN GOENS. Deze schijnt hem dan ook al gauw aan zijn verstand gebracht te hebben, dat hij van Keltiese studies maar afblijven moet. Een week later schrijft v.L. weer over die vertaling van BLAIR'S Verhandeling; heel gedwee en bekoeld voegt hij er dan aan toe: 'UwEd. verbiedt

1) Brieven aan R.M. VAN GOENS, I, p. 158.
2) Niet meer aanwezig.

mij om aen de tael te werken. 't Gramaticale daer heb ik mij nooit mec bemoeit, maer om alle oude en vreemde woorden, zoowel als gebruikelijke te leeren kennen in zijn oorsprong, kracht van beteekenis enz. dunkt mij een kennis, noodzakelijk om wel te schrijven.'[1)]

De heren blijven op de hoogte van de kwestie; in Maart '68 vraagt v.L. aan VAN GOENS: 'Wat zegt gij van Cesarotti? is die niet de allereerste die Fingal vertaelt? in 't Fransch zijn er eenige brokken van vertaald.'[2)] Hij blijft vol belangstelling voor Blair, Ossian en Cesarotti.[3)] Met Cesarotti was VAN GOENS toen trouwens al lang in correspondentie; hij gaf hem zijn adviezen. Lang voor '68 schreef Van Hove aan de jeugdige Utrechtse hoogleraar: 'Je suis charmé d'apprendre que votre ami Cesarotti se charge de faire connoitre a ses compatriotes le Fingal et le Temora. J'aime a voir repandre de plus en plus ces beaux poëmes, pour lesquels j'ai une si sincère admiration, que je les mets sans façon a coté de l'Iliade; mais je vous dis cela a l'oreille et tout bas. L'idée que vous lui avés suggeré est très bonne et peut fructifier entre les mains d'un si habile homme.'[4)]

Inderdaad het enthousiasme van BLAIR voor Ossian had onmiddellik weerklank gevonden bij Melchiore Cesarotti, de geleerde dichter, die in 1768 in Padua professor in het Hebreeuws en Grieks werd.[5)] Hij stelde Ossian ver boven Homerus, begon direct aan een vertaling in Italiaanse verzen (sciolti) en geeft er zijn eigen essai critique en noten bij, waaruit een grenzenloze verering voor Ossian spreekt. Cesarotti stond rechtstreeks in correspondentie met VAN GOENS, die hij 'Mio Signore ed Amico Pregiatissimo' noemt. Hij zond hem zijn vertaling 'delle Poesie del gran Bardo Caledonio'.[6)] In Nov. '67 schrijft hij dit en voegt eraan toe: 'Ik wacht er over van u een vrij en oprecht oordeel, zoowel over de vertaling als over de opmerkingen, die, onder ons, al de fanatieke aanhangers van Homerus woedend hebben gemaakt.' Hij heeft plan een tweede deel vertalingen te laten volgen. Ook hij twijfelt intussen spoedig lichtelik aan de echtheid.[7)] Hij wil zijn eigen mening tegenover die van BLAIR stellen en telkens is het tot zijn Hollandse vriend: 'Ik wacht

1) Brieven aan VAN GOENS, I, 161.
2) Ibidem, I, 256.
3) Ibidem, I, 258.
4) Ibidem, I, p. 329.
5) Over Cesarotti, Van Tieghem, vooral I, 230 vlg.
6) Brieven aan VAN GOENS, I, 431.
7) Ibidem, I. 442.

uw oordeel en opmerkingen. Wijs mij terecht. Licht mij in.' En dat VAN GOENS daar gehoor aan gaf, blijkt uit Cesarotti's brief van Mei '69: 'Ik dank U voor de opmerkingen, die het U behaagd heeft te maken betreffende de Gedichten van OSSIAN. Ik vind er denkbeelden en gezichtspunten in, waar ik leering uit kan trekken.' Hoe jammer, dat ons de brieven van VAN GOENS zelf niet zijn bewaard. Uit het vervolg bij Cesarotti blijkt, dat de kwestie loopt over de vergelijking van OSSIAN met HOMERUS.

Dit staat evenwel vast: er gaat ± 1765 invloed uit van Utrecht op Padua in belangrijke internationale litteratuurkwesties. Wie had dat van onze 18de eeuw gedacht! En de leidende geesten ten onzent zijn bij het begin der tweede helft van de 18de eeuw vol belangstelling voor OSSIAN en MACPHERSON en geheel op de hoogte van de zaak.

Daar moet ik het voorlopig bij laten. Verscheidene vertalingen zijn gevolgd, die nog alle onderzocht en vergeleken moeten worden, van VAN DE KASTEELE, BILDERDIJK, H. VINKELES, J.P. AREND, tot in 1886 een Vlaamsche van H. SERMON toe. G.D. FRANQUINET maakte van Comala een dramatisch gedicht (Antwerpen, 1850) en nog in onzen tijd componeerde VAN MILLINGEN van Darthula een opera.

Maar daarnaast vooral de invloed op heel het letterkundig leven in de tweede helft der 18de eeuw en de eerste der 19de. Tal van gegevens daarover staan verspreid in verschillende letterkundige studies, maar nog veel ligt ongebruikt en alles behoort tot een goed geheel te worden samengesteld, te worden overzien en in zijn aard gedefinieerd.

Tot ver in de 19de eeuw is de invloed van OSSIAN in onze litteratuur aan te wijzen. HOFDIJK zit er mee opgepropt. HOFDIJK is nog geheel OSSIAN; bladzij op bladzij in zijn Historische Landschappen van 1856 is aan te strepen als geïnspireerd door 'den blinden zanger van Morven'. Tussen hem en VAN GOENS met zijn satelliet FRANS VAN LELYVELD ligt gans een eeuw, waarin OSSIAN mee aan het woord is geweest, waarin hij ook onze koele Hollanders heeft ontroerd, echt of uit modezucht, hun heimwee naar het land der weemoedsdromen heeft aangewakkerd, hen in heilige extase heeft bezield tot het scheppen van een in hun ogen grootse, beangstigende wereld van melancholie en sentimentaliteit, ook hen heeft geprikkeld ten slotte tot spot, het teken van nieuwere, gezonde stromingen, toen na de benauwing, welke met het bewust worden van eigen zelf gepaard ging, de blik vrij en rustig gaan kon over de realiteit van het leven.

Nijmegen 1919

J. PRINSEN JLZN.

Lege voornaamwoorden.

LODEWIJK VAN DEYSSEL had als 80er een gevoel alsof ie ergens alleen op een hoge berg zat te schrijven. Of het onder de mensen zou komen en hoe die het zouden opnemen, daar had ie maling aan; als ie de lavastroom die in 'm kookte, maar kwijtraakte, dan kon het hem verder niet schelen waar en hoe die langs de hellingen van de berg verder zou belanden. Wij weten nu hoe het gegaan is: veel van wat rechtop stond, is plat gebrand. Maar niet steeds was de uitwerking zoo fel. Hij gaf niet alleen kritieken, maar ook visioenen en dan ging menig woord, ja hele passages, langs de ziel van de lezer heen. Dat was in sociale zin het nadeel van z'n positie op de top van die berg; hij was dan ultra-individualist, zijn woorden waren voor de gemeenschap lege woorden.

Er zijn ook lege voornaamwoorden, in literaries opzicht minder belangrijk dan de lege woorden van de 80er, maar taalpsychologies even belangrijk en voor de kennis van onze schrijfpraktijk niet minder. De eerste ontdekking daaromtrent deed ik in de school. Het was in de tijd dat ik m'n vergelijkend onderzoek was begonnen van naamwoord en voornaamwoord. Toevallig las toen een scholier *De Noordhollandsche Boer* uit de Camera voor. Bij de zin '... *een gissing waarin de bijzondere kostbaarheid en uitvoerigheid der begraafplaats een iegelijk versterken moet die* **ze** *zich verstout* ...', dacht ik: 'Wat betekent dat "ze"?' Het betreffende naamwoord bleek me bij de lezing al te spoedig ontvallen te zijn. Bij de tweede lezing van het Hoofdstuk, liet ik bij dat 'ze' de voorlezer direkt stoppen en vroeg de leerlingen op de beurt af - terwijl ik ze verbood in het boek te kijken -: 'Wat betekent dat "ze" in: "ieder die **ze** zich verstout"? Eerst na lang nadenken en tersluiks in het boek zoeken kwam het antwoord af; ook in de geest van de leerlingen was dus de substantie "gissing" al dood toen het vnw. "ze" 'm nog eens kwam aanduiden; maar als iemand begraven is, helpt het niet of je op z'n deur klopt. Ik heb na die tijd meer proeven kunnen nemen, in de school niet veel,[1)] want in belletristiese lektuur komen weinig

1) Voor meer voorbeelden zie men de Aanvulling aan het slot.

abstrakta en kollektieven voor als onderwerp van aparte beschouwingen, daarvoor moet men in de kerk of in de krant terecht. Zo las iemand me eens uit z'n lijfblad voor:

Maar al zou er zelfs van eene evolutie van staatsinmenging sprake kunnen zijn, een groote **menigte** *van nijveren blijft aan een zoo groot mogelijke vrijheid heel stellig vasthouden*. **Zij** *voelt dat deze een kostbaar bezit is voor hetwelk* **zij** *heeft te strijden en* **zij** *geeft eenig deel slechts gewonnen als klemmende redenen van verregaand belang* **haar** '*t zwijgen opleggen*. **Zij** *beseft dat er een terrein* ...'. 'Wacht 's!' riep ik hier en veinsde: 'Ik ben de draad kwijt. Wie is die "zij" en die "haar" ook weer?' De voorlezer zei na enig nadenken: 'de persoonlike vrijheid'. Ik wist dat het '**de menigte** van nijveren' was, een groep van industriëlen; de lezer weet dat misschien ook; *ik* wist het, omdat ik als pronomenonderzoeker het eerste de beste 'zij' na 'de menigte' met m'n geoefend grijporgaan vastnijpte en nu ook al de volgende *zij*'s en *haar*'s met het eerste op 'n rijtje zette, allemaal aanduiders van dezelfde 'menigte'; en *de lezer* weet het omdat ie, door mijn onderstrepingen attent gemaakt, ook tijdelik een voornaamwoordenspecialist is. Maar mijn voorlezer las de krant zonder onderstreepte voornaamwoorden, om zijn ziel te laten leiden op politieke niet op taalkundige banen. Men zal zeggen: 'dan moet ie juist de politieke schrijver het beste gevolgd hebben'. Ja, maar naast die overeenkomst wat het gedachte*onderwerp* betreft, is er verschil in gedachte*gang*, want de schrijver *schreef* en mijn voorlezer *las*. Had de schrijver niet geschreven maar gesproken, dan had mijn voorlezer niet gelezen maar gehoord en dan was er geen verschil in gedachtegang geweest, want tussen spreker en hoorder is bijna volmaakte overeenkomst; soms zitten ze zelfs met de koppen vlak bij elkaar; de ogen worden als vier ogen van één mens en de neuzen worden als de twee uiterste punten van elektriese geleidingen; die neuzen en ogen zijn doorlopend het symbool van de zielecirculatie die plaats heeft door middel van stem en gehoor via mond en oor. Als VONDEL taalkundige geweest was, had ie z'n verzen over 'oprechte trouw tussen man en vrouw' zeker gewijd aan de band tussen spreker en hoorder, 'twee zielen gloende aaneengesmeed' niet door sexualiteit maar door menselikheid. Maar neem nu eens onze schrijver! Die zit daar, alleen, voor z'n schrijftafel, alleen, tegenover z'n blad papier; dat papier is te weinig 'n mensch om de hoorder te kunnen vervangen en de gedachteafvloeiing normaal te houden. De schrijver moet zich nu z'n hoorder *voorstellen*, liefst zo levendig als Chopin voor z'n piano gezeten de doden zag filéren bij z'n Marche Funèbre, zo duidelik dat ie er zelf

bang van werd en wegliep. Maar zo begaafd is de schrijver, voor z'n blad papier gezeten, waarschijnlik niet. Z'n afvloeiende gedachte heeft nu kans, niet langer een intermediair te zijn tussen menseziel en menseziel, maar iets op zich zelf te worden, de partner van de schrijver; zoals anders tegenover elkaar staan spreker en hoorder, staan nu tegenover elkaar de Schrijver en z'n Gedachte, en het ideaal wordt nu 'de oprechte trouw' tussen die twee, er wordt nu gestreefd naar een 'zo zuiver mogelike uitdrukking van de gedachte', dan is schrijven eenvoudig 'gedachteuiting' en in een taalkunde die van het schrift uitgaat, is zelfs taal-in-het-algemeen 'gedachteuiting'; ik zeg u dat taal op de eerste plaats is een verwoorde zielegemeenschap tussen twee mensen. Deze definitie is het beginsel van taalwaarneming die van het spreken uitgaat en dus ook van die schrijvers voor wie 'schrijven een ideaal spreken' is zoals voor de Vereenvoudigers. Dat die toch ook steeds het individueel karakter van de taal hebben naar voren gebracht, kan eveneens 'n verdienste zijn, omdat de twee waartussen de taal de ziele*gemeenschap* bewerkt, twee *individuen* zijn.

Maar bij het schrijven bestaat er grote kans dat er maar één menselik individu is, de schrijver, alleen met z'n gedachte op zijn stille kamer, zoals VAN DEYSSEL alleen met z'n onderwerp op 'n hoge berg en zoals die andere 80er, alleen met z'n ziel, 'onder de blauwe oneindigheid'. En nu komen misschien de lege woorden, de door en door lege voornaamwoorden, elementen van een gedachte die iets op zich zelf wordt, iets zichtbaars op het papier. De vergankelike samenhangende klanken worden nu onvergankelike, aparte letters en ook de verklankte begrippen zelf worden voor altijd, als aparte woorden, op het papier vastgelegd. Wanneer 'demenigtenadert' wordt geschreven als 'de menigte nadert', dan staat daar het woord 'menigte' niet alleen gescheiden van de rest, maar ook onveranderlik, eeuwig. Dat nu is niet eenvoudig een verandering, het is een ontaarding: onveranderlikheid is niet de aardse bestemming van de mens noch van het menselike, ook niet van wat ie denkt; daar zit zoals in de mens en in heel de natuur evolutie in. Als deel van de gedachte kan het kollektief begrip 'menigte' zich wijzigen in het minder kollektieve begrip 'mensen' zoals ook het kollektieve begrip 'jeugd' in de begrippen 'jongens en meisjes'. Aan deze evolutie van *gedachte*elementen beantwoorden natuurlik allerlei wijzigingen van *taal*elementen. Niet alleen wordt het substantief 'jeugd' of 'menigte' herhaald in het substantief 'jongens en meisjes' of 'mensen', 'arbeiders', 'industriëlen', maar ook, zonder tussenkomst van dat nieuwe substantief, vinden we het begrip 'menigte' na enige ogenblikken

terug in een meervoudig ‘ze’: ‘**de menigte** stond uren te kijken, **ze** kond**en** van het schouwspel maar niet genoeg krijgen. (Eindelik hadden **ze hun** bekomst)’. Zo *spreekt* men. Maar bij het schrijven is in *de letterreeks* ‘menigte’ *het begrip* ‘menigte’ geworden wat de sterk levende vrouw van Lot werd toen ze in een zoutzuil veranderde: ze bleef voor altijd staan in d'r omkijkende houding, met stille benen; en toen 'r man met de dochters al ver weg waren, in veiligheid, om 'n nieuw leven te beginnen, toen stond ze, pardon! het materiële beeld, dat stond er toen nòg. Zo bleef voor de schrijver van het lijfblad de zelfstandigheid die ie in de ‘menigte’ noemde, maar steeds stijf staan, in 'n louter materiële vorm van zeven letters; na die zelfstandigheid zo *genoemd* te hebben, *duidde* hij ze voortaan *aan* met een *enkelvoudig* ‘ze’, vier keer en nog eens met een enkelvoudig ‘haar’, steeds diezelfde onbeweeglike, onveranderlike starre zelfstandigheid, en met datzelfde ‘ze’ als onderwerp maakte ie telkens een nieuw zinnetje, pardon! een nieuwe reeks woorden, syntakties lege woorden.

Dat schrijver en lezer elkaar nu misten, is te begrijpen. Een lezer vat de woorden even vliegensvlug op als de hoorder; de ogen hebben daardoor geen gelegenheid, zich zo aan een woord vast te zetten dat dit verlamt en verstijft tot een stene beeld. Neen, in de lezer zijn de vliegensvlug op en neer schuivende oogballetjes het symbool van de vlot levende gedachte in 'm, als in 'n hoorder; de woorden van een schrijver vat ie op als die van een prater en waar de schrijver geen prater maar een penner is, daar breekt het kontakt. Als men zoals schr. dezes een tiental jaren de moeite nam zich rekenschap te geven van de wijze waarop men dit of dat ‘ze’ of ‘haar’ uit geschriften opneemt, dan zou men zien dat het aantal lege vnw. in geschriften van enigzins bespiegelende aard zoals in politieke en literariese kronieken, zeer groot is. En de zorg van de schrijvers om zo'n vnw. in overeenstemming te brengen met de ‘goede’ geslachtslijst, het is de zorg waarmede men een dode op behoorlike wijze z'n bestaan in de kist aannemelik heeft gemaakt: in die zorg moge persoonlike piëteit voldoening vinden, de buitenwereld ziet er niets van en heeft er niets aan.

Voor één soort bewoner van die buitenwereld moeten we een uitzondering maken n.l. voor de ontledende lezer, de scholier. Als die zin over ‘de gissing’ en ‘de menigte’ niet eenvoudig was voorgelezen maar in de school als ontledingsopgave was onderhanden genomen, dan had de schr. van het lijfblad en van de Camera het genoegen kunnen beleven, dat zijn individuële visie op de starre zelfstandigheid

een spiegelbeeld had gevonden in de ziel van de lezer. Want als bij de ‘ontleding’ het vnw. ‘ze’ was aan de beurt gekomen, had de leerling moeten aangeven of dat woord ‘enkel’- of ‘meervoudig’ was en hij was zodoende verplicht geweest met z'n leesogen naar het zelfstandig naamw. ‘gissing’ terug te keren. Geen wonder dat men in het ‘ontleden’ steeds een middel tot ‘verstaan van het gelezene’ heeft gezien, 't is de enige manier om ook slechte schrijvers, de letter- en de woordmensen, volledig sukses te bezorgen: wat in de school gezaaid is, kan ook het beste in de school gemaaid worden.

‘Maar’, zal menig lezer denken, ‘ik begrijp uw proefneming met die voorlezer niet. Waarschijnlik is ie van uw ‘Wacht's!’ geschrokken zodat ie de draad losliet, de kralen zich over de grond verspreidden en hij o.a. het vnw. ‘ze’ niet meer op de juiste plaats wist terug te brengen. Maar ongestoord lezen is wat anders: Als men daarbij een ‘leeg’ vnw. zou ontmoeten, zou men direkt een leemte voelen, de zin zou z'n onderwerp of voorwerp missen, een even opvallend verschijnsel als het gemis van een arm of een been’. Deze tegenwerping verplaatst niet alleen de kwestie uit de Schrijver in de Lezer, maar maakt een heel nieuwe bespreking noodzakelik.

Aanvulling. Het bovenstaande is letterlik overgenomen uit een nog te publiceren geschrift over Voornaamwoordelike Aanduiding, een onderwerp dat door de besluiten van de Staatskommissie voor de Spellinghervorming aktueel is geworden. In dit vaktijdschrift is misschien de volgende aanvulling niet ondoelmatig.

In de volgende zinnen was het voor de leerlingen moeilik te achterhalen welke reeds *genoemde* zelfstandigheid in de *aanduiding* daarna voortleefde: ‘*Toen vroegt ge u verwonderd af of het ook mogelijk was te leven zonder dien steun en antwoord vond ge niet, tot de noodzakelijkheid* **het** *u leerde vinden met ijzeren hand*...’ JOH. VAN WOUDE *Zijn Examen* overgenomen (uit *Het Bosch van Groot Vredestein*) in *Met z'n Vieren IV*, 147).

Een van de leerlingen, lang niet de domste, omschreef dit ‘het’ door: ‘te leven zonder man’. Toen ik daarna de passage voorlas met zware klem op ‘leerde’, toen eerst zag de klas de parallel tussen ‘*antwoord* vinden’ en ‘*het* vinden’. Waarom niet te voren? De lezers hadden de woorden ‘antwoord vond ge niet’ opgevat als ‘antwoord kreeg je niet’ in de zin van ‘je werd niet beantwoord’; in die opvatting is het woord ‘antwoord’ in zeer geringe mate iets op zich zelf, in geringe mate een zelfstandigheid; vandaar dat daarna het vnw. ‘het’ leeg bleef. Maar voor de Schr. was het woord ‘ant-

woord' even goed *een op zich zelf staande letterreeks* geweest als elk ander woord.

O, 'k Zal die dooven - vaart hij voort | Terwijl zijn oog van geestdrift gloort - de godsstem doen verstaan! De keurvorst, wulpsch als heel de stoet | De keurvorst wil mij hooren - goed! Gebeuren wat er mag.. . Ik zal hem grijpen in 't gemoed | Hem en zijn dartel hofgebroet | En stollen zal **ze** *'t zondig bloed | Als ware 't oordeelsdag.* (A.J. DE BULL: *Bach te Dresden* (overgenomen uit: *Velerlei*) in *Aangename Uren II*, 197). Voor de Schr. had de substantie 'godsstem' een veel intenser en dus ook veel langer bestaan dan voor de gemiddelde lezer.

De volgende zinnen kwamen niet voor in de school.

Kent ge den droom niet waarin ge u schuldig weet aan moord en ophitsing er toe van onschuldigen, met al den gruwelijken nasleep van vrees voor ontdekking en leugen op leugen om **haar** *te ontkomen*. (FR. V. EEDEN in *Groot-Nederland* 1909, blz. 649). Blijkbaar had de lezer dat 'vrees voor ontdekking' opgevat als een *soort* vrees zoals 'n 'tafelkleed' een soort kleed is; daardoor wordt 'ontdekking' en 'tafel' als 'n soort adjektief en veel te weinig iets op zich zelf om zomaar door een menselik 'haar' te worden aangeduid. Maar voor de Schr. was 'ontdekking' evenzeer een aparte letterreeks als 'tafel' in 'het kleed op de tafel' en zodoende de naam voor een aparte zelfstandigheid. In de gesproken taal houdt men intuïtief de schakeringen tussen zelfstandigheidsbestaan en hoedanigheidsbestaan uiteen met allerlei nog ongekende middelen o.a. door hier de weinig substantieve 'ontdekking' *niet* in 'n *vnw. aan te duiden*, maar zo nodig opnieuw te versterken in '*n herhaling van 't substantief*; zo *zegt* men hier niet: 'de leugen om **haar** te ontkomen', maar: 'de leugen om aan **die ontdekking** te ontkomen', of men *omschrijft*, b.v.: de leugen *om z'n misdaden verborgen te houden*. -

Dat magistrale gebed in den aanhef, die verrukte aanroeping, die wel gedragen wordt door katholieke theologie maar waarin het algemeen-christelijke zóó zeer den grondtoon vormt, dat ook ieder protestant onder **haar** *het hoofd buigen en de handen vouwen kan*. (*Vragen van den Dag*, 1918 blz. 15). De lezer vatte dit 'haar' op als iets materiëels, zeker ook in verband met 'het hoofd buigen **onder**...' Bij het spreken *zegt* men niet 'onder **haar**' maar 'onder **dat gebed**', of men *herhaalt*: 'onder die **aanroeping**'.

Men moet er aan denken bij de voorlezing als proefneming niet door de proefpersoon enkel *het citaat* te laten voorlezen maar de hele bladzijde; de proefpersoon mag heel geen erg hebben in taalkundige

waarneming, hij moet lezen met z'n gedachte aan het *lees*onderwerp, niet aan het *taal*onderwerp, anders wordt ie van proef*persoon* zelf een assistent-proef*nemer*, bij een proefneming die dan geen proefneming meer is, omdat er geen proefpersoon meer is. Een dergelijke noodlottige omstandigheid is oorzaak, dat de proefnemingen van VAN GINNEKEN omtrent het taalkundig geslacht in het hedendaagse Nederlands (zie zijn Nota bij het Verslag van de Staatskommissie voor de Spellinghervorming) waardeloos zijn.

Hier is geen religie, doch 'n waardeloos surrogaat er van - steenen voor brood. Men blijft bevangen in begrippen, zonder levendige voeling met de werkelijkheid die ze uitdrukken. En wel bitter moet de ontgoocheling zijn als te eeniger tijd **haar** *waarde op de proef wordt gesteld en de vereerde God 'n afgod blijkt te zijn*. (Brochuren-reeks *Synthese* I, blz. 42).

Bij het spreken wordt dit 'haar waarde': 'de waarde **van die religie** (of: **van zulke religie**').

En het is lichtvaardig aan te sturen op een sociale revolutie zoolang de socialisatie-leuze niet minstens een achtergrond heeft van helder inzicht en klaar begrip, zij 't ook slechts bij enkele leiders.

Heeft **ze** *het thans*?

Vooral die alinea steunt wel wat te veel op het vertrouwen dat in de lezer de substantie 'leuze' een even intens en langdurig bestaan heeft als in degene die dat substantief *schreef*. Men *zegt* hier i. p v. '*Heeft* **ze** *het thans*?': 'Is dit **met die leuze** thans het geval?'

De volgende zin is uit een onuitgegeven opstel van me zelf, waarvan bij de herlezing het vnw. **ze** voor mij zelf leeg bleef:

Een schrijftaaluitdrukking als zodanig, dus meer gelegenheidstaal dan rake taal, verliest vooral veel van z'n waarde voor degene die door gemoedsvolheid tot schrijven gedreven wordt. Niet alleen kan ie **ze** *niet gebruiken, omdat enz*. Ik dacht: 'dat "**ze**" ziet zeker op iets dat bij de "schrijftaal" te pas komt', maar het substantief zelf, 'uitdrukking', viel me niet direkt in. Bij eventuële publikatie zou ik dus dat 'ze' vervangen door: 'zo'n **uitdrukking**'; herhaling van het substantief is ook hier weer het remedie. Ten slotte dit: Niet voor alle lezers blijven dergelike vnw. even leeg. Wie, ontvankelik voor uitheemse invloeden, veel Duits en vooral veel Latijn of Frans las, staat er heel anders voor dan wie uitsluitend Nederlands of Engels las. In die (geschreven) talen is een zeer groot verschil wat het leven van de substantie betreft.

PH.J. SIMONS.

Iets over afwijkende ‘konstrukties’.

Hoe moeilik het vaak is, zich zo uit te drukken, dat een ander onze woorden zo opvat als wij, blijkt mij weer bij de lezing van het artikel van KOOISTRA blz. 304-7 vorige jaargang van dit tijdschrift. Tegen wat K. al. 2 als bedoeling van zijn eerste schrijven aangeeft, heb ik niets in te brengen. Dat de oorzaken, die in een bepaalde taal een konstruktie doen ontstaan, ook in een andere aanwezig zijn, komt telkens voor, en spreekt soms vanzelf. Waar in de ene taal algemeen gebruikt wordt wat in de andere, op zijn zachtst gesproken, lang niet algemeen gangbaar is, daar zou ik niet van een zuivere parallel spreken; maar dit is, als een kwestie van benaming, alleen van enig gewicht in zover de lezer zich daardoor kan inbeelden dat de schrijver te veel heeft beweerd. Over de kans of een neologisme algemeen zal worden (en dan dringt het ook wel in de schrijftaal) zal in veel gevallen verschillend worden gedacht, tenzij men er liever in 't geheel niet over denkt. Kan ik dus zeer wel K.'s bedoelingen waarderen, ik ben overtuigd, dat ook hij minder van mijn uiteenzetting zal afwijzen nadat enig misverstand, ten dele gevolg van verschil in terminologie, uit de weg is geruimd. Hoe dit zij, de kwestie schijnt mij te principieel dan dat ik mij niet gehouden zou achten tot een poging om hem op te lossen, zij het zonder de illusie dat ieder die poging geslaagd zal achten.

Dat iets volgens velen niet gezegd wordt, bedoelde in het verband van mijn redenering niet dat het niet zou voorkomen. Ik nam en neem als vanzelfsprekend aan dat K., waar hij zegt iets gehoord of gelezen te hebben, zich niet vergist; anders had ik trouwens niet kunnen zeggen dat dit niet vreemd is. Het zou ook ontoelaatbaar zijn, dgl. waarnemingen eenvoudig op zij te schuiven, en juist dat dit zo vanzelf spreekt is oorzaak, dat ik mij niet duideliker heb uitgedrukt, De opmerking dat iets volgens velen niet gezegd wordt betekende voor mij, dat het geval onderzoek behoeft ‘eer het als eigen aan een of ander taalkring kan worden geboekt’. Nu ik zie dat K. zulks niet ontkent door iets een konstruktie te noemen, is dit geschilpunt verdwenen.

Aan de waarde van K.'s voorbeelden torn ik niet ‘door van Engelsche invloed te gewagen’; ik nam deze wel eens waar in de zinsbouw - zogoed als in *zij, haar* na landnamen, en lexicologies bij *inderdaad, uitvinden*, en *mannen en vrouwen* voor ‘mensen’ (bij geïsoleerde vrbb. is soms evengoed fra. invloed denkbaar) -, maar konstateer t.a.p. uitdrukkelik, dat men zelfs niet gebonden is aan het alternatief: Engelse invloed of individuele afwijking. Maar ook míjn ‘Hier lopen niet veel mensen langs vaak 's avonds’ is niet ‘strikt individueel’; ik koos een sterk sprekend vrb., maar verplaatsingen in deze trant hoor ik herhaaldelik van velen en sedert lange jaren; individueel is alleen een zeer druk gebruik er van. Het voor kort door mij gehoorde ‘Ik kan 't wel opzetten even’, ‘Wat zou hij kunnen denken een oogenblik misschien’ ziet er uit als DE GÉNESTET'S gemeenzaam ‘frischt zich op reis even’, en in een goed geschreven stuk las ik niet alleen ‘die bij een tandarts geweest was dien dag’ - waarmee te vgl. is K 's zin ‘Hij is niet betaald vanmorgen’ -, maar zelfs ‘Ik sliep al lang 's avonds toen’, dus met andere volgorde dan in het normale ‘Ik sliep toen 's a. al l.’ Terwijl dit verschijnsel op een *afterthought* wijst, is het volgen van een tijdbep., altans van één tijdbep., bij sommigen, naar mij blijkt, een normale konstr. Het laat zich begrijpen dat dikwijls eerst de inhoud van een toneel oprijst, daarna pas de plaatsing in de tijd; dit veelvuldig vóorkomen maakt het usueel worden mogelik. Daarentegen zal ‘'t Portretje is zo aardig van haar broertje’, ‘Je weet dat die door de staat betaald worden mee’, waar men achterna merkte dat verduideliking of verjuisting nodig was, niet tot uitbreiding leiden, evenmin als ‘Hoe heet dat zo gauw?’; wel moeten dgl. zinnen telkens weer voor den dag komen, onafhankelik van vroeger gebruik.

Wat de bet. van *konstruktie* betreft, deze hangt van een uitgesproken of bedoelde definitie af. Ik houd mij aan die welke ik in *De Typen der Mededeeling* p. 25 heb gegeven: ‘Een constructie.... is elke wijs waarop woorden verbonden worden tot een semantisch geheel. Althans wanneer die verbindingswijs typisch is; is ze sporadisch, zooals in.... ‘Oost west, thuis best’, dan kan men aarzelen of men haar wel een constructie zal noemen’. In deze blijkens de praktijk zeer gebruikelike bet. bezigde ik het woord, tevens (zelfs uitdrukkelik, door *in engeren zin*) erkennend dat men het ruimer kan nemen, zelfs zo ruim dat het elke wijs omvat waarop feitelik gekonstrueerd wordt. Ik sla de New Engl. Dict. op, en vind daar *construction* gedefinieerd als ‘the action of syntactically arranging words in a sentence’. *Syntax* heet daar ‘the department of grammar

which deals with the established usages of grammatical construction and the rules deduced therefrom'. Hiermee is zeker niet het laatste woord gesproken (dit blijkt reeds hieruit, dat *constr.* wordt gedefinieerd met behulp van *syntactically*, en *syntax* met behulp van *constr.*), maar het is een bewijs onder vele, dat men bij konstruktie en syntaxis gewoon is te denken aan 'established usages', zodat men, als men een andere zaak bedoelt, liever een andere naam moet kiezen. Waarschuwt men niet eens dat men iets anders meent, dan is het geen wonder dat men wordt misverstaan, Ik erken dus elke wending die in een taalkring normaal is geworden voor die taalkring als konstruktie, maar sluit buiten wat met het taalgevoel van die kring strijdt, ook wanneer er omstandigheden zijn die het van tijd tot tijd doen bezigen. Zo heel vaak zal dit niet zijn: dan zou het taalgevoel zich er naar richten, en eventuele bezwaren zouden van niet-taalkundige aard wezen. K. geeft redenen op om iets als konstruktie te wraken, maar het algemeen beginsel is mij daarbij niet duidelik. Ik begrijp ook niet, zelfs niet als ik mij op het standpunt van mijn opponent plaats, dat het door mij gelezen 'omdat niemand anders dan de verongelukten aanwezig waren' niet illustreert 'dat er nog wel andere vormingen in de spreektaal voorkomen, die geen konstrukties zijn' (niemand zal beweren, dat men zich zo wel verschrijven maar niet verspreken kan). Acht men K.'s gronden om te ontkennen dat dit een konstr. is geldig, dan hebben wij hier immers een vorming die geen konstr. is.

De moeilikheid om zich over sommige abstrakte onderwerpen zó uit te drukken dat geen misverstand dreigt komt ook voor den dag bij ''t Is kwart over vier heb ik het'. In de mij nader bekende kringen zou men dit niet met voorbedachten rade zeggen, maar komt het, psychologies zeer begrijpelik, toch meermalen te voorschijn. Het is een syntaktiese haplologie, zoals *overfoeilik* voor *ververfoeilik, overhitting* (indien niet naar het hd.) voor *ververhitting* phonetiese haplologieën zijn. Het is bekend, dat *idolatria* een middellat. hapl. is voor *idololatria. Overfoeilijk* is niet gebruikelik geworden, *overhitting, idolatria* wèl. Wat gebruikelik is, behoort in een woordeboek dat de taal wil doen kennen, wat dat niet is, slechts in een dat aan bepaalde lektuureisen wil voldoen; - evenals men bij bepaalde studiën zich met afwijkingen van de syntaxis heeft te bemoeien. De storing op bepaalde ogenblikken is te onderscheiden van wat eens zulk een storing was, maar later usueel is geworden. Zolang men iets niet opzettelik zal zeggen, het dus zegt door een invloed die het taalgevoel verwart, verloopt de gedachte niet ongestoord. Doch 'There is

a gentleman wants to see you' is een op eigen benen staande konstruktie aan welke het taalgevoel is aangepast, zodat men die ook voorbedacht bezigt. Dat de door K. opgegeven punten van overeenkomst bestaan, gaat buiten de vraag om; bestonden ze niet, dan zou ik niet gesproken hebben van een zeer betrekkelik parallel-zijn, maar het par.-zijn geheel ontkend hebben.

Bij het gebruiken van grammatiese termen is het zeker niet gewenst, zo vrij te werk te gaan dat het aantal betekenissen nog sterker dan tans dat der termen te boven gaat. Aan de eisen die aan een wetenschap te stellen zijn kan alleen dan voldaan worden, wanneer het gelukt een terminologie te vinden waarvan niet te vrezen staat dat de een er iets anders bij denkt dan de ander. Want 'in any science it is of the utmost importance that every fundamental difference of fact be marked by a distinction of name'. Dat de woorden nieuwe bett. plegen te ontwikkelen, is tegenwoordig algemeen bekend; in de wetenschap is het vaak nodig, zich daartegen te vrijwaren. Intussen is *taalgevoel* een term uit het dageliks leven, en kleeft hem zekere vaagheid aan, zodat hij ook toegepast kan worden op het gevoel dat men iets wel of niet meermalen hoort. En zonder dit gevoel kan dat voor al of niet geoorloofd niet opkomen, altans indien men onder het polysome woord *geoorloofd* verstaat 'met het [in de betrokken kring] algemeen taalgebruik overeenstemmend'. Dit naar aanleiding vau wat K.p. 304 ben. opmerkt. Ook hier had ik mij omstandiger kunnen uitdrukken, maar ik meende dat de opm. zelf (dat men volgens iemands taalgevoel iets niet zegt) duidelik maakt hoe het woord bedoeld is.

Er zijn uit de aard van de zaak wendingen die, hoewel met het taalgevoel in engere zin niet strokend, toch herhaaldelik gebezigd worden, omdat de oorzaken die ze doen ontstaan telkens opnieuw werken. [Hoort iemand een dgl. wending minder vaak, dan kan ze zelfs aan zijn taalgevoel in ruimere zin vreemd blijven.] Wordt hiervan het gevolg dat een individu of taalkring er zich aan gaat gewennen, dan ontstaat voor dat individu of die taalkring een nieuwe konstruktie. Wie *konstr.* zo ruimt neemt dat men zeggen moet: die bestond reeds tevoren, - die maakt termen nodig om konstrukties die niet op eigen benen staan te onderscheiden van zulke die dat wel doen. Het psychologies gebeuren is niet in beide gevallen identiek; zolang het taalgevoel zich niet gewijzigd heeft, wordt niet telkens 'naar hetzelfde recept gebakken', maar herhaaldelik (want op een wijs die licht en bij sommige koks zeer licht voorkomt) tegen het recept in. Zo leest men af en toe een zin als 'Al was het nog vroeg,

zat toch reeds een jonge man op de bank te lezen', dus met een vervolg alsof de aanhef luidde 'Hoewel het nog vroeg was'. Die vermenging is even natuurlik als b.v. het vandaag door mij gehoorde *opscheiden* uit *ophouden* en *uitscheiden*. En de syntaxis heeft zomin een nieuwe konstruktie te boeken als het lexicon een nieuw woord.

''t Is op 't balkon 'n lekkere lucht as je der zit' kan niet zo maar 'volgens beproefde methode redekundig worden ontleed'; de twede zin behoort bij iets wat de spreker niet onder woorden heeft gebracht, wat op de achtergrond van z'n bewustzijn is gebleven, maar b.v. door invoeging van *dat merk je* uitgedrukt had kunnen worden. Denkfout en syntaktiese fout zijn geen tegenstellingen; de eerste kan de laatste insluiten. Ik heb de genoemde zin echter alleen tusschen [] aangehaald als vrb. dat zelfs [formale] onjuistheden licht voor den dag komen; over zijn konstruktie-zijn liet ik mij niet uit. Waar zulke brachylogieën gebruikelik mochten worden, worden ze meteen konstrukties in de gewone engere zin; ze zouden dan ook geen denkfouten meer zijn (daar men zou mogen aannemen dat de hoorder van zijn kant het weggelatene onbewust in rekening brengt). Reeds nu zijn ze dat niet ten volle, want slechts tegen de vorm van de niettemin in het essentiële duidelike gedachte wordt gezondigd, door drang naar kortheid in wat men nog gaat toevoegen, die *dat merk je* of dgl. doet weglaten. Tegen *over één boeg scheren* heb ik niet een syntakties bezwaar ingebracht, maar ik heb het toch genoemd: een syntaktiese afwijking, n.l. van de vormen waaruit gecontamineerd is en van de meeste waarin *over*.... voorkomt. Eigenlik is de afwijking slechts aanwezig wanneer men de delen van *over één kam scheren* enz. afzonderlik voelt; juist doordat men ook het laten kan bij het prakties nodigste [de opvatting van het geheel als 'gelijk behandelen', die anders nog n a a s t de realisering van het beeld aanwezig is], is de contaminatie mogelik; en tegenover deze opvatting-slechts-als- eenheid is *over één boeg scheren* geen afwijking. Waar de delen ener uitdr. geen bet. hebben, hindert het niet, dat de uitdr. onjuist zou zijn indien ze die wèl hadden; hierin staat zulk een verbinding gelijk met een samenstelling als *oorijzer*.

Het slot van mijn artikel vind ik onjuist weergegeven. K. toch noemt '"zij werd een mooie kaketoe gegeven" is verwerpelik, omdat,...' 'het standpunt van DE V.' Maar ik heb dat niet verwerpelik genoemd; zelfs heb ik een taal aangevoerd waarin het normaal is. Het al of niet wenselike van zulke zinnen heb ook ik buiten spel gelaten, maar alleen inlichting gevraagd over de verhouding die tussen de delen der konstruktie gevoeld werd; een inlichting die ik

mij niet zelf kon geven, omdat mij de wending vreemd is. De aanwezigheid ener dubbele verhouding bespeurde ik, en dit was de aanleiding tot mijn vraag; *zij* kan ik bij *een kaketoe geven* wel geen direkt objekt noemen, maar op toelichting dring ik niet verder aan.

Dat lang niet alle 'konstrukties van het type "die kist had hij vroeger nooit een kleed over" verklaard kunnen worden door de weglating van *daar*', komt geheel overeen met mijn opvatting. Ik sprak van 'een aantal' die zodanige uitleg toelieten, en daar ik in 'Die ballen werden niet langer mee gespeeld' mechaniese attraktie voldoende verklaring vond, beoordeel ik 'Die artikelen zullen wel beslag op gelegd zijn' evenzo. 'Deze mat mag op geveegd worden' (= 'D.m. daar mag....') leidt lichtelik mechanies tot 'Mag deze mat op g.w.?'; wordt dit usueel, dan heeft de taal een nieuwe konstruktie gekregen.

De omstandigheid dat 'bij overeenkomstige compositie met ongeaccentueerd eerste lid *ge-* in het participium ontbreekt', heb ik aangevoerd als reden waarom *naar gezocht worden* en dgl. niet zijn te houden voor ontstaan in navolging van *doorzocht worden* etc.; de gelijkenis achtte ik daartoe te gering. Dat 'het gesproken Hollands een participium van een verbaal kompositum met ongeaccentueerd eerste lid, doch mèt *ge-*, rijker is geworden', is niet een ander standpunt, maar de vraag of dat zo is is een andere kwestie. Het is louter een vraag naar een 'Tatbestand', een quaestio facti; mijn argumentering betrof de vraag of het aannemelik is, dat genoemde wending - hij moge als ndl. konstr. te beschouwen zijn of niet - zo ontstaan is als K. aangenomen heeft.

Vergroeiingen die geen konstrukties zijn kunnen niet slechts voor de psycholoog voorwerpen van studie wezen, maar ook de linguïst heeft er acht op te slaan. Ik heb dit niet miskend, maar zelfs (in 't voorbijgaan, want de zaak sprak voor mij vanzelf) opgemerkt, dat verkeerde aansluiting en substitutie de aandacht verdienen als oorzaken van taalverandering. Of dgl. vergroeiingen 'wel degelik gekatalogiseerd kunnen worden' hangt af van de eisen welke men aan de katalogus stelt. ROYEN zegt: 'De ordening heeft geen wetenschappelike pretentie' en 'Er zou dan nog als VI moeten volgen een Tehuis voor dakloozen!' Ik sprak evenwel van 'als konstruktie katalogiseren', en konstr. betekent, gelijk K. zelf opmerkt, in mijn artikel iets anders dan hij er onder verstaat; evenals aan konstrukties stel ik aan hun katalogisering eisen die hij te streng vindt. Bij studiën als die van R. is die bewerking òf dadelik afgelopen (en de uitkomst vanzelfsprekend) òf onuitvoerbaar. Hij is het eerste als men

rubriceert; het spreekt b.v. vanzelf dat, waar uit twee woorden een derde ontstaat, dit kan bevatten het ‘praefix’ van het ene + de twede helft van het andere woord, òf kan bestaan uit twee gehalveerde woorden, waarbij niet een ‘praefix’ de eerste helft levert. Echter is toe te voegen, dat ook een ‘suffix’ kan versmelten met een stuk van een ander woord, zoodat *aandrukken* uit *aangeven* en *uitdrukken* een tegenhanger vindt in ‘Ik zei het hem eenvoudiguit’ uit *eenvoudigweg* en *ronduit*. Hij is ook het eerste als men naar de verbreiding indeelt in geïsoleerd-individueel, sporadies-individueel, constant-individueel enz. Hij is het twede als men de afzonderlike gevallen wil opsporen; deze zijn ontelbaar als telkens oprijzende waterbellen. Ik hoorde onlangs *opscheiden met lachen*, maar zou het wel dadelik vergeten zijn als ik niet van buiten af in de vereiste richting georiënteerd was. Beperkt men zich niet zeer bij het noteren, dan kan men aan de honderden reeds verzamelde vrb. duizenden toevoegen zonder enig nieuw inzicht te bereiken. Waar b.v. *heel* en *zeer* synoniem zijn, bestaat de mogelikheid dat eens *heer* gezegd wordt; maar waartoe zal men dit aantekenen als men het toevallig hoort? Hetzelfde geldt van ‘t Stuit me tegen de keel uit’ e.a. Uitgezonderd is natuurlik het geval, dat men juist door zulke notities de aandacht van wie dat nodig hebben op het onderwerp vestigt.

W. DE VRIES.

Muziek en taal.

De evolutie van SPENCER [die de leer heeft verkondigd dat de muziek zich uit de taal met hare toonakcenten had ontwikkeld] moet dus juist omgekeerd worden. Aanvankelijk was er scheiding. Gaandeweg hebben zij zich eens akcidenteel verbonden, zonder evenwel hun eigen zelfstandigheid in te boeten, maar sedert dien naderen zij elkander meer en meer; zonder dat wij evenwel behoeven te hopen of te vreezen, dat zij ooit geheel en al in elkander op zullen gaan.

Wèl treden er weer tijdperken van reaktie in, zooals b.v. door de autonome ontwikkeling der instrumentaalmuziek aanvankelijk een uit-elkander-gaan te konstateeren viel, maar spoedig herstelt zich weer de band.

(JAC. VAN GINNEKEN: *Gelaat, Gebaar en klankexpressie*, blz. 80.)

Uit en over oude spraakkunsten.

In afwachting van een volledige studie over de geschiedenis van onze spraakkunst wil ik hier mijn aantekeningen over dit onderwerp mededelen, aansluitende bij het artikel *Uit de jeugd van onze spraakkunst* (Jaarg. XI).

Ongeveer gelijktijdig met het verschijnen van VAN HEULE'S *Spraeckonst* schreven twee geleerden over de moedertaal, die een eigenaardige tegenstelling vormen. De geleerde Latinist en advokaat CORNELIS GIJSBERTSZ PLEMP (1594-1638), de bekende Katholieke vriend van VONDEL, publiceerde in 1632 zijn *Speldwerk*, vol van traditionele oude taalwijsheid; PETRUS MONTANUS, dorpspredikant te Nieuwen Hoorn († 1638) was al zijn tijdgenoten ver vooruit, toen hij in zijn *Spreecconst* (1635) zeer originele waarnemingen op foneties gebied te boek stelde.

Het *Speldwerk* of *Waerschouinge an den Neerduitschen Schrijver van de Spelding*, gedrukt te Haarlem, is eigenlik een strijdschrift[1] ter verdediging van de spelling die de schrijver kort te voren toegepast had in *Der Herdooperen Anslach op Amsterdam*.[2] Hij hechtte aan dit boekje zoveel waarde, dat hij enige jaren later een Latijnse omwerking en uitwerking liet drukken, met de titel: CORNELII GISELBERTI PLEMPII *Orthographia Belgica in quâ etiam obiter de Latina et Graeca* (Amsterdam, 1637). Uit deze beide geschriften kunnen we PLEMP'S denkbeelden over taal leren kennen. Evenals eertijds SPIEGHEL wil hij de weg wijzen tot verheffing van de moedertaal[3], die volgens

1) Dat blijkt al dadelik uit het inleidend gedicht *Op Momus*, waarin o.a. deze regels:

> Mommen die mijn Speldwerk laken,
> Om van Plemp mij plomp te maken.

2) De Maatsch. der Ned. Lett. bezit het oorspronkelike handschrift van de schrijver, gedateerd 1631 (Ms. No. 1048) met het opschrift *Kneppel onder de hoenderen*, d.i. *Speldwerk*. Bij onderzoek bleek dit handschrift de grondslag voor de gedrukte tekst. De *Kladdetjens*, die op het *Speldwerk* volgen, ontbreken in de gedrukte tekst.

3) 'viam monstrare quâ Belgicam nostram linguam queamus in sublime evehere' (*Orth. Belg.* blz. 23.)

zijn overtuiging de ware grondtaal is, ook voor het Latijn. In zijn dilettantiese proeven van afleidkunde overtreft hij zijn voorgangers. Van de 'Celtica' *arm, angstich, claer* maakt het met de uitgang *-us*: *armus, anxius, clarus*; uit *blos, moort, ander* maakten de Romeinen *flos, mors, alter*; *hij* of *hi* werd tot *hiic, hic*. Zonder enige moeite verklaart hij *noster* uit *onser*, quasi *noser*![1] *Waar* wordt langs *wêr* tot *verum*; *warit, weerheit* wordt *veritas, weerheide* gaat over in *vérité*. Ook op Nederlands gebied haalt hij kunststukken uit: *vollek* ontstond 'per methathesin' uit *volke*; *gansch* is te verklaren 'uit *gan, egan* (daer den Griek *ἄγαν* voor seid, den scherpen accent quaelik op den *α* stellende) en s of sch'.[2] KILIAEN weet er niets van, als hij in *vriendschap* een suffix *schap* ziet: het is immers *vriendsch* met het suffix *ap*.[3]

Ook in andere opzichten draaft hij door op de beginselen, door vroegere renaissancisten verkondigd. Als de taal tot de vroegere zuiverheid teruggebracht werd, zou de vervoeging eigenlik moeten luiden: *ik heb, du hebt, hy hebt, het, heft, heeft*, of nog mooier: *wy hebben, gy hebst, sy hebbent*; *wy sallen, gy salst, sy sallent*, enz.[4] Daarentegen is het opmerkelik, dat hij zich spottend uitlaat over het kunstmatig vaststellen van vormen om geslachts- of casus-verschil aan te duiden, gelijk DE HUBERT, met instemming van HOOFT en VONDEL dat deed. Bij het boven vermelde *egan* merkt hij op, dat de *e* hier slechts een 'mondbereidsel is tot het volgende woord: gelijk als de *e* en de *n* dikwijls maer een toeklank an het voorgaende: Daer men nieuelik *genera*, ende *casus* mede maekt tot hinder onses taels, 't welkmen sonder lange bril of verrekijker niet en kan bemerken'.[5]

Nieuwe, vruchtdragende denkbeelden omtrent taal of spelling hebben we bij deze Latinist, die steeds van de letter uitgaat, niet te wachten. Dat hij 'verbetering des Speldings' een gewichtige taak voor de letterkundige acht, blijkt al uit de publicatie van zijn boekje. Die taak is beter toevertrouwd aan Dichters of Rijmers dan aan andere schrijvers, die niet afwijken van 'de gemene drift daer sij me voort moeten'.[6] Uit onze aanhalingen is al gebleken dat de nieuwigheden die PLEMP wil invoeren, weinig om het lijf hebben, evenmin als de aangevoerde argumenten. *Brouen, stuën* krijgen geen

1) *Orth. Belg.*, blz 38 vlg.
2) *Speldwerk*, blz. 8.
3) *Orth Belg.*, blz. 10: ook *aem, aen* en *as* zijn daar onder de suffixen opgenomen.
4) *Orth. Belg.*, blz. 14.
5) *Speldwerk*, blz. 8.
6) *Speldwerk*, blz. 9.

w, omdat ook het Latijn *luere* spelt, en niet *luwere*. In *hebben, wedden, suffen, leggen* is het dubbele teken voor de konsonant overbodig, omdat de werkwoorden uitgaan op -*en* en niet op *ben, den*, enz.

Een verbetering acht hij het dus, één konsonant te schrijven, met een streepje er achter, dus *heb-en* enz.: wij zeggen immers ook *op-eseid, op-estaen, om-elachen* en niet *oppe, omme*.

Een erge fout vindt hij het, de *g* en *ch* te verwarren en dientengevolge aan het einde -*ig*(*h*) in plaats van -*ich* te schrijven, zoals zelfs SPIEGHEL doet. Hij protesteert tegen 'onse achteloose Letter voochden, die ons *à la mode de France*, anders wilden doen lesen dan schrijven', en maakt zelfs een puntdicht op de bezitters van ezelsoren, die geen verschil opmerken tussen *ch* en *g*,[1] maar ondertussen beweert hij zelf verschil te horen tussen de slotklank van *weg* en *wech*, van *plag* en *plach*!

Terloops wijs ik nog op enige puristiese grammatikale termen, die PLEMP, wederom in navolging van SPIEGHEL, bedacht heeft, nl. *moeiwoorden* (verba infinitivi modi), *meerigen* (pluralia), *spits besang* (acuut accent), *maetkeur* (prosodie), *stemletter* (vocaal), *staertjes* (terminationes). Intussen, al zegt PLEMP ergens, zelfvoldaan: 'Dit sy luchts genoeh voor de brakken, die verder kennen ruiken', een voorganger is deze dilettant allerminst geweest: in de geschiedenis van onze taalkunde hebben zijn boekjes slechts waarde als curiositeiten.[2]

Op geheel nieuwe wegen begaf zich PETRUS MONTANUS met zijn *Spreeckonst*. Dat dit geen grammatica is - gelijk men vroeger meende - maar een uitsluitend fonetiese studie van zeer biezondere verdienste, is reeds in het proefschrift van A. VAN DER HOEVEN, *Over Lambert ten Kate*, opgemerkt.[3] Daar vindt men een beknopt overzicht van zijn werk, maar zonder een poging om zijn 'ontdekkingen' naar waarde te schatten. Intussen verdient dit merkwaardige geschrift,

1) *Klad op de* **ch**-*wrakers* in *Orth. Belg.*, blz. 19.
2) Weinig bekend is, dat de *Orthographia* voor een groot deel een pleidooi is voor de invoering van de Latijnse maat in de Nederlandse poëzie. Reeds aan het slot van de 'Kladdetjens' (in hs.), handelende over lange en korte 'letters', zegt hij: 'Hier dient van de dichters wel op gelet om geen lamme versen te maken *in duits op de Latijnsche maet*.' In zijn boek geeft hij allerlei proeven (Heróici, Iambici, Elegiaci enz.) o.a. *Tvierde kusjen van I. Secundus, toegevoecht den ontsteeken siele tot haer beminde Christus* (blz. 18) en een vertaling van Horatius' ode *Rectius vives*.
3) (Utr. diss. 1896), blz. 93-103.

waarmee de Nederlander ook internationaal een baanbeker was,[1] een grondig onderzoek door een geschoold foneticus.[2] Uit de titel blijkt dat de schrijver zich bewust is, een nieuw gebied van wetenschap ontdekt te hebben: ‘Bericht van een niewe konst, genaemt De Spreeckonst: ontdect en beschreeven door PETRUS MONTANUS van Delft, waerin verhandelt ende in 't licht gebracht wort, den rechten en tot nu toe verborgen aert van alle uitspraec.’ De *Inleiding* is al dadelik merkwaardig: de schrijver bepleit het goed recht van zijn nieuwe wetenschap, die men niet moet geringschatten, al lijkt het soms kinderachtig. Hij betoogt het nut voor de schoolmeester, voor degenen die vreemde talen willen leren, maar evenzeer voor een grondige kennis van *lanttaelen* en *stattaelen*: voor hem is dus een stedelik dialekt geen ‘bedorven uitspraak’, maar een taal met eigen struktuur. Vervolgens wijst hij op de noodzakelikheid van het experiment en nauwkeurige bekendheid met de spraakorganen. Voor zijn waarnemingen moet hij een eigen terminologie scheppen, die voor ons niet altijd even helder is, maar die ook meermalen treft door aardige vondsten, b.v. *smoorder* en *ruiser, voorcleefsel* en *naecleefsel* (= overgangsklanken), *oopedeurige* en *toedeurige, oopeneuzige* en *toeneuzige* klanken, enz. Telkens worden wc verrast door aardige opmerkingen, o.a. dat *zitbank* geen *t* maar een *d* heeft; dat de *n* in *rank* als ‘hemelsneusletter’ gelijk staat met *ng*. Ongetwijfeld zal een volledig deskundig onderzoek deze predikant een blijvende plaats geven onder de wegbereiders van de taalwetenschap.

A.L. KOK toont zich in zijn *Ont-werp der Nederduitsche Letterkonst* (Amsterdam, 1649) een prakties aangelegde geest, die de wijsheid van anderen in een beknopt systematies, ten dele schematies schoolboekje, van 58 blz., verwerkt, al doet zijn titel[3] meer verwachten. Zijn voorrede verkondigt de lof van onze taal ‘die voor gheenighe behoeft te wijken’, maar betreurt dat wij nog geen ‘vol-maakte Letter-konst’ bezitten. ‘Wes-halven ik, zo ghoed als ik kost, voor

1) Dr. VAN DER HOEVEN merkt op, dat in Duitse handboeken MONTANUS evenmin als AMMAN en TEN KATE als voorgangers op dit gebied genoemd worden.
2) Naar wij vernamen heeft Dr. VERSCHUUR deze taak op zich genomen, zodat we een monografie van zijn hand met grote belangstelling tegemoetzien.
3) De volledige titel is n.l. *Ont-werp der Nederduitsche Letterkonst*, Uit de Natuur der Neder-duitsche Taal / de redelyke gewoonte en 't ghebruik der ghoede Schrijvers / ten beste van alle Lief-hebbers der zelve in de noódigste Uytbeeldingen / Schiftingen en Ghrondt-reeghelen t'zaâm-ghestelt.

eenighe jaaren heb ghe-tracht het ys te breeken, en een ruygh be-werp der Letter-konst by my zelf en voor my zelf ont-worpen, 't welk eenighen van mijn by-zonderste Vrienden ter handt ghe-raakt, haar zo smaaklijk (oók onrijpe vruchten vinden zom-tijdts smaak) ghescheenen heeft, dat zy my tot het ghe-meen-maaken des zelfs ghe-stadigh anghe-port en nu eindlijk over-wonnen hebben.'

Een uitslaand blad geeft een schematies overzicht van de gehele grammatika, in zijn vier onderdelen ('t Zaamen-voeghing, Oor-spronklijkheydt, Maat-klank en Spelling), dat in de verdere inhoud van het boekje uitgewerkt wordt, zonder eigenlike toelichting of verantwoording. De letter is het uitgangspunt van zijn taalbeschouwing: 'De Maght der Letters is de klank, die de Letters in 't spellen en spreeken voort-brengen.' Elke twee klink-letters vormen dus een twee-klank. Aan kritiek op zijne voorgangers bezondigt hij zich niet: zonder in buitensporigheden te vervallen als VAN HEULE'S dubbele *r* en *n*, streeft ook hij naar verrijking door verscheidenheid, al geeft hij meermalen de keuze tussen twee of drie vormen, b.v. bij het pers. vnw.:

ik	hy
mijns òft mijnes òft mijner	zijns òft zijnes
my	hem òft Him òft Hum
my òft me	Hem.

Als bezadigd man doet hij concessies aan het gebruik: de Datief mag zijn *den man* òft *den manne*, de Genitief *der Vrouw* naast *der Vrouwen*. Opmerkelik is, dat hij het vrouwelike *eene* verwerpt, en als enige vorm opgeeft: *een Vrouw*. Daarentegen handhaaft hij het verschil tussen Dat. *Hun* en Acc. *Hen* (naast *Haar* en *Ze*) en fabriceert hij een Conjunctief-vorm *du zijtst* (bij VAN HEULE: *du zijst*). Veel nieuws heeft hij dus niet willen invoeren: hij zoekt meer zijn kracht in ver doorgevoerde onderverdelingen, b.v. bij de By-woorden en Koppelwoorden. In één opzicht verdient dit werkje onze aandacht, nl. om de vernederlandsing van de grammatiese termen: meer dan een van zijn voorgangers is hij er in geslaagd, zijn purismen ingang te doen vinden. KOK had als vertaler van verscheiden werken, o.a. de *Elementa Rhetorica* van VOSSIUS (1648) naam gemaakt, juist doordat hij 'voor de Latijnsche kunsttermen passende uitdrukkingen in zijne moedertaal wist te vinden, die hij niet alleen in den tekst invlocht, doch bovendien aan het einde van een paar zulker overzettingen in lijsten opnam.'[1)] Daarmee verwierf hij zich de lof - en zelfs een

1) A. DE JAGER: *Over Meyers Woordenschat* (in *Konst- en Letterbode* 1858, blz. 213.

lofdicht - van LODEWIJK MEYER, die in 1654 een ruim en dankbaar gebruik maakte van KOK'S geschriften voor zijn *Woordenschat*.[1] Omgekeerd zal KOK zijn later sukses wel voor een groot deel aan de populaire *Woordenschat* te danken hebben. Wij laten hier, ter vergelijking met de hedendaagse, de voornaamste van KOK'S grammatiese termen volgen. al zijn ze ten dele weer aan oudere schrijvers ontleend. *Klinker* oft *klink-letter, mê-klinker* oft *Mê-klink-letter, twe* en *dry-klank, ghe-blaas* (spiritus),[2] *hoe-ghrootheit, grondt-woorden* en *spruitwoorden, 't zaâmghe-zette* of *ghe-laschte*; *Letter-ghreep*; *Toe-zang* (accent), verdeeld in *scherp, zwaer* en *omgebogen*; *zelf-standighe Naam-woorden* (*eighe-* en *ghemeene*); *Bij-voeghlijke Naam-woorden*. De *Toe-vallen* zijn: *gheslacht, ghe-tal, val* en *buighing*; het geslacht kan ook zijn *Gheener-ley*. Er zijn vijf 'vallen': *Noemer, baarer, gheever, anklaagher* en *roeper*: volgens 'zommighe ook den *Afneemer*, maar te vergheefsch', want 'in Duitsche woorden' is geen verandering merkbaar. *Een-voudt* en *meêr-voudt*; *stellende, vergelijkende, overtreffende trap*; *Lidt* (articulus), *Voornaamen* (pronomina), waaronder *aan-wijzende, betrekkende, vraaghende* en *bezittende*. De *Werk-woorden* zijn: *bedrijvende, lijdende* en *gheenerleye, persóonlijke* of *on-persóonlijke*; de *wijzen* heten: de *bepaalde, toonende* (of *Tooner*), *ghebiedende* (of *Ghe-bieder*) en *an-voeghende* (of *An-voegher*); de tijden: de *teghen-woordighe, on-vol-maakte, vol-maakte, meêr-als-vol-maakte* en *toe-komstighe. Ver-voeghing; deel-woorden, bywoorden, voor-zetsels, koppel-woorden* en *in-wurpsels*.[3]

Heersching is een vertaling van: regimen. In een aanhangsel worden als *by-tekens* genoemd: de *snê* of *streep* (comma), *lidt* (colon), *half-lidt* (semi-colon), *stip, vraagh-teken* en *wonder-teken*.

1) In naam de 2de druk, maar (gelijk DE JAGER t.a.p. aantoonde) inderdaad zijn eerste, omdat het oorspronkelike werk, in 1650, door JOHAN HOFMAN samengesteld was.
2) Typies voor de klakkeloze navolging van klassieke voorbeelden is, dat dit *ghe-blaes* verdeeld wordt in *ghrof* of *herdt* (d.i. met *h*) en *zaft* (d.i zonder *h*).
3) Bij uitzondering geeft de schr. hier een grote verscheidenheid van voorbeelden, ingedeeld naar de verschillende gemoedstoestanden. Wij laten de merkwaardigste groepen, waaronder enige zeldzame interjekties hier volgen:
Vleying: ei, ei-lieve, lieve, ke, enz.
Ver-wondering; als/ hoe, ho, bay, hou, jeny, jemeny, badou, tjan, wel, enz.
Droefheidt; als/ wape, moordt, ach, oi, oei, oimy, ai, ai-my, laas, he-laas, ach-lasy, ach-armen, wach-armen, enz.
Bespotting; als/ jou, enz.
Ver-heughing; als/ eija, hey-sa, wich, wichtom, tom, wohay, enz.
Roeping; als/ hem, hem-zigh, sipsa, enz.
Versmading; als/ ak, fy, foey, kak, puf, baak, enz.

Een zelfstandig waarnemer is KOK niet geweest, en de betekenis van zijn grammatiese arbeid is dus gering. Toch is dit boekje, juist door zijn volledigheid - meer dan de nog te behandelen geschriftjes uit de tweede helft van de zeventiende eeuw - de brug geweest die van VAN HEULE naar MOONEN voert.

(*Wordt vervolgd.*)

C.G.N. DE VOOYS.

Aankondigingen en mededelingen.

In de laatste maanden hielden een drietal nieuwe hoogleraren in het Nederlands hun inaugurele redevoeringen. De 16de Oktober sprak Prof. P. GEYL te Londen over het belang dat de studie van Nederlandse taal, letterkunde en geschiedenis heeft voor de Engelsen.[1)] Prof. J. PRINSEN J.LZ. zette zijn opvatting uiteen over *De geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde aan de Universiteit* (27 Okt.)[2)] Hij wees er op, dat strenge wetenschappelike zin dient samen te gaan met het vermogen om schoonheid te voelen en lief te hebben, en dat vergelijkende litteratuurgeschiedenis noodzakelik is, om het verband met het algemeen-menselike te tonen. - Prof. F.A. STOETT koos als onderwerp: *Onze Volkstaal* (3 Nov)[3)]: hij ging na hoe de studie van de volkstaal zich hier te lande ontwikkeld heeft, welke leemten er in bestaan, hoe de volkshumor daarin tot uiting komt, en uit welke taalkringen de volkswoorden afkomstig zijn. Met aardig gekozen voorbeelden werd het betoog toegelicht.

Bij de firma J.B. Wolters verscheen een *Klein Plakkaatboek van Nederland* door Mr. A.S. DE BLÉCOURT en Dr. N. JAPIKSE (353 blz., prijs ƒ 9.75, geb. ƒ 11.50) Daarin werden tal van teksten opgenomen die voor de studie van de vaderlandse geschiedenis van belang zijn. Wij vestigen er hier de aandacht op, omdat het ook voor de studie van de ambtelike taal in verschillende delen van Nederland belangrijk materiaal bevat. Wie de geschiedenis van onze taal bestudeert, mag zich niet - gelijk veelal geschiedt - tot de litteratuurtaal

1) Zijn *Inaugural Lecture* is gedrukt te Londen (Harrison and Sons).
2) Uitgave J.B. Wolters - Groningen, Den Haag.
3) Uitgave W.J. Thieme en Cie., Zutphen.

bepalen. Op het algemene schrijven hebben andere taalkringen minstens evenveel invloed gehad.

In de bundel *Handelingen* en *Levensberichten* van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde (1918-1919) vindt men een voordracht van J. DE MEESTER, getiteld *Iets over vrijheid en letterkunde* en o.a. een levensbericht van de verdienstelike beoefenaar van onze letterkundige geschiedenis, J.A. WORP, door A.N.J. FABIUS, met een volledige lijst van zijn geschriften.

De gedrukte *Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie-vergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* (1919), bevatten een voordracht van Mej. CHR. DOORMAN *Over de innerlijke beteekenis der sprookjes*.

Het laat verschenen *Jaarboek der Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal en letterkunde* van 1914, bevat o.a. een vervolg van de *Dietsche Kalenders*, uitgegeven door EDW. GAILLIARD en WILLEM DE VREESE, en een levensbericht van *Karel de Gheldere* door HUGO VERRIEST.

Boekbeoordelingen.

Nederlandsche Kunst. Een Reeks Artistieke Handboeken onder Redactie van Joh. Vorrink. I. De oude en de nieuwe historische roman in Nederland, door Dr. J. Prinsen J.Lzn. A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij. Leiden. 1919.

De serie ‘Nederlandsche Kunst’ wordt geopend met een gelukkige schets over ‘De oude en de nieuwe historische roman in Nederland’ van de hand van Prof. PRINSEN.

De opzet is eenvoudig. De ‘oude’ historiese roman, een geesteskind van de twede Renaissance, wordt nagegaan in hoofdstuk I-III; de ‘nieuwe’, die hier zou ontstaan met de beweging van '80, wordt vergeleken met het oude en uit de mode geraakte genre, in hoofdstuk IV.

Over de oude Romantiek wordt gegeven een beknopt, - immers alleen de hoofdlijnen zijn gevolgd - maar ondanks de soberheid, een zeer tekenend overzicht. Aan 't begin meent de auteur af te moeten wijken[1)] van de veelal gevolgde voorstelling van zaken, waarbij de opkomst van de historiese roman inzonderheid haar oorzaak zou vinden in de drang naar het levende nationale tegenover de afkeer van het verstarde klassicisme, waarin de eerste Renaissance omtrent het midden van de 18de eeuw verlopen was. De betekenis van die drang wil hij dan ook niet onderschatten: ‘zeer stellig is deze de groote voedende kracht geweest’. Doch naast de persoon van ROUSSEAU, die de versteende kultuur een nieuwe levensadem inblies en de school kweekte, die zich wendde naar de onbedorven natuur en het menselike hart, wil hij LESSING een plaats geven, die van zijn kant opnieuw, na een ernstige studie van de Antieken, krities opbouwde ‘wat het leven en de geest der Oudheid met de grootst mogelijke waarschijnlijkheid moest geweest zijn’: studieën, waaraan een DIDEROT, WINCKELMANN en HEMSTERHUIS de stoot gaven. Aldus werd de Griekse oudheid weer levend in WIELAND'S ‘Agathon’, die echter nog een sterke 18de-eeuwse tint vertoont door Frans pastorale decor en Duits sentiment. Zuiverder staat voor ons BARTHÉLÉMY'S ‘Anacharsis’, als reisverhaal bedoeld, maar een volledig compendium van oud-Grieks leven en van een verregaande invloed op werken van eenderlei strekking. In CHATEAUBRIAND'S Martyrs, waarin een antithese werd uitgewerkt en op gelukkige wijze aan de tragiek van menselike lotgevallen kon worden verbonden, staan we op de grenzen van het klassiek- en het nationale romantiese genre. Doch hiernaast ontwikkelde zich zelfstandig - afgezien van renimiscenties van RICHARDSON en FIELDING - de SCOTT'se romantiek, de eigenlike romansoort, die in de Europese litteratuur de naam ‘historiese roman’ heeft gekregen, en dan ook in alle talen werd nagevolgd en met vaststaande tiepen en motieven werd verwerkt. Zij werd in Nederland vrij zuiver geïmporteerd en doorgevoerd door JACOB VAN LENNEP. Ook hier had de historiese novelle voorgangers gehad in de werken van Loosjes, die, als in ‘Anacharsis’, het verhaal geheel en al dienstbaar had gemaakt aan de didaktiek, en in zijn oud-vaderlandse verhalen ‘spiegelbeelden’ leverde van ons bloeitijdperk, ter lering van een vernederd doch weer op te heffen nageslacht. SCOTT, en door hem VAN LENNEP, en zij die na hen kwamen, verrastten de lezers met een geheel andere

1) Daartoe gerechtigd door zijn vóórstudieën, o.a. ‘Van Lessing tot Vosmaar’, in *De Gids* 1911.

compositie, waarin de fantasie naar gans nieuwe middelen greep, en bezieling, kleur en accent aan de handeling gaf. Daarnaast bleef ook het klassiek-histories genre nog blijken geven van vitalieteit. VAN LIMBURG BROUWER gaf in 1831 zijn Griekse roman ‘Charicles en Euphonia’ uit en in 1838 ‘Diophanes’. Doch de meeste werken, die van DROST, OLTMANS, SCHIMMEL, MULDER en TOUSSAINT, bleven aan het oorspronkelik genre van Scott verwant.

Nochtans niet van Scott alleen. In Frankrijk was, ongeveer tegelijkertijd toen hier de eerste proeven van bovengenoemde richtingen verschenen, met VICTOR HUGO'S ‘Notre Dame’ een romantiek opgelaaid, die verre stond boven wat in de Nederlanden ooit zou worden gegèven. Feitelik kon het vaderlandse publiek er niet bij. Men sprak van ‘horreurs’, van ‘bloederig’- en ‘griezeligheid’. Aan de onzen ontging de geweldige visie van Hugo's machtige geest. De karakters zijn er symbolen; de excessen in de gevoelens en vormen gaan op en neer in balans met hun antithesen; een rijpe kennis van de tijd paart zich met een diep inzicht in de mensenziel; de kunstenaar geeft er leven en geestdrift aan, en, zoals Dr. Prinsen met een tekenende greep aantoont, een onvermurwbaar noodlot broeit, voelbaar, dof voort onder de bodem van de ganse opzet en bereidt ons langzaam doch onherroepelik voor op de vreselike katastrofe. 't Is de kathedraal, die, als de Middeleeuwse inspirator, tevens zijn plaats als middelpunt van het brede epos eist, en als de indrukwekkende chronometer, met zijn klokslag de étapes regelt van de onverbiddelike Noodlotsgang.

Invloeden van Hugo zijn zeer zeker bij enkelen onzer aan te wijzen, doch zoals Hugo zich afscheidt van Scott, had zich ook in de Nederlandse romantiek een geboren talent van de lang betreden paden afgewend, en was een eigen weg gaan volgen. In haar streven werd ze beïnfluenceerd door POTGIETER. Reeds in *de Vriend des Vaderlands* van 1833 had een onbekende beoordelaar[1)] bij een nadere beschouwing van Van Lennep's ‘Pleegzoon’ twee wijzen aangegeven, waarop een roman behandeld kan worden: bij de ene soort is de ‘held’ onderworpen aan de omstandigheden en zijn zijn karakteropenbaringen uitvloeisels van toevalligheden; bij de andere soort zijn de karakters gegeven en ontwikkelen zij zich onder de omstandigheden. Tevens had deze recensent er op gewezen, - en hierin werd hij gesteund door Bakhuizen en Potgieter, - hoe gewenst het zou

1) Waarschijnlik N.G. van Kampen.

zijn, dat onze romantici, meer dan de auteur van ‘De Pleegzoon’ het deed, vooral de krachtige bloeitijd van deze landen in hun verhalen ter harte konden nemen. Zij zouden, verlangen de critici, daarmee de nationale verheffing bevorderen, en evenals Loosjes het had beoogd, de gouden eeuw der Republiek tot een voorbeeld stellen voor de minder energieke nakomelingschap. Aan deze wens, die, - we mogen het niet verbloemen, - aan ruimte van blik en strekking al te enge perken moest stellen, - heeft Touissaint in zoverre voldaan, dat zij ons een serie hoogstaande werken heeft gegeven, waarbij zij de opkomst van het Protestantisme vóór en omstreeks de wording van onze Republiek tot onderwerp van haar schetsen heeft genomen. Doch wie nagaat, wat zij, boven Potgieter's beperkend voorschrift, met haar diepgaande historiese taferelen beoogde, kan zich best voorstellen, dat zij zich onmogelik binnen de perken, van uitsluitend nationale stoffen te benutten, kon onderwerpen. Nog daargelaten, dat haar vlijt en talent niet enkel de historiese spiegeldidaktiek tot doel kon stellen. Ten slotte was haar de historie de dienares. Boven vele anderen uit, heeft zij zich doen kennen als een buitengewone vrouw, ‘waarvan de groote aparte persoonlikheid het sterkst spreekt uit haar scherp psychologisch inzicht en haar prachtige, innig vrome godsdienstige overtuiging’. Aldus Dr. Prinsen. En wij beamen ten volle wanneer hij zegt, dat haar werk, echt en eerlik, geboren is uit de drang naar schoonheid, maar een schoonheid, dienares van haar geloof, en dit de grote didaktiek vormt van heel haar werk.

Het hier geboden overzicht is genomen uit de drie eerste hoofdstukken.

Er blijft nog over, er bij mee te delen, dat er nog menig stukje echte karakteristiek en brokjes doorzichtkunde zouden te melden zijn. Om kort te zijn, en met opoffering van de vorm, wijzen we alsnog op wat er gezegd is van SCOTT, diens kennis en pieëteit voor de historiese en de lokale kleur, op 't grondplan en de traditionele tiepen en trucs in zijn romans (met verwijzing naar DIBELIUS); op Hugo, diens eigenschappen (vergeleken met die van Scott); zijn zin voor antithesen (met een toetsing van het oordeel van MAIGRON); verklaard wordt waarom Scott, ofschoon hier betrekkelik laat inheems geworden, hier in de smaak moest vallen, omdat zijn wijze van werken instemming vond bij onze nationale zin; er wordt een overzicht gegeven van BROUWER'S ‘Akbar’ en VOSMAAR'S ‘Amazone’, beide half geslaagde, maar - en inzonderheid geldt dit de laatste -

al te heftig aangevochten proeven van klassiek-historiese romans, die een vroeger aangevangen traditie moesten voortzetten, terwijl onze inlandse romantici, vooral VAN LENNEP, aan hun Britse voorgangers worden getoetst, en TOUSSAINT, ondanks het herhaalde opdringen van haar persoonlikheid tussen de lezer en haar personnages - een eigenaardigheid reeds bij Van Lennep, - in het krachtig leiden van haar diepaangelegde karakters door de vernuftig gevonden en meesterlik afgewikkelde situaties, getekend. Tot besluit van deze drie hoofdstukken wordt het genre, dat van 1830 tot 1880 hier zijn bloeitijd heeft gehad, aan de eisen van echtheid en waarheid getoetst, en met verwijzingen naar uitspraken van anderen, voor 't grootste deel als ‘gewild maakwerk’ veroordeeld.

Tegenover deze romankunst van vóór '80, stelt Dr. Prinsen in hoofdstuk IV, de nieuwe romankunst, zoals wij die aantreffen in de werken van VAN OORDT en PRINS. Om bij de hoofdlijnen te blijven, biedt ons de schrijver al dadelik een vergelijking aan tussen DROST'S ‘Hermingard’ en diens ‘Pestilentie’, - beide op zich zelf zuiver Christelike- en nationale didaktiek, - en VAN OORDT'S ‘Irmenlo’ en ‘Warhold’. De tijden zijn veranderd. Men richt geen spiegels meer naar 't verleden; men kijkt om zich heen in 't heden, en weet dat wat aan 't heden ontbreekt, op de toekomst veroverd moet worden. En zo zal zich de historiese roman niet langer bezig houden met het leven en bedrijf van min of meer bekende persoonlikheden, en het schilderen van ‘historische aspecten’; men schuift het verleden in bij het terrein van het algemeen-menselike en ontleent aan tijd en plaats alleen de kleur van 't lokale, om het zoveel te meer als een reëel gebeuren een plaats te kunnen geven binnen het kader van 't eeuwig-menselike. De historie is dan ook een bijzaak geworden, zoals het voorheen de hoofdvoorwaarde was. Het drama van 't menselik hart is voor alle eeuwen en tijden hetzelfde. Maar er kunnen - om Dr. Prinsen's opmerking te veralgemenen - in het leven van vroegere maatschappijen onder andere kultuurverhoudingen gegevens worden aangeboden, waarin de strijdende en leidende motieven - 't zij personen of hartstochten - forser en geweldiger uitkomen.

De auteur wijst in dezen, en terecht, op FLAUBERT, de man van de onpersoonlike kunst. Met Flaubert houdt de historiese roman op, een afzonderlik genre te zijn. Het verleden is in 't heden teruggevoerd, en de oude tijden en de oude verhoudingen geven, bereidwillig dienend, haar glans tot verhoging van de schoonheid ener onpersoonlike, in de volle mensenziel grijpende kunst.

Goedgekozen fragmenten uit Drost's en Van Oordt's romans lichten deze uitspraken toe.

Voegen wij er nog bij, dat het werkje van Dr. Prinsen, ongeacht de aanspraak die het maakt op oorspronkelikheid en wetenschappelikheid, geschikt is voor de universele kring van lezers, voor studerenden en ontwikkelde leken. Zij die het ter hand nemen, zullen het ongetwijfeld tot het einde toe volgen en een volledige juiste kijk bekomen op de aard van het genre, dat in de 19e eeuw minstens vijf decennieën lang het vermaak van een steeds ijveriger lezend Europees publiek is geweest.

J.K.

Albert Verwey, Hendrick Laurensz. Spieghel. Groningen - J.B. Wolters - 1919.

'Waarlijk, indien ik een geleerde was, en niet een dichter, ik zou niet weten waarom ik me met dit onderwerp zou bezig houden. Een geleerde moet erbij wanhopen. Een dichter verliest er zijn geduld niet bij', beweert de auteur van dit boekje over SPIEGHEL. En inderdaad zoo is het wel eenigszins, de nuchtere historicus ten minste, die een 'leven' wil in elkaar zetten, mist tal van noodige feiten, staat voor tal van vraagpunten, maar wie geheel opgaat in des dichters werk, met stage ijver zoekt naar het leven daàr, hij zij dan dichter of geleerde voor de burgerlike stand, zijn weetlust naar uiterlikheden zal verminderen. 'Want er is in het leven van SPIEGHEL één groote, groeiende lichtkern: de aanwezigheid van een ziel, van een geloof, die ons telkens weer uit de verstrooiing van de omstandigheden terugtrekt naar de beschouwing van zijn ééne wezen, en ons te vaster bindt en te onweerstaanbaarder dwingt in hem op te gaan, naarmate de omstandigheden eromheen verminderen.'

En dat juist VERWEY deze dichter tot een uitvoerige studie koos, trachtte door te dringen door het dwarrelend, ineengewrongen kreupelbos om tot de rustige open plekken van stille overpeinzing te komen, behoeft ons allerminst te verbazen. Was hij niet evenzeer de geroepen inleider tot POTGIETERS leven en werk? 'Gemakkelijkheid van omschrijvende vorm werd en is nog het kriterium voor dichtkunst. Onmiddelijke uiting wordt zelden erkend, tenzij ze zich beweegt in werkelijkheids-waarneming of in natuurlijke aandoenbaar-

heid, in de oppervlakslagen van onze gedachte.' Wijst deze klacht niet heen naar POTGIETERS en SPIEGHELS werk, maar naar dat van de VERWEY van zijn latere periode evenzeer? VERWEY, SPIEGHEL en POTGIETER zijn geestelik innig verwant.

VERWEY heeft ons deze vaak slechts schijnbaar stugge en harde dichter nadergebracht en dankbaar moeten we hem vooral zijn, dat hij ons het inzicht in de Hertspieghel verlicht, de grondige studie ervan aanlokkelik gemaakt heeft.

In de Numa leerde hij ons de dichter kennen in zijn houding tegenover de maatschappij; in de Zeegbaeks lofzang teekende hij hem in zijn staatsleer; hij heeft ons laten schouwen SPIEGHELS ruim en nobel Christendom door ons te voeren door Een claghe Jesu Christi; hij heeft ons weerspiegeld in de Hertspieghel, zijn heidens-wijsgerige levensbeschouwing met licht Christelike achtergrond, liever nog zijn dichterlik-wijsgerig inzicht, dat zwichten moet voor de strenge logica als zijnde gebaseerd op de onmiddellike bevinding, dat God, de Natuur, de Rede, de Deugd, de Zaligheid een en hetzelfde zijn.

Naar aanleiding van de ambtsweigering beweert VERWEY, dat dit de schok was die met één slag misschien de schertsende ietwat eenzelvige jonge man tot de zware, ernstige leider van de Kamer heeft gemaakt (pag. 66, zie ook pag. 12). Ik geloof niet sterk aan dit leiderschap van SPIEGHEL. Hier zou de dichter VERWEY feiten nodig hebben van zijn bewering waar te maken. SPIEGHEL was allerminst een man om een leider te zijn en zeker niet onder de rederijkende Amsterdammers. Hoe is dit leiderschap trouwens te rijmen, met wat VERWEY zelf een paar pagina's verder beweert: 'Hij was de namens allen sprekende en werkende leider; maar heeft er dan geen enkele van de kameristen aan zijn zij gestaan, daar het schijnt dat zelfs geen enkele de spelling overnam, die hij in de Twe-spraeck vaststelde?' (pag. 72).

Aan het eind van zijn boekje beweert de schrijver nogmaals: 'Het is aandoenlijk te bespeuren, hoe hij in deze jaren school trachtte te maken.' Aandoenlik best, maar dan toch alleen maar omdat het schoolmaken hem niet gelukte. Daarvoor was SPIEGHEL immers een veel te aparte persoonlikheid.

De veronderstelling, dat SPIEGHEL in zijn Renaissance-idealen dichter bij VAN HOUT dan bij VAN DER NOOT zou gestaan hebben (pag. 94), lijkt mij ook aanvechtbaar, al kennen we dan ook weinig werk van VAN HOUT. VAN HOUT staat voor zover we weten, als VAN DER NOOT geheel aan de zijde der Pléiade. Hij is de welbewuste kenner en weter van wat de Pléiade wil. VAN DER NOOT is meer de dichter

die onberedeneerd uit natuurlike drang de Pléiade volgt. Maar beiden zoeken hetzelfde. Men zie de beredenering bij VAN HOUT.[1)]

En bij deze idealen sluit SPIEGHEL zich niet aan.

J. PRINSEN J.Lz.

Dr. Jac. van Ginneken. Gelaat, gebaar en klankexpressie. (Nederlandsche Kunst N°. 2.) (Leiden - A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij - 1919.)

Bij de eerste verschijning, in het tijdschrift *Studiën* van 1910, heeft dit belangrijk geschrift van JAC. VAN GINNEKEN te weinig de aandacht getrokken. Wij verheugen ons dus over deze herziene herdruk, want voor elke taaldocent is deze boeiende en prikkelende uiteenzetting uiterst leerzame lektuur. In een kort bestek is de rijke inhoud van dit boek niet weer te geven. Hoofdstuk I-IV geven een analyse van de afzonderlike gelaatstrekken (met afbeeldingen toegelicht), gebaren en lichaamsstanden (volgens de theorie van RUTZ en SIEVERS); daarop volgt de 'theoretische en artistieke synthese.' In het tweede gedeelte (Hs. VII-XII) valt de volle nadruk op de taal. Het *Taalrhythme* wordt met wetenschappelike nauwkeurigheid en fijne kunstgevoeligheid beschouwd - men leze b.v. de mooie analyse van het sonnet van KLOOS op blz. 68! - en daarna in verband gebracht met de muziek. Juist in deze hoofdstukken komt VAN GINNEKEN'S veelzijdige aanleg zijn onderzoek ten goede.

Er zijn nog altijd te veel taalonderwijzers voor wie 'psychologiese taalbeschouwing' niet veel meer dan een klank is, en die er onbewust telkens weer van uitgaan dat de eigenlike taal in de boeken te vinden is. Hun allen kan door een boek als dit de ogen en de oren geopend worden. Wij verwachten dus dat dit boek veel dankbare lezers zal vinden.

C.D.V.

Hier beginnen sommige stichtige punten van onsen oelden zusteren, uitgegeven door Dr. D. de Man. ('s Gravenhage - Mart. Nijhoff - 1919.) Prijs ƒ6. -.

Dit theologiese proefschrift bevat een reeks biografieën van zusters uit het Meester-Geertshuis te Deventer. Het is dus een tegenhanger

1) Mijn boekje over hem, pag. 155.

van een dergelijke bundel, handelende over de zusters van Diepenveen en uitgegeven door D.A. Brinkerink.[1] Het belang van deze teksten voor de kennis van de moderne devotie is sinds lang erkend, maar een volledige uitgave bleef tot nu toe achterwege. De uitgever heeft zich met grote zorg van zijn taak gekweten. Een brede *Inleiding* (84 blz.) schildert de achtergrond en geeft alle inlichtingen omtrent het handschrift en de wijze van uitgeven. De teksten (256 blz.) hebben aan de voet een dubbele toelichting, taalkundig en zakelik, beide degelik en volledig.

Hoewel dus dit boek in de eerste plaats door onze kerkhistorici als een aanwinst verwelkomd zal worden, bevat het genoeg belangrijks voor de studie van onze taal om een bespreking in dit tijdschrift te wettigen. Het Saksiese Middelnederlands heeft laat de aandacht getrokken, maar langzamerhand is er vrijwat van gepubliceerd. Deze biografieën zijn omstreeks 1480 door een Deventer zuster geschreven. Zuiver Deventer dialekt moet men er niet in zoeken: daarvoor was de schrijftraditie reeds te sterk, maar juist in zulke niet-vertaalde geschriften is de vijftiende-eeuwse volkstaal van deze streken het dichtst te benaderen. Dergelijke betrouwbaar uitgegeven en toegelichte teksten zijn dus ook uit taalkundig oogpunt zeer belangrijk.

C.D.V.

Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlyc, met inleiding en aanteekeningen van R.J. Spitz. Zonnebloemboekjes N°. 14. (Apeldoorn - 1914.)

Deze populaire uitgave van *Elckerlijc* zal ongetwijfeld aftrek vinden. De Inleiding (4 blz.) is zeer sober gehouden; de aan DE RAAF'S uitgave ontleende tekst, is - waar wij die nagingen - veel zorgvuldiger afgedrukt dan bij vorige deeltjes van deze reeks het geval was. De uitgever heeft zich opzettelik van alle geleerde aantekeningen onthouden. Bij zijn toelichting stelt hij zich lezers voor, die van de Middeleeuwse taal weinig of niets weten. Hij is dus niet te zuinig met zijn noten, die meestal de enkele woorden verklaren, maar soms een geheel vers vrij weergeven. In het laatste geval moet de studerende lezer op zijn hoede zijn, en de verklaring niet altijd zonder kritiek aanvaarden. In het algemeen zijn de verklaringen, waaraan DE RAAF'S kommentaar ten grondslag ligt, betrouwbaar, al treft

1) *Van den doechden der vuriger ende stichtiger susteren van Diepenveen* (Bibl. van Mnl. Letterk. 1904.)

men soms fouten aan, waartegen de uitgever zich had kunnen behoeden door een Woordenboek te raadplegen.[1] Aan een nieuwe wetenschappelike uitgave zouden andere eisen te stellen zijn, maar als uitgave voor een ruimer lezerkring kunnen we dit smakelik gedrukte deeltje aanbevelen.

C. DE V.

Uit de tijdschriften (November - Desember.)

De Beweging. Nov.

ALBERT VERWEY beoordeelt de *Strofen uit de Nalatenschap van Andries de Hoghe* door P.C. BOUTENS; Mevr. MEES-VERWEY *De Salon-Salomé* van KAREL WASCH.

Des.

ALBERT VERWEY schrijft *Een afscheid*, gericht tot medewerkers en lezers. Zijn volbrachte taak schetst hij met deze woorden: 'Ik heb getracht, ten eerste het dichterschap, in zijn meest verschillende uitingen, en op velerlei gebied, de plaats te verschaffen waarop het aanspraak heeft, ten tweede een jonger geslacht bewust te maken van zich zelf.' De tegenstelling van zijn maandschrift, als uiting van een gemeenschap van smaak en denkbeelden, met de bestaande, blijkt uit deze passage: 'Maandschriften bestaan ten onzent terwille van schrijvers en lezers, en ze bevatten soms belangwekkende, vaker onbeduidende bijdragen. Maar er bestaan er geene terwille van een idee en geene bezitten dus in zichzelf de maatstaf waaraan al hun bijdragen moeten beantwoorden. Dit gemis aan eenheid maakt ze tot de werktuigen van velerlei elkaar kruisende en bestrijdende belangen en invloeden: werkinglooze opeenhoopingen van stof die stuur noch richting heeft.' De taak van de Beweging blijft nu overgelaten aan de jongeren.

Onder het opschrift *Hardnekkige eenzijdigheid* beoordeelt C.G.N. DE VOOYS de *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde* van JAN TE WINKEL. 'De typies-Hollandse eigenaardigheden waardoor TE WINKEL zich onderscheidt, zijn: degelikheid en volharding, voor de man van wetenschap bronnen van voortreffelike deugden: zijn werk wint daardoor betrouwbaarheid, volledigheid en eenheid van bewerking.

1) In vs. 308 b.v. is 'ick heb een ander ghepeyst' = ik heb iets anders gedacht. Een subst. *ghepeyst* (= gedachte) bestaat niet. Ook in vs. 231 zoekt de uitgever in het part. *begaert* ten onrechte een subst. In vs. 36 is *ghebrukich wesen* = Mnl. *ghebruken* = genieten, en niet = gebruik maken van.

Maar de keerzijden van die deugden zijn: verstandelikheid en vasthoudendheid, die zo licht kunnen ontaarden in nuchterheid en bekrompenheid.' In het biezonder ontwikkelt hij zijn bezwaren tegen de breed opgezette *Inleiding*, en de eenzijdig-verstandelike opvatting van poëzie en taal. Het werk zelf wordt daardoor niet, gelijk de schrijver meent, 'historisch-aesthetisch', maar veeleer een wetenschappelik welgeordend feitenmateriaal. 'De litteratuurgeschiedenis is voor TE WINKEL één groot museum, waarvan hij de beheerder is.' In de negentiende eeuw heeft de schrijver evenwel zijn beginsel van objektiviteit verzaakt. Eigenlik geldt dat reeds voor de periode na 1830, waarin hij b.v. een mistekend beeld van POTGIETER geeft. Het 'besluit', over de letterkundige ontwikkeling sedert J. PERK, 'opgezet als een requisitoir, maar verlopend in een boutade', was beter weggelaten. De goede eigenschappen van TE WINKEL zouden beter tot hun recht gekomen zijn, als de schrijver, met meer zelfkennis, een geleerd boek voor vakgenoten geschreven had. - ALBERT VERWEY behandelt in de rubriek *Boeken, menschen en stroomingen* het belangrijke werk van J. HUIZINGA: *Het Herfsttij der Middeleeuwen* en NINE VAN DER SCHAAF'S *Poëzie*. Ten slotte vestigt hij de aandacht op een goede Duitse *Lucifer*-vertaling, door MARIE VON SEYDEWITZ, in de *Insel-Bücherei*.

De Nieuwe Gids. Des.

WILLEM KLOOS herdenkt J.J.L. TEN KATE als een dichter 'van eene, in haar soort, niet alledaagsche begaafdheid', die 'zijn godsdienstige gewaarwording in voortreffelijkgladde vers-maat onder de menschen gebracht heeft'. - H.J. WESTERLING schrijft over *De eerste opvoering van Dr. Samuel Costers Treurspel Iphigenia op 31 October 1621*: hij levert het bewijs dat de vroeger gangbare mening, als zou de eerste uitvoering de 1ste November 1617 plaats gehad hebben, op een vergissing berust. - Een artikel van D. TOL, zich aansluitend bij een vroeger opstel in dat tijdschrift, handelt *Over Vondel*, waarin hij op tal van schoonheden wijst die hem bij zijn Vondelstudie troffen. - Onder de kleine boekbeoordelingen is er een van FRANÇOIS PAUWELS, die zijn bewondering uitspreekt voor QUERIDO'S roman *De oude waereld*.

Groot-Nederland. Des.

FRANS COENEN beoordeelt proza van P.H. VAN MOERKERKEN (*De Verwildering*), KAREL VAN DEN OEVER (*Oud-Antwerpsche Vertellingen*) en ERNEST CLAES (*Oorlogsnovellen*); JAN ZELDENTHUIS verzen van AUG. VAN CAUWELAERT en KAREL VAN DEN OEVER.

Elseviers Maandschrift. Nov.

H. ROBBERS bespreekt het werk van FELIX TIMMERMANS: in de *Schemeringen van den Dood* ziet hij te veel opzettelik gezochte griezeligheid; *Het Kindeken Jezus in Vlaanderen* vindt hij een knap boek, maar hij stelt het ver beneden soortgelijke verbeeldingen van KAREL VAN DE WOESTIJNE.

Des.

H. ROBBERS toont zich ingenomen met het hoogleraarschap van PRINSEN, voor wiens inaugurele rede hij meer lof heeft dan voor de herdruk van *De oude en de nieuwe historische roman in Nederland*.

Onze Eeuw. Nov.

H.T. OBERMAN behandelt in een uitvoerig artikel *De hoofdgedachten bij Boutens*. Hij wijst op het verband van deze kunst met die der Franse symbolisten en vindt dan als hoofdgedachten: zijn opvatting van het geluk, als een toestand waarin men met het wereldse leed en de aardse dood afgerekend heeft, en zijn ‘streven naar de rust, den evenwichtstoestand, waarbij de gevoelens van binnen beantwoorden aan de schoone werkelijkheid buiten.’ ‘Tusschen de begrippen rust in schoonheid, in Liefde, of in God is er voor BOUTENS geen kenmerkend verschil.’

Stemmen des tijds. Nov.

A. GOSLINGA herdenkt met grote waardering zijn leermeester *Prof. Verdam* als geleerde en als leidsman van de studenten.

De Beiaard. Nov.

B.H. MOLKENBOER besluit zijn studie over *Het Italiaansch bij Hooft en zijn Kring*. JACOB VAN DEN BURGH ‘liefhebberde zoowat in Italiaansch blijkens een sonnet *Laura Latroni*, nauwelijks Hollandsch met Italiaansche woorden.’ Ook BARLAEUS doet mee aan de Petrarca-verering, maar van eigen Italiaanse lektuur, ‘met name in Petrarca, vinden we bij BARLAEUS geen enkel bewijs.’ - A. JURRIAAN ZOETMULDER bespreekt de opvoering van *De Paradijsvloek*, het drama van ALPH. LAUDY, ‘'n uiting van artistieken durf, van 'n hoog strevend idealisme.’ Het stuk zelf is sterk als toneel; ‘de taal is boeiend in soms prachtige verzen en oorspronkelijke beelden.’

Den Gulden Winckel. Nov.

P.H. RITTER Jr. bespreekt *Van de Woestijne's 'Goddelijke Verbeeldingen'*, drie schetsen met bijbelse motieven. - RINKE TOLMAN beoordeelt J. PRINSEN'S monografie over *Gerbrand Adriaensz. Bredero*; MARIE SCHMITZ de *Late Liefde* van HÉLÈNE SWARTH.

Des.

EDWARD PEETERS behandelt AUGUST SNIEDERS, als derde in

de reeks *Geestelijke opbouwers van Vlaanderen*. - VAN ECKEREN'S *Kantteekeningen bij de Literatuur van den dag* gaan over A. VAN DER LEEUW, F. TIMMERMANS, EILKEMA DE ROO en JO VAN AMMERS-KÜLLER. - HERMAN VAN DEN BERGH prijst de dichtbundel *Fantomen* van FRANÇOIS PAUWELS.

Oud Holland XXXVII, afl. 4.

JACQ. J.M. HEEREN schrijft een artikel over *Het 'Panpoëticon Batavum*.' De portrettenverzameling van dichters, bijeengebracht door ARNOUD VAN HALEN gaf aanleiding tot twee berijmde lofwerken, een door LAMB. BIDLOO (Amsterdam 1720) en een door het Leidse genootschap 'Kunst wordt door arbeid verkregen' (1773). De schrijver vertelt uitvoerig de lotgevallen van het portrettenkabinet, dat wijd en zijd verspreid werd.

De Socialistische Gids. Nov.

HENRI POLAK maakt *Opmerkingen betreffende taalbederf buiten en in de arbeidersbeweging*, die ten dele juist zijn, maar anderdeels voortkomen uit ouderwets taalbegrip.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Okt.

J. KLEIJNTJENS en H. H KNIPPENBERG publiceren een Sermoen uit *Een handschrift van 1458*, waarvan de inhoud ook in Belgiese manuskripten te vinden is. - TH. DE JAGER begint een artikel over *Het perspektief van onze Middeleeuwse letteren*. Bij geen geschiedschrijver van onze letteren - met uitzondering van KALFF - komt dit behoorlik tot zijn recht. De grondoorzaak is 'dat men nooit onbevangen genoeg tegenover de verschijnselen staat en zich niet crities genoeg rekenschap geeft van de betekenis van al wat men waarneemt.' - TH. HORSTEN besluit zijn studie over *Vondel en Johan Maurits van Nassau*. - P. MAXIMILIANUS vestigt de aandacht op *Een baanbrekend artikel* van JAC. VAN GINNEKEN, nl. zijn lezing over de taaltechniek van BOUTENS, in de *Studiën* gepubliceerd.[1] - H.H. KNIPPENBERG bespreekt *De namen 'Peel' en 'Polen'*, en geeft *Kinderrijmpjes uit Limburg*.

Van onzen tijd. 6 Des.

MARIA VIOLA bespreekt en prijst het jongste werk van STIJN STREUVELS (*De Boomen, Sint-Jan, Genoveva van Brabant*.)

Museum. Des.

1) Vgl. de vorige jaargang, blz. 108.

De studie van ALBERT VERWEY over *Hendrick Laurensz. Spieghel* wordt beoordeeld door N. VAN DER LAAN.

Dietsche Warande en Belfort No. 9.

JULES PERSIJN vervolgt zijn zeer waarderende studie over *Albertine Steenhoff-Smulders* en bespreekt o.a. haar historiese romans. Aan het slot verwijt hij PRINSEN, dat hij door zijn onnatuurlike antithese van de oude en de nieuwe historiese roman, boeken als die van ALBERTINE STEENHOFF-SMULDERS en MARIE KOENEN, ten onrechte buiten zijn beschouwing sluit.

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie. Aug.

Behalve de *Kleine Verscheidenheden*, op Mnl. gebied, van EDW. GAILLIARD, bevat deze afl. een studie van J. JACOBS over de *Diphthongeering van Westgermaansche i tot Nederlandsche ij*. Zijn konklusie luidt: 'De ontwikkeling van Nndl. *ij* uit Wgm. *î*, die in de eerste helft der 13de, of zelfs in de 12de, misschien in de 11de eeuw plaats had, is niet te verklaren door een soort overgang van dien klank naar een naburig dialect; het is een phonetisch verschijnsel, dat zich omtrent *tegelijkertijd* in Holland, Noord-Brabant, in de provincie Antwerpen, in Zuid-Brabant en elders in de volkstaal al zeer vroeg heeft voorgedaan, en dat hiér vroeger, daár later in de *geschreven* taal, vooral in de letterkundige taal is opgetreden.'

Sept.

LEONARD WILLEMS geeft een voordracht *Over Landjuweelen en Haagspelen in de zestiende eeuw*. Hij verzamelde alle berichten over de Brabantse landjuwelen. De hoofdvraag die hij hier oplost, is: waarin verschilt een Haagspel van een Landjuweel. Daarbij blijkt dat 'het scherp onderscheid maken tusschen landjuweel en haagspel een specifiek Brabantsch versehijnsel is. In de andere Nederlandsche gewesten valt er van een soortgelijk verschil geen spoor te vinden.' *Landjuweelen* waren om zoo te zeggen gesloten vergaderingen, waarop alleen toegelaten werden zij die deel uitmaakten van het groot verbond der Brabantsche kamers - andere wedstrijden heetten *haagspelen*. Het landjuweel mag ook niet verward worden met het *refereynfeest* en het *blazoenfeest*, gelijk dat van 1620 te Mechelen.

Okt.

Deze aflevering bevat de feestrede van MAURITS SABBE: *België na den oorlog*, waarin hij het goed recht van het Vlaams bepleit.

C.D.V.

Over ware en schijnbare gallicismen in het Middelnederlandsch.

(*Vervolg van blz.* 19.)

Tot dusverre heb ik derhalve alleen woordenparen genoemd, waarbij evenwijdige ontwikkeling door gelijke oorzaken ten minste even waarschijnlijk is als rechtstreeksche vertaling of navolging, waarbij ten hoogste aan eenige medewerking van het Walsche voorbeeld gedacht mag worden. Bij de volgende woorden en uitdrukkingen - meestal geen 'technische woorden', maar 'omgangswoorden'[1] of 'conversatiewoorden'[2] - is het daarentegen anders gesteld: vertaling of navolging, voor 't minst medehulp van 't Fransche voorbeeld schijnt hier meer of min aannemelijk, zoodat men inderdaad van 'verdietsching' van het Walsche woord mag spreken. Gemakshalve rangschik ik ze naar de gewone rededeelen.

Zelfstandige naamwoorden.

danc = gré, wil, zin; *te minen* (*on*)*danke, mijns* (*on*)*dankes = à mon gré* (*malgré moi*), (*on*)*danc weten = savoir* (*mauvais*) *gré*.
ghemac = aise, rust, vrede, genoegen; levensbehoefte.
jeghenoode = contrée < **contrata*, streek.
kint = enfant, ridder-, vorstenzoon, (kroon)prins.
lijf = cors, persoon; *dijn lijf = ton cors* (Rom. de Troie 15444), gij.
mesprijs = mespris, schande, smaad; of dit woord, welks beide leden (een hunner toevallig en schijnbaar[3]) in beide talen als woord of voorvoegsel voorkomen, overgenomen dan wel nagevolgd is, kan eigenlijk niet beslist worden. Maar daarnaast ook *mesval = meschéance* e.a. woorden met *mes-* (zie blz. 67).
moet[4] = *corage* < **coraticum*, 'hartstocht', verlangen, gemoed (als

1) Zie over deze benamingen SALVERDA DE GRAVE, in Hand. Lett. 1911/2, 26; Dez., Influence 50.
2) Dez., Fr. Woorden 90.
3) Immers mnl. *mes-, mis-* < og. *missa-* × ofr. *mes-* < lat. *minus*.
4) Een van die woorden, als b.v. ook *sin*, welker geschiedenis doet zien hoeveel meer en fijner men later de in de ME. nog samenvallende of bijeenliggende begrippen en woorden ook psychologisch is gaan onderscheiden.

zetel van gevoel, wil en zedelijk bewustzijn), denkvermogen, gedachte, meening enz.; *pensen in sinen moet = penser en son corage* (Ren. I 638).
redene = raison, in de bet. van nnl. *rede* en *reden*[1)], woord, verhaal, billijkheid enz.; *bi redene = par raison*, billijkerwijze; *il, c'est raison = het es redene*, het is 1°. natuurlijk, begrijpelijk, 2°. wenschelijk, gepast, 3°. betamelijk, billijk; (*eenen*) *redene doen = faire raison* (*à qq.un*), zijn plicht doen (jegens iem.: hem zijn gerechtigheid geven).
(*goet, groot*) *stic* = (*grant*) *piece*, in de bet.: poos, tijdruimte (b.v. Rom. de Troie 15542).
tiere = aire < *area*, aard, wijze, soort (eig.: de grond, waarin iets groeit; verg. nnl. *tieren = aarden*), bij overdr. in toep. op het geslacht, den stam, de inborst, het gemoed enz.: *goeder -, quader -, puter tiere*(*n*) (nnl. *goed-, kwaada a r d i g*) = *de bon aire* (nfr. *débonnaire*), *de mal aire, de pute aire*. Hier is de overeenkomst wel zéér nauw en treffend, invloed der Ofr. verbindingen wel zéér waarschijnlijk.
toren = ire < *ira*, verdriet, leed (obj. en subj.); *tornich = iré, irié*, bedroefd.

Of persoonsnamen, samengesteld uit een (vaak, schoon meestal ten onrechte, als imperatief gevoelden) werkwoordsstam als eerste, en een daardoor geregeerd znw. als tweede lid (*bottecroes, dwingeland, gadergoet, gierbesant, hancdief, kijcpisse, clapal* enz.), a l l e e n aan Ofr. voorbeelden als *boutefeu, fainéant* hun bestaan danken - als TE WINKEL, Gesch. d. Ned. Taal 211 meent - lijkt mij twijfelachtig; maar medegeholpen hebben zij stellig.

Bijvoeglijke naamwoorden.

arm = povre, gering, onaanzienlijk: *arme spise, - doeke // povre venjance* (Ren. I 1393 = Rein. I 1847: *cranke wrake*).
bescheiden = discret < *discretus*, in allerlei bett.
ghedaghet = séjorné, uitgerust, frisch (van paarden).
ghedaen = fait, gevormd, gemaakt: *soo ghedaen = si fait*, zoodanig; *wel ghedaen = bien fait*, welgemaakt, schoon.
gheloove = recréant, zich overwonnen verklarende, uitgeput, doodmoede, 'mat', laf; van ofr. *se recroire* = mhd. (niet mnl.?) *sich gelouben* c. gen.
ghesont = sain, (ook) ongewond, ongedeerd, ongeschonden, gaaf.
hooch = haut, luid.

1) Nagenoeg overeenkomende met die der bijna-homonieme Lat. woorden *ratio* en *oratio* (fr. *raison* en *oraison*) en met die van gr. *λόγος*.

recht, gherecht, oprecht = droit, echt, waar (*par mon droit non ai non Renart*, Ren. IX 561).
soete = doux (zie boven, blz. 18).
welcomme = bienvenu, (vanouds?) naast het (stellig oudere) *willecomme*.

Werkwoorden.

bejaghen = porchacier (> eng. *purchase*), verkrijgen, verwerven; *hem bejaghen = se porchacier*, in zijn onderhoud voorzien, zijn best doen, te werk gaan; *Cleenebejach* (Rein. I 1868) = *Petitporchaz* (Ren. I 1560).

bliven = remaindre, in den zin van: na iemands dood achterblijven; met een znw. als praedicaat eigenlijk: worden (gelijk mnl. *bliven* ook in andere verbindingen), b.v. *blivet weese* (MAERLANT, Troyen-fragm. 5877) = *remandra orfelin* (Rom. de Troie 15476).[1)]

doen = faire, intr.: zijn (*het doet goet met ghemake sijn* Wal. 3817 // *qu' iluec ne faisoit mie bon demorer*, Auc. et Nic. 16, 24; *il ne fait mie a louer*: is niet te prijzen enz.)[2)]. Ook: varen (*wat doet* -, hoe gaat het - // *que fait mes pères*); verg. trouwens Hd., Eng., Lat., Gr.

hem hebben = s'avoir (mlat. *se habere*), zich houden, gedragen.

comen = venir, devenir, worden; zie STOETT § 150, opm.; 242 *e*; en verg. ook it. *venire*.

mesmaken = mesfaire enz., *messitten // messéant* naast *malséant*; verg. boven, blz. 65.

hem ondergroeten, -helsen, -houwen, -huwen, -cussen, -minnen, -spreken enz. = *s'entrebrasser* enz., ter uitdrukking eener wederkeerige (wederzijdsche) handeling. Ook hier is navolging, ten minste als medewerkend, wel zeer waarschijnlijk.

(*ver*)*tellen = conter* < *computare*, rekenen en: verhalen (later in 't Fr. onderscheiden als *compter* en *conter*).

verdienen = mérir, vergelden, beloonen (de schuld inwinnen, door een dienst a.h.w. ver- of herkrijgen): *Deus vos le mire* = God loone 't u. Evenzoo in 't Mnd. en Mhd.

vertrecken = retraire, vertellen, verhalen (Mnl. *verhalen* is alleen nog maar: den draad van 't verhaal weder opnemen, 'o p halen').

vertrecken (*hem* -) = *se retraire*, zich terugtrekken; verg. *vertrec*-(*kamer*) = *retrait*, schuilplaats, toevlucht, kabinet.

1) Of dient hier ook vergeleken lat. *manere = esse* (zie V. WAGENINGEN in Mnemos., N.S. XLVII 341-3, en voorts Rein. Vulpes 957, 1431)?
2) Verg. een enkele maal ook mnl. *maken*, van natuurverschijnselen, het weder enz. = *faire*: zie VERDAM IV 1051, VI 1151.

verliesen = perdre < *perdere*, in 't verderf storten.
vinden = trouver, bedenken, uitdenken.
wachten = attendre < *attendere*, letten, loeren op iem. of iets, bewaken, bespieden, verzorgen, waarnemen (nog niet of nauwelijks de moderne bet.: afwachten).
wederbrenghen (*den seghe*) = *remporter* (*la victoire*) (NB. bij HEELU, die zich 'des Fransoys niet wel meester' noemt!).

Vaste verbindingen, meest van ww. en znw.

te Gode (*bevelen*) = *à Dieu* (*recommander*) < *mandare*, vaarwel zeggen.
te hoovede bringhen = traire à chef (*achever*), ten einde brengen, klaarspelen; *te hoovede comen = venir à chef*, klaarkomen.
soo vele doen (*dat*) - (VERDAM II 239, VIII 1365) = *tant faire* (*que*) -, bewerken, veroorzaken.
den sot maken enz. = *faire le fol*, voorstellen, de rol spelen van -, spelen voor -.
die mouwe maken = faire le moe, een grimas maken (half vertaald, half ontleend?)[1] Doch zie VERDAM IV 1997-8: 't Mnl. is hier wellicht ouder dan 't Ofr.
mach schien = peut-être, misschien; verg. ook eng. *may be* enz.
waer segghen = dire veoir (Ren. I 1990), de waarheid spreken.
sonder ghetal = sans nombre, zeer veel.
die dorper seit = li vilain dist, ter inleiding van een spreekw. (zie Li Proverbe au Vilain, ed. Tobler, en verg. de latere spreekw. met - *zei de boer* (zie Ned. Wdb. III 158).
nu hoort = or oyez.
nie ne sach man soo leelic dier (Rein. 754) = *onc nus ne vit si laide beste* (Ren. I 648) en derg.; verg. *qui donc* (*or*) *veist* (Ren. I 720, Troie 15449). Deze wending wellicht, evenals de vorige (en vele andere), alleen in de literaire, epische taal?

Maar ook voornaamwoorden.

selc = tel, deze of gene, sommige, menigeen.
seker = certain, als onbep, vnw.: een niet nader aangewezen persoon.

Bijwoorden.

al (*stillekine* enz.) = *to*(*u*)*t* (*doucement*), *al recht = tot droit* (Ren. II 844), *al eene = tot seul, al daer = tot la* (Ren. V 382).
al te = trop, zeer; verg. ook mlat. *nimis = lat. valde*.

1) Niet aldus, als half vertaald naar, half ontleend aan ofr. *co*(*u*)*p* op te vatten is *eerst coeps, als coeps*, gelijk BRUNOT, a.w. I 397 nog (naar VERDAM in Tschr. I 251) meent: hier is mnl. *coop*, koop bedoeld (zie VERDAM III 1842).

altoos (< **tauhes*?) = *totes vices* (< *vices*, keeren?), telkens, volstrekt.

ghenoech = assez, nogal, vrij wat, zeer (veelal achter 't bnw.: STOETT 142).

meer = mais[1] in *hedenmeer = huimais* (*mechui*), *tsiaermeer = oanmais* (*mesoan*), van nu af, voortaan enz.

soo langhe - soo vele dat (Rein. I 2086, 2091, verg. 3215, 3346) = *tant que* (Ren. I 917, 1056), totdat eindelijk.

vele = moult, zeer; verg. mhd. *vil*.

Zelfs voorzetsels.

al = to(*u*)*t*, langs (*tot un antif sentier*: Pèler. Charlem. 300, *tote une rue*: Auc. et Nic. 14, 24); zie STOETT 189.

boven = sur (*rouwe boven rouwe* en derg.); zie STOETT 142, opm. III.

dore = par, bij, in aanroepingen, eeden, vloeken; ook: om de wille van.

met = avoec, bij (iem. die hooger geplaatst is of geacht wordt): *met eenen dienen, - eten, - herberghen, - liefghetal* enz.

up = sur < *super*, aan den oever van -, langs een water.

Eindelijk voegwoorden.

al = to(*u*)*t*, (zelfs) indien (*tot soie je brunete*); *al sijt ooc dat = to*(*u*)*t soit que*.

dat = que, in allerlei functies, te talrijk en veelsoortig om hier in den breede opgesomd te worden, waarvoor ik dus slechts in 't algemeen verwijs naar STOETT, naar BOUMAN, Bijdr. t. de syntaxis der *dat*-zinnen in het Germaansch (b.v. blz. 128, 133), naar VOSSLER in Germ.-Rom. Monatsschrift III 234-5[2], en naar PAUL, Mhd. Gramm., Synt. passim, inz. § 352, 3. Verg. ook *dat ic weet = que je sache*.

1) Ditzelfde *mais* < lat. *magis* beantwoordt, als tegenstellend voegw. - en in den zin van: nu, intusschen, zie STOETT 299, opm. - in beteekenis o o k aan het toevallig met het bovenstaande nagenoeg gelijkluidende woord mnl. *maer, meer* (dat, naar men weet, van geheel anderen oorsprong, immers < *ne ware* is); dit Fr. woord is echter in zijn begripsontwikkeling (augmentatief > adversatief) veeleer te vergelijken met mnl. *nochtan* enz. Het schijnt dus zuiver toeval dat mnl. *ne mare* (< *ware*) (*dat*), ter aanduiding eener uitzondering, weer geheel overeenkomt met afr. *ne mais* (*que*) (Ren. I 1437; SNEYDERS DE VOGEL, Synt. hist. § 333).

2) 'Die Konjunktion *que*, deren Funktion derartig verschwommen und schillernd ist, dass sie sich kaum bestimmen lässt' (a.w. 235); hetgeen ook van mnl. *dat* mag gelden.

ende = et, b.v. aan 't begin van een vraag of uitroep en van een onderstellenden of toegevenden bijzin (zie STOETT 297, 308).

jane = enne < *et ne*, immers (zie SNEYDERS DE VOGEL 335).

noch = encor, toch.

onder - ende = entre - et, zoowel - als (zie VERDAM V 318-9).

soo dat = tant que, totdat, terwijl, en toen (zie STOETT 299, 315).

wan(*ne*) = *car* < *quare*, waarom niet (lat. *quidni*), tusschenw. om verwondering, verwijt of minachtend beklag uit te drukken; het Fr. woord wordt o.a. met ‘or, donc, certes’ verklaard.

Met de laatste groep zijn wij reeds op of nabij het gebied gekomen, waar ontleening uit de eene taal in de andere gemeenlijk veel bezwaarlijker, zoo niet onmogelijk geacht wordt: de s y n t a x i s . Maar laat ik beginnen met ook hiervan eene beknopte, schoon zeker allerminst volledige opsomming van gevallen te geven, grootendeels samengelezen uit STOETT'S Syntaxis, waarheen ik dan ook kortheidshalve alleen zal verwijzen, mede voor verdere aanwijzing van voorbeelden of parallellen in Ofr., Mhd. en Meng.

Het lidwoord van bepaaldheid bij een bijstelling van een vocatief: *Die coninc seide: ‘Grimbeert die das, U oom die clusenare was’* enz., Rein. I 417 // *Ou estes vos, Tybers li chaz*, Ren. I 729 (STOETT 90*h* en Toev.).

Het lidwoord van onbepaaldheid vóór stofnamen: *wit alse een snee* (STOETT 91*b*).

Het lidwoord ontbreekt vóór eigennamen, voorafgegaan door een bnw.: *Van kalu Karles kinderen // doulce France* enz. (STOETT 92*a*).

Het lidwoord van bepaaldheid vóór namen van volken (meervouden dus): *Fransoyse, Sarrasine* (STOETT 92*b*, VOSSLER a.w. 361); dit allicht vooral of alleen in vertaalde ridderromans?

Het lidwoord ontbreekt in zinnen van algemeene strekking: *Hi es dul die vos betrouwet* (STOETT 92*j*).

Plaatsnamen, voorafgegaan door *van*, achter het algemeene woord, iplv. als bijstelling: *die stat van Roomen = la ville de Rome* (STOETT 204, opm.; SNEYDERS DE VOGEL 409).

Een genitief tusschen het lidwoord en het znw.: *die Gods wigant* (STOETT 155).

Het mv. van abstracta, vooral in praepositioneele bepalingen: *groote ghenaden, met grooten eeren* (STOETT 197).

Meervoudig ww. bij collectieve onderwerpen: *al tfolc loofden den coninc Saul* (STOETT 200).

Attributieve constructie, iplv. een partitieven genitief, bij telwoorden

en onbepaalde voornaamwoorden: *een die beste, een sijn vrient* (STOETT 98, 153 opm. V).

Absolute naamval van het pers. vnw. en het rangtelw.: *hem vijfte = soi quinte*, Ren. I 280 (STOETT 97).

beide g e v o l g d door het lidw. of vnw.: *beide die, - sine* = ofr. *ambes les, - ses* (STOETT 102, opm.).

die, betr. vnw., in samengestelde betrekkelijke bijzinnen = nnl. *dat*: *die kerke die men noch seg het die in siere eeren si* (STOETT 61, 62, 68).

Een constr. als *Hector was dies niet en dede* (MAERLANT, Troyenfragm. 5892).

alse iplv. *dan* na een compar. // *com* iplv. *que* na negatie (en nhd. *wie* iplv. *als* na comp.) (STOETT 141).

Dubbele compar.: *bet woester, meer ghesonder // plus hauçor* (STOETT 139). Ook het plaatsen van *mee*(*r*) a c h t e r (iplv. vóór) het bepaalde woord: *beter meere, sterker vele mee* (t.a.p.).

Negatie in den bijzin na een compar., vooral na *eer* (STOETT 238).

Omschrijving van een ww. door het nomen agentis met *sijn* (of *werden*): *een vechtere sijn = vechten* (STOETT 8, 255, opm.).

Absolute constructie van bepalingen, vooral met deelwoorden (veelal overgaande in voorzetsels en voegwoorden): *hi bat, die hande te hemele gheheven; behouden, hanghende, niet jeghenstaende* enz. (STOETT 193, 125).

hebben met een object, vergezeld van het lidw. v. bep. en gevolgd door een bepaling van gesteldheid: *Si hebben die hoovede swart. Die nuese haddi scoone ende recht*, Wal. 1405 (zie dl. II 169 vlgg.). *Si hadden den vaer so groot* (STOETT 15, 90*g*); verg. *entre les oils moult out large le front* enz.

eenen doot hebben, - waert hebben = avoir mort, cher (STOETT 15).

Infin. (zonder *te*) in afhankelijke vragen, na een negatieven hoofdzin: *ne hebben wat drinken, ne weten wat doen* (STOETT 230, 1; BRUNOT I 398).

hooren, sien, doen en *laten* met een afhankel. infin. en met het rechtstreeksche object in den dat. (hetgeen dan ook als een passieve infin. met *door* opgevat kan worden): *Die coninc hoorde segghen sinen ghenooten, Soudicken voeren na rechte, ic daden slepen eenen cnechte // je lui ai entendu dire, faire faire quelque chose à quelqu'un* (STOETT 172 VII, 173; SNEYDERS DE VOGEL 274).

wat doen en hebben van - = n'avoir que faire de -, niets te maken hebben met -, niets noodig (*van doen*) hebben van -. Maar was de Fr. uitdrukking reeds in de ME. bekend?

doen als hulpww. ter omschrijving (niet: vervanging) van het ww.:

wachten dede = wachtte enz. // *me faites entendre = entendez-moi* (STOETT 253; VOSSLER a.w. 245).

hebben als hulpww. van tijd, ter vorming van het nieuwe samengestelde praeteritum (aanvankelijk perfectum praesens). Voorheen is dit proces als een klaarblijkelijke navolging van het Romaansch door het Germaansch beschouwd; doch volgens KERN, Werkwoordsvormen § 14 is, ondanks het voorkomen der constructie als zoodanig reeds in 't classiek Latijn, de ontwikkeling daaruit tot een omschreven perfectum in het Germaansch ouder dan - dus onafhankelijk van - die in het Germaansch.

Intrans. ww. met trans., factit. bet.: *dalen, groeien, vluchten // morir, lever* enz. (STOETT 185, VOSSLER 241).

Intrans. ww. met refl. datief: *hem ontsien, hem beloven, hem veinsen // se demorer, se taisir, se dormir* (STOETT 177, 242*b*; VOSSLER 241-2, 356; BRUNOT I 237).

Verl. deelw. van trans. ww. met act. (praet.) bet.: *bedrogen, dronken, ghesworen, vergeten, vernoyeert* enz. (STOETT 261, verg. ook VOSSLER 242?).

Praes. hist. en perf. in het episch verhaal dooreen gebruikt (STOETT 247, VOSSLER 242-3). Laatstgenoemde acht dit bloot een gebrekkige consecutio temporum (242), ja schroomt niet den ‘altfranzösischen Tempusgebrauch roh und unsicher’ te noemen (350). Daarentegen heeft OVERDIEP, De vormen v.h. aorist. praet. in de Mnl. ep. poëzie, het Mnl. gebruik uit bepaalde stilistische, hetzij traditioneele of individueele eigenaardigheden en bedoelingen der Dietsche dichters verklaard en den invloed der Fransche epische voorbeelden in dezen stellig ontkend (zie vooral 37-40, doch ook BEHAGHEL in Litbl. f. germ. u. rom. Phil. XXXVIII (1917) 311). In 't Mnl.[1)] staan bovendien praes. en impf. of impf. en perf. naast elkaar (STOETT 247); in 't Ofr. wisselen zelfs vier tijdsvormen elkaar af: impf., passé défini, parfait en praes. hist. (OVERDIEP 37).

Iets anders is het gebruik van het futurum naast het praes. (of ook het perf.), ‘das Umspringen vom Perfekt in das Futurum, von der Perspektive des Erzählers in die des Propheten’ (VOSSLER 243): *Dus nemet hi orlof ende sal naken Daer hi seere sal mesraken* (Rein. I 491-2) // *L'emperere de France i out tant demoret, De sa moillier li membret, que il oït parler. Ore irat le rei querre qu'ele li out loët, Ja n'en prendrat mais fin tres k'il avrat trovet* (Pèler. Charlem. 233-6). Zie VOSSLER t.a.p.; bij STOETT niet vermeld?

1) En ook nog wel veel later, b.v. bij CATS.

Omschrijving van het (ingressief-perfectieve) ww. door *gaen = aller* (STOETT 8, SNEYDERS DE VOGEL 316; verg. nog later in 't Nnl., vooral in 't Nvl.: '*t gaat gedaan zijn*: zal × nnl. *dat gaat mij vervelen*: begint (fut. × ingr.-perfectief). Zie Ned. Wdb. IV 54, 75; TEIRLINCK, Zovl. Idiot. 440*b*; DE VREESE, Gallic. 292-300.

Conjunctief in betrekkelijke bijzinnen met *die* (STOETT 348, Aant. op MAERLANT, Stroph. Ged.^{3} 234 (en ^{2}172, 189), PAUL 358 vlgg.).

Hoofdzinnen met inversie: het object of eene andere bepaling voorop, gevolgd door *dat* met het onderwerp, gezegde enz.: *Met Firapeel dat si ghinghen Ende maecten pais van allen dinghen*, Rein. I 3483-4 (STOETT 328, waar aan 't Mnl. Wdb. de vergelijking ontleend wordt van fr. *allez que je lui dis*). Verg. verder SNEYDERS DE VOGEL 345, rem. 4, en voor 't Ofr.: *Et vraiement qu'ensi estoit* (Chast. de Coucy 449), *Mun esciënt que vus amez* (Marie de France, Bisclavret 51); maar geheel hetzelfde als de Mnl. constr. is dit toch niet.

Het gebruik van het deelw., waar het Hd. bijzinnen met *indem, als, wann, da* verkiest (waarop BRUNOT I 398 de aandacht vestigt), kent het Mnl., zooveel ik weet, slechts voor het praesens, in eenvoudige zinnen die de gelijktijdigheid aanwijzen: *al dukende vlien*; nog niet in meer ingewikkelde constructies, en nog minder voor het praeteritum: *dit gedaan hebbende, vroeg opgestaan* (*zijnde*) enz. Voor 't minst zal het Fransche voorbeeld op het latere gebruik een sterken invloed geoefend hebben; ja mij dunkt dat de laatste gevallen wel geheel op rekening geschoven zullen mogen worden van fr. *ayant fait cela, étant assis* enz. (welke constructies, naar mij verzekerd wordt, in 't Fr. ook niet ouder dan de (14de of) 15de eeuw zijn).

Enkele der laatstgenoemde gevallen behooren reeds eer in de s t i l i s t i e k dan in de eigenlijke syntaxis thuis. Stellig is dit het geval met de tautologische verbinding van twee (of meer) synonieme woorden, vooral van een vreemd en een inheemsch. In Tschr. XXXI 231-8 heb ik die gewoonte omstandig besproken, waaraan ik thans nog vrij wat zou kunnen toevoegen. Hier herhaal ik voorshands alleen de opmerking, dat dit verschijnsel noch tot onze Mnl., noch ook tot de middeleeuwsche literatuur beperkt is. Wij hebben hier te doen met een gewoonte, ten deele, in de literatuur, vooral in het episch verhaal, als traditioneel ‘stijlmiddel’ gebezigd, ten deele, in ambtelijke stukken, strekkende ter verduidelijking, en altoos een sieraad geacht. Moeten wij in het eerstgenoemde, voor zooverre het Mnl. betreft, nu een uitlooper van den Oudgermaanschen of een navolging van den Oudfranschen epischen stijl zien? Hoe dit zij, in allen gevalle

verdient het opmerking, dat in het Fransch der 16de eeuw eveneens de verbinding van Fransche woorden met hunne Italiaansche of Latijnsche aequivalenten gevonden wordt: *laver et abluer* enz. (DE GRAVE, Influence 107, 113).

Wat bewijst nu deze lange - maar toch stellig zonder moeite nog aanmerkelijk uit te breiden - lijst van parallellen tusschen Mnl. en Ofr. woorden en zinswendingen: een bont allegaartje van zeer onderscheiden aard? Misschien weinig meer dan hetgeen niet zooveel betoogs vereischte: dat er inderdaad op zéér vele punten tusschen beide talen groote overeenkomst bestaat; welke overeenkomst echter ook in zeer vele, misschien wel in de meeste, gevallen te verklaren is (of zal zijn) uit gelijke en gelijktijdige omstandigheden, ontwikkeling, denkwijze, 'mentaliteit', vooral uit hier en ginds gelijkelijk werkende cultureele invloeden, zonder dat er dus van eigenlijke ontleening, vertaling of navolging uit het Ofr. in 't Mnl. sprake behoeft te zijn.

Inderdaad heeft SALVERDA DE GRAVE den invloed althans der Ofr. s y n t a x i s op de onze stellig geloochend en afgewezen: 'je me refuse à admettre une influence du français sur la syntaxe du néerlandais'[1]; in volstrekte tegenstelling b.v. met KLUGE, die vele Middelengelsche syntactische eigenaardigheden uit 't Oudfransch overgenomen acht[2].

Het is gewaagd, tegenover een zoo stellige bewering van een man als DE GRAVE, die een groot deel van zijn leven gewijd heeft aan de bestudeering van den invloed der Fransche taal op de onze (en op andere), zich eenige twijfelende bedenkingen te vermeten. Des-

1) Influence 116. Hij noemt aldaar (p. 115-7) eenige zeer algemeene trekken van overeenkomst: het gaandeweg meer analytisch karakter (omschrijving der naamvallen, der verleden tijden, der aanvoegende wijs), het gebruik van den verleden tijd van *zullen* voor de voorwaardelijke wijs, *mogen = pouvoir* ter omschrijving van den optatief; en verder *gelukkig dat = heureusement que*, de dubbele ontkenning, de ontkenning in het tweede deel eener vergelijking, den reflexieven vorm van een ww. ter uitdrukking van het intransitieve karakter, het partitieve lidwoord.

2) Met instemming haalt DE GRAVE, a.w. 116, BRUNOT aan, die (a.w. II 215) gezegd heeft: 'je ne crois pas non plus à certaines transformations de la syntaxe'. Daartegenover kan men echter stellen, dat dezelfde schrijver elders (I 397-8) niet schroomt verschillende Nederlandsche uitdrukkingen en constructies aan 't Fransch ontleend te achten. Of is de bedoeling der eerste uitlating alleen met name het Fransch onaantastbaar te verklaren (voor Italiaansche en Spaansche invloeden)?

niettemin zou ik, qua par est reverentia, willen vragen of niet de hier opgesomde overeenkomsten, ook in de syntaxis, zóó talrijk en zóó treffend zijn, dat het kwalijk aangaat ze a l l e als onafhankelijk van elkaar, dus n a a s t elkaar ontstaan te beschouwen. Zonder twijfel geldt dit van zéér vele: niemand zal er aan denken al deze verschijnselen, waarvan een aanmerkelijk deel ook in 't Mhd., 't Meng. en elders, soms in plaatselijk en tijdelijk zeer ver uiteenliggende talen gevonden worden, uit navolging van het Fransch te willen verklaren. Maar gaat het niet te ver, is het niet wat doctrinair elken invloed op syntactisch gebied te loochenen? Is hierbij niet drieërlei over 't hoofd gezien:

1°. dat toch buiten kijf verschillende latinismen, Latijnsche constructies en zinswendingen, als b.v. de absolute naamvallen, in en na de middeleeuwen in onze taal doorgedrongen en vastgegroeid zijn; weliswaar aanvankelijk alleen in de kanselarijtaal en de zgn. ‘hoogere’ schrijftaal, maar op den duur toch wel degelijk ook in de a l g e m e e n e schrijftaal, ja in de spreektaal, althans der ontwikkelden; hoeveel eer en meer mag men dit dan verwachten, waar 't een levende, gesproken taal als 't Fransch geldt!

2°. dat vele der bovengenoemde Mnl. woorden, uitdrukkingen en zinswendingen ook wellicht alleen bekend geworden en gebleven zullen zijn in de schrijftaal, t.w. in de taal van sommige uit het Ofr. vertaalde of nagevolgde geschriften - waarin toch ook DE GRAVE zulk een vertalend overnemen eer mogelijk zal achten -, zoodat zij inderdaad niet in de algemeene taal doorgedrongen zijn, en dan ook in de latere tijdperken daar niet gevonden worden.

3°. dat anderzijds de toestanden in onze zuidelijke gewesten, met name in Vlaanderen, reeds in de ME. niet zooveel verschild zullen hebben van die in Engeland, door KLUGE t.a.p. geschilderd: een Fransche of verfranschte adel, voor wien 't Fransch inderdaad (reeds) de moedertaal was, en een in zekeren zin tweetalige, en dus aan een sterken invloed ook van het (te Londen) g e s p r o k e n Fransch blootstaande middelstand; zoodat men ook voor de zuidelijke Nederlanden, althans voor Vlaanderen, wel mag gissen dat de hoogere standen er het Fransch niet alleen lazen en schreven, maar ook hoorden en als hunne moedertaal, of althans als tweede taal, spraken, derhalve een gedurige aanraking en vermenging door middel der gesproken, levende taal daar wel degelijk bestond; gelijk trouwens uit de hedendaagsche ‘gallicismen in het Zuidnederlandsch’ maar al te duidelijk blijkt.

Zou 't niet mogelijk zijn dat men, onbewust en zijns ondanks

doctrinair, hier nog steeds te veel onder den indruk verkeerde van denkbeelden uit de Romantiek, die zoozeer dweepte met het volksaardig, oudeigen Germaansche in taal, letteren, zeden, kunst, cultuur, dat zij den invloed der vreemde, Latijnsche en Romaansche, inderdaad vanouds hoogere, althans verder voortgeschreden cultuur op die Germaansche natuur zooveel mogelijk beperkte, in dit geval tot het meer uiterlijk overnemen van w o o r d e n , terwijl zij al wat behoort tot de syntaxis (en nog veel meer de flexie), als behoorende tot het meer interne en intieme deel der taal, veilig, onaantastbaar voor vreemden invloed[1] bleef achten? Maar zou 't dan onmogelijk zijn dat ook op dit gebied een kentering ontstond, evenals op het gebied der zgn. volkspoëzie (volksliederen, volksepos, sprookjes enz.), waar men nu overal er op uit is, of neen, vanzelf er toe geleid wordt in de hooger ontwikkelde cultuur van den geleerden klerkenstand - een vreemd element derhalve - den oorsprong te zoeken van veel, dat men vroeger ‘uit den boezem des volks opgeweld’ heeft geacht: een neerzijgen en doorsijpelen der hoogere, vreemde cultuur in diepere lagen, in plaats van een ‘opbloeien uit de ziel des volks zelf’[2]? Het zou allicht niet de eerste maal zijn dat onze taalwetenschap - als menige harer zusters - op hare schreden terugkeerde.

Dit alles zijn slechts vragen, die ik aan het oordeel der deskundigen onderwerp. Ik herhaal dat ik hier niets geef dan eenige losse opmerkingen, naar aanleiding van ettelijke parallellen. Ook dat in 't bovenstaande zeker vrij wat zal blijken in 't Mnl. zelfstandig, parallel aan 't Ofr., ontwikkeld te zijn, en dat 't steeds zeer moeilijk zal blijven hier tusschen zelfstandige ontwikkeling en ontleening zuiver te onderscheiden. En het zal gewenscht zijn hierbij telkens - gelijk boven met opzet niet of slechts een enkele maal geschied is - het Mhd. en het Meng. te vergelijken, die op zoovele der genoemde punten met het Mnl. overeenstemmen; welke (immers niet toevallige) overeenstemming dan echter nog niet aanstonds zou behoeven te pleiten voor gemeenschappelijke ontleening. In allen gevalle schijnt mij de invloed der Romaansche cultuur op de Germaansche, met name op onze ‘Dietsche’, in de middeleeuwen kwalijk te overschatten.

1) ‘A mon avis toute la structure intérieure, toute l'armature de la langue est à l'abri des influences étrangères’ (DE GRAVE, Infl. 116); waarbij het niet ondubbelzinnig blijkt of de schrijver alleen onze Nederlandsche dan wel in 't algemeen de taal bedoelt.

2) Zie b.v. dit tijdschrift X 226 vlgg., en de daar aangehaalde geschriften, o.a. van SALVERDA DE GRAVE, alsmede diens opstel in Neophilologus III 247-52 en die van FRANTZEN in a.w. IV 358-71 en V 58-79.

Men vergete daarbij niet dat deze altijd gesteund werd door de antieke Latijnsche traditie, dat dus b.v. het voorbeeld van een woord als fr. *vertu* steeds ondersteund werd en bleef door lat. *virtus*. En die Romaansche invloed moge in de Nederlanden niet zóó sterk geweest, zóó diep doorgedrongen zijn als in Engeland, hij overtreft, althans in Vlaanderen, allicht wel den invloed, door het Fransch in het Duitsche Overland geoefend[1]; m.a.w. in 't Mnl. mag men nog eer en meer dan in 't Mhd. zulk een diep in- en doordringende inwerking verwachten.

In allen gevalle heeft het wellicht eenig nut nog eens door een aantal voorbeelden gewezen te hebben op de nauwe overeenstemming, in beteekenis, gebruik en verbinding van woorden, uitdrukkingen en zinswendingen, tusschen het Mnl. en het Ofr. Moge deze bijdrage een begin vormen, een ander opwekken tot de door SALVERDA DE GRAVE gewenschte[2] stelselmatige verzameling en grondige bestudeering dezer 'correspondances'.

Zulk een onderzoek zou zich echter natuurlijk ook over latere tijdperken kunnen, allicht moeten uitstrekken. Zoo houd ik mij overtuigd, dat zeer vele van de eigenaardige wendingen der Rederijkerskunsttaal, die ons zoo wonderlijk aandoen, bij vergelijking met de taal der Fransche 'grands rhétoriqueurs'[3], zullen blijken vertaald of nagevolgd te zijn naar deze voorbeelden.

Aan den anderen kant is in de 16de eeuw zeker een groot aantal Hoog- en Nederduitsche woorden en wendingen, met het 'Oostersch', vooral der Hervormingsgeschriften, over onze landsgrenzen gekomen en, voor zooveel noodig in een Nederlandsch pak gestoken, dank zij de samengroeiing der noordoostelijke gewesten met de 'patrimoniale', in de algemeene Nederlandsche taal opgenomen. Dit tijdperk is een nagenoeg braakliggend, tot ontginning uitlokkend terrein. Zóó bezien zit onze taal - en hiermede kom ik terug op den aanhef van dit

1) Ook in later tijd is, dunkt mij, de Fransche invloed zelfs in de noordelijke Nederlanden veel dieper en breeder geweest dan in Duitschland. Mij heeft het ten minste altijd getroffen, hoe véél meer Fransche 'conversatiewoorden', uitdrukkingen, zegswijzen, spreekwoorden, citaten nog heden ten dage hier te lande in de gewone omgangstaal der ontwikkelden gebezigd worden en gangbaar zijn dan ginds. Ik bedoel o.a. (maar niet alleen) uitdrukkingen als door DE GRAVE, Fr. Woorden 91, verzameld zijn: hoeveel daarvan zou in Duitschland nu min of meer algemeen bekend zijn?

2) Infl. 115.

3) Zie PETIT DE JULLEVILLE, Hist. de la langue et de la litt. franç. II 391-4, III 84-95.

opstel - vol gallicismen en germanismen. Maar dit alles heeft het karakter onzer taal niet ‘verbasterd’ of aanmerkelijk geschaad. Men zij dus - al blijft waakzaamheid plicht - niet al te zwartgallig en al te benauwd voor den invloed van vreemde taal en cultuur.

L e i d e n , Augustus 1919.

J.W. MULLER.

Hooft's ‘Geeraerdt van Velsen’, vs. 376.

In de woorden van Machteld van Velsen:

> Dat hoord ick liefst, dan ick sach sijn ellenden aen

verklaart STOETT (Pantheon-uitgave) *dan* met *maar*, dus: ‘maar ik neem zijn ellende in aanmerking’. Wij hebben hier evenwel een contaminatie: dat hoorde ik het liefst, veel liever dan dat.... Dit blijkt uit HOOFT'S omwerking van 1636, waar we lezen:

> Dat hoord' ick liever dan ick zaegh zijn ellenden aen.[1)]

Dezelfde contaminatie trof mij onlangs in een gedicht van JACOB VAN DER SCHUERE in *Den Nederduytschen Helicon* (blz. 219):

> Ick magh dy laten best in ruste/ dan ick sprack.

Ik voeg hier nog enige plaatsen uit *G.v.V.* aan toe, waar STOETT'S verklaring mij niet bevredigt:

vs. 23: *ghekruyft* is niet gekuifd, maar gekruld.

vs. 56: *gulhartich* = vrijpostig, overmoedig (vgl. *Ndl. Wdb.*).

vs. 186: *voorschoot* is m.i. letterlijk op te vatten. Bedroch zal met een blank voorschoot ten tonele verschenen zijn.

vs. 327: *ghestelt zijn op* = begeren (vgl. bij CATS: ‘hy isser nae ghestelt’ = hij begeert het meisje).

vs. 712: *wy hebben te geven* = wij moeten geven; *ons* is opnieuw te verbinden met ‘te geven wy hebben’.

vs. 865, Latijnse constructie: hij wenst niet dat zijn eigen lichaam ‘wel tiert’.

C.D.V.

1) Ook bij VONDEL geeft soms de latere omwerking van een vers een welkome toelichting. In de *Brief aen Den Drost van Muyden*, vs. 6 verklaart KOOPMANS ‘maeckt een' korter schim’ als: maakt kortere nachten, terwijl VONDEL bedoelt: maakt schaduwen korter (d.i. rijst), blijkens de verandering van *maeckt* in *maelt*.

Jacob Steendam.[1)]
(*Slot*).

STEENDAM was geen man van stilzitten. In 1651 gaat hij scheep naar Nieuw-Nederland en wordt er kolonist. Blijkbaar had hij een zoet winstje gemaakt. Hij koopt er huizen en landhoeven, en voert er handel. Hij doet zijn best om voor eigen rekening of in vennootschappelik verband, slaven en andere handelswaren van de Guinese kusten te mogen invoeren, om zodoende de bedrijven produktiever te maken. De W.-I. Compagnie had daarvoor tot die tijd toe het monopolie gehad, doch zij kon niet voldoende in de behoeften voorzien. Over 't algemeen werd de kolonie door 't moederland verwaarloosd. Tot tweemaal toe besloot de stad Amsterdam te helpen. In 1662 bevorderde zij de emigratie van PLOCKHOY met 25 andere gezinnen. In een brosjure had deze 17de eeuwse socialist zijn denkbeelden over een te stichten ‘broederkolonie’ aan de Delaware uiteengezet,[2)] en KAREL VERLOOVE en STEENDAM, de laatste met de zogenaamde *Prickel-vaersen*, hadden het associatieplan met hun poëties talent gesteund.[3)] Destijds bevond zich STEENDAM te Amsterdam; altans in 1663 had hij in de kolonie een gevolmachtigde. Hij is er ook niet teruggekeerd. Donkere wolken pakten zich samen; HOLMES nam Nieuw-Amsterdam, en ook PLOCKHOY'S jonge onderneming werd vernietigd en uitgeroeid. STEENDAM verloor er zijn fortuin. In 1666 (de 9^{e} April) vertrok hij met *de Rijsende Son* van de Tesselse Ree, wederom als ‘sieckentrooster’, maar nu naar Oost-Indië. Hij trok er de aandacht, werd in 1667 binnenvader van 't weeshuis te Batavia

1) Zie jaarg. XIII, blz. 286.
2) Over PLOCKHOY'S Sociale Plannen, QUACK in Versl. en Meded. der Kon. Ak. v. Wet., Afd. Lett. III R. IXe Dl. (Vgl. H.C. MURPHY, A Memoir of the first Poet in New Netherland. Den Haag, Gebr. Giaconta d'Albini 1861).
3) Vgl. ook STEENDAMS *Klacht van Nieuw-Amsterdam, in Nieuw-Nederland*, tot haar Moeder. T'Amsterdam, bij Pieter Dirksz. Boeteman, op de Elegantiers gracht 1659. '*t Lof van Nieuw-Nederland*, enz. T'Amsterdam, Voor Jacobus van der Fuyk, Boekverkooper in de Stilsteech, Amst. 1661. (Reeds afgedrukt bij MURPHY, evenals de *Prickel-vaersen*.)

(in 1655 was hij te Nieuw-Amsterdam als wees-meester benoemd geweest) en overleed er allerwaarschijnlikst in 1672 of '73. Zijn weduwe volgde hem in hetzelfde jaar.[1)]

Wat STEENDAM, niet lang na 1660, naar Amsterdam heeft gelokt, of, altans hem er heeft teruggehouden, laat zich niet bevroeden. Wellicht heeft hij er zaken gedreven - een zijner gedichten zinspeelt op een reis te water, over de Wadden, door of langs Oost-Friesland, naar de Eider-streek, - doch wat hem er zeer zeker heeft getrokken, is wel geweest het letterkundig leven te Amsterdam. Enige bentgenoten, een 25-tal, zoo altans zij, die 'werkend' lid blijken geweest te zijn, worden medegeteld, hadden zich, omstreeks die tijd, verenigd tot een kunstkring. De leider was JAN ZOET, die in zijn zaak tevens een lokalieteit beschikbaar stelde. De bentgenoten stelden er te boek een 'Parnassus aan 't Y, of Konst-Schoole ter Deugd'; een werk, dat 15 'zinrijkke en Zielvoedende' vragen inhoudt, 'beneven deszelfs Beantwoordingen'. Op niet alle vragen kwamen evenveel antwoorden. Er zijn er vier van de 15 beantwoord door 8 medeleden, vier door 7, drie door 3, één door 2, en verder nog drie; door respectievelik 4, 5 en 6 leden. KAREL VERLOOVE beantwoordde er zelfs 14 van; STEENDAM, een zeer ijverig medewerker, wiens antwoorden zelfs nu en dan boven de vraag uitgingen, gaf zijn zienswijze over 12. Dit was véél, zijn tussentijdse uitstedigheid in aanmerking genomen. Er werden prijzen uitgereikt; meestal een eerste, tweede en derde prijs, bestaande in een lauwerkrans of een of ander aandenken; ZOET reikte ze uit in een kortregelig gedichtje; hij nam waarschijnlik eerst de beslissing na raadpleging met andere leden. Hij zelf stelde de vragen.[2)] Om ze moeielik te maken, zocht hij ze op casuïsties gebied. De antwoorden weken dan ook wel eens af. Op de eerste vragen, - zo we de volgorde van de 'Parnas' houden - kwamen de minst belangrijke antwoorden in. Maar weldra werd het terrein actueler, en kwamen de meningen los. Er werd er wel eens een boos, zoals RIXTEL, die voor jaloers en twistziek doorging; anderen deden maar voor één of twee keer mee, en hielden verder hun mond; ook schijnen er, zolang de 'Parnas' werkte, leden zich afgescheiden en nieuwe, zoals BEELTHOUWER, zich aangesloten te hebben. De bedoeling was - en het blijkt tevens uit de behandeling, zo niet reeds uit de aard van de gestelde kwesties - om een godsdienstig-ethiese richting in de kunst,

1) Zie Ind. Gids, 1907.
2) Uitgezonderd vr. VII en XII.

en door de kunst in het leven te propageren. ZOET zelf gaf wel de leiding, maar komt als poëet hier niet uit; wel STEENDAM en VERLOOVE; ook anderen, ofschoon in minder mate, zoals SOUTMAN Jr. en VERHOEK. Toch stond ZOET zelf als middelpunt in de vragen die hij stelde, en 't is merkwaardig hoe in zijn eigen huis met ‘woorden’ dezelfde kwesties werden uitgevochten, die hij, naar 't zeggen van zijn kennissen,[1] aan zijn haard op een hardhandige wijze besliste. De eerste vraag reeds zou dubbelzinnig kunnen worden opgevat; JANS zaak, de ‘Meulenhof’, had tot uithangteken ‘De Zoete Rust’; en er zijn op de uitnodiging:

> Hoe zal 't den armen mensch, op deese weereld maken,
> Om, uit zijn onrust, in de zoete rust te raaken?

na zijn dood, nog wèl zo veel zinspelingen gemaakt, als er tijdens zijn leven antwoorden op zijn ingekomen. Met de 5e Vraag:

> Hoe sal een Man zijn recht, en Achtbaarheyt bewaren,
> Wanneer een boze Vrou, in gramschap uit durft varen?

bevinden we ons midden in de meest brandende kwestie. De tongen komen los. Er is verdeeldheid. Eén, - maar dit is een uiterste, - maant de heer des huizes | Dat hyse op de bouten | Raeckt dat het haer doet seer, | Soo zy niet wil, | Vreedsch en stil. - Anderen, als VERLOOVE, VAN DEN HEUVEL, SCHUYLEERUS, SOUTMAN Jr., willen er ‘achtbaar’ het zwijgen toe doen, en de man verre ‘hoog’ houden boven huisgekijf; de prikkelbare RIXTEL rijmt op de stok: *'t Is de eer, en 't reght des Mans, geen quade Vrouw t' ontsien*.[2] Doch 't is STEENDAM, die de prijs erlangt; hij heeft zich, en de Man, het hoogst gehouden.[3] ZOET wijdt hem deze regelen:

1) Zie Grafschrift van O.J. KOOPMAN, op ZOET. (Zie verder De Nieuwe Taalgids XI, blz. 243, noot 2).

> (Die) grijnend bij het vuur, om 't gnouen zijner Vrouwe,
> Meer als in slagtmaand plag de slagtijd t' onderhouen,
> En om het Huisgezag te waagen eene kans;

Om deze tijd echter stond ZOET betrekkelik vrij: in 1663 zou hij een twede huwelik aangaan.

2) Zo ook VERLOOVE op: *Een Man die mag sijn Reght niet met geweld bezitte*.

3) Op de stok: *Het Recht, end Achtbaarheyt des Mans, boud huys en staat*. Zoals altijd, heeft de door en door Bijbelvaste auteur zijn betoog met bijbelteksten omschanst. De gehele strijd, om deze en dergelijke kwesties, is een biezonder rijke bijdrage voor de 17e eeuwse kerkelik-casuïstiese scholastiek, op deels onbeholpen, doch somtijds uiterst vaardig rijm.

Aan JAKOB STEENDAM, op de V^e vraag:

> Zangrijke Worstelaar, wijl ghij het Manlik Recht
> Zoo heerlijk hebt beschaemt met uw doorluchte Veeder,
> Dat elck u prijzen moet, en eer- bij eer-krans vlecht,
> Zoo buigt mijn Muza zich ook voor uw voeten needer,
> En offert danckbaarlik deez' slechte Letterkroon,
> Aan uw doorlettert brein, verstaalt voor smaad en laster;
> Ontfang 'er waarde Vriend, als uw verdiende loon,
> En maak de Dicht-konst, aan het Scheep-rijck Y, noch vaster.

Dit gaf moed tot de 6^e vraag, luidende:

> Ken 't alderquaetste Wijf, met vuur, en vlam, te braken,
> Een goed, en op-recht Man, wel boos en sinloos maken?

Wederom kwamen acht antwoorden in: STEENDAM, die er een gaf, letterlik met teksten bezaaid, won wederom de e e r s t e prijs;[1] VERLOOVE, de tweede, VERHOEK, de derde.

Tekenend is voor de eeuw der poëzie, - dit toch was de 17^e eeuw bij uitnemendheid, - de onderlinge vergoding der dichtende geesten, en even tekenend het overal terug te vinden Renaissance-verschijnsel van een even hartgrondige wederzijdse afkamming. Het is de tijd der knal-effekten; zelfs het Pythies gestoelte neemt de rondingen aan van een kruitvat. Hoe hecht schijnt de band, die de corypheeën van de Parnas: ZOET, VERLOOVE en STEENDAM verbindt; hoe ernstig is hun arbeid, en hoe waarderend zijn de woorden, die de een voor de arbeidzame oplossing van de meest moeielike vraagstukken, door de ander over heeft. En toch, hoe geheel anders wordt de toon, zoals we die, slechts een paar jaren na de uitgaaf van de 'Parnas', en vóór dat STEENDAM de reis naar Indië zal aanvaarden, uit hun midden vernemen. Overeenkomstig de 15 vragen, die met de antwoorden in de 'Parnas' zijn verzameld, had ZOET, wederom in 't aktuele geestesleven van die tijden grijpend, als hoofd van de kamer,[2] deze kwestie opgeworpen:

> Wanneer een Man door d' Egt, is aan een vrouw gebonden,
> Mag die sijn dienstmaagd wel gebruiken sonder zonden?

Deze vraag was door VERLOOVE beantwoord, in die zin, dat ZOET er

1) Evenzo op vraag VII, XI, XII. VERLOOVE, die hier de vraag gesteld had, vereert hem bovendien met een vleiend lofdicht.
2) De 'Wijngaardranken', zoals HYLKEMA in zijn 'Reformateurs' mededeelt. Zie verder ZOET, Dichtkundige Werken, blz. 380 vgg.

zijn voldoening over kon uiten. Doch STEENDAM neemt zijn pen op, en gaat tegen ZOET in, hem verwijtende, dat hij tevoren die vraag heel anders had gesteld, en de inhoud er van zelfs had verdedigd. Deze vonk zette ZOET in vuur, en wel met het gevolg, dat op deze bliksemflits een nieuwe donderslag volgde van de zijde van STEENDAM. De lezer staat versteld, en weet niet wat hij er van denken moet. ZOET antwoordt, als plotseling:

> Gij hebt u Pen te diep in Gommaars gal gedrukt,
> En niet dan doornen tot een Hoofdkroon afgeplukt,
> Waartoe de blinde Nijd u raazend heeft gedreeven,
> Geen waarheid ons getoont, maar leugenen geschreven.
> De vroome Vaderen gij met uw geesel slaat,
> Gij agt een Abraham gelijk een onverlaat,
> En Jakob hebt gij als een gaile boef verweezen;
> Waar Elkana nu hier, hoe zoud' hij voor u vreezen?
> Zijn lieve Hanna bleef, bij u, nog vroom, nog kuis
> En Kristus was dan zelf aan een oneerlik huis
> Door uw verdoold verstand, bij 't Jodendom, gebonde.
> God hoede mijne ziel voor zulk een nest vol zonde.

STEENDAM, in dezelfde trant, en op dezelfde rijmwoorden, blijft hem niets schuldig:

> Uw nijd heeft u de gal ten boesem uijt-gedrukt,
> Uw haat op waarheyt bijt en krabt en schuurd en plukt,
> En heeft u blindling tot die Raaserny gedreeven,
> Dat gij het leugens noemd 't geen Mozes heeft geschreeven,
> 't Geen Christus heeft geroemd, daer Paulus 't oog op slaat.
> Gij acht noch Abraham, noch Jacob, noch 't gelaat
> Der vroome Vaadren, noch haar deugd en zeedig weesen.
> O dwaal-star', wanneer sult gij eens uw Schepper vreesen,
> En Christus volgen? die ons 't huwelyk, reyn en kuys
> In twee vertoont, en trekt syn eer van hooger huys.
> Bleef uw verdoold verstand an Christus leer gebonden,
> Gy broede nimmer sulk een gruwlyk nest vol sonden.[1)]

1) De animosieteit is van dien aard, dat de onderlinge verwerping zich zoekt uit te drukken in de betieteling. ZOET had boven zijn versje geschreven: d'Aeloudt, en Onverwelkbaere H o o f d k r o o n van de Waare Spiegel der Opregte Kuisheid: Voorgesteld tot Eer en Heerlikheid der Eertzvaaderen, en den Oppersten Harder Jezus Kristus, Tegen de lasterlikke Hoofd-kroon van JAKOB STEENDAM. De beantwoorder verdraait de tietel op deze wijs: De V e r w e l k t e Hoofd-kroon van de Spiegel der O n k u y s h e y t : voorgesteld door den Geest der D w a l i n g e n , in de A a r d s c h e V a a d r e n DAVID JORIS, JAN VAN LEYDEN, KNIPPERDOLLING, KRECHTING, JAN MATHYS, en PIETER PLOKHOOY: Dryvende dat *Wanneer een Man, door d' Echt* enz. Nu vervormd, vernist, hersteld, en genoemd d' aaloude, onverwelkbare Hoofdkroon, van de kuysheid, in de vorm van b l y k e l y k e l o o g e n e n : en met de verf van o n b e s c h a a m d e l a s t e r i n g gecierd, door JAN ZOET.

De lezer wil zich oriënteren, en zoekt ZOET'S gedicht op VERLOOVE'S antwoord zelf op, met de eerste daarop volgende misprijzing van STEENDAM'S hand. Hij zoekt na te speuren, in welk opzicht deze twee bijbelkenners van elkander verschillen, vooral, wanneer hij opgemerkt heeft, dat VERLOOVE, volgens ZOET'S goedkeurende bevestiging, *Abraham* en *Hagar* vroom en kuis heeft genoemd, terwijl STEENDAM, van zijn kant, eveneens beweert, dat *Abraham en zijn geslacht* zich steeds gebonden hielden aan de instelling van 't huwelik, zoals God die aan *Adam* had opgelegd. Met andere woorden, ZOET beweert, dat STEENDAM *Abraham* een ‘onverlaat’ noemt: STEENDAM beweert, dat ZOET in achting voor *Abraham* te kort komt. En niettemin keuren beide Abraham's toeëigening van Hagar, als bijwijf, elk van zijn eigen standpunt goed. De standpunten, vindt hij, zullen dus moeten verschillen, en de uiteenwijking dier standpunten de grond moeten geven voor hun wederzijdse versmading. De kwestie, waar het om gaat, kan uit de gegevens niet worden opgelost, maar naar het zich laat bevroeden, kan de knoop ontwikkeld worden uit een verklaring van Matth. XIX: 8, waar Jezus de éénheid van man en vrouw als een vaststaande wet formuleert, die in de vroegste tijden, o n d a n k s t i j d e l i k e a f w i j k i n g e n (door verhardheid des harten) eveneens heeft gegolden. Op Jezus' uitspraak nu beroept zich STEENDAM. ‘Aldus doende’, tijgt ZOET hem aan, ‘legt gij een maatstaf aan, volgens welke uw *Abraham*, *Jakob* en *Elkana* zedelik hebben gefaald; 't is uw logica die leidt tot de beschuldiging van trouwbreuk bij de aartsvaders’. STEENDAM, de al- of niet-geldigheid van deze gevolgtrekking buiten rekening latende, - feitelik moest hij, als ‘Gomarist’, het geval van Abraham, al was het dan verontschuldigend, onder de afwijkingen rekenen,[1)] - gaat hierop zijdelings in.‘Zo gij, ZOET, concludeert hij, wilt misprijzen, dat ik Matth. XIX: 4-9 als voorschrift aanleg, en uit uw eigen mening die ge er op nahoudt, maak ik dat gaarne op, - dan lochent gij daarmee heel het Godswoord, en oordeelt gij van een on-Christelike basis uit, die uw ganse leer tot een dwaalleer verlaagt’. Men voelt wel, dat achter deze vinnige uitvallen meer geschiedenis schuilt, dan de geschriften aangeven. Beide mannen

1) Zie ook in zijn voorafgaande H o o f d - k r o o n :
Hier an (n.l. aan Gods inzetting) bleef *Abraham, en zijn Geslagt* gebonden. Geen voordaad, geen gewoont, maakt iemand vrij van zonden.

hadden PLOCKHOOY[1] gekend; STEENDAM had zijn kolonisatie-plan, om de wille van de bloei der Amerikaanse kolonie, met een dichterlike opwekking gesteund; ZOET stond in een ander opzicht, middellik of onmiddellik, nader tot hem in betrekking.[2] Uit de namen, die STEENDAM als erkende polygamisten aanhaalde, noemt hij eveneens PIETER CORNELIS; JAN ZOET zou dan, volgens zijn aantijging, mede in 't zelfde schuitje geroeid hebben; en dat ZOET na PLOCKHOY'S vertrek en de vermoedelike beëindiging van een nog al opzienbarende propaganda, voorzichtig in zijn schulp zal zijn gekropen, en zijn voormalige sympatieën zal hebben ontkend,[3] kan mannen van één stuk hebben geprikkeld, zo ze niet alreeds meesmuilden over ZOET'S tijdelike afdwaling. En tot de mannen van één stuk, hebben we ongetwijfeld STEENDAM te brengen. '*De zoetste wijn geeft de zuurste azijn*', zegt CATS in zijn 'Spiegel van den Ouden en den Nieuwen tijd' (II) en hij bedoelt er mee, dat wanneer de beste broeders, de trouwste vrienden, en de tederste gelieven tot een breuke komen, en hun genegenheid verwordt en ontaardt in vijandschap, zij des te heftiger zijn in hun toorn naarmate ze zich inniger betoonden in hun vriendschap. ZOET en STEENDAM hebben elkander wellicht te lang en te goed gekend; en van de wrange verwijten onder het oplossen van hun vriendschappelike samenwerking, die zo straks door een volkomen scheiding zal worden gevolgd, richten onze gedachten zich onwillekeurig naar de kort voorafgaande jaren, wanneer zij hun tijd en vlijt besteden, aan de ernstige vraagstukken die zij tot oefening van hun talenten, in hun 'Konstschole' verwerken. Houden we ons nog een enkel ogenblik bezig met hun merkwaardige 'Parnassus' en luisteren

1) Zie blz. 1.
2) Zie HYLKEMA'S Reformateurs, I.
3) ZOET leidt n.l. zijn lofdicht op VERLOOVE op deze wijze in:

> Al heb ik deeze vraag, op het papier, gedrukt,
> Zoo is ze egter van mijn **Hooiberg** niet **Geplukt**,
> Maar, met een Zeeuwse pen, door geile list gedreeven.
> De Werelt tot een dienst, al blindelings, geschreeven.

De bedoeling is duidelik. Maar ook in zijn eerste antwoord, heeft STEENDAM er onmiddellik vat op:

> Gij hebt, wel eer, die Vraag, heel anders uitgedrukt,
> En met een gauwehand, van Beukels **Hooi, Geplukt**;
> Zijn onbeschofte drift verdeedigd en gedreeven;
> Schoon dat een bastaard Zeeuw, die, blind'ling had beschreeven.
>
> B e u k e l s is hier duidelik B e u k e l s z o o n .

we naar de vraag, die TAKO KASIUS heeft opgeworpen, wiens casuïstiek het moeielike geval heeft gesteld, wat voor besluit een man heeft te nemen, wanneer hij, voor het dilemna geplaatst om van drie geliefde wezens, M o e d e r , V r o u w en K i n d , er twee te moeten opofferen, en één te mogen redden, èn zijn conscientie èn de Hemel moet bevredigen. Drie antwoorden worden er gegeven,[1] éénsluidend, na brede overwegingen. Er wordt gewezen op de ingeschapen wet, die gelast, om zijn ouders ere te doen; een wet, die zelfs de Heidenen en het gedierte is ingeprent, omdat de jeugd het voedsel naast het leven aan hun zorgen ontleent: geroemd worden de Rechabieten en Jephta's dochter; het brandmerk der schande draagt Absalom, met Ezau en Cham. Er wordt gewezen op de liefde van een ouder tot zijn kind, die elke wet trotseert, en de doodsnood tart; David beweent de ontaarde Absalom; zelfs de vrouw voor Salomons gerecht biedt haar leven, om haar kind terug te winnen; Balbus, vluchtende, keert zich tot zijn vervolgers, en geeft ter wille van zijn zoon het nauweliks geredde lijf weer prijs. Doch CATS, - wederom komt ons zijn naam te voren - heeft met zijn 'gekapte aal'[2] het zo kòrt-plasties gezegd, wat een gehele kultuur tegelijkertijd heeft uitgedrukt: het woelen en wringen der ruw gescheiden leden, duidt op één geweldige wil; de tweeheid zoekt de oude éénheid; de uit het lijf gerukte rib trekt naar het open wachtende lichaam terug; de één streeft na, wat de ander inwacht, omdat zij beide zijn van één vlees en één been. En de één zegt het hem na: ''t volmaakte beeld van Christi-trouw'; een ander: 'geen knoop was oyt ter wereld vaster'; VONDEL weer anders; VERLOOVE kiest zich de rijmstok: 'Geen vaster staale wet, dan tusschen Man, en Wijf'. En zo ook hier,

> Hier vraagd men, wie van drien gij 't leven most verwerven?
> U Moeder, Vrouw, of Kind? (in diense souden sterven)
> En gij de macht had, een te redden in 't gevaar?
> 't Geval is vreemd: de vraagh diep-sinnig: d' antwoord swaar.
> De *Hoogste-Wet*, drijft u, volkomen tot de *ouders*.
> De *Naaste-band*, leyd u haar last, op beyd' u *schouders*.
> De *Hechte-liefde*, dwingd, en trekt u tot u *kind*.
> So dat gy, nou een wech, in desen dool-hof vind.
> Mijn antwoord, sal nochtans de V r o u w e zijn tot V o o r d e e l
> In-dien geen *Overspel*, veroorsaakt heeft dat oordeel.
> Mits gy uw *Moeder* moet verlaten, om het *Wijf*
> Dat self u lichaam is. U *kind*, een *vrucht* van 't lijf.

1) Door STEENDAM, VERLOOVE en FIDEM SPICO.
2) Zie Sinne- en Minne-beelden I.

't Is STEENDAM, die met de prijs gaat strijken. 't Is ZOET, die ze hem toewijst. En zo de laatste niet dezelfde mag gebleven zijn, gedreven als hij werd door allerlei ‘woord van lering’, de eerste is dezelfde man, zoals hij zich heeft gegeven in zijn H o o f d - K r o o n en in de poëzie van zijn jongelingstijd, waarvan de schoonste bloemen zijn vergaderd in zijn eerst-uitgegeven ‘Distelvink’, en waarin - bij monde van zijn ‘alle eerbare Nederlandse jonge Dochters, en Vrouwen geëygende’ Opdracht, - het innerlik hart vertolkt, wat later de gerijpte ‘Reden’ in zijn Konst-schole zal betogen, en zijn ontzagwekkende Schriftuurkennis met tekstaanhalingen uit 's Heeren Woord zal staven.

J.K.

Dichtertaal voor het oor bestemd.

De lust tot het weergeven van het levende woord is in de grond niet anders dan een voorliefde voor de muziek van de taal. Reeds bij DANTE is dit auditieve element krachtig. In het *Nieuwe Leven* is alles klank en gesproken woord; zelfs des dichters gedachten worden sprekende ingevoerd, en de geesten die voor zijn verbeelding verrijzen richten het woord tot hem. Zijn sonnetten, DANTE schrijft ze niet dan na ze eerst te hebben *gezegd*. Luistert naar deze zinnen: Ik nam mij voor daarover een klacht in een sonnet te uiten. En toen *zeide* ik het sonnet dat begint met: ‘O gij die langs de weg der liefde gaat’, en: ‘Mij beving de lust om daarover gerijmde woorden te schrijven, en toen *zeide* ik dit sonnet.’ Ik zou deze voorbeelden kunnen vermenigvuldigen: telkens vernemen wij dat DANTE zijn verzen aan zichzelf voorzegt, zó als zij uit zijn ziel opwelden. Mijn tong, zo heet het nog, bracht vanzelf de woorden voort van de canzone ‘Vrouwen die de liefde begrijpt’. Alvorens zijn gedichten te schrijven, *zegt hij ze op*; het is hem niet voldoende dat de klanken vaag in zijn oren ruisen, als zijn hand ze nederschrijft; hij wil ze horen; de volle klank werkt mede in de wording zijner poëzie.

(J.J. SALVERDA DE GRAVE: *Klank en Gedachte in Frankrijk's en Italië's Letterkunde* (Groningen - Wolters - 1920), blz. 18).

Koloniale idiomen.

Ware onze letterkunde in het bezit van een Glossarium gelijk het *Hobson Jobson*-woordenboek, men zou niet telkens in het onzekere verkeeren omtrent tal van woorden en uitdrukkingen, welke tot de zoogenaamde Compagniestaal behooren, tot het koloniale Nederlandsch van de 17de en 18de eeuw.

Men heeft de jaargangen slechts op te slaan van de *Realia*, van het *Ned. Ind. Plakaatboek*, van het *Dagh-register* van het kasteel Batavia, of ook de journalen onzer oude zeevaarders, om telkens te stuiten op buiten zwang geraakte woorden, waarvan de beteekenis ons ontgaat, en die ook uit het verband van den zin niet meer is op te maken. Vaak zijn die woorden aan eene vreemde oostersche taal ontleend, en hadden in de Nederlandsche burgerrecht verkregen; een ander maal behooren ze tot een soort van oudhollandsch, dat zich langer handhaafde in de kolonie dan in het moederland. In sommige gevallen was ook het verband na te wijzen tusschen de Engelsche en de Nederlandsche Compagniestaal waar ze zich bedienden van hetzelfde oostersche woord, maar verschillend gespeld en verschillend uitgesproken. En dit verband liet zich verklaren in een tijd, waarin Nederland nog zoovele koloniën in Engelsch-Indië had, waarin tal van Hollandsche burgers en ambtenaren gevestigd waren in Ceylon, Bengalen, de kust van Malabar en Koromandel.

Het woord ‘mesties’ b.v. hadden beide idiomen, op J a v a en in Hindostan, gemeen; ofschoon de Engelsche spelling ‘mustees’ was.[1)] Beiden waren ontleend aan het ‘mestico’ der Portugeezen, die zoowel voor Brit als Hollander de voorloopers waren geweest in de wateren van het Oosten. 't Was de benaming voor een kind, waarvan vader en moeder tot een verschillend ras behoorden - ‘like a mule’, gelijk het Engelsche woordenboek zich uitdrukte. Met dien verstande, dat de vader tot een europeesch, de moeder tot een inlandsch ras behoorde.

1) Over de afleiding van mesties bij PRICK VAN WELY, ‘Neêrlands taal in het verre Oosten’ p. 118.

Het woord was meer gebruikelijk onder de O.-I. Compagnie dan in een later tijdperk; thans spreken Engelschen gemeenlijk van ‘Eurasians’ en ‘halfcasts’, Nederlanders van sinjo's en liplappen. Doch in den tijd van den geletterden scheepschirurgijn NICOLAUS DE GRAAFF en zijn *Oostindise Spiegel* verstond men onder deze laatsten de kinderen van europeesche ouders, in Indië geboren. Volgens zijne definitie waren deze bekend als ‘Oost Indise-Hollandse, die gemeenlijk met den naam van Liblabskinderen genoemd worden, vermids 't meestendeel (gelijk men seid) een slag van de meulen heeft.’

Voorts onderscheidde hij als Kastice kinderen degenen, die geboren waren uit een europeeschen vader en eene Mistice moeder; en als Mistice die van een europeeschen vader en eene inlandsche vrouw of ‘swarte moeder’. Die verschillende varieteiten, al naar zij nader of verder stonden van het Kaukasische ras, bepaalden in de schatting van velen tevens het intellectueele peil. De redeneering was: ‘bon sang ne peut mentir!’ - maar 't slechte ook niet. Men vindt het voorbeeld aangehaald van den tooneelcriticus FECHTER, die van den held van SHAKESPEARE'S *Othello* een halfbloed maakte, ten einde de liefde tusschen den Moor van Venetië en de blanke Desdemona zooveel verklaarbaarder te maken.

In eene Britsche kolonie zou zulk een donkerkleurige tooneelheld door het schellinkje slechtweg ‘a nigger’ zijn genoemd. 't Was van ouds een schimpnaam, door Engelschen aan inboorlingen gegeven. Het genoemde woordenboek zei er van: ‘It is an old brutality of the Englishman in India to apply this title to the natives.’ Maar het woord ‘nikker’ in den mond van een Hollander was evenmin vereerend. Vooral niet wanneer de kleur er bij aangegeven werd; zwarte nikker was eigenlijk een der benamingen van den duivel. In Engelsche ooren was, om een kleurling aan te duiden, het woord ‘Eurasian’ vormelijker dan ‘halfcast’, en 't ergste was hem ‘nigger’ te noemen. Maar ook op Java dreef een scherts, die niet van goeden huize was, den oudgast er wel eens toe om den kleurling een ‘witten neger’ te noemen (ofschoon dit eigenlijk van een albino gezegd werd) of wel, naar een soort van ruw keper, ‘ongebleekte dongris’. Gebruikelijk was de term ‘sinjo’, door MULTATULI in zijne Aanteekeningen op *Max Havelaar* vermeld als toepasselijk op de afstammelingen der Portugezen te Batavia. De afleiding daarvan van het Portugeesche ‘senhor’ noemde hij twijfelachtig, maar deed geen andere etymologie aan de hand. Het Portugeesche ‘senhor’ of het Spaansche ‘senor’ werd uitgesproken als ‘senjoor’ en daar het Portugeesch langen tijd de meest gesproken taal te Batavia was (te samen met het Maleisch)

zoo liet het zich intusschen wel hooren dat sinjo de klanknabootsing van senjoor was.

De rassenhoogmoed der Engelschen wees in hunne samenleving den Eurasiër een lagere plaats aan, dan de Hollanders dat aan den sinjo deden. Doch beide koloniale mogendheden kwamen hierin overeen, dat ze een gering denkbeeld hadden van het taalkundig aanpassingsvermogen van den kleurling, van de willekeurige wijze waarop deze omging zoowel met de taal van MILTON als van VONDEL. Vaders van de kromspraak achtten zij vooral die klasse van schrijvers, welke eene zoo groote plaats onder het personeel der regeeringskantoren innamen - en bedachten niet hoeveel er aan hun eigen stijl en uitspraak te kort zou zijn gekomen, waren zij onder gelijke omstandigheden als de Eurasiër opgevoed. Het gebroken Engelsch, door inlandsche bedienden te Madras en elders gesproken, noemden zij spottenderwijs 'butlerenglish', en dat van de bedienden in China 'pigeon-english'; maar het Engelsch van den donkerkleurigen pennist op een gouvernementsbureau achtten zij niet veel beter. IJveraars voor de zuiverheid der taal noemden dit uit de noodzakelijkheid geboren idioom een 'vile jargon'; en evenzoo wanneer hun de vertrouwelijke mededeelingen of de privé brieven van den Eurasiër onder oogen kwamen, wanneer die zijn mondvol Engelsch trachtte dienstbaar te maken aan de aangelegenheden zijns harten. Zulke brieven, de minnebrieven in de eerste plaats, waren te beschouwen als de tegenhangers van die andere, welke in de Hollandsche kolonie geschreven werden in een taal, welke men sinjo-nederduitsch zou kunnen noemen. Onderscheidene schrijvers over Indië, maar vooral de indische dagbladen hebben van zulke ontboezemingen gewag gemaakt. Daarom nog niet ze 'voor de vergetelheid bewaard' - wie leest nog indische couranten uit vroeger jaren? Doch eene bloemlezing (men zou hier ook van eene distellezing kunnen spreken) van hetgeen er in dit opzicht uit minnende harten en slecht versneden pennen te voorschijn kwam, zou eene karakteristieke bijdrage leveren tot eene geschiedenis der beschaving in Ned. Indië. Tevens tot die van de verbastering der Nederlandsche taal in Indië.

Zoo er in een lateren tijd nog zonderlinge stijlbloempjes kwamen opluiken in de schrifturen van personen, die op een gespannen voet met het Nederlandsch stonden, vóór de helft der 19de eeuw was ten dezen het hoogtepunt bereikt. In 1888 schreef ECKART (de resident H E. STEINMETZ) in zijne *Indische Brieven aan een Staatsraad*:

'Het verbeterde onderwijs, de betere communicatiemiddelen hebben in de laatste jaren er veel toe bijgedragen om de Eurasiërs meer te europeaniseeren en te ontwikkelen. Dit is het duidelijkst merkbaar

aan de door hen gesproken taal, die lang niet meer zoo krom en zoo doortrokken is van inlandschen geest als een twintig, dertig jaar geleden. Aan den anderen kant zijn er veel meer Europeanen van slecht gehalte overgekomen.'

Die ook niet bijdroegen tot de gekuischtheid in het spraakgebruik, wilde schrijver misschien zeggen.

In de Engelsche koloniën, meer dan in de Hollandsche, bleven kleurling en inboorling nog lang een mikpunt voor grove scherts. Zoo men den laatste 'a nigger' heette, en den Chinees 'a pigtail' (naar zijn haarvlecht) de eerste werd vaak 'a cheechee' genoemd. Dit naar aanleiding van den uitroep: 'chi!' (het Maleische 'tjis!' of foei!) waarvan gezegd werd dat de halfbloed-mannen, en vooral de vrouwen, dien gedurig in den mond hadden. Een andere lezing was, dat die schimpnaam 'cheechee' verband hield met het lispend accent, aan vele kleurlingen eigen. Een Engelsch dagblad, de *St. James Gazette*, liet er zich over uit: 'Er is geen twijfel of het "cheechee"-dialect, zoo hinderlijk voor iederen Engelschman alvorens hij door een langdurig verblijf in de tropen er aan gewend is, werd oorspronkelijk geboren in het klooster en de Broederschool.' Een ander Engelsch blad bevatte eene advertentie over:

> Pretty little Looking-Glasses,
> Good and cheap for cheechee Misses.

Deze benaming van 'cheechee' in de Engelsche kolonie correspondeerde als 't ware met die van 'liplap' in de Hollandsche. De getuigenis van STAVORINUS komt overeen met die van de GRAAFF dat oudtijds met 'liblabskinderen' bedoeld werd het kroost van europeesche ouders, in Indië geboren; of, zooals men het ook wel placht uit te drukken, 'zonder schip in Indië gekomen.' Zulke kinderen, veelal opgegroeid te midden van slaven en slavinnen, zouden allicht hunne perverse hebbelijkheden aannemen; daaronder den trek naar inlandsche kostjes, waarin de europeaan eerst smaak begon te krijgen wanneer hij zekeren trap van physieke ontaarding bereikt had en genoegzaam gejavaniseerd was. Doch een liplap bekwam reeds als kind, op de heup eener baboe gewiegd, trek in sirih, petee, roedjak, trassi, doerian, lombok sétan, en al wat tot de heete genotmiddelen behoorde; al riekte het even kwalijk en al smaakte het even scherp als oude Limburgsche kaas. Tot die inlandsche kostjes, maar evenzeer uitmuntende door flauwheid als gene door scherpte, behoorde ook de pappige, gelei-achtige laag of korst aan de binnenzijde van een kokosnoot, gevormd door de gecondenseerde kokosmelk, en dit ingredient voor

de inlandsche keuken kwam in Rumphius' *Herbarium Amboinense* voor onder den naam van ‘liplap’. Ook VALENTIJN vermeldt het in dien zin in het derde deel van zijn groot werk. Het woord zou derhalve afgeleid zijn van een voedingsmiddel, dat ook voor inlandsch gebak werd gebruikt, en men noemde den kleurling wegens zijne voorliefde tot dit gebak op min of meer malicieuse wijze een liplap, gelijk inlandsche vrouwen hem ook wel den schimpnaam ‘tempéh’[1)] naar 't hoofd wierpen.

Evenwel was deze afleiding geenszins algemeen bekend. In *Het Maleisch der Molukken* (en daar woonden toch zoowel RUMPHIUS als VALENTIJN) van F.S.A. DE CLERCQ komt liplap niet voor. MULTATULI wist met dat woord geen weg, ofschoon hij in *Max Havelaar* een paar bladzijden aan de klasse der kleurlingen wijdde. Waar hij de figuur van mevr. Slotering opvoert, leest men:

‘Een liplap - om den term te bezigen, die voor beleefder wordt gehouden, zou ik moeten zeggen een “dusgenaamd inlandsch kind,” maar ik vraag vergunning mij te houden aan 't spraakgebruik, dat uit alliteratie geboren schijnt, zonder dat ik met die uitdrukking iets beleedigends bedoel, en wat beteekent het woord dan ook? - een liplap heeft veel goeds. Ook de Europeaan heeft veel goeds. Beiden hebben veel verkeerds, en ook hierin alzoo gelijken zij op elkaar. Maar 't goede en verkeerde, dat aan beiden eigen is, loopt te veel uit elkander dan dat hun verkeering over 't algemeen tot wederzijdsch genoegen kan strekken.’

En verder:

Een liplap moge beschaafd, goed onderwezen zijn of geleerd - er zijn er zoo! - zoodra de Europeaan, die zich ziek hield om achter te blijven van 't schip, waarop hij borden waschte, en die zijn aanspraken op beleefdheid bazeert op ‘uwee’ en ‘verexkuseer’, aan het hoofd staat van de handelsonderneming die zoo ‘enorm’ gewonnen heeft op de indigo in 1800 zooveel.... neen, lang voor hij de toko bezat, waarin hij hammen en jachtgeweren verkoopt - wanneer zoo'n Europeaan opmerkt dat de beschaafdste liplap moeite heeft de *h* en de *g* üit elkaar te houden, lacht hij over de domheid van den man, die niet weet dat er onderscheid is tusschen een *gouden hek* en een *houten gek*. Maar om hierover niet te lachen had hij moeten weten, dat in het arabisch en maleisch de *cha* en de *kha* door één karakter worden uitgeduid, dat Hieronymus via Geronimo in Jerôme overgaat, dat we van huano guano maken, dat een want een handschoen is, dat kous van hose afstamt en dat we voor. Guild Heaume in 't Hollandsch

1) Inlandsch gebak, bestaande uit gekookte soja-boontjes (katjang kadelé).

Huillem of Willem zeggen. Zooveel eruditie is te veel gevergd van iemand, die zijn fortuin maakte in de indigo, en z'n beschaving haalde uit het welgelukken van dobbelarij.... of erger!

'En zulk een Europeaan kan toch niet omgaan met zulk een liplap!'

Evenmin als MULTATULI wist prof. VETH, in zijn *Oost en West* het woord liplap te verklaren. De afleiding van het Bataksche woord 'liplap' (een bloedverwant verloochenen) achtte hij geheel onaannemelijk. Hetzelfde mocht zeker wel gezegd worden van het Javaansche 'liplap' in KLINKERT'S woordenboek voorkomende voor: vaatdoek. Prof. VETH was van oordeel dat het woord uit geen bekende taal te verklaren was, maar eene komische, willekeurig gevormde term, ontstaan op de wijze van 'mikmak' en dergelijke, en dat, eenigszins geluidnabootsend, op de gebrekkige en belachelijke taal van portugeesche kleurlingen duidde.

Hier zou derhalve eenige overeenkomst bestaan met het Engelsche 'cheechee'. In eene Fransche vertaling van N. DE GRAAFF'S *Reizen* werd van liplappen gezegd: 'La plus part de celles-ci ont, à ce que l'on dit, le timbre un peu felé.' Naast mikmak had prof. VETH nog het woord liflaf mogen noemen, dat al vrij dicht tot liplap naderde, en eveneens iets flauws of lafs te kennen gaf. Opmerkelijk was het zeker wel, dat vreemdelingen hier den Nederlanders den weg moesten wijzen (ook de woordenboeken van KRAMERS en v. DALE wagen zich niet aan eene verklaring) dat de Engelsche compilators van Hobson Jobson het woord bij RUMPHIUS terugvonden.

Zoo europeesche spotzucht aldus bijnamen uitvond voor inlander, kleurling en Chinees, omgekeerd werd de Europeaan door hen bestempeld met den een of anderen naam, die ook niet als *epitheton ornans* kon aangemerkt worden. In China b.v., waar zich op de groote kustplaatsen allengs Duitsche, Fransche en Engelsche handelskwartieren vormden, noemden de inboorlingen de mannen van het blanke ras *fan kwai* of vreemde duivels. En de Engelsche soldaten werden door hen aangeduid met den spotnaam *A'says* of *I'says* dewijl de zegswijze 'I say', zoo veelvuldig in een Engelschen mond voorkwam. De inlandsche soldaten in Britschen dienst, de sepoys, werden in den volksmond *Acha's* genoemd, omdat de term *acha* (het is goed) den sepoy, wanneer hem iets gezegd werd, al evenzeer in den mond bestorven lag als den Javaan zijn *inggéh*.

Van die Javanen werd door den reiziger FORTUNE in zijn werk *Two visits to the Tea Countries* gezegd, dat zij om gelijke redenen gewoon waren de Franschen 'orang deedong' te noemen; nl. omdat

men personen van dien landaard zoo vaak ‘dis donc!’ hoorde zeggen. Doch voor de ‘orang Prantjies’ zelve, gelijk men ze op Java noemde, was deze mededeeling misschien nieuw.

Indische woorden als ‘ayah’ en ‘amah’ gingen over in het spraakgebruik der Nederlanders in een tijd, toen de O.I. Compagnie nog zoovele factorijen in Hindostan bezat. Het eerste was synoniem met baboe; het tweede, afgeleid van het Portugeesche ‘ama’, beteekende min of voedster. In het oude Indië werd ditzelfde ‘amah’ somtijds in de spreek- en schrijftaal gebezigd onder den vorm ‘amme’. De gehuwde Comp. dienaren in Hindostan hadden steeds de ‘ajah’ en de ‘amah’ onder hun bediendenpersoneel en brachten die woorden naar Java over. In het *Dagh-register* van het kasteel Batavia vindt men opgeteekend dat in 1659 aan Cornelis Speelman, den lateren gouverneur-generaal, door de Indische regeering vergund werd om ‘syn dochtertie, oudt omtrent 2 jaren, nevens desselfs swarte amme ofte minne naer 't patria te mogen senden’. En in Nederland vond men het denkelijk opvallend, dat de naam van zoo'n indische ‘amme’ zoozeer overeenkwam met het Duitsche ‘Amme’.

Voor europeesche ouders bleef het intusschen steeds eene droeve noodzakelijkheid den zuigeling voor zijn eerste voedsel te moeten overgeven aan zoo'n ‘swarte amme’, en van dit voedingsproces de bedenkelijke gevolgen te moeten duchten:

> Gelijk de telg der ezelinne
> Het blanke vocht der moederspeen,
> Doch d'ezelsstommigheid meteen
> Naar binnen slikt der malle minne.

Het woord ‘ayah’ was eveneens ontleend aan het Portugeesch, nl. aan ‘aia’. Doch dit laatste slaagde er evenmin in op Java den term ‘baboe’ te verdringen. Niet in hare functies, maar alleen in kleeding verschilde de ‘ayah’ (behoudens het gelaatstype) van de Javaansche meid; had deze laatste eene voorliefde tot sprekende kleuren en het gevarieerde batikpatroon, in het Engelsche huishouden was men gewend aan ‘the white-robed ayah’. Maar ‘baboo’ in Hindostan had eene gansch andere beteekenis dan ‘baboe’ op Java. Oorspronkelijk was 't een titel van deferentie, waarmee men den inboorling van eenigen rang aansprak, in den geest van ‘master’ of ‘sir’. Doch de beteekenis werd allengs uitgebreid, en toegepast op inlandsche schrijvers, welke zich met het Engelsch redden konden; ook op die inwoners van Bengalen (door MACAULAY zoo scherp geteekend) welke zich onderscheidden door een weekelijken aard en eene oppervlakkige beschaving.

Britsche schrijvers over Indië gewaagden van ‘the pliable, plastic, receptive Baboo of Bengal’; en soms van oudgasten, door een langdurig verblijf in de tropen en onder inboorlingen gedegenereerd, als van ‘blanke Baboos’.

Het woord ‘caffer’ (kaffer) hadden Engelsch en Nederlandsch Indië gemeen, ofschoon in eenigszins verschillende beteekenis. Oorspronkelijk was het gelijk van zin met het Arabische ‘kafir’, voor ongeloovige, en zoo werd het ook gebruikt door Engelsche schrijvers. Bij een hunner leest men ten aanzien van den beruchten Tippo Sahib, die in Hindostan een soortgelijke rol speelde als Diepo Negoro op Java:

‘Hij gaf zich uit voor een verdediger des geloofs, wien de goddelijke zending was opgedragen om de Engelsche Caffers uit Indië te verdrijven.’

In den loop des tijds werd het woord echter in meerdere beteekenissen gebruikt. De Arabieren gaven dien naam aan de heidensche negers, en in dien zin namen de Portugezen het woord van de Arabieren over. Daarna de Engelschen en Nederlanders van de Portugezen. Maar ook een bekende negerstam in Zuid-Afrika heette Kaffers, en dezelfde benaming werd in de Philippijnen toegepast op de slaven afkomstig van de Molukken en Nieuw Guinea. In Hindostan werd deze uitdrukking later verbasterd tot Coffre en Coffree, zooals blijkt uit dagbladen welke daar in de 18de eeuw verschenen. Men trof er advertentiën aan van dezen inhoud:

‘Op Dinsdag aanstaande zullen in het openbaar verkocht worden drie Coffree-jongens, waarvan er twee den franschen hoorn (een muziekinstrument) bespelen; voorts een driewielige buggy en verscheidene andere artikelen.’

't Ging althans niet in één koop, de slaven en het rijtuig. De eersten waren zooveel meer prijswaardig, nu ze muzikaal ontwikkeld waren. Men had toch in Hindostan zoo goed als op Java zijne ‘speeljongens’ en ‘abele musicyns’; van een van dit op te veilen drietal werd zelfs gezegd, ten einde de bieding te verhoogen, dat hij ‘remarkably well’ speelde.

In Nederlandsch Indië rekruteerde de Comp. de kaffers voor den politiedienst vaak uit vrijgelatene slaven. Het woord werd daar gebezigd voor de inlandsche dienaars van den gerechte, stokkeknechts, oppassers, enz. en hield dan verband met ‘rakker’. In Nederland was de uitdrukking: de schout en zijne rakkers welbekend. Zelden echter kwam in Indië dit ‘rakker’ voor in de beteekenis, welke een inlandsche oppasser eens goedvond daaraan te geven. Eene anecdote in het vroegere indische jaarboekje *Bianglala* verhaalt dat een nieuwbenoemd

assistent-resident voor de politie eens zijn standplaats rondreed ten einde eenige plaatselijke kennis op te doen, en dan, telkens wanneer hij voorbij eene europeesche woning kwam, den oppasser achter op het rijtuig vroeg wie daar woonde. Op een van die vragen kreeg hij toen het bescheid: ‘Toewan rakker koeliling’, en vernam eerst eenigen tijd later dat daar de omgaande rechter woonde.

Kaffer (kafir) als schimpnaam voor christenen in mohammedaansche landen was synoniem met ‘ghiaur’, een woord dat aanstonds de herinnering wekt aan Byron's gedicht *The Giaour*. De trawant der politie op Java werd vaak als kaffer aangeduid, dewijl zich onder hen zooveel negers bevonden, inboorlingen van het Kafferland of van eenig ander gedeelte van Afrika, waarbij dan *pars pro toto* genomen werd. De spelling ‘Caffers’ was bij onderscheidene vaderlandsche schrijvers de gebruikelijke. Bij O.Z.v. HAREN, b.v., waar deze, over Don Carlos sprekende, de aanteekening te boek stelt:

Zommigen zeggen dat Philip de Tweede synen soon Don Carlos door vergift deede ombrengen, en andere dat hij hem door Negerslaaven deed worgen. Die dit laatste verhaalen voegen er bij, dat de Caffers, met die uitvoering belast, wanneer de jonge vorst tegenstand bood, hem zeiden; ‘stil, stil, Mijnheer, 't is maar voor uw beste!’

Het woord ‘orang baroe’ (letterlijk: nieuw mensch) was mede in Hindostan niet onbekend, ofschoon men het ternauwernood zou herkennen in ‘orombarros’. De uitdrukking kwam uit het Maleisch door een Portugeeschen trechter naar Britsch Indië; van daar dat dit Maleisch 'n beetje Spaansch klonk. De term was inzonderheid in zwang te Madras, waar men dien toepaste op de europeesche nieuwelingen, de JOHNNY NEWCOME'S gelijk de Engelschen zeiden. 't Woord was derhalve synoniem met de uitdrukking ‘baar’ op Java, en met ‘groen’ in Nederland, meer in 't bijzonder in de Nederlandsche studentenwereld. Behalve van baar sprak men ook van baarsch, voor ongeleerd, ongeoefend; en in Zuid Afrika, langen tijd een verbanningsoord voor indische veroordeelden en waar vele Maleische woorden zich bij de taal der Boeren hadden ingedrongen, sprak men in dien zin niet alleen van menschen, maar ook van trekbeesten. Een os kon daar een baar wezen. De klimaatziekte van nieuwelingen op de Afrikaansche Goudkust, door de Engelschen ‘seasoning’ genoemd, werd volgens den schrijver de Marree de ‘baarsche ziekte’ geheeten. En met ossen en menschen, die nog niet doorgeziekt waren, viel volgens een Boer niet veel aan te vangen.

In de indische letterkunde kwam de ‘baar’ herhaaldelijk te voorschijn. De militaire schrijver A.W.P. WEITZEL wijdde aan die figuur

een afzonderlijk hoofdstuk in zijn werk *Batavia in* 1858; G. VALETTE de helft ongeveer van zijn *Baren en Oudgasten*, kolonel BOOMS zijn tooneelspel *Orang Baroe*, enz. Er was een tijd, waarin iedere nieuweling op Java de schertsvraag had te verduren: ‘Heeft mijnheer de baarsche stoot reeds gehad?’ In Hindostan echter raakte het woord ‘orombarros’ voor orang baroe geheel in onbruik; de gewone term voor een baar was ‘griffin’, doch dit was van onzekere herkomst. Er was een Engelsche admiraal van dien naam, welke in 1746 het bevel voerde over een eskader in de indische wateren; en ‘griffin’ werd ook gebruikt voor een groven, boerschen Welshman; een ‘plompaert’ zou BREDERO gezegd hebben. Maar welke de afleiding ook was, voor den Britschen fortuinzoeker was 't juist geen voordeel om voor een ‘griffin’, d.i. niet voor vol te worden aangezien. En behalve taal en zeden, kost en kleeding, ook het bloed zat hem in den weg. In de eerste weken na zijn komst in het warme land was zijn vel onderhevig aan denzelfden jeukerigen uitslag, die ook den nieuweling op Java plaagde, en bijkans tot de klacht van den aartsvader Job dreef: ‘Mijne huid is gekliefd en verachtelijk geworden.’ Ook was het woord, in Hindostan voor die aandoening gebezigd, de letterlijke vertaling van de Hollandsche benaming. De nieuweling op Java ervoer ras wat de ‘roode hond’ beteekende, wanneer zijne huid overdekt werd met prikkelende roode puistjes; evenzoo sprak men in Britsch Indië van ‘the red dog’. Of ook van ‘prickly heat’, en de prikkeling was vaak zoo groot, dat ze het decorum met de beenen in de lucht zette. Men zag b.v. den vermaarden generaal Sir CHARLES NAPIER, die op het indische oorlogsveld zoovele lauweren behaalde, terwijl hij audiëntie gaf aan civiele en militaire autoriteiten, overeind met zijn rug tegen een deurpost staan, gelijk een koe tegen een schuurpaal. En 't was hem niet gegeven daarbij stil te staan; de ‘red dog’ noodzaakte hem tot een voortdurend heen en weer bewegen, en tot verdachte manipulaties.

Op Java kende men, behalve den rooden, ook nog den zwarten hond; doch dit was eene uitdrukking uit het militaire kampement. Wanneer iemand daar klaagde over zijn huid, ontstoken door den rooden hond, dan werd hem allicht toegevoegd: ‘Zorg maar dat je den zwarten niet krijgt!’ Het doelde op de gevolgen van het concubinaat, gelijk het bij het O.I. leger geduld werd; wanneer n.l. de europeesche militair zich verslingerd had op eene van de bruine dochteren des lands en, na hare desertie of hare verbintenis met een ander, treurde over haar verlies. Ja, hij geraakte daarvan soms aan 't malen, en had dan eerst recht den zwarten hond. De roode was

reeds erg genoeg, en de baar, wien deze felle huidprikkeling overviel, zou allicht gedacht hebben aan de beruchte indische ‘koopjesgevers’; gelijk men de oudgasten noemde, die steeds ‘op hun luimen lagen’ (gelijk VALENTIJN het uitdrukte) om onervarenen een poets te spelen. Er kon b.v. een snaak in 't spel zijn, die jeukpoeder in het bed gestrooid had. Want dit was een streek van dezelfde soort als die, welke in de Portugeesche kolonie Goa in zwang was, waar men bij gelegenheid van het carnaval stukjes z.g. stinkhout in de zakken van deftige personages placht te smokkelen, en hen daardoor in een kwaden reuk bracht.

S. KALFF.

(*Wordt vervolgd.*)

Jan te Winkel over ‘schrijftaal’.

De doctrinaire onderscheiding van ‘schrijftaal’ en ‘spreektaal’, in ons tijdschrift zo vaak bestreden, is door JAN TE WINKEL het meest konsekwent gehandhaafd. Dat blijkt uit de volgende aanhaling, waarbij wij ons van toelichting onthouden:

Weliswaar mogen wij dankbaar zijn, dat nu al sinds enkele duizenden jaren een veel beknopter klankschrift voor het oudere omslachtige beeldschrift in de plaats is gekomen; maar wie leest, wenscht toch geene klanken te hooren, zelfs geene woordsymbolen zich voor den geest te brengen, maar gedachten in zich op te nemen; en om zelfs van afwezigen de gedachten willekeurig in den geest te kunnen roepen, heeft de mensch zich naast zijne oudere klanktaal eene nieuwe geschapen: de schrijftaal, eene schepping van den geest, die voor de taalschepping der natuur in geen enkel opzicht behoeft onder te doen. Deze tweede taal, die evenals hare oudere zuster, de klanktaal, haar oorsprong ontleent aan den geest van den denkenden mensch, is nu al sinds eeuwen haar eigen weg gegaan, zich vervolmakend in overeenstemming met haar karakter en de taak, waartoe zij bestemd was. En daar ‘verba volant, scripta manent’, danken wij het aan haar, dat wij nu in staat zijn de geschiedenis te schrijven van het menschelijk denken niet alleen, maar zelfs van het spreken der voorgeslachten, die nu al zoo lang hebben moeten zwijgen.

Afscheidscollege (Haarlem - Erven H. Bohn - 1918), blz. 18.

Aankondigingen en mededelingen.

De dezer dagen verschenen *Handelingen van het negende Philologencongres, gehouden te Amsterdam* (Groningen - J.B. Wolters - 1919) zijn wegens de tijdsomstandigheden beknopt van vorm. De sprekers geven grotendeels een min of meer breed verslag van het gesprokene. Ten dele zijn de voordrachten reeds in boek of tijdschrift uitgewerkt (o.a. die van Dr. RIEMENS in zijn proefschrift; van pater MOLKENBOER, over *Het Italiaansch bij Hooft en zijn kring* in *De Beiaard*). Zeer beknopt is het verslag van Dr. VERSCHUUR'S voordracht *Van taal-magie tot taal-skepsis*; uitvoeriger dat van TH. DE JAGER'S voordracht over *De miskenning der Rhethorijkers*. Deze spreker ontkomt m.i. niet aan het gevaar van overschatting, dat als reaktie bij een dergelik ‘eerherstel’ begrijpelik is. Ook zijn onderstelling dat er zoveel belangrijke geschriften op dit gebied verloren gegaan zouden zijn, doordat ons slechts ‘n handvol kruimels van hun ontzaglike productie bewaard gebleven is’, lijkt mij overdreven. Verder wijzen wij op de taalkundigpedagogiese voordrachten van J.G.M. MOORMANN (*Genetisch moedertaal-onderwijs in de praktijk*) en van Dr. J. ENDEPOLS (*Dialect en Onderwijs*).

C.D.V.

Bij de beide deeltjes van de *Documenten en Kleine Teksten*, die onlangs verschenen, is een kort woord van toelichting niet misplaatst. Dr. C.H. EBBINGE WUBBEN, de kenner van onze Mnl. bijbelvertalingen, koos enige fragmenten ter inleiding tot de studie van deze, taalkundig zo belangrijke teksten. Voorop gaat de Jozef-geschiedenis uit *Genesis*, naar een Haags handschrift, met een ruime keuze uit de varianten. De belangrijke Belgiese handschriften konden slechts ten dele gebruikt worden, maar voor Hs. 1 (Gent) kan men grotendeels de lezingen vinden in de bijlagen achter Dr. E.W.'s proefschrift. Wie gelegenheid heeft om handschriften te raadplegen, wijzen wij op het nut van de vergelijking met het overeenkomstige verhaal in de zogenaamde *Eerste Historiebijbel*, van Noord-Nederlandse oorsprong. Daarop volgen enige gelijkenissen uit het Nieuwe Testament. Ook hier kan men er de overeenkomstige teksten uit de evangelieënharmonie in BERGSMA'S uitgave (*De Levens van Jezus*) naast leggen,

terwijl ook een vergelijking met de reeks van Protestantse vertalingen, die sedert 1522 verschenen, voor de taalgeschiedenis van groot belang is. De *Brief van Paulus aan de Romeinen* behoort waarschijnlik tot de zeer vroeg vertaalde gedeelten van het N.T. De fragmenten uit de *Openbaring*, naar twee zelfstandige vertalingen parallel afgedrukt, stellen onmiddellik in staat tot vergelijking.

Als N°. 5 van deze reeks verschenen *Fragmenten uit den 'Nederduytschen Helicon'* (1610) met Franse parallellen. VAN MANDER, als middelpunt van deze kring, is het eerst vertegenwoordigd door zijn *Boere-klacht*. Dan komen de zes *Klinckdichten van Petrarcha*, waarin de rederijker MAERTEN BEHEYT worstelt met de taal: dat hij naar MAROT vertaalde, blijkt uit de parallel-tekst. Belangwekkend is de vertaalkunst van JACOB VAN DER SCHUERE, waarschijnlik de samensteller van de gehele bundel. Een drietal gedichten tonen aan hoe hij RONSARD en DESPORTES in vroege renaissancetaal bevallig vertolkte. Geheel is opgenomen *Bauw-heers wel-leven*, als werk van een Noord-Nederlander een pendant van de voorafgaande Brabants-Vlaamse dichtertaal. Nu deze tekst gemakkelik toegankelik gemaakt is, kan ook eens, op grond van taal en stijl, onderzocht worden of dit gedicht met recht aan SPIEGHEL toegeschreven is. De *Chanson* van DESPORTES, die er naast staat, is meer als kontrast dan als voorbeeld aangehaald. Het is zeer belangwekkend, te zien wat de Fransman en wat de Hollander van dit motief maakt. Studerende lezers kunnen verder de uitwerking van dit motief door COORNHERT (*Wercken* I, fol 488 v.) en VAN BORSSELEN (*Den Binckhorst*) er naast leggen. De ruimte, die in dit deeltje van twee vel druks overbleef, werd verder gevuld met verzen van twee Noord-Nederlanders, *Vrede twyfeligh Klinck-dicht* van DIRCK WOUTERSEN en een brief *Aen Daniel Heyns* van JOHAN VAN DER DOES. Voor het pendant, het antwoord van DANIEL HEYNS, was geen plaats meer beschikbaar. Trouwens, ook dit deeltje is niet meer dan een eerste proeve van vroege renaissance taalkunst, bestemd om tot verdere studie uit te lokken.

C.D.V.

Klankleer. BREMER, *Deutsche Lautlehre* (Leipzig 1918) verdient, hoewel speciaal met 't oog op 't Duits geschreven, een korte aankondiging in dit tijdschrift. Niet zozeer, omdat de schrijver wel eens het Nederlandse taalgebied in zijn besprekingen betrekt, dan wel omdat hij van dezelfde beginselen uitgaat, waarvoor de N.T. strijdt: '[die] Befreiung der Lautlehre von den Fesseln der Buchstaben, [die] grundsätzliche Scheidung dessen, was das Ohr, von dem, was das Auge wahrnimmt.' En ook het doel is hetzelfde: 'den deutschen Sprach-

unterricht auf der Schule erlösend [zu] befruchten', zodat 'totes Wissen einer lebendigen Erkenntnis weichen soll.'

In het vlot geschreven boekje bespreekt B. achtereenvolgens alle hgd. klanken; eerst beschrijft hij de uitspraak, dan de oorsprong en ten slotte de spelling. Deze moet het nog al eens ontgelden; ik geloof dat B. er zelfs te veel invloed ten kwade aan toekent, als hij b.v. de samenval van ogm. *ai* en *ï* tot hgd. *ei* voor een door de gebrekkige spelling veroorzaakte 'Verarmung des früheren Vokalreichtums' verklaart (blz. 32); in het ndl., dat helaas nog altijd twee tekens voor de ene klank bezit, zijn ze immers ook veelal samengevallen. Een ander bezwaar, dat niet te vermijden is, als men van de nhd. klank uitgaat, is, dat een beginneling een onzuivere indruk van de kronologiese gang der taalontwikkeling krijgt.

M.S.

De Génestet-uitgaven.

J.M. Acket, De mooiste Gedichten van De Génestet. Haarlem - De Erven F. Bohn - 1919. Prijs ƒ 2.25.
Dr. J. Prinsen J.Lzn., Uit de Gedichten van P.A. De Génestet. (Meulenhoff's Bibliotheek van Nederlandsche Schrijvers N°. 2). Amsterdam - J.M. Meulenhoff - 1919. Prijs ƒ 1.25.

Twee Bloemlezingen, ongeveer terzelfder tijd van onze dichter, door Dr. PRINSEN in zijn *Inleiding* terecht geprezen 'om zijn zuiverheid en echtheid, eenvoud en natuur, blijde levensvreugd en levensernst, zijn goede, eerlijke, levende menschenziel, die voor alle tijden tot ieder gevoelig gemoed zal spreken' en die klassiek zal blijven, zolang men met hem zweert, 'dat klassiek is al wat gezond en waar, bevallig, geestig, chiek is'.

De keuze der beide verzamelaars loopt nog al uiteen: slechts weinig gedichten (*Egoismus, Onrust, Alarmisten, Onvermoeid, Het Haantjen van den Toren* en een paar *Leekedichtjens*) komen in beide bundels voor; zelfs in de grote verhalen geen eenstemmigheid: ACKET drukt *Fantasio* en *de Sint-Nicolaas-avond* af, PRINSEN daarentegen neemt *de Mailbrief op*.

Ook in de toelichting groot verschil: PRINSEN geeft een pittige van grote kennis getuigende *Inleiding* met reproducties van een door DE G. geschreven gedicht en van een brief aan POTGIETER, een

facsimile van de uitnodiging tot zijn proefpreek en een foto van de De Génestetbank te Bloemendaal (De liefste Plek). De reproductie van ARENDSEN'S bekende tekening komt in deze uitgave door het betere papier meer tot zijn recht dan in de andere. Verder beperkt de uitgever zich tot een enkele aantekening aan de voet der bladzijde, waarbij weer een herinnering aan HEINE (*Mailbrief* 2e Zang, VIII, 2) tandpijn in zijn harte: Ich aber hatte Zahnweh im Herzen (*Das Buch Le Grand*, Kap. XX) wordt aangewezen.

ACKET daarentegen is zeer uitvoerig in zijn toelichtingen, geeft een *Zielebeeld* van DE G., een artikel over zijn *Populariteit*, een *Kroniek van zijn Leven en Werken* en verder na ieder gedicht een beschouwing en verklaringen, waarmee men het over 't algemeen eens kan zijn. Onnauwkeurig is dat op p. 2 vermeld staat: Hij stierf op *twee*-endertigjarigen leeftijd (zie p. 6: en stierf daar den 2den Juli (1861) 31 en een half jaar oud en p. 5. P.A. de G. werd geboren den 21sten November 1829). In de Inleiding *Aan de Leraren* staat een vergelijking over meetkundig en letterkundig denken, waar bij meer plaatsruimte nog wel een woordje over te zeggen zou zijn. Ik zal het hier niet doen,[1)] want ik kom tot een ernstige bedenking, die beide uitgaven geldt, d.i. de tekst.

Ik had gehoopt, dat na de vele waarschuwingen voor een onnauwkeurige tekst (zie o.a. de artikelen van J.H. VAN DEN BOSCH in *Taal en Letteren* III, 31 en 158, die van Dr. STAVERMAN met naschrift van Prof. DE VOOYS in *De Nieuwe Taalgids* VII, 152, de *Voorrede* van VAN DEN BOSCH op de *Sint-Nicolaasavond* (*Zw. Herdr.* XXI en mijn artikelen over de uitgaven van DE GÉNESTET in *Taal en Letteren* XIII, 66, 159, 358 en *De Nieuwe Taalgids* V, 52, ieder toekomstig uitgever het als eerste plicht zou rekenen een betrouwbare tekst te geven, wat voor onze dichter niet moeilik zou zijn na de verschijning van de Tweede en volgende drukken van *De Complete Gedichten* met Inleiding en Aanteekeningen van Dr. H.L. OORT in de *Nederlandsche Bibliotheek*.

Maar helaas! geen van deze beide uitgaven is in dit opzicht te prijzen. Ik zal me hier beperken tot de meest maat- en zinstorende.

ACKET p. 11. *Als 't plan wordt een daad*, voor: *Als het plan* enz. (ook bij PRINSEN).

p. 13. *Alarmisten* mist weer het negende koeplet, dat in de *Eerste Gedichten* luidt:

> Met al die bleeke neuzen,
> Die al te serieuzen,

1) Ook omdat het in de *Amsterdammer, Weekblad voor Nederland* al gebeurd is.

Die lafaards zonder tal,
Met al die alarmisten,
Die om de glorie twisten
Wie 't ergst voorspellen zal,

Ook Dr. PRINSEN heeft dit weggelaten.

p. 21. *Zoete lucht* in pl. v.: *En de lucht*
als ik zwakken in pl. v.: *als ik andren*
p. 22. *door de laatste* in pl. v.: *door haar laatste*

Alle drie verkeerde lezingen zijn ook in de Meulenhoff-editie te vinden.

p. 32. *jonkske* drukfout voor *jongsken*
p. 37. *komenij* in pl. v.: *kom-en-eisch*, een aardige etymologie van onze dichter: door de verandering van Prof. TIELE verdwijnt zelfs het rijm.
p. 39. *immers bij ons huiselijk lief* voor: *immer*
p. 48. *En 't spoor der dierbre schreên* voor: *En 't spoor van*
p. 49. *Vreemd aan des vreemden haard* voor: *Vreemd aan dees*
p. 52 is weer de zesde versregel weggevallen, waardoor 't rijm wordt bedorven: *Eenvoud voegt het rouwend harte*
p. 54 is de maat verongelukt door 't wegvallen van 't eerste *ons* in: *Vertroost ons, vernieuwt ons de kracht*
p. 59. *het hunkren* voor: *haar hunkren*
p. 61. *een zwarte koets* voor: *de zwarte koets*

Beide foutieve lezingen ook bij PRINSEN.

p. 80 is het laatste koeplet van *Leer en Leven* uitgevallen:

Daar slaat de klok! daar stroomt de jeugd
Den tempel in der Christendeugd
Eenvoudige onbekeerde!
Hoe 'k wou dat Hij haar tegenkwam,
Die kindren in zijn' armen nam
En vast wel anders leerde!

Op dit koeplet slaat toch zeker de opmerking onder 't gedicht: ... en daar tegenover het liefdevolle beeld van Jezus die zei: ‘Laat de kleinen tot mij komen!’

Voor de uitgave van *Fantasio* is niet de eigen lezing van de dichter (door mij naar het H.S. afgedrukt in *Zw. Herdr.* N°. 25) gevolgd; anders zouden de ‘verbeteringen’ van Prof. TIELE in Zang I, c. XX, Zang II, c. VIII en IX niet zijn opgenomen. Verder merkte ik nog op: *Eerste Zang* c. X, 4, *ochtendgloed* voor: *uchtendgloed*, c. XIV, 6, *de knaapjes* voor: *die*, c. XV, 1, *knië* voor: *knieën*, c. XXI, 5, 6, *laarzen: verzen* voor: *laerzen: vaerzen; Tweede Zang* c. V, 2, *niet 't allerminst* voor: *niet in 't allerminst*, c. XII, 3, *in haar handje*

heen en weer voor: *in haar handje' al heen en weer*, 4, *fniest en schreit* voor: *fniest, schreit; Laatste Zang* c. II, 5, '*k Zag* voor: '*k Zal*, c. XIII, 4, *haar schoot* voor: *zijn schoot*.

In *De Sint-Nicolaasavond*:

Eerste Zang c. XXVII, 4, *zijn eerbied en zijn gratie* voor: *zijn eerbied of zijn gratie*

c. XXXV, 4, *een kanapé* voor: *de kanapé*

c. XXXVII, 8, *dierbre geesten* voor: *dienstbre geesten*, waarmee de aantekening ook in overeenstemming te brengen is (zie *Taal en Letteren* XIII, 159).

Uit het Land van Kokanje c. 4, 1, *was aardig* in pl. van: *was zoo aardig*

c. 7, 2, *eer nog plezier* moet zijn: *eer noch plezier*.

c. 22, 1, *geroerd door* in pl. van: *geroerd van*

c. LII, 4, *bij elk koeplet steeds meer* voor: *bij elk koeplet slechts*

c. LIX, 3, *hoort m' aan de zaaldeur kloppen* voor: *hoort me' aan de*

c. LXI, 4, *herinren zult nog uit* voor: *herinren zult van uit*

c. LXV, 2, *niet dat ik* voor: *niet wijl ik*

c. CVII, 3, *met haar zakdoek* voor: *met een zakdoek*

c. CXII, 1, *Wanneer toch* voor: *Waarmee toch*

4, *den schijn* voor: *dien schijn*

c. CXV, 8, *met godlijke talenten* voor: *van godlijke talenten*. De aantekening dient hiervoor gewijzigd te worden (zie *Taal en Letteren* XIII, 160 en het hier ook aangehaalde 25^{e} hoofdstuk van 't Evangelie van Mattheus).

Ik heb hier slechts de voornaamste verkeerde lezingen vermeld en weggelaten alle afwijkingen in leestekens, aksenten, waarop onze dichter in zijn handschrift bizonder keurig is.

In 't boekje van Dr. PRINSEN ontbreken de storende fouten ook niet; ik noem ook hier niet alle:

p. 20. *Kwadraat van Polygoon* voor: *Kwadraat en Polygoon* (zie *Taal en Letteren* XIII, 67).

p. 27. *Al de liefde van dat oord* voor: *Al de liefde van dien oord*

p. 28. *ik smacht mijn vleuglen uit te slaan* voor: '*k smacht* -

p. 33. *Ruikers en kransen van versche festoenen* voor: *Ruikers en kransen en versche festoenen*

p. 36. *tochtgenoten* voor: *toch genoten*

p. 39. *die vent* voor: *de vent*

p. 42. *Ik heb rust* zal wel een drukfout zijn voor: *Ik heb lust*

p. 44. *Naar mijn haard* in pl. van: *Naar zijn haard*

p. 56. *En hoort als* verdrukt voor *al*

p. 61. *eene teedre vriendenschaar* drukfout voor *een*

p. 80. *die steeds mijn deel mocht zijn* voor: *die steeds mijn deel moogt zijn* (zie *Taal en Letteren* XIII, 163).
p. 96. *sprak de dienstbare trad binnen* voor: *sprak de dienstbare en trad*
p. 98. *Wat is daar zoet en lieflijk* voor: *Wat is daar zoet en rein en lieflijk*
p. 101. *als een lammergier* voor: *als de lammergier*
p. 105. *teerders dan* voor: *teerders als*
p. 106. *kolonie* voor: *kolonies*
p. 108. *vermoord* voor: *versmoord* (Gelijkenis van de Zaaier)
p. 108. *sterre* voor: *stemme* (verg. *Biblia*:
Niet uit den Hemel, neen is ze gevallen,
Feillooze letter door de Almacht gegrift.)
p. 111 r. 3. *uw* drukfout voor *u*
p. 113. *Röckert* drukfout voor *Rückert*

Ook wanneer men meer dan ik gedaan heb, stelt op rekening van de drukfoutenduivel, die zich wreekt op de auteur van *Errata* blijft de lijst lang, te lang voor de dichter, die blijkens de bestaande handschriften op zijn werk zo keurig is. De meeste zijn dan ook 't gevolg van 't afdrukken van de slordige tekst der Volksuitgave.

Wat druk, formaat en papier betreft, onderscheidt de Meulenhoffeditie zich gunstig van de andere, die als om het nog meer te doen uitkomen tot vel 8 (dan wordt het gelukkig beter) gedrukt is ‘op dat gruwlijk grauw papier, dat mij van 't beste werk doet walgen’.

Mogen deze opmerkingen er toe bijdragen, dat de volgende drukken van deze Bloemlezingen er uitzien zoals de dichter zelf het in de aan de laatste aanhaling voorafgaande en er op volgende verzen wenst, want gelukkig is de tijd voorbij, dat men ‘met een zeker vergoelijkend, meelijdend glimlachje van den braven DE GÉNESTET sprak’ en wie de voortreffelike Inleiding van Dr. PRINSEN heeft gelezen, zal het zeker geen te hoge eis vinden, dat een dichter, wiens verzen ‘de vrucht van studie zowel als van ingeving’ zijn, wiens ‘kleinste stukjes beide in uitdrukking en in conceptie, kunstgewrochten zijn’, in een zuivere tekst aan zijn lezers wordt voorgezet.

R o t t e r d a m , Oktober 1919.

G. ENGELS.

[Boekbeoordelingen]

De Leeuwendalers door J. van den Vondel, uitgegeven door Dr. J. Prinsen J.Lzn. (Meulenhoff's Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers. - Amsterdam - 1919).
Vondel's Leeuwendalers, uitgegeven door Dr. Eelco Verwijs, vierde herziene uitgave, bezorgd door Dr. G.A. Nauta (Nederlandsche Klassieken. - Amsterdam A. Versluys - 1916).

Kort na elkaar ontvingen wij deze beide uitgaven ter aankondiging. De nieuwe munt uit door smaakvolle verzorging, waarvoor de firma Meulenhoff alle eer toekomt: zulke mooi gedrukte en geïllustreerde boekjes zullen door de leerlingen eer bewaard en herlezen worden dan de vroegere schooledities. Maar het is de plicht van de beoordelaar, er op te wijzen dat de innerlike verzorging daarbij niet verwaarloosd mag worden. De sober gehouden *Inleiding* zou menigeen wat breder gewenst hebben, maar vooral de taalkundige en zakelike toelichting stelt teleur. Was de bedoeling, de leraar het werk niet uit de handen te nemen, dan zou een tekst zonder toelichting de voorkeur verdienen boven deze wijze van annoteren, waarvan toch de strekking moet zijn, de lezende of herlezende leerling, de belangstellende leek de weg te openen tot het juiste verstaan van de tekst. PRINSEN heeft de uitgave van VERWIJS-NAUTA geregeld gebruikt, maar uit angst voor een ‘geleerde’ toelichting laat hij veel moeielikheden onbesproken, waar de ernstige lezers over struikelen, en de oppervlakkige over heen glippen. Op andere plaatsen kiest hij uit de noot van VERWIJS of NAUTA het woord, dat bij omschrijving het best zou passen en dat de schrandere lezer ook uit het tekstverband zou kunnen halen, maar waar de nauwkeurige lezer zich de vraag stelt: hoe komt de uitlegger aan deze betekenis? Zie b.v. vs. 250 *staet me dier*: drukt me zwaar (waar naar vs. 783 verwezen had kunnen worden), vs. 364 *beraet*: niet ‘streven’, maar eerst ‘plan, besluit’, vs. 1081 *in loopen*, dat allereerst ‘inhalen’ is, vs. 1444 *waert*: zwerft rond, en eerst daarna: houdt zich op, vs. 1848 *passen op*: geven om, en dan desnoods ‘vrezen’. Sterker geldt dit bezwaar bij woorden als *uiens* (vs. 229) en *getijde* (vs. 1620), waar niet vermeld wordt dat de verklaring: ‘ogen’ en ‘strijd’ op voordrachtelik gebruik berust. Foutief zijn de verklaringen bij vs 43 (blz. 25): *het is nacht*: ‘het is verschrikkelijk’, vs. 448 *voor de vuist*: ‘in een vuistgevecht’, vs. 1785 *heint*: ‘ver’ en vs 1981 *wraecken*: ‘niet erkennen’, waar bij VERWIJS-NAUTA de juiste verklaring te vinden is. In de noot op vs. 350 (*zijn padt recken*) is het vraagteken overbodig, na de overtuigende parallelplaats bij VERWIJS. In vs. 1565 is *zeven sterck*, bij VERWIJS-NAUTA niet ver-

klaard, m.i. eenvoudig: met zes andere maagden (vgl. vs. 1573 en 1575), en niet ‘sterk als zeven.’

Bovenstaande opmerkingen, die ik bij het doorbladeren maakte, zijn voldoende om aan te tonen dat bij een mogelike herdruk grondige herziening noodzakelik is.[1)]

Voor schoolgebruik zijn de tekortkomingen in de toelichting geen onoverkomelik bezwaar, maar voor studerende lezers blijft de uitgave in de *Nederlandsche Klassieken* onmisbaar. De nauwkeurigheid van VERWIJS en de belezenheid van NAUTA laten weinig moeielikheden onopgehelderd, terwijl de verklaringen aan een veeljarig gebruik getoetst zijn. Bij de doorbladering miste ik een aantekening bij vs. 392: *in den mont* = tegemoet.

C.D.V.

J. Wille: Marnix' Byencorf. Openbare les gehouden den 18den October 1918 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. (Scheveningen - D. Koek - 1919).

Deze openbare les, een jaar na het uitspreken in druk verschenen, groeide uit tot een studie: op de 22 blz. tekst volgen er 40 met ‘aantekeningen’ en 16 blz. met een herdruk van GENTIAN HERVET'S *Zendbrief* in de oorspronkelike tekst (*Epistre aux desvoyes de la foy*), die de waarde van dit boekje verhoogt.

De korte inleiding, een overzicht van ‘de geschiedbeschrijving onzer letterkunde’ in vogelvlucht, is polemies opgezet. In het biezonder moeten JONCKBLOET en PRINSEN het ontgelden, om hun afkeer van het Kalvinisme. ‘Tegen deze modernste uitingen zou een positief-christelijke (d.w.z. Kalvinistiese?) literatuur-beschouwing en -beschrijving wel zeer van pas zijn’, zegt de schrijver. Mits men beseft - voegen wij er bij - dat die even eenzijdig zou zijn als de positiefhumanistiese beschouwing van PRINSEN. Wie het krachtige geloof bezit dat hij zelf aan de goede zijde staat, kan nu eenmaal in zijn literatuurbeschouwing niet alzijdig zijn.

In dit uiteraard beknopte overzicht valt veel te prijzen. De levensbiezonderheden van MARNIX laat de schr. op de achtergrond om het volle licht te doen vallen op de *Byencorf*, die vooral gekarakteriseerd

1) De tekst is, voorzover ik kon nagaan, beter verzorgd dan in het DE GENESTET-deeltje. Een zinstorende drukfout merkte ik op in vs. 1080: *oeverlaet* voor *onverlaet*.

wordt als ‘Entrüstungssatire,’ als pleidooi voor het ware Geloof. Dat MARNIX deze vorm koos, komt voort uit de geest van de tijd: de zestiende eeuw, de eeuw van Erasmus en Rabelais, ‘zwelgde in de satyre’. HERVET'S ‘Seyndbrief’, ‘nooit voldoende tot toelichting van den Byencorf gebruikt’, is de onmisbare grondslag: ‘er is bijna geen komische trek in MARNIX' werk, die niet de weerslag is op HERVET'S tractaat.’ Te weinig is ook opgemerkt dat de Byencorf ‘vol is van Gereformeerde geloofsleer,’ waarbij de ironie soms geheel op de achtergrond raakt. Verder ontleedt de schr. het werk, verklaart de naam, prijst kompositie en stijl, en wijst op de grote waarde voor de taalstudie. Beknopt is de vraag besproken, welke schrijvers invloed gehad kunnen hebben op MARNIX' stijl, maar de aantekeningen boden gelegenheid tot nadere uitwerking. Daar wordt onderzocht wat hij aan Erasmus en Rabelais te danken heeft (aant. 79-80) en in het biezonder aangetoond dat hij de *Disputations chrestiennes* van VIRET gekend en gebruikt heeft, al neemt hij nooit klakkeloos over (aant. 86). Ook de verhouding van de *Byencorf* en het *Tableau des Differends de la Religion* is opnieuw zelfstandig onderzocht (vgl. aant. 97), met het resultaat dat het *Tableau* een uitwerking blijkt te zijn van een Franse vertaling van de Byencorf, die MARNIX reeds vóór 1572 maakte. De Franse uitwerking ‘staat uit literair oogpunt ver achter bij het oorspronkelijke Nederlandsche werk.’ Tenslotte wordt de populariteit van het werk en de beoordeling in de loop der eeuwen, in beknopte samenvatting, behandeld.

De aantekeningen geven behalve een nauwkeurige dokumentatie, soms ook leerzame uitweidingen, als het betoog over het auteurschap van het *Wilhelmus* in N°. 14. Als geheel is deze ‘les’ een veelbelovende voorproeve van een degelik-wetenschappelike werker. Op het terrein waar hij zich bij voorkeur zal bewegen, ligt nog menig stuk onontgonnen; een rijke oogst zal aan de kennis van onze zestiende en zeventiende eeuw, zozeer van Kalvinistiese zuurdesem doortrokken, stellig ten goede komen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(Januarie - Februarie).

De Gids. Jan.

A.G. VAN HAMEL schrijft enige bladzijde over *Bredero*, naar aanleiding van PRINSEN'S ‘populair werkje’ over deze dichter. De vraag: ‘Zijn de gedachten en gevoelens, waaruit PRINSEN'S

werkje geboren werd nog die van het heden en van de toekomst' beantwoordt hij ontkennend. 'De tijd van het uitsluitend aesthetisch genieten is er geweest, hij neigt ten einde'. De aesthetische litteratuur-beschouwing blijft ondanks alles kil en koud. Zullen onze oude dichters ons helpen in den strijd om de verheffing van ons volk - en dat kunnen zij -, laten wij ons wetenschappelijk inzicht niet langer enten op de stervende aesthetiek, doch op de ethiek, die vol beloften ontbloeit. De menschen hebben het noodig, en de wereld zal er wel bij varen. - DIRK COSTER geeft een uitvoerige beschouwing over *De Gedachten der tijden* van P.H. VAN MOERKERKEN. - J. DE MEESTER beoordeelt *Liefde's Veelvoudigheid* van J. EILKEMA DE ROO.

Febr.

J. PRINSEN JLz. beoordeelt het proefschrift van Mej. Dr. GHIJSEN over *Betje Wolff*.

Groot-Nederland. Jan.

J. SAKS vervolgt zijn studie over *Multatuli en zijn 'Vorstenschool'*. Hij zoekt terecht in de eerste Indiese periode met zijn grootheidsfantasieën de sleutel tot Multatuli's verdere ontwikkeling. 'Al onze romantici hebben geleefd en gewerkt in de vreeze van den godsdienst of in de vreeze van het respekt dat men hem toedroeg en zijn uit zijn atmosfeer niet losgekomen. DEKKER voor 't eerst en DEKKER vooreerst alleen heeft er zich, zoo niet boven dan toch buiten geplaatst in zijn natalsche eerzuchts-monoloog. Zij toont niet enkel wat hij als schrijver was en als heerscher wilde zijn, maar tevens wat hij als romanticus en hervormer zou worden.'

Febr.

FRANS COENEN beoordeelt de laatste roman van HERMAN ROBBERS: *Mannenleven. Sint Elmsvuur*. 'ROBBERS is in dit werk zich zelf, vrij van de onnatuur en geforceerdheid die hem vroeger wel eigen waren.' Het boek 'telt mee in de goede hedendaagsche romankunst, die er meer een van het hoofd dan van de zinnen is.'

De Nieuwe Gids. Febr.

In de *Literaire Kroniek* brengt W. KLOOS zijn hulde aan JOHAN DE MEESTER, bij een bespreking van zijn werk.

Elseviers Maandschrift. Jan.

H. ROBBERS begroet met ingenomenheid het proza van AART VAN DER LEEUW (*Sint Veit en andere vertellingen*), dat z.i. de voorafgaande verzen voorbijstreeft. Gunstig oordeelt hij ook over *De gelukkige Stonde* van ANDRÉ DE RIDDER.

Febr.

H. ROBBERS eert JOHAN DE MEESTER, bij zijn zestigste verjaardag.

De Beiaard. Jan.

In een bespreking van *Christelijke kunst*, verzen bijeengebracht door P. KEUNING, acht GERARD BROM deze onderneming

weinig gelukkig. ‘Naar protestantse dichters moet tegenwoordig met een kaarsje gezocht worden’, omdat de letterkundige hegemonie overgegaan is op de socialisten, die intussen z.i. geen of weinig socialistiese kunst voortbrachten.

Febr.

In een *Letterkundige Kroniek* behandelt B.H. MOLKENBOER een groot aantal letterkundige, in het biezonder Vlaamse, geschriften van de laatste jaren; naast die van STREUVELS en TIMMERMANS ook die van nog weinig bekende jongeren.

Stemmen des tijds. Jan.

In een uitvoerig artikel viert F. VAN GHEEL GILDEMEESTER de dichter *Jan Jacob Lodewijk ten Kate*. ‘Wij mogen in ons kleine land wel zuinig zijn met groote mannen.’ Afkeer van het evangelie, dominophobie hebben z.i. een rol gespeeld bij de verguizing van TEN KATE. Hij ziet reeds de voortekenen van een betere tijd voor deze dichter, al ontveinst hij zijn gebreken niet: de vergelijking met DA COSTA kan hij niet doorstaan en door ‘onoordeelkundige overvloed’ en onmiskenbare ‘rhetoriek’ heeft hij zijn dichterschap geschaad.

Febr.

F. VAN DER BORCH VAN VERWOLDE spreekt in zijn studie *Individualisme en Persoonlijkheid* ook over het individualisme in de letterkunde.

Dietsche Warande en Belfort 1920, No. 1.

JULES PERSIJN vervolgt zijn opstel over *Albertine Steenhoff-Smulders*, en behandelt, met brede aanhalingen, haar tweede roman *Jacoba van Beyeren*.

No. 2.

Behalve het vervolg van bovengenoemd opstel, bevat deze aflevering o.a. een artikel over *Oorlogs-folklore* van fr. EVERMAR VAN MOERE en een rubriek *Boekennieuws*. - R. GASPAR (*Rond Gezelle's Gedichten*) geeft de ‘ontwikkeling, ontleding en ontstaan van sommige gedichten en fragmenten’.

Vragen van den dag. Jan.

K. VOS wijdt een opstel aan *Hélène Swarth* en zoekt naar de oorzaken waarom haar technies-knappe en musikaal boeiende verzen zich tot ‘kleingoed’ beperkt hebben, en dat wij hier staan voor een ‘mislukt leven’. In het biezonder ‘het feit dat haar verzen geheel gespeend zijn van alles wat in de laatste veertig jaren de wereld heeft bewogen, vermindert haar beteekenis.’ Verder mist zij met haar levenslange weemoed vastheid van levensbeschouwing. Haar ongeluk is geweest, dat zij, onder Nieuwe-Gidsinvloed, steeds ego-centries gebleven is, en van de opbrengst van haar kunst heeft moeten leven, wat in ons land alleen bij overproduktie mogelik wordt.

Den Gulden Winckel. Jan.

GERARD VAN ECKEREN geeft *Kant-*

teekeningen bij de literatuur van den dag over een viertal schrijfsters. - P.H. RITTER Jr. behandelt *Het nieuwe boek van J. van Oudshoorn*, getiteld *Zondag*. - HERMAN VAN DEN BERG bespreekt met bewondering het jongste werk van ARTHUR VAN SCHENDEL, de 'Florentijnsche tragedie' *Pandorra*.

Febr.

NICO ROST publiceert een vraaggesprek *Bij Karel Wasch*.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Jan.

JAC. VAN GINNEKEN publiceert zijn boeiende rede over *De persoonlijkheid van den docent*. - H. PADBERG geeft brede, op grondige studie berustende beschouwingen *Bij het eeuwfeest van Multatulî's geboorte*. In het eerste gedeelte beschouwt hij 'De Mensch'.

Febr.

In het vervolg betoogt PADBERG dat MULTATULI geen 'Denker' genoemd kan worden. 'Zoo de mensch, zoo de denker. Beider aanvang, èn van de karakter- èn van de geestesontwikkeling, is blijde; beider einde is droevig; beider verloop is een tragedie.' De 'denker' geeft zich, in zijn 'imitatie-prophetenstijl' over aan 'caricatuurachtig poseeren' en 'grootheidswaanzin'. Dat de schrijver van dit standpunt moeielik kan komen tot een objektieve waardering van MULTATULI'S betekenis voor het geestelik en letterkundig leven van onze tijd, is begrijpelik.

Tijdschr. voor Ned. Taal en Letterk. XXXVIII, afl. 4.

W. DE VRIES geeft een lange reeks *Etynologische Aanteekeningen*. - J. VERCOULLIE betoogt dat het Negerhollandse woord *molee*, evenals een reeks Afrikaanse woorden (*boetie, katjipiering, bibies, bottel, ou sanna, ewwa-trewwa, foolstruis*) van Westvlaams-Zeeuwse oorsprong zijn. - JOH. SNELLEN wijst op een 'merkwaardige overeenkomst' tussen *Hadewych en Hendrik Mande*[1)]. - W.F. TIEMEIJER bevestigt uit de lezingen van het handschrift de gissing *Naar aanleiding van W.v. Hildegaersberch's gedicht 'Van mer'* gemaakt in Ts. XXXVII. - P. LEENDERTZ komt nog eens terug op de veelbesproken knikkerscène in de *Spaansche Brabander* (vs. 455). Verder geeft hij een nieuwe verklaring van de uitdrukking *Den haring om de kuit braden*, namelik 'klaplopen'.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Des.

1) Deze opmerking is reeds in 1909 gemaakt door J. VAN MIERLO S.J.: *Eene Paraphrase van de Brieven van Hadewych door Hendrik Mande* (Dietsche Warande en Belfort).

H.H. KNIPPENBERG vervolgt de reeks *Letterkundigen uit Limburg* (VII) met een schets van de Maastrichtse archivaris en dichter Mr. G.D.L. FRANQUINET

(geb. 1826), die gerekend mag worden ‘tot de ontplooiers der nationale vlag in den talenstrijd.’ - Daarop volgt het slot van een Mnl. fragment: *Een handschrift uit* 1453. - L.C. MICHELS bespreekteen boekje van de Brugse burgemeester graaf AMÉDÉE VISART: *Het tweetalig België*.

Museum. Jan.

J.A.N. KNUTTEL beoordeelt, in hoofdzaak ongunstig, het boek van A.G. VAN HAMEL: *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over litteratuur in Nederland*.

Febr.

Het proefschrift van D. DE MAN, met de levensbeschrijvingen van de Deventer zusters, wordt met ingenomenheid besproken door de kerkhistoricus Ds. VAN SLEE. - JOHANNA NABER recenseert het proefschrift van Mej. Dr. GHIJSSEN over *Betje Wolff*.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Okt. (2de stuk).

EDW. GAILLARD vervolgt de reeks *Kleine verscheidenheden*, waarin hij zeldzame Mnl. woorden behandelt. - IS. TEIRLINCK bestudeerde ‘een nieuw handschriftelijk Reinaertdocument’, nl. *Den grooten ende nieuwen Reinart de Voss*, waarover hij verslag heeft. Het is een zeventiende-eeuws gedicht van een Noord-Nederlander, ‘een dichter die los en al te gemakkelijk rijmde, langdradig en laagdravend als CATS, met veel omhaal en nuttelooze woorden.’ De schrijver geeft daarna enige proeven: een textglosse en randglossen in proza, en een berijmde dierfabel met argument. - NAPOLEON DE PAUW deelt uit de Brugse bibliotheek een reeds uitgegeven Middelnederlands gedicht mede[1]. Verder schrijft hij *Over den Sydrac*, waarvan hij uit het Hamburgse handschrift het Incipit en Explicit laat afdrukken. Hij tracht te betogen 1°. dat het gedicht in 1323 geschreven is - al loopen de jaartallen in de hss. en de inkanabel uiteen -; 2°. dat de auteur JAN VAN BOENDALE moet zijn. Meer dan een gissing is de laatste klonklusie niet te noemen: eerst door grondig stijlonderzoek zou zekerheid te verkrijgen zijn.

Nov.

Ook deze aflevering bevat een reeks *Kleine verscheidenheden* van EDW. GAILLARD.

School en Leven.

1) *Tijdschr.* v.N.T. en Letterk. XXIII, 46.

Naar aanleiding van Dr. GUNNING'S artikel van het vorige jaar: *Afschaffing van opzettelijk taalonderwijs op de L.S.*? verschenen ook deze maanden nog enige artikels over dit onderwerp, o.a.R.J. ROMEIJN: *Opzettelijk taalonderwijs*! (N°. 23) en H.A. DOLLEKAMP: *Ook een praatje over het taalonderwijs* (N°. 26). In N°. 25 vertelt J. SCHUITEMAKER Czn. iets *Over oude schoolboeken en kinderprenten*, in het schoolmuseum aanwezig.

C.D.V.

Graduering.

Tussen oude en nieuwe grammatika bestaat o.a. dit verschil, dat de nieuwe verder nadenkt en dienovereenkomstig meer gradueert. In de grammatika die mijn jeugd met wijsheid bestraalde, was taal als een veelhoek, d.i. een veelheid van lijnen, allemaal even scherp van elkander onderscheiden. Zo waren er tien rededelen, waarvan het ene in wezen niets met het andere had uit te staan, omdat o.a. een zelfstandigheid bij geen mogelikheid een hoedanigheid was of omgekeerd; zo waren er ook vier zinsdelen en daarvan was weer het onderwerp bij geen mogelikheid een voorwerp of omgekeerd: de vierhoek was, nog duideliker dan de tienhoek, een komplex van eigengereide lijnen.

Om tot zulke uitkomsten te geraken, was het het beste, de *geschreven* taal waar te nemen, omdat bij het schrijven, eensdeels vanzelf en anderdeels met opzet, de taal overeenkomstig het overgeleverde taalbegrip vervormd was (daarom niet altijd *mis*vormd). In zoverre was geschreven taal geen moeilik waarnemingsobjekt en 'schrijftaal' te meer de lofrede van de taalkundige waardig. Maar sinds de logiese mens de induktieve waarneming van de *gesproken* taal aandurfde, stond ie voor moeiliker problemen: in plaats van logies gelede dingen ontmoet ie meer organies samenhangende dingen. De *klank*leer was het eerste stadium in de groei van deze nieuwe taalkunde. Maar van deze uiterlikheid van het woord en de zin zal men tot de innerlikheid er van moeten komen, tot een *begrips*- en *gedachte*leer, waarbij eveneens overgangen zullen worden erkend, onverschillig of de taal gesproken of geschreven is. Een stadium in die verdere groei is de reeds gangbaar geworden *betekenis*leer, vooral aktief in de waarneming van betekenis*wijziging*, een proces, alleen mogelik, doordat er tussen de begrippen verwantschap en *overgangs*elementen bestaan. Maar deze leer betreft nog maar de woorden op zich zelf (bv. 'post', 'hoog'), niet de woord*kategorieën* (bv. substantief, adjektief). Ook tussen deze kategorieën zijn overgangen, dus tussen de *begrippen* 'Zelfstandigheid' en 'Hoedanigheid' of, in *gedachte*opzicht, tussen de begrippen 'Onderwerp' (of 'Voorwerp') en 'Predikaat' (of 'Attribuut'). Dit laatste

stadium in de nieuwe taalkunde, de leer van *de kategoriese overgangen*, is nog lang niet afgesloten. Integendeel! Maar het eist ook zo'n meer dan gewone denkmoeite! Wie er zich een geruime tijd mee heeft afgegeven, die acht fonetiese problemen het best thuis in de eerste klasse van de nieuwe school en als ook hem niet zo'n onvoorwaardelik respekt voor de uitvinders van de Klankwetten was aangeboren, dan zou ie neiging voelen om *de* Vergelijkende Taalwetenschap minder hoog te schatten. Wat zijn onderwerp zo moeilik maakt? Aan de *innerlikheid* van de woordinhoud paart zich de *algemeenheid*, die de woordkategorie, in tegenstelling tot het woord op zich zelf, eigen is.

Maar wil taalwaarneming steeds vooruitgaan, dan zal men ook deze moeite moeten te boven komen; ook hier zal de gebroken lijn een gebogen lijn, als het kan de veelhoek een cirkel moeten worden. 't Meest nabij dit ideaal zal hij komen, die z'n kategorieënreeks slechts als een benadering van de werkelikheid erkent, *omdat die werkelikheid een reeks onmerkbaar in elkaar overgaande graden is*. Zoals in de natuur de antithetiese begrippen ‘Koude’ en ‘Warmte’ twee ineenlopende soorten van eenzelfde ding, de ‘Temperatuur’, zijn, en deze door ons verdeeld wordt geacht in graden, die de werkelike geleidelikheid nabij komen, zo zal ook de taalwaarnemer, die de Natuur als Leermeesteres der Kunst wil erkennen, naast gangbare antithesen als ‘Zelfstandigheid en Hoedanigheid’, ‘Onderwerp en Voorwerp’, een reeks graden van een enkel begrip moeten leren opstellen: het krachtig dualisme dat de populaire taalwaarneming uiteraard kenmerkt, zal bij meer vakkundige behandeling vanzelf door een meer monisties streven getemperd worden: voortgezet weten verzacht.

Op de graduering, die onmerkbaar door het bestaan van Onderwerp en Voorwerp loopt en deze twee tegengestelde kategorieën ook als twee verwante doet kennen, is gewezen in het artikel *Subjekt en Objekt*.[1)] Daar is gebleken, hoe de gangbare opvatting omtrent die dingen dikwels even primitief is als de wijze waarop simplicistiese geschriften een populaire antithese uitwerken: individu en gemeenschap, deugd en ondeugd, kapitaal en arbeid, rijk en arm. Moeiliker maar ook verdiensteliker is de gekompliceerde roman, die rekening houdt met de bonte veelheid van faktoren die ons huidige leven beïnvloeden en zo'n antithese in allerlei richtingen, meer en minder kruiselings, doortrillen, zodat ook zo'n antithese alleen nog maar bij vlugge

1) *De N. Taalgids*, 1916.

oppervlakkige beschouwing een antithese is, bij nauwkeuriger, geduldiger waarneming echter hoogstens te kategoriseren is in een lange reeks van verschijnselen, alle als van eenzelfde ziel doortrokken, van de menselike natuur of hoe men het noemen wil. En zo is het ook moeiliker dan de populaire grammatika-schrijver denkt, om tegenover de grove antithese *subjekt en objekt* de fijn geschakeerde feitenreeks te beheersen, zoals het Leven die werkelik te zien geeft, in z'n grote veelheid, maar ook in z'n organiese eenheid. *Aksent* (''m' of 'hem'), *woordorde* (het vnw. al of niet aan het hoofd van de zin!), *woordstam* ('hij' of 'ik' of 'er'!), en *naamval* ('ie' of ''m'!) blijken dan één reeks graden van een zelfde verschijnsel te bewerken, nl. van de zelfstandigheidsaanduiding; *Subjekt, Objekt* en, meer afdalend, ook het *Predikaat* en het *Attribuut*, ja ook de *Plaats* e.d. worden dan samen een afdalende reeks van Zelfstandigheidsgraden, van Ikheidsgraden of als men wil van Menselikheidsgraden. Gedeeltelik vindt men deze opvatting uitgewerkt in het werkje *Hij of Zij of Het*[1)], voor een ander gedeelte in het reeds genoemde *Subjekt en Objekt*. Maar uit hetgeen ik na de verschijning van dat laatste artikel nog hier en daar te lezen kreeg, bleek me, dat men het omtrent de belangrijkheid van graduerende taalwaarneming volstrekt niet met mij eens is of liever, dat men in die belangrijkheid heel geen erg had en hoogstens een kuriositeit meende bespeurd te hebben. 't Was daarom dat ik in deze bladzijden op de principiële zijde van de graduering in het algemeen wees en die graduering in de volgende bladzijden nog eens in het biezonder wil demonstreren, en nu niet betreffende *zins*delen (subjekt en objekt), maar betreffende *rede*delen. Ik koos daartoe die rededelen die me tegelijk gelegenheid gaven, om een gedeeltelike kritiek uit te oefenen op de Verhandeling

1) In dit werkje, omdat het populair bedoelde te zijn, is menigmaal een koncessie gedaan aan de traditionele sterk-antithetiese taalkunde o.a. waar toegegeven wordt dat hoedanigheden, werkingen en plaatsen, ook wat de aanduidingen *zo* en *er* betreft, 'eigenlik helemaal geen zelfstandigheden zijn' en daarom ook die woorden *zo* en *er* geheel in tegenstelling tot de voornaamwoorden 'terecht bijwoorden heten'. Maar die woorden zijn als aanduidingen van lage menselikheidsgraden slechts gradueel verschillend van de hogere menselikheidsgraden, aangeduid door de vnw. *ik, je, ie, ze* en *het*. Tot dat inzicht kan alleen komen wie begrepen heeft, dat de Zelfstandigheid in de grond niets is dan een zijde van de Menselikheid. Maar waar dit nieuwe begrip nog zelfs aan vakkundigen vreemd is, daar past dat begrip zeker niet in een geschriftje voor het grote publiek.

van KARL BRUGMANN over het inpersonale 'het'.[1] Wie dat werk van behoorlik Duitse omvang heeft doorgeworsteld, zal minstens begrepen hebben, dat Schr. het over *de oorsprong* van dat zonderlinge verschijnsel heeft gehad. Toch laat ie ook *het wezen* er van niet onaangeroerd: 'Sein Wesen ist häufig verkannt worden', klaagt ie. Maar wie zal dat Wesen *be*kannt maken? BRUGMANN deed het niet, tenzij in de onbewezen uitspraak dat het 'ein leeres Formwort' is en met de waarschuwing 'dat zijn betoog in hoofdzaak door verder onderzoek van anderen niet zal geschaad worden'. Maar H. SCHUCHARDT in z'n korte recensie (Literaturblatt f.g. und r. Phil. 1918 N°. 9-10 Sept.-Okt.) schroomt niet te menen dat BRUGMANN in hoofdzaak de plank heeft misgeslagen en dat ie er een 'Frage nach der Entwickelung des eingliedrigen und des zweigliedrigen Satzes' van had moeten maken. Men ziet, al plaatst SCHUCHARDT zich met z'n 'Frage nach der *Entwickelung*' naast BRUGMANN op eenzelfde, een romanties standpunt, wat het oogpunt betreft verschillen ze: SCHUCHARDT kiest een *syntakties* oogpunt, BRUGMANN koos een *lexicologies* oogpunt. Maar ook uit die laatste vergelijking blijkt weer, dat SCHUCHARDT niet zoveel van BRUGMANN verschilt als ie zelf meent; immers uit *verschillende* 'oogpunten' kan men *eenzelfde* 'Wesen' beschouwen. Dat Wesen is hier de Zelfstandigheid en wel de Zelfstandigheid in z'n meest zwakke bestaan, 'op sterven' zou men kunnen zeggen. Maar wie zal een probleem omtrent de stervende Zelfstandigheid oplossen als ie hetzelfde wezen niet ook en niet eerst in z'n kracht heeft leren kennen? En wie is de taalkundige, laat staan de linguïst uit de school van BRUGMANN, die ons heeft gezegd 'wat de Zelfstandigheid (op z'n krachtigst) eigenlik is'? Maar hoe het antwoord moge uitvallen, zeker is, dat ook hier weer *graduering* (kracht en zwakte!) en voorname rol zal spelen en ook, dat om wille van de veelzijdigheid het onderwerp uit zoveel oogpunten zal moeten bezien worden, dat het bestek van een *Taalgids*-artikel er voor te kort schiet. Om in het volgende toch enigzins samenvattend te werk te kunnen gaan, zullen we a.h.w. uit verschillende oogpunten tegelijk zien: de Zelfstandigheid wordt dan niet alleen, zoals bij BRUGMANN, de inhoud van Naamwoord (de *hogere* graden!) en Voornaamwoord (de *lagere* graden!), niet alleen zoals bij SCHUCHARDT een zinsonderwerp, maar alles ongeveer wat men in de omgangstaal soms door 'zaak' en 'zakelikheid' verstaat. Van

1) KARL BRUGMANN: *Der Ursprung des Scheinsubjekts 'es' in den germanischen und den romanischen Sprachen* (Berichte über die Verhandl. der Königl. Sächs. Gesellsch. v. Wiss. 69. Band 1917, 5. Heft).

de ene kant dreigen zulke konversatietermen met het gevaar van oppervlakkigheid, van de andere kant geven zulke termen een goede kans aan wie vlot en onderhoudend wil zijn; hoofdzaak is hier trouwens niet een oorspronkelike kijk op de Zelfstandigheid maar een demonstratie van zelfstandigheids*graden*, in onze beschouwing van '*zaak*'- of '*zakelikheids*graden', zoals die in d'r geleidelike reeks de tegenvoeters Substantief en Pronomen in zich opnemen en zo die antithetiese begrippen verbroederen. In het begin zal naast het begrip 'zakelikheids*graad*' ook het begrip '*zakelikheid*' op zich zelf naar voren moeten komen.

'Heerlik!' zegt iemand midden in de bloemegeur of voorjaarszon. Wàt heerlik is, daar laat ie zich niet over uit, zo zakelik is ie niet; voor de echte genieter is zowel die bloemegeur als hij zelf vol genot, of eigenlik geen van beiden, want het besef van de *zaak* is te zwak in 'm, alleen de *kwaliteit*, de *stemming* houdt 'm bezig: hij zegt alleen een predikaat, een onderwerp geeft ie niet. In gevoelige taal zit weinig syntaxis, in zakelike taal veel syntaxis. Een volledige zin als ''t Is heerlik!' is tamelik zakelik; dat zit 'm o.a. daarin dat het aanwezige onderwerp ''t' een zelfstandigheidswoord is en zelfstandigheidswoorden als zodanig zijn zakelike woorden.

- Maar inplaats van te roepen 'Heerlik!', kan iemands gevoel zich toch ook vertolken in een uitroep als 'Bloemegeur!' en dat is toch ook een *zelfstandigheids*woord!

- Ja, maar voor een goed deel ook een *kwaliteits*woord: Met een kleine verandering maakt men er dan ook een bijvoeglik naamwoord van: '(bloeme)geurig' zoals eertijds van 'heer': 'hee**rlik**'. Maar probeer eens zo iets met ''t'! of roep eens enkel: ''t! o 't!' zoals 'Rozegeur! o Rozegeur!' of: 'Tannebaum, o Tannebaum!' Evenals ''t' is ook de mogelike uitroep 'Hij!' (of 'Zij!') meestal meer een zakelike aanwijzing dan een gevoelvolle ontboezeming.

Het zuiverste zelfstandigheidswoord (ik zeg niet: het krachtigste) is dan ook niet het substantief maar het voornaamwoord, het is de kern van alle zakelikheid. Tot het zakelik karakter van de zelfstandigheidswoorden kunnen we ook besluiten uit de taal van ARY PRINS; die schreef zeer syntaxisloos en weinig zakelik. Als een gewonde soldaat een stuk linnen om de hand draagt, dan spreekt A. PRINS van: 'hand met wit omwonden'; het substantief 'hand' mist het zelfstandigheidsteken '*n*[1)] en het substantief 'linnen' of 'doek'

1) Dat voorwerpen (in grammaticale zin) met het lidw. '*n* worden genoemd, loopt parallel met 't feit, dat die kategorie (in tegenstelling tot de stoffen) met *ie* wordt aangeduid, iets dat zelfs ouderwetse geslachtslijsten konstateren als ze het *voorwerp* 'vis' als 'mannelik' aangeven contra de *stof* 'vis'. Tot m'n verwondêring vond ik dit zeer belangrijk verschil tussen voorwerp en stof niet in de § over het onbepaalde lidw. in de herziene uitgaaf van VAN WIJK'S *De Nederlandsche Taal*. TINBERGEN'S *Nederlandsche Spraakkunst* geeft dit verschil wel aan (§ 112 en dienovereenkomstig ook wat de voorw. aanduiding betreft, § 11) doch slechts negatief: in *ijzer is hard* heet n.l. het lidw. '*n* 'weggelaten'. Maar hoe weet de schrijver dat de kombinatie '*n* 'ijzer' er eerdee was of meer gebruikelik is dan 'ijzer'? Is niet precies het omgekeerde het geval?

wordt een adjektief: ‘wit’. Als zo'n schrijver op de veemarkt staat, dan ziet ie geen bruine paarden, maar ‘bruin’, ‘slank’ en ‘rond’; zo'n houding tegenover de dingen is geen zakelike houding, de zelfstandigheid als zodanig verliest er z'n waarde zoals het objekt in een impressionistiese schilderij. In zo'n schilderij wordt ook eigenlik niets meegedeeld, 't is geen stilzwijgende samenstelling van zinnen als ‘moeder leest’, ‘de koe graast’; bij historie- of novellistiese schilders, daar krijgt men (tenminste de schilder bedoelt dat) mededelingen, tweeëenheden, elk bestaande uit onderwerp en gezegde. JAAP MARIS en ARY PRINS geven die tweeëenheden niet, bedoelen het tenminste niet; als ze zich het zuiverst (ik zeg niet het krachtigst) hebben geuit, dan vindt de oningewijde zich bij z'n zoeken naar een objekt of subjekt het minst bevredigd: er is dan eigenlik maar één zelfstandigheid, ARY PRINS of JAAP MARIS; die ene zelfstandigheid is tegelijk het subjekt; de rest, het waargenomene, wordt eigenlik, als indruk, niets dan een predikaat van het subjekt PRINS of MARIS. Vandaar dat de taal van A. PR. als zodanig niet alleen het lidw. *'n* mist, maar ook de substantieven er als onderwerp minder tot 'r recht komen, doordat de persoonsvorm ontbreekt[1]; daarmee strookt, dat de persoonlike voornw. er betrekkelik zeldzaam zijn. Wie de moderne gevoeligheid van klank als een atavisme veroordeelt, moet ook in A. PRINS een ‘bedenkelike teruggang’ van de menselike geest konstateren, en wie oude taal (b.v. latijn, zonder onbepaald lidw., met weinig subjektvoornw. en met z'n infinitivus historicus!) wil karakte-

1) B.v. *De zon gaan, koude vallen*. Ons is sinds de verschijning van ARY PRINS de infinitivus historicus veel duideliker. Wij zouden dan ook een andere term kiezen, n.l. ‘de impressionistiese infinitief’ of ‘de gevoelsinfinitief’. Terecht erkent men dan ook soms (b.v. *Lat. Synt.* door J.J. HARTMAN § 178) deze infinitief als een kenmerk niet eenvoudig van het verhaal maar van ‘het *levendige* verhaal’, levendigheid is gevoeligheid.

riseren, die kan zeggen, dat de Ouden minder zakelik waren dan wij, dat n.l. bij hun de afstand tussen Zelfstandigheid en Hoedanigheid hier nog niet zo groot was als bij ons[1] en dat hun zinnen minder solied dan de onze op een onderwerp rustten; in die oude tijd zou A. PR. minder dan in onze tijd een afwijkeling geweest zijn. Maar ook hedendaagse mensen kunnen, als de ernst het niet anders eist, soms nog zeer onzakelike genieters zijn; bij een lektuur in onze vrije tijd, als geen taalonderwijzer onze zinsopvatting kontroleert, dan kan menige zin veel van z'n syntaktiese kracht laten vallen zonder dat we het merken, omdat de ontstane leegte gevuld wordt door onze gevoeligheid: menig voornaamwoord waarvan de inhoud ons ontgaat, laat in onze ziel te meer plaats voor een nabijstaand naamwoord. B.v. tegenover een zin als '*zij* is ònbetààlbaar!', vraagt menig lezer zich niet af of de schrijver met dat 'zij' een voorafgaand 'de scherts' heeft bedoeld, of 'de uitdrukking' of 'de gelegenheid'; de lezer weet dat er **iets** 'onbetaalbaar' is of liever: iets '**onbetaalbaars**', iets dat hem als zodanig buitengewoon treft; wàt zozeer treft, wordt op het ogenblik te meer bijzaak naarmate de lezer zelf meer getroffen is; het *eigenlike* subjekt, n.l. de lezer, de getroffene, maakt een syntakties subjekt, het treffende, te minder in de geest noodzakelik. En zo waren er in het lijfblad[2] ook genoeg gewichtige naamwoorden, die m'n voorlezer wel zo interesseerden dat ie in de leegheid van de voornaamwoorden geen erg had.

Dat de nu besproken taalfeiten totnogtoe weinig bevroed zijn, is ten dele daaraan te wijten dat we de taal te licht als iets louter zakeliks opvatten, waardoor de lichtgevende tegenstelling van de zakelikheid tot de gevoeligheid verdwijnt, zodoende noch het een noch het ander wordt beseft en vanzelf in allebei de graduering aan de aandacht ontsnapt. Hoe dat zo gekomen is? De strijd om het bestaan en de daarvoor zakelike omgang met de mensen hardt niet alleen, maar vereelt ook, maakt ongevoelig; weinig mensen zijn als ARY PRINS zo gelukkig (anderen zeggen: 'zo *on*gelukkig'!) om nog op gevorderde leeftijd week te voelen als een wiegekind; van de meesten onzer eist het Leven een houding waarbij we zelfs het minder zakelik gesprokene nog als zeer zakelik opvatten; zelfs over werkelik nog bestaand graadverschil zien of liever horen we heen;

1) Om de beeldspraak van blz. 002 te hervatten: hun thermometer was korter, het vriespunt lag minder laag, het kookpunt lag minder hoog, het het gevoel- en denkleven van de gemiddelde mens had minder omvang.
2) Zie blz. 31 in deze Jaargang: *Lege Voornaamwoorden*.

dat maakt de mens tot een slecht taalwaarnemer. Als b.v. een winkelier, die met een klant over een hoed onderhandelt, ten laatste zegt: ‘Je mag 'm hebben voor 10 gld.!’, dan betekent ‘'m’ in zakelik opzicht ‘die hoed’, want als men '*m* met 10 gld. betaalt, dan betaalt men daarmee ‘die hoed’. Omgekeerd betaalde die weinig zakelike schrijver op de paardemarkt het waargenome ‘bruin’ en ‘rond’ niet; hij kon dat trouwens ook niet mee naar huis nemen, zoals de kopers van de ‘bruine paarden’ (de zakenmensen!) dat wèl deden en wèl konden. Zo kan ook de koper van die hoed de hoed meenemen, zelfs als - zoals ik eens hoorde - de winkelier eenvoudig tot de bediende gezegd had: ‘Pak maar in voor 10 gld.!’; want die zin, zonder één enkele aanduiding van de hoed, betekent toch ‘Pak **die hoed** maar in voor 10 gld.!’ Maar 'n feit is toch dat de winkelier zó niet altijd spreekt; in al z'n zakelikheid is ie toch dikwels niet zo zakelik als wij, die nu zo precies weten te zeggen wat al z'n woorden *betekenen*. Ook die winkelier blijft een mens d.i. ten dele zakelik, ten dele gevoelig, voor leed en vreugd, o.a. daarvoor dat de tijdsomstandigheden hem voor de zoveelste maal een geldelik verlies doen lijden; men merkt dat aan het in-lijden-berustend karakter van z'n woorden (‘Pak maar in voor 10 gld.!’). Of het nu de hoed is die ingepakt moet worden of 'n das, het inpakken is hier voor hem weer een onaangename bezigheid, zó dat het besef van het objekt zelf hem verlaat: de zin mist het lijdend voorwerp, de z.g.n. noodzakelike aanvulling van het gezegde. Syntakties onvolkomen is nu die zin ‘Pak maar in voor 10 gld.!’, maar in ander opzicht niet; wie hier ‘'m’ inlast, haalt er iets anders uit, iets spontaans, iets onbedacht-gevoeligs; wie ‘die hoed’ inlast, maakt de zin nog bedachter en daardoor ook zakeliker, want ‘hoed’ is een naamwoord.

Maar ook in de grotere zakelikheid van het naamwoord zijn graden. Want zakeliker nog dan de soortnaam ‘hoed’ of ‘man’ is de eigennaam: ‘Hendriks’, ‘Antoon’. Kan men een zelfstandigheid raker aangeven? In die woorden is dan ook de zakelikheid zo sterk, dat die de hele woordinhoud voor zich alleen opeist. Wel was oorspronkelik, toen naamgeving tegelijk een wens inhield, de eigennaam ook een kwaliteitsnoeming; wel is dat laatste ook nu nog het geval in noemingen als ‘de Rooie’, waar de eigennaam nog eerst kort uit de soortnaam ontsproten is; en ook kunnen eigennamen, evenals *Nero, Aagje*, aan opvallende persoonlikheden weer opnieuw een soortnaamkarakter ontlenen, maar uit al deze feiten blijkt tegelijk dat de eigennaam in het middenste en krachtigste stadium van z'n ontwikkeling slechts bedoeld is als zuivere-zelfstandigheidsaanduiding,

als louter zakelik. Dat ziet men op het buro van de Burgerlike Stand. Niet alleen zijn daar de voornaamwoorden niet gewild (b.v. '*diè* daar is getrouwd', '*zìj* is verhuisd naar....'), maar ook de soortnamen ('die man' e.d.) zouden hier niet voldoen: men moet er eigennamen hebben, de meest zakelike van alle noemingen; steeds met dezelfde zakelike plichtmatigheid, bij overlijden en geboorte, huwelijk en echtscheiding, worden op dat buro de eigennamen geregistreerd door de ambtenaar, een rots te midden van 's levens vreugd en 's levens droefenis. De gesteltenis van de gemeentenaren, hun attributen en predikaten, komen hier nooit dermate in aanmerking, dat de personen zelf in de aandacht zouden vervagen tot een voornaamwoord, ja zouden vervluchtigen tot een niets, zoals in 'Pak maar in!' Eenzelfde buro is ook het kadaster. Daar komen huizen, boerderijen, kastelen, wegen en wateren op papier te staan, maar niet als op een impressionistiese schilderij, integendeel heel zakelik als delen van een 'plattegrond': elk gebouw komt er evenzeer tot z'n recht, geen enkel vervaagt door lijn- of luchtperspektief tot een onduidelike plek of stip of tot een kleur, 'n stemming, 'n predikaat van de waarnemer; elk gebouw blijft iets als de waarnemer zelf, 'n zelfstandigheid, 'n zaak, elk met 'n eigen nummer, de eigennaam voor een perceel. Vooral die eigennaam grondvest de zakelikheid, vooral een huisnummer kan op de impressionistiese schildering van een stadshoekje vreemd aandoen, het vraagt takt van de schilder om dan die zakelikheid niet te laten verlopen in nuchterheid, in tergende banaliteit. Met dat geringschattende woord wil ik niet de zakelikheid zelf treffen maar de misplaatsing er van. Gemeentehuis en kadaster, winkel en fabriek, zijn verdienstelike oorden, maar de impressionist hoort er niet thuis; en omgekeerd moet de ambtenaar en de zakeman niet als rechter van het impressionisme optreden, zoals ARY PRINS zijn sterk impressionisme uit de kaarsefabriek hield en omgekeerd als de direkteur van die fabriek zijn romantiese taal niet korrigeerde.

Dat meer gewone mensen daar wel toe geneigd zijn, is niet weinig in de hand gewerkt door het schoolonderwijs. Niet alleen dat het er vooral voor de onderwijzer op aankomt toe te zien wat ie als klant van de winkelier voor z'n geld krijgt, maar ook is ie als onderwijzer sinds eeuwen een akkuraat radertje van de staatsmachine: er is reden te vrezen dat ie te meer zakelik zal zijn ook in minder zakelike dingen en dus in dat opzicht graadverschil zal negéren. Niet alleen als koper maar ook als ambtenaar en als konservator van overgeleverde waarheden stelt ie 'Pak maar in!' op één lijn met 'Pak **'m** maar in!' en dit weer op één lijn met 'Pak **die hoed**

maar in!' en zoals overal wordt ook hier de alledaagse opvatting omtrent taal voor zeer wetenschappelik gehouden, o.a. is die gelijkstelling van ''m' en 'hoed' zo'n geschikt middel om de vakterm 'voornaamwoord' op logiese gronden 'onder het meer ontwikkeld deel van de bevolking' ingang te doen vinden. Maar ''m' staat ook weleens *voor* het *naamwoord* 'pèt'; in dit geval fixeert men de gelijkstelling van vnw. en naamw., door ''m' te verbeteren in 'ze' of 'haar', want een zakelik mens houdt steeds een hoed en een pet uit elkaar. De gelijkstelling van voornw. en naamw. is dus niet alleen een kwasi-middel om het wezen maar ook om het geslacht van het vnw. te verklaren; de zakelike zijde van het geslacht acht men dan niet daarin te bestaan dat het dikwels beantwoordt aan *de algemene natuur* van de dingen of die nl. voorwerp, stof of abstraktum zijn[1)], maar het geslacht acht men dan steeds en in alle opzichten een uitvloeisel van de *biezondere naam*, voor elk ding afzonderlik geboekt in een geslachtslijst; 'n hoed en een pet zijn dan niet allebei een voorwerp maar elk in het biezonder het ene een 'hoed' en 't andere een 'pet'. Redelik is het dan, dat aan deze twee verschillende namen en twee verschillende zaken twee verschillende vnw. beantwoorden zoals ook aan 'geur' en 'melk' resp. 'hij' en 'zij'. De ontwerpers van zo'n geslachtslijst geven zich vergeefs moeite om de mensen te doen begrijpen dat het geslacht alleen iets van de naam en niet van de zaak is; de mensen vatten het onbewuste princiep van een dergelike geslachtskundige beter dan hij zelf. Immers ook bij hem zelf is de geslachtskorrektheid slechts het bewuste deel van wat in hoofdzaak onbewust blijft: de behoefte van de geest om de zaak in kwestie vast te houden; daarom herinnert ook hij zich bij het schrijven van z'n vnw. eerst nog eens levendig 'waar het eigenlik over gaat'; de geslachtskorrektheid is ook bij hem slechts de mooi-gemaakte dobber, ònbemerkt blijft de hoofdzaak, de angel onder het water, het middel om visjes te grijpen en vast te houden, de visjes die we moeten eten om in het leven te blijven, de praktiese zakelikheid. En zoals de ontwerper van de geslachtslijst is, is ook degene die ons de toepassing er van in de school onderwees, eerst en vooral een zakelik mens. Dat blijkt ook in andere gevallen. In een schoolopstel over de vakantie bv. wordt de zin 'En toen ging **het** er van door!' getolereerd om wille van de natuurlikheid, niet goedgekeurd van wege de taalkundigheid, want taalkundigheid is zakelikheid, de zaak is hier de trein (of de reizigers), taalkundig zou dus alleen juist zijn

1) Zie het werkje *Hij of Zij of Het*?

‘En toen ging **hij** er van door!’ (of **‘zij’**). De eerste zin is dan ook niet geschikt om *verklaard* d.w.z. zakelik omschreven te worden; zo'n taalverschijnsel is alleen goed om *benoemd* te worden en wel in de term ‘onbepaald vnw.’ evenals in ‘**het** regent’; dat ‘onbepaald’ betekent dan in de grond ‘onzakelik’ d.w.z. ‘de zaak waar het over gaat, kan of wil men niet nader aangeven’. M.i. zou een verklaring hier best mogelik zijn, als men maar de graduering en dus ook de geleidelikheid in het oog vatte en deze in een vertrouwd beeld zichtbaar weergaf. En hoe dat in ons land beter te doen dan in het beeld van de Dag zoals die onmerkbaar uit de Nacht geboren wordt, langzaam van Schemering tot Dageraad aangloort en geleidelik tot Morgen en Middag aanklaart?

We beginnen daartoe met deze zin uit een schoolopstel ‘*En toen.... rrt*!’ of met deze zin ‘En toen vooruit!’ ‘Met de schuit’, zegt men daar soms achter, een bewijs dat hier niet allereerst de zaak maar het vermaak d.i. het gevoel de uitdrukking beheerst, meer met fonetiese dan met logiese volkomenheid; in dit geval ook niet met syntaktiese volkomenheid, immers het onderwerp blijft ongenoemd. Of het daarom ook niet *gedacht* is? Dat is hetzelfde als vragen, of er, op zeker ogenblik na middernacht, reeds al of niet schemer is. Wie zal een markérende punt durven zetten op de lijn waar gevoeligheid in zakelikheid overgaat, onbewustheid in bewustheid? Gelukkig kan ik dat niet, want dat zou pijn doen, zoals elke omkeer of revolutie die sterk genoeg is om onze aandacht gaande te maken. Terecht stelde RODIN die omkeer voor in 'n oermens die door een zware steen op z'n hersepan getroffen werd. Maar dit betreft een geweldige omkeer van onbewustheid tot bewustheid, zoals die soms ook nog in het leven van de moderne mens in sommige kritieke perioden kan voorkomen. Laten we blij zijn dat de dageliks terugkerende kleine overgangen van onbewustheid tot geringe bewustheid, van Nacht tot Eerste Schemer, onmerkbaar plaats hebben!

Of we dan daaromtrent niets *in*direkt kunnen waarnemen, d.i. konkluderen uit andere waarnemingen? Ik geloof het wel; ik durf zeggen, dat in ‘En toen vooruit!’ net als in ‘Heerlik!’ de Schemer al zwak ingetreden is. Dat leid ik daaruit af, dat die onvolledige zinnen toch geen louter dierlik geluid zijn, maar spraak; dat veronderstelt zelfstandigheidsbesef, immers wie na bewusteloos geweest te zijn weer spraak, al is 't in onvolledige zinnen, te horen geeft, geeft tegelijk blijk dat ie weer ‘bijgekomen’ is, - ‘bij zich zèlf’ bedoelt men met dit ‘bij’ - en in dit ‘zelf’ zit de kern van alle

*zelf*standigheidsbesef. Of dit zelfstandigheidsbesef nu een bewustheid omtrent zich zelf (de *subjektieve* zelfstandigheid!) is, of omtrent iets buiten de spreker (dat dan de objektieve Zelfstandigheid is en in syntakties opzicht hier het onderwerp van de zin), dat onderscheid liet ik reeds in het begin van onze beschouwing onuitgemaakt (nl. tegenover de zin 'Heerlik!'). Mochten we ons hier laten verleiden tot een verdergaande beschouwing uit het oogpunt van de antithetiese begrippen 'subjektief' en 'objektief', dan zou eerst duidelik blijken, dat we met recht in 'En toen vooruit!' een allereerste schemer van zakelikheid aanwezig mogen achten.

Als nu de zin 'En toen vooruit!' zich wijzigt in 'En toen ging **het** vooruit!', dan zien we de dageraad van een syntakties onderwerp, van de zelfstandigheid, van de zakelikheid; we weten nu nog zekerder dat er een zon ìs, dat leiden we af uit de vrolike schijn waarmee de zon als met rozige handen over de horizon tracht te klimmen, maar de zon zelf is nog niet te zien. En zo leiden we uit dat speciale onderwerpswoord 'het' af, dat er in de spreker een oprijzend besef omtrent iets is dat wel niet hij zelf is, het Subjekt, maar toch wel iets *zoals* hij zelf, een *soort* subjekt, een *syntakties* subjekt, iets dat 'vooruitgaat' zoals hij zelf ook dikwels vooruitgaat. Bij deze omsehrijving van het woord 'het' mogen we nu niet verder meer gaan. Misschien dat de een of andere beroepspsycholoog nu nog wel zal proberen dieper te gaan, maar verder gaan d.w.z. een zakeliker omschrijving geven kan ik niet, zonder de inhoud van dat 'het' te verkrachten. Immers we mogen hier niet doen als BRUGMANN, die bij de zin 'En toen ging het vooruit!' uit de rest van het verhaal opmaakt dat het jongens en meisjes op vakantie betreft, en dan zegt: 'Zie je wel dat dit "het" een zeer duidelike inhoud heeft! Ik zal voor dit "het" eens 'n aparte term in de Taalwetenschap invoeren: *situations*-'es'!' Zo iemand doet als de vliegenier, die bij onze opmerking dat de zon nog niet te zien is, gauw even naar onze horizon vliegt en dan konstateert dat wij kippig zijn omdat hìj de zon goed ziet; zo iemand doet ook als de sekure, volledige bouwkundige, die als ie nu een tekening van ons morgenlandschap moet maken, onder de horizon met 'n stippellijn een cirkeltje trekt. 'De zon is wel niet te zien', zegt ie, 'maar hij ìs er toch', zoals ie op z'n tekeningen ook het niet te ziene riool met een stippellijn aangeeft. Natuurlik! Maar met zo'n man praten we niet verder, want als taalkundige zijn we nu eenmaal geen bouwers maar beschouwers, geen makers (van taal) maar zieners!

Of dat 'iets', dat 'het', die nog onzichtbare zon, in de spreker

later boven de horizon is uitgerezen? d.w.z. heeft de schrijver van dat opstel over de Vakantie na de zin ‘En toen ging **het** vooruit!’ ook nog over ‘jongens’ en ‘meisjes’ gesproken? Ik weet het niet! Misschien heeft ie z'n opstel wel met die dageraadszin besloten. De zon is dan niet opgekomen. Dat hoeft ook niet. In zinnen als ‘het regent’ gebeurt dat *nooit*! De totale onmogelikheid om, zelfs met verkrachting van het onderhorizonse karakter, dit ‘het’ zakelik te omschrijven, is een bewijs dat hier de wordende helderheid nog voor een aanmerkelik deel vergroeid is met de donkere Duisternis, de omschrijfbare zakelikheid met de ondefinieerbare gevoeligheid, de bewustheid nog met de onbewustheid, de wordende Zelfstandigheid nog met de toestand waarbij men dikwels zegt dat iemand nog niet geheel tot zich zelf gekomen is. Of we nu uit spijt tegenover die moeilike positie ons van het vraagstuk zullen afwenden en zeggen: ‘Welnu, dan is er ook niet in 't minst sprake van een Zelfstandigheid of van een Onderwerp: het woord “het” is hier onzin of liever: het heeft hier geen zin, het is kort en goed “inhaltlos” zoals BRUGMANN terecht zegt!’ Makkelik zou dit besluit wel zijn en zo al niet goed dan toch zeker kort. Er is zelfs nog een aardige beeldspraak bij te pas te brengen: je denkt bv. 'n noot te kraken, maar na die moeite krijg je niets te eten, want die noot is loos: zo is ook het vnw. *het* hier ‘loos’. Of deze gangbare term een speciaal Nederlandse vinding is, weet ik niet; hij berust in elk geval op een algemeenmenselike opvatting omtrent die dingen: niet alleen BRUGMANN maar iedereen kan 't er mee eens zijn, als ie op de eerste plaats - en wie is dat niet? - zeer zakelik is.

Als de zin ‘En toen ging **het** er van door!’ zich wijzigt in ‘En toen gingen **ze** er van door!’ wordt het al lichter. Immers dat ‘ze’ in kombinatie met dat ‘ging**en**’ zegt me dat het onderwerp een veelheid betreft, dus een samenvatting van telbare d.i. min of meer stellig omlijnde dingen, dus wat men in de grammatika door ‘voorwerpen’ verstaat. Men onderscheidt nog wel niet zo als bij het licht dat ons *mensen, dieren, planten* en *voorwerpen* (we gebruiken hier *naamwoorden*!) uiteen doet houden, we zien nog maar als de pas half genezen blinde van het Evangelie, die ‘de mensen als bomen zag wandelen’; maar het daghet toch steeds meer en meer.

In de zin ‘En toen gingen **de jongens** er van door! (of **de meisjes**)’ is het eindelik geheel Dag. Maar nog klaarder is het woord dat me, zonder enige hulp van het verband, zegt, *welke* jongens dat waren: ‘En toen gingen **Jan** en **Piet** er van door!’; nu staat de zon op middaghoogte, de mensen zitten nu midden in 'r zaken, onze zin

heeft een allerkompleetst syntakties onderwerp, d.w.z. een in de vorm van een naamwoord en wel een eigennaam.

Vóór de nu in hoofdzaak aangegeven graduering nl. eigennaam → soortnaam → persoonl. vnw. → onbepaald vnw. te preciseren, is het zaak, eerst enige raadselachtige biezonderheden tot klaarheid te brengen. Dezelfde winkelier die zei ‘Pak **'m** maar in voor 10 gld.!’ zegt de andere keer weer van zo'n zelfde hoed: ‘Pak **het** maar in voor 10 gld.’, zoals we ook ‘Toen gingen **ze** er op los!’ zagen afwisselen met ‘Toen ging **het** er op los!’ 't Is niet alleen nodig hier *graden* van zakelikheid te erkennen, maar ook te begrijpen dat in de besproken gevallen die graden afhankelik zijn niet van de zaak zelf, maar van wie over de zaak spreekt; die graden zijn dan iets subjektiefs. Dit leidt dan tot de vreemde konklusie dat de *zakelikheids*graden afhangen van het meest onzakelike ding dat er bestaat, het gevoel! Maar zo heel vreemd is dit toch weer niet, want de koude in een vertrek is niet alleen afhankelik van het vriezend weer maar ook van de warmte die in een aangrenzende kamer heerst. Eenmaal vastgesteld dat zakelikheidsgraden niet altijd geregeld worden door objektiviteit, is 't makkelik aan te nemen, dat ook een zo onzakelike faktor als ritme of klank de afwisseling '*m* of *het* kan beheersen. Waarom bv. zou in de omgeving van de woorden ‘mooi’ en ‘maken’ het vnw. *'m* soms niet lichter uit de mond ontsnappen dan het vnw. *het*?

Bij een nadere precisering van de gradereeks richten we ons op de eerste plaats, met het oog op BRUGMANN'S Verhandeling, naar het *onbepaalde* vnw. BRUGMANN erkent in het vnw. ‘het’ geen graden, (neemt trouwens helemaal onze graduering niet in acht). Van REIS, die dat wel doet, geeft ie (Seite 44) dit citaat: ‘Das völlige Verschwinden der Fürwörter in Satzen wie (*es*) *stimmt*, (*ich*) *weiss nicht* hat als unmittelbar vorhergehend einen Zustand, in dem die Fürwörter *es, ich* so gänzlich abgeschwächt waren, dass nur noch ein winzig kleiner Schritt zum völligen Nichts genügte’. ‘Neen’, zegt BRUGMANN hierop, ‘die subjektloze zinnen (*stimmt, weiss nicht*) zijn niet door geleidelike verzwakking van *es stimmt, ich weiss nicht* ontstaan, maar ze zijn in die onvolkomen vorm rechtstreeks uit de oude tijd tot ons overgekomen’. Dat BRUGMANN het als historikus evenals REIS heeft over *de wording in de tijd*, dat deel van de kwestie laat ik natuurlik door die historici zelf uitvechten; ons interesseert het psychologiese deel en dan merken we op, dat REIS evenals wij behoefte heeft om zich onmerkbare, stoffelik moeilik markeerbare overgangen voor te stellen tussen *es stimmt* en *stimmt* en dus natuurlik

ook reeds in *es stimmt* zelf, en wel *kracht*overgangen, verschijnselen die wij ons konkreter voorstelden als *licht*krachtsovergangen, als Dagstadia. Maar ook hier zet BRUGMANN ons en REIS de voet dwars: 'het bestaan van zulke overgangen', zegt ie, kan ik alleen toegeven als daaraan *vormo*vergangen beantwoorden, werkelike vormovergangen als bv. *guten tag*! → *ntag*! → *tag*!

De principieel aangelegde lezer heeft al gezien welke hoofdvraag van de taalkunde hier in het geding treedt, nl.: 'Moet aan betekenisschakering ook steeds *woordvorm*schakering beantwoorden?' We antwoorden: 'neen!' want taalinhoud wordt niet alleen bepaald door de woordvorm maar ook door het verband: er is een absolute en een relatieve woordinhoud. Op een andere plaats houdt BRUGMANN dat wel in het oog. Daar nl. vindt ie dat aangaande 'het regent' het verband ons niets zegt omtrent de inhoud van het vnw. 'het', zodat ie dit totaal 'inhoudloos' acht, maar dat aangaande '**het** gaat er op los' het verband ons duidelik op een persoon, of dier of natuurelement wijst, dat BRUGMANN dan in dat 'het' acht aangegeven. Ja, hij konstateert hier zulk een groot betekenisverschil van wege het verband, dat ie er een aparte term voor in de Taalwetenschap invoert (hij spreekt nl. bij '**het** gaat er op los' van een 'situations-*het*'). Maar nu vraagt de kritiese lezer: Als zo'n radikaal geacht betekenisverschil tussen het ene en het andere 'het' niet hoeft te berusten op woordvormverschil, waarom moeten dan onmerkbare betekenisovergangen bewezen worden door duidelike vormstadia?

Wij veronderstellen dus met gerustheid in '**het** regent' een zwakkere graad van zelfstandigheid dan in 'En toen ging **het** er van door!' en als we nu tussen die twee graden nog een derde demonstreren dan is dat alleen om tegelijk een onbeholpen scherpzinnigheidje van de gangbare terminologie aan de kaak te stellen. In de zin 'Als **iemand iets** belooft, dan moet **ie het** ook volbrengen', daar betreffen de 'persoonlike voornw.' **ie** en **het** evenmin bepaalde personen als de onbepaalde voornw. 'iemand' en 'iets'. Vooral in zo'n zin met zo'n algemene en hypothetiese betekenis is 'het' wel zo onbepaald en onzakelik, dat het in dat opzicht met het impersonale 'het (regent)' is gelijk te stellen. 'En toch,' zal men tegenwerpen, 'is *het* (*regent*) onzakeliker.' Men bedoelt: niet als *zelfstandigheids*aanduiding maar als *onderwerps*aanduiding, dus in syntakties opzicht. Ja, uit dat tweede oogpunt beschouwd, heeft men gelijk. Immers in verband met 't gezegde 'regent' wordt nooit gevraagd: 'wat?' of geantwoord: 'die' of 'dat', in verband met 't gezegde 'belooft' of 'volbrengt' wèl; dit syntakties *verbands*verschil mag ons ook tussen het ene en het

andere ‘het’ *betekenis*verschil doen konstateren, als men ten minste niet vreest in ijdele kasuïstiek te vervallen; daarvoor is bij fijnere onderscheiding die niet uit het verband kan worden opgemaakt, altijd veel kans. We houden ons dus bij de verdere specificering van onze gradereeks aan werkelik bestaand vormenverschil.

Behalve 't vnw. *ze* is er ook het vnw. *zij*. Dit wordt bij de huidige taalevolutie steeds meer en meer uitsluitend de aanduiding van een vrouw, (het z.g.n. meervoudig *zij*, dat ook op mannen slaat, wordt verdrongen door ‘zullie’). Dit verklaart het volgende. Als in de keuken tussen allerlei dingen in de kast en langs de wand, iets op de grond valt, dan zal men bij de ontdekking dat het een zakje thee is, niet zeggen: ‘**Zij** is gevallen!’, al zegt men anders ook ‘Ik vind **ze** geurig.’ Dat komt o.a. daardoor, dat men bij 't begin van een bespreking het ding in kwestie duidelikheidshalve graag *noemt*, zo hier: ‘**Die theè** is gevallen!’ Maar laat men nu eens ontdekken dat het ongewone vallende of schuifelende geluid wordt veroorzaakt door het keukenmeisje, dan roept men verrast uit: ‘**Zìj** is 't!’ of ‘Dat doet **zìj**!’ Hier is tegenover al de keukendingen (thee, koffie, suiker) niet de *naam* van de zelfstandigheid in kwestie nodig, omdat het **vnw.** ‘zij’ bijna evenveel menselikheidsinhoud heeft als de **soortnaam** ‘vrouw’. Hiermee klopt, dat men evenals van ‘**'n** vrouw’ soms hoort spreken van ‘**'n** zij’, waarbij het speciale zelfstandigheidsteken **'n** de zakelikheid van het volgende vnw. formeel met de rang van soortnaam beloont. En als tegenstelling tot dit ‘zij’ krijgt nu ook ‘hij’ soms (volstrekt niet altijd, maar dat zou toch wel eens kunnen na verloop van tijd, vgl. ‘'n man’ contra ‘'n vrouw’!) een specifiek sexueel-mannelike inhoud in: ‘Zìj wel maar hìj niet’ en in uitdrukkingen als ‘de zij kreeg 'n hij’, en dus ook 'n naamwoordsinhoud.

Zo overgestapt van het voornaamw. op het naamw. is er zonder erg een belangwekkende overgangsvorm gepasseerd, ik bedoel de naamwoorden ‘ding’, ‘wezen’, ‘zaak’. 't Is niet toevallig dat we, hoewel niet met dit opzet, van ‘*zaak*- en *zakelikheids*graden’ spraken: de reeks graden die we opstelden, de hoge en de lage, kan het meest onpartijdig en het meest karakteristiek worden genoemd met een naam ontleend aan *het midden* van de reeks, op de overgang van naamwoord tot voornaamwoord: ‘zaak’. Dat juist het begrip ‘zaak’ hier in het midden ligt, is niet zomaar te begrijpen; om over die moeilikheid heen te komen, nemen we een aanloop. Minder zakelik dan ‘Piet’ is ‘jongen’, nog minder: ‘'n mens’, nog minder: ‘'n wezen’ of ‘'n schepsel’. Minder zakelik dan ‘stoel’ is ‘meubel’, nog minder: ‘voorwerp’, nòg minder: ‘ding’ of ‘zaak’. Minder

zakelik dan ‘regen’ is ‘natuurverschijnsel’, nog minder: ‘verschijnsel’. Men zal nu de opmerking willen maken, dat bij deze reeksen het algemeenheidskarakter telkens toeneemt, naarmate de zakelikheid afneemt. Men beziet dan de allesomvattende zelfstandigheidskwestie uit het oogpunt van de tegenstelling ‘*algemeenheid* contra *biezonderheid*’. Maar we zouden ons, wat het aantal oogpunten betreft, beperken. We merken dus, tegelijk resumerend, tot slot alleen op:

dat bij de graduering van de soortnamen uit het oogpunt van zakelikheid de meest algemene het laagste staan en ook als zodanig de vnw. het dichtste naderen; immers ook een vnw., b.v. ‘ie’, is veel algemener dan ‘Piet’ en ‘stoel’;

dat het waarschijnlik niet toevallig is, dat zoveel van die laagst staande soortnamen onzijdig zijn (‘*het* ding’, ‘*het* wezen’, ‘*het* verschijnsel’); immers het onzijdig *lidwoord* is dikwels een bijvoeglik onzijdig *vnw*, (vgl. ‘*het* begraven’, ‘*het* goede’) en waar het *zelfstandige* vnw. ‘het’ op zeer geringe zakelikheid duidt, kan dat ook het *bijvoeglike* vnw. ‘het’ doen;

dat onze beschouwing z'n bekroning vindt in het feit, dat juist in het midden, waar er botsing tussen de antithetiese kategorieën moest plaats hebben, het *zakelik*-zwakke *naamwoord* ‘ding’ tot *vnw*. werd in ‘anything’ en ‘quelque chose’[1] en omgekeerd in het feit dat het *zakelik*-sterke *vnw.* ‘zij’ (of ‘hij’) tot *naamwoord* werd;

dat zowel in het minst zakelike uiterste n.l. (‘**het** regent’) als in het meest zakelike uiterste n.l. de eigennaam, alle kwaliteitsinhoud ontbreekt, zodat in dat opzicht de uitersten elkaar raken en onze lijn een cirkel wordt.[2]

Als er in de taalkunde ooit een splitsing komt tussen hogere en lagere - natuurlik niet *te* antitheties, maar voor een graduering van dit geval is 't hier de plaats niet - dan zou ik naast de geleerde *polyglottiese* en *historiese* ook voor de *graduerende* taalwaarneming een plaatsje bij de hogere willen ingeruimd zien, niet om het decor dat in die onderscheiding gelegen is, maar omdat men wat men liefheeft een bestaan wil verzekeren en.... bij het lager onderwijs wordt graduering niet geduld. Men kent er alleen een radikaal onderscheidende terminologie zoals ‘elliptiese zinnen’ (‘*En toen vooruit*!’),

1) Zoals ook bij ons door begrijpelike oorzaak het *naamwoord* ‘wicht’ ten slotte overging in de *vnw.* ‘iets’ en ‘niets’.

2) Iets dat de psychologie zo vaak moet konstateren. Vgl. in VAN GINNEKEN'S *De Taal v.h. Gevoel enz.* de slotbladzijden.

‘onbepaald vnw.’ (‘*En toen ging* **het** *vooruit*!’), persoonlik vnw. (‘*En toen gingen* **ze** *vooruit*!’) ja in het laatste geval acht men de tegenstelling tot het voorafgaande geval zo groot, dat men het vnw. ‘ze’, evenals het naamw. ‘jongens’ of ‘meisjes’, *mannelik* of *vrouwelik* meervoud noemt en men prijst dan de Fransen die in dit geval ‘ils’ en ‘elles’ onderscheiden[1)], een enkele zelfs voelt heimelik spijt dat men ‘ze’ niet op twee manieren kan spellen naargelang het geslacht, in de geest van de 18de-eeuwers of van FRED. V. EEDEN.

't Is waar, ook bij wie hoger onderwijs genoten, gelden dezelfde praktijken, als men b.v. het éne ‘z'n’ differentiëert in ‘zijn’ en ‘haar’ in zinnen als ‘de geur verliest *zijn* kracht’ en ‘die gewoonte verliest *haar* kracht’; maar dan is die overdreven zakelikheid meer een gevolg van onberedeneerde gehechtheid aan de traditie dan van het milieu dat de geest van de redenering bepaalt. Immers daar, waar meer gevorderde leeftijd en maatschappelike stand een waarborg zijn voor de rust en de onbezorgdheid, nodig om bij de waarneming van de werkelikheid vrede te hebben met de feitelike kwaliteiten van die werkelikheid, daar mag men ook erkenning ja respekt verwachten voor de feitelike versmelting van de kategorieën. Daarentegen, hoe meer honger men heeft naar het dageliks brood, hoe lichter men er ook toe komt op wetenschappelik terrein de verenigende graduering te verwaarlozen. Want honger neemt alleen waar om te grijpen, kapot te maken, te splitsen, te vermalen en zo te vernietigen. In zulk een omgeving zou allerminst plaats zijn geweest voor een Darwin, die alle logies gescheiden organismen logies ook weer in één keten verbroederde.

Daarbij, onderwijs eist aanpassing aan de leeftijd van de scholier en jonge scholieren verwerken antithesen op dezelfde manier waarop de geestelik onontwikkelde dat doet en de oorlogvoerende n.l. met onverzoenlikheid: mens A tegen mens B, school C tegen school D, baas tegen knecht, huurder tegen verhuurder, ‘scheenbeen’ contra

1) Dit daadwerkelik verschil tussen *ils* en *elles* hangt o.a. daarmee samen dat het Franse pronomen als pronomen nog niet zo ver ontwikkeld is als het Nederlandse d.w.z. in karakter nog niet zo ver van het naamwoord af staat. Zolang n.l. in het pronomen nog eenzelfde soort onderscheiding zit als in het naamwoord (al is 't in zwakkere mate) zolang is het pronomen nog niet zuiver een pronomen. Met die zuiverheid houdt de geringheid van aksent gelijke tred; zo is ons *ze* foneties veel geringer dan 't Franse *ils* en *elles* en dus in karakter ook veel pronominaler. De huidige gewoonte om de vnw. steeds te spellen alsof ze niet onbetoond waren (*hem* i.p.v. *'m*) is de meest ernstige aanleiding tot een verkeerd pronomenbegrip.

‘kuitbeen’, ‘voornaamwoord’ contra ‘naamwoord’. Die onverzoenlikheid (‘onder*scheiding*’ noemt men dat terecht), door steeds uitgebreider pers en steeds ‘beter’ onderwijs te ver ontwikkeld, begint in de volwassenen reeds te ontaarden in een georganiseerd verlangen naar menseslachting; maar in de jeugd is die antithetiese onverzoenlikheid nog een bekoorlik ontwikkelingstadium. 't Geldt dan de aankweking van dezelfde onschuldige kracht waarmee Alexander de knoop doorhakte, in plaats van de kronkels te scheiden en toch het touw als een geheel te laten bestaan. Met dezelfde domme kracht wil de jeugd zelf behandeld d.i. geregeerd worden, met militaire tucht en ruiterlik karakter. Geen weifelend zoeken en fijne graduering is daar het parool, maar uitmaken ‘hoe het nu eigenlik *is*,’ wat links en wat rechts hoort te staan. Meer dan STARING'S uitspraak ‘....de meester in zijn wijsheid gist’, is er het spreekwoord op z'n plaats: ‘Een man een man, een woord een woord!’ Maar zie nu eens, hoe onmogelik het is tussen ‘man’ en ‘man’ een overgangsvorm te krijgen! en ook de gelijkblijvendheid van ‘woord’ en ‘woord’ brengt men van het karakterlik terrein op het taalkundige terrein over. Ook hier is verschil van karakter en moraal tegelijk een verschil van kunde en wetenschap, en in dit licht kan men 't feit bezien dat een spraakkunstige als DEN HERTOG welbewust en moreel gevoeld de hogere taalkunde van HERMAN PAUL uit de lagere school gebannen hield.

Daarbij, kinderpedagogiek richt zich meer op het taal*lezen* dan op het taal*waarnemen*; en bij dat lezen is het allereerst zaak, de taal op te vatten zoals de schrijver het *bedoeld* heeft, ook al is die bedoeling meestal niet bereikt. In die bedoeling nu is ‘Pak **'m** maar in voor 10 gld.!’ precies hetzelfde als ‘Pak **die hoed** maar in voor 10 gld.’ en ‘**Ze** gingen er op los’ precies hetzelfde als ‘**De jongens** (of **de meisjes**) gingen er op los’ en dus is dan het vnw. ze werkelik (d w.z. in de bedoeling en dus ook volgens de vermeende betekenis) *mannelik* (of *vrouwelik*) meervoud. En zo raakt de graduerende lijn die door naamwoord en voornw. loopt en dus ook het organies karakter van de taal, geheel buiten beschouwing. Want wat de mens *bedoelt*, is nooit organies. En omgekeerd, wat de mens het minst bedoelt en toch doet, is het meest organies; 't best zal me hier begrijpen die het kausaal verband kent tussen het (bedoelingloze) Instinkt en de (organiese) Vruchtbaarheid. Taalwaarneming die de taal alleen opvat zoals die *bedoeld* is, die blijft niet alleen blind voor overgangsvormen en graduering, maar leidt ook tot vervorming van de taal in de richting van ‘de schrijftaal’ en erger: tot reglementering op overdreven-logiese gronden. Lezertjes, die men op school gewoon heeft gemaakt in het

vnw. steeds de inhoud van het naamwoord te lezen, die heeft men ten slotte zakeliker gemaakt dan de schrijvers zelf zijn geweest, en als die lezertjes later zelf schrijver zijn geworden en dan de gedachtesfeer van de lagere school over het publieke leven heen breiden, dan wringen ze graag de taal tot bedoelingen waartoe de taal en de geest, in zeker stadium van ontwikkeling, zich niet leent. Wat ze dan bv. in het meervoudige ‘ze’ niet kunnen onderscheiden, dat trachten ze te onderscheiden in ‘hun’ en ‘haar’ en dat zelfs niet alleen als het ‘mannen’ en ‘vrouwen’, maar ook als het ‘gebruiken’ en ‘gewoonten’ betreft. Maar het groot aantal vergissingen wijst er op, dat de theorie hier niet een veredeling maar een verkrachting was. En niet alleen de praktijk stelt die theorie aan de kaak, maar vooral in de ogen van wie in staat is iets anders en beters te bedenken, blijkt die gangbare theorie een onding te zijn: in plaats van een rustig, bezonken bedenksel, ziet ie de grofste sprongen uitgevoerd, de gewone vertoning van een wezen dat z'n emotie tegenover een onbegrepen verschijnsel niet kan meester worden. Immers terwijl die populaire theorie het vnw. en het naamw. niet krachtig genoeg kan gescheiden houden door termen als ‘noemen’ contra ‘aanduiden’ en vooral door te wijzen op verschil in buiging, is men er van de andere kant steeds (heel zakelik!) op bedacht het vnw. met het naamw. geheel te laten overeenkomen, o.a. ook wat het geslacht betreft: zo werd het zoeken naar de waarheid niet een beweging om het gulden midden, maar een voortdurend overspringen van 't ene uiterste op het andere. Zo ontstond er ook nooit een goede theorie van de vnw., er ìs eigenlik geen voornaamwoordentheorie, 't is een verhaspelde naamwoordentheorie: het geslacht van het vnw. is eenvoudig het geslacht van het zelfst. nw., of kortweg ‘*het* Geslacht’.

Met deze dweepzucht voor het Naamwoord, het makkelik grijpbare en systematiseerbare, kunnen we geen vrede hebben; 't is ons te eenzijdig zoals alles wat op organies en organisatories gebied door onrijp intellekt gebrouwen wordt, al wordt juist daarbij het meest gezwaaid met de naam ‘Ontwikkeling’ en ‘Intellektueel’. Rijper intellekt zoekt weer toenadering tot z'n tegenvoeter, het Instinkt, met z'n bijna ondefiniëerbare gekompliceerdheid, is dan ook niet eenzijdig, maar betracht de alzijdigheid van de kosmiese lijn, de cirkel, bij z'n geleidelike beweging *tussen* twee tegengestelden, over een *gegradueerde* lijn.

PH. J. SIMONS.

Koloniale idiomen.
(*Vervolg van blz.* 98.)

Onder de aan het Maleisch ontleende uitdrukkingen, die zoowel in Nederlandsch als in Engelsch Indië in zwang waren, behoorde ook ‘amokloopen’ of ‘amokspuwen’ (Eng.: to run a muck) d.i. iemand in blinde woede overhoop steken, in een vlaag van moordenaarswaanzin. Een Engelsch schrijver geloofde dat die uitdrukking in hare aanvankelijke beteekenis de nationale manier der inboorlingen om zelfmoord te plegen kenschetste. Maar dan was het bijster vreemd (dit moest hij erkennen) dat die zelfmoord zoo dikwijls werd uitgestrekt tot anderen. Een amoklooper doodde wel eens zichzelven, maar toch eerst zijn evenmensch, en wel zooveel als hij er slechts voor 't mes kon krijgen. Onder de O.I. Compagnie, in den bloeitijd van de slavernij, kwamen zulke gevallen veelvuldig voor. Het *Dagh-register* van het kasteel Batavia bevat vele voorbeelden van zulke plotselinge moordtafreelen; en ook van de wreede wijze, waarop zulke ijlhoofdigen werden geëxecuteerd. Op een kruis gebonden werden hun de borsten met gloeiende tangen afgenepen, waarna zij, van onderen op, werden geradbraakt. Geen ‘slag van gratie’ verkortte hun lijden; wat wist de toenmalige barbaarsche rechtspleging van gratie? De scheepschirurgijn WOUTER SCHOUTEN zag driemaal zoo'n executie voltrekken tijdens zijn schip op de reê van Batavia lag, en getuigde dat de veroordeelden zonder een kik te geven hun vonnis ondergingen.

In Hindostan kwam deze soort van razernij zelden voor, maar zooveel te meer op het schiereiland Malakka. Op de kust van Malabar was het oudtijds gebruik dat de vorst des lands, de Samorin, wanneer hij twaalf jaren aan het bestuur was geweest, zichzelven aan den amokspeler prijs gaf. Echter met de noodige voorzorgen; in eene groote vergadering van de edelen des lands zette hij zich op zijn troon, door gewapenden omringd. Het stond dan een ieder vrij om te trachten door dien levenden muur heen te breken en den vorst te dooden. 't Was de moeite waard, want zoo hij slaagde, dan behoorde de troon van Malabar aan hem. De inzet was groot, maar de kans

klein. In het jaar 1600 moesten ongeveer dertig zulke kandidaten hun toeleg met den dood bekoopen.

In Hindostan werden deze lieden *amar-kkan* genoemd, en door oude reisbeschrijvers *amoucos*. 't Kwam al zoowat bij amok, door Crawfurd afgeleid van het Javaansche *amuk*. MARSDEN schreef dat het woord zelden in een anderen vorm gebruikt werd dan in dien van het werkwoord *mengamok*. Men hoorde van inboorlingen, die in de oorlogen met de Portugeezen zich vrijwillig ten doode wijdden, die zich daartoe in de moskee door gebed en offeranden voorbereidden, hunne hoofden kaal schoren en daarna als dolzinnigen op de westersche *kafirs* aanvielen. Of ook van anderen, die aan dezelfde plotselinge aanvallen van razernij onderhevig waren als een stier of een olifant. De Engelsche dichter DRYDEN gebruikte het woord in zijn vers 'The Hind and the Panther', waar hij van een zijner personen getuigde:

> Frontless and satire-proof, he scours the streets,
> And runs an Indian muck at all he meets.

Ook ALEXANDER POPE bezigde in een zijner verzen een beeldspraak, ontleend aan de figuur van den amokspeler:

> Satire's my weapon, but I'm too discreet
> To run a muck and tilt at all I meet

JAN DE MARRE gaf er in zijn heldendicht *Batavia* deze uitlegging van, dat b.v. de mishandelde slaaf, die zijne ellende op de samenleving wilde wreken, zich vooraf door het gebruik van opium in een toestand van opwinding en beneveling bracht. In zijn breedsprakig vers prees hij de 'heultraan' wegens hare eigenschappen als artsenij, en stelde tevens de gevolgen van het misbruik in het licht in de regels:

> o Heultraan, om uw deugd de waereld dóór gewild!
> Batavië moet zich voor uwe krachten hoeden,
> Wanneer gij 't wrokkend hart des Muiters helpt aan 't woeden,
> Den Booswicht aanhitst tot een gruwlijke euveldaad,
> Daar hij dolzinnig holt, en moord langs markt en straat,
> Of schreeuwt Amok! Amok! met ijsselijke tonen.

STAVORINUS maakt er gewag van, dat het woord somtijds verbasterd werd, dat men van Amok maakte Mohawk - alsof 't een Roodhuid was. Maar een Roodhuid was somtijds zachtzinnig vergeleken bij een van die Boegineesche slaven, onder welke dit bloedig bedrijf het meest voorkwam. Geen gevaarlijker koopwaar op de slavenmarkt van het oude Batavia dan de Makassaarsche 'lijffeigenen'. De Boegis of Bugis (volgens de Engelsche spelling) waren ter zake van hun op-

vliegend karakter bij de europeesche gemeente al even slecht bekend als een droesig prauwpaard bij den Arabischen paardentuischer. De naam Boegi was ontleend aan dien van het dorp Woegi, aan de rivier Tjenrana gelegen, welks bewoners oudtijds bij de vreemdelingen de rol van tolken vervulden; en de naam To Woegi werd eerlang uitgebreid tot allen die hun taal spraken. Door verwisseling van de lipletters *w* en *b* kwam men tot het woord Boegis en Boegisen.

De faam van dezen indischen volksstam drong door tot Nederland, reeds in de dagen toen Cornelis Speelman zijne victories bevocht op de ‘haentjes van het Oosten’, gelijk VALENTIJN de Makassaren noemde. Te Batavia, werwaarts na het einde van die oorlogen eene kolonie Boegineezen werd overgebracht, sprak men gemoedelijk van ‘Bokjes’, niet anders dan men van inferieure sigaren gedaan zou hebben. En 't kon haast niet uitblijven of ook in Nederland moest zoo'n Maleisch woord verbasterd worden. De ‘orang Boegis’ of Boegineezen werden daar tot ‘Bokkeneezen’ verklaard. Men gebruikte dat woord om een gevaarlijk, bloedgierig mensch aan te duiden. Toen in 1825 de expeditie naar Zuid Celebes ondernomen, en het rijk van Boni onderworpen werd, kwamen aanstonds op de Amsterdamsche kermis de Bokkeneezen opdagen, als wedergade van den wildeman die levende kippen verslond. Dit heette de nieuwste uitgave van den ‘Ooster-Indiaen’. Kort te voren hadden die ijsbaarlijke Bokkeneezen nog met den schoenenbak op de Muntsluis gestaan, waar niemand naar hen omzag, maar nu ze in een kermistent als amokspuwers optraden, paste de kijkgrage menigte gaarne een dubbeltje neer om hen kippen en duiven te zien verslinden. In hun eigen land, zoo luidde de verzekering, gebruikten ze niet meer omslag met menschen.

De Engelschen noemden dit volk, behalve Bugis, ook Buggesses en Buguesses; Hollandsche schrijvers gelijk CANTER VISSCHER en STAVORINUS spraken van Boekanezen en Bokanezen, en dan kon men het een kermis-impressario toch niet euvel duiden dat hij van Bokkeneezen sprak. Nog hoort men in de volkstaal iemand met een barbaarsch voorkomen en barbaarsche manieren wel eens Bokkenees noemen. En dewijl de amokspuwer vaak door opium zich opwond, zoo werd in Nederland het woord opiumvreter of amfioenvreter in dit verband gebruikt. Onder eene caricatuurprent uit den Patriottentijd, welke de figuur van een Kees voorstelde las men, behalve andere schimpnamen, ook die van ‘avyoenvreter’ en ‘amokspoeger’. Was men het een, dan ook het ander - was hier blijkbaar de redeneering.

In het Fransche reisverhaal werd van dit ‘run a muck’ der Engelschen en het amokloopen der Hollanders ‘jouer à Moqua’

gemaakt. In de *Six Voyages* van den reiziger en juweelenkoopman Tavernier wordt de ontmoeting verhaald van den schrijver en twee andere europeanen met een pas uit Mekka teruggekeerden inlander in de stad Bantam. Deze laatste had zich voorgesteld een voor den fanatieken Mohamedaan prijselijke daad te verrichten en één, kon 't zijn twee *kaftrs* het licht uit te blazen. Het was, zegt de auteur, ‘un coquin qui jouait à Moqua.’ De man sprong uit een hinderlaag op het drietal toe en stak naar hen met zijn kris, maar stak te vroeg. Het wapen schampte langs het lichaam van den voorbijganger, zoodat deze er met eenige kleerscheuren af kwam. De aangevallene trok fluks van leer, en stak ‘cet enragé de Faquir’ met zijn degen overhoop. Dezelfde reiziger verhaalt van een geval, waarbij een amokspeler er in slaagde niet minder dan zeventien europeesche schepelingen, die bezig waren de lading van een schip te lossen, zoodanig te verwonden, dat dertien hunner kwamen te sterven. Wat de praktijk van het *mengamok* betreft, behoorde deze snelsteker wel onder degenen, die het hoogste aantal punten behaalden.

Zulke sluipmoordenaars gaven somtijds als hun beweegreden op, dat ze zich voorbestemd geloofden om een ongeloovige van kant te maken. De raad van Indie J.M. Baljee (een gewezen Leeuwarder weesjongen), schreef aan zijne familie in Friesland iets over de risico, aan welke de blanke meester in dit opzicht van den kant zijner lijfeigenen bloot stond. ‘Ik bedoel,’ zoo liet hij zich uit, ‘den dolk van een moedwilligen slaaf, die den moord zonder gevoel verrigt, en wel met de sterkste predestinatie van zich te verontschuldigen, dat hij tot dat einde, en wel degelijk met den goddelijken wil, in de wereld gesteld is om zulk een daad te verrigten, en zich in en op dat vertrouwen zeer gerust zoude laten radbraken, zonder te blikken of te blozen.’

Deze voorbeschiktheid tot moorden hield verband met de motieven, welke de leden van de beruchte sekte der Thugs in Hindostan tot hunne geheimzinnige verworgingen dreven. Volgens het Hobson Jobson woordenboek was de oorspronkelijke beteekenis van het woord *thug* alleen die van een bedrieger of zwendelaar. Het bestaan van een genootschap van dweepers, die er hun werk van maakten het vertrouwen te winnen van reizigers in het binnenland, om hen daarna op een eenzame plaats te overvallen en te worgen, werd aan het Engelsche bestuur eerst bekend na het jaar 1799. Ongeveer een honderdtal werden toen in Bangalore opgevat, en veroordeeld. Dergelijke misdadigers werden door de Engelschen niet zelden voor den mond van het kanon gebonden, en aan flarden geschoten, ofschoon

dergelijke executies meer in oorlogstijd geschiedden. In 1836 verscheen te Calcutta een woordenlijst van de bijzondere taal, welke de Thugs onder elkaar spraken; en een paar jaren later kwamen nieuwe bijzonderheden aan het licht omtrent de duistere broederschap der Worgers door een geschrift getiteld *Memoirs of a Thug*. De sekte werd sedert uitgeroeid in Hindostan, gelijk eenmaal die der Wederdoopers in Nederland; 't meest nog onder het bestuur van lord William Bentinck. In 1831 werden er te Jubbulpore vijfentwintig tegelijk geëxecuteerd. De Engelschen redeneerden: wanneer de Thugs het worgen en plunderen tot een geloofspunt van hunne religie terugbrengen, dan wenschen wij hun geen vrije godsdienstoefening toe te staan.

Doch een Thug in Hindostan was een ander moordenaarstype dan een amoklooper op Java. Ook de methode verschilde, daar zij alleen in groepen hun werk deden. Zij geloofden zich evenzeer onder den invloed en bescherming van machtige goden als de inlanders, op welke de raad van Indië Baljee het oog had, zich het werktuig eener hoogere macht achtten. Maar zeker dreven mishandeling en verongelijking van den kant eens harden meesters den slaaf evenzeer tot amokspuwen, als de begeerte om bij den Profeet een wit voetje te krijgen. In dit licht stelde D.v. HOGENDORP in zijn Bataviaasch tooneelspel *Kraspoekol of de Slaaverny* dan ook den slaaf Ali voor, die zijne booze meesteres met een ‘gevlamde pook’ (gelijk VALENTIJN een kris met gegolfd lemmet noemt) naar de andere wereld helpt, omdat ze zijne beminde, de slavin Philida mishandelt.

De woorden ‘burger’ en ‘toean’ waren niet tot Ned.-Indië beperkt, maar ook in Britsch Indië gangbaar. Echter alleen in Ceilon, waar ‘burger’ tot de uitdrukkingen behoorde die, evenals ‘pieterselie’, nog afkomstig waren van de vroegere Hollandsche heerschappij over het eiland. Alleen de spelling was eenigszins geangliseerd; burger werd ‘burgher’, en pieterselie ‘petersilly’. Van zelf dat een Britsche nieuweling voor zulk een taalvervalsching den neus optrok en van ‘parsley’ bleef spreken, gelijk in Oud-Engeland. En een ‘toean’ op Java was een ‘Sahib’ in Hindostan, evenals men in Bengalen het begrip ‘njonja’, voor mevrouw, vertolkte door ‘mem-sahib’, nl. als verkorting van madam of ma'am-sahib. Maar in de Engelsche bezittingen, geographisch tot den O.I. Archipel behoorende, werd het woord ‘toean’, voor mijnheer, evenzeer als op Java gebezigd, zij 't ook in den vorm van ‘tuan’.

Resident daarentegen bleef dezelfde spelling behouden in 't Engelsch en in 't Nederlandsch. In Britsch Indië werden de bestuurders van

de handelsposten der Engelsche O.I. Compagnie, en gedurende een korten tijd ook de europeesche districtshoofden aldus genoemd, totdat de organisatie van het civiel bestuur onder Warren Hastings werd afgekondigd. Later werd het woord ook toegepast op de vertegenwoordigers van den gouverneur-generaal aan voorname inlandsche hoven; een gebruik tot den huidigen dag bestendigd. Gedurende de vijf jaren van hun bestuur over den O.I. Archipel (1811-1816) brachten de Engelschen dien titel op Java in zwang, ofschoon het woord daar reeds lang te voren bekend was, en slechts de beteekenis had van het latijnsche *residere*, d.i. wonen, zich ophouden, zijn zetel hebben. Doch de vroegere benaming, dagteekenende uit een tijd toen Java nog niet in residentiën verdeeld was, gold slechts de vertegenwoordigers der Indische regeering aan inlandsche hoven of op een voorname handelsplaats. Onder het bestuur van Daendels, die gaarne de Fransche vormen huldigde, welke in het vaderland onder het napoleontisch régime in zwang waren, sprak men van ‘prefekt’, en te voren onder de Bataafsche Republiek van ‘landdrost’. De beide residenten in de Vorstenlanden waren door hem zelfs tot ‘ministers’ gepromoveerd, ten einde hen tegenover den inlandschen keizer en sultan op een voetstuk te zetten.

Voor zichzelven dacht hij den titel van Excellentie uit. Hij was de eerste; te voren werd van den gouverneur-generaal slechts gesproken als van Zijn Edelheid, of Zijn HoogEdelheid. In zijne jonge jaren was hij door zijne tegenstanders wel eens voor een ‘glorieusen gek’ versleten, maar sedert was hij maarschalk van Holland geworden, en thans wijdde hij in Indië de reeks der Excellenties in. Wel is waar, Jacob Mossel was dat te voren ook geweest, maar alleen *pro forma* en tengevolge van zijne benoeming in 1754 tot generaal der infanterie in den dienst der Vereenigde Nederlanden. Destijds sprak men in de wandeling nog van den ‘generaal’, aangezien er toen in Indië geen andere generaals waren; zijne echtgenoote heette ‘mevrouw de generaalse’ en zijn huis in het Kasteel van Batavia de generaalswoning. Daendels' voorganger, A.H. Wiese, een Bremer, die als hooplooper of scheepsjongen in Indië was gekomen, had nog even vóór zijn aftreden den titel van Edelheid met dien van Excellentie verwisseld, ter zake dat Lodewijk Napoleon hem in 1806 benoemd had tot luitenant-generaal van het koninkrijk Holland. Als maarschalk stond Daendels hooger, en na Wiese was hij de eerste die het koninklijk gezag vertegenwoordigde. Hooger dan Excellentie kwam hij ook niet; de titel van onderkoning was in Indië steeds minder gebruikelijk dan die van ‘vice-roy’ in Eng. Indië.

In het jaar 1802 was door het Staatsbewind van de Bataafsche Republiek ook het officieele kostuum voor den gouverneur-generaal voorgeschreven; doch sedert Java ophield eene Fransche kolonie te zijn zou men geen landvoogd meer in dat kostuum (driekante steek, roode pantalon, staatsiedegen, enz.) de eerste plaats zien innemen bij eene officieele receptie. Of, gelijk men in de dagen van het Engelsch tusschenbestuur wel zei, bij een ‘sitting up.’

Zoo werden nl., ruim een eeuw geleden, de openbare recepties in de groote steden van Hindostan genoemd ‘A curious custom!’ riep hier een Engelsch schrijver uit; ‘was it of Dutch origin?’ In een werkje van het jaar 1810 getiteld *The East India Vademecum* las men: ‘Onder de verschillende terecht afgeschafte gebruiken mogen wij rekenen dat eene bekend als “sitting up.” Gewoonlijk geschiedde dat ten huize van eene dame van rang of fortuin, welke gedurende drie achtereenvolgende avonden haar huis openstelde voor een ieder, die voorgesteld wenschte te worden aan de dames, welke pas in het land waren gekomen.’ Het was derhalve eene gelegenheid tot kennismaking, iets minder bezwarend dan groenloopen; eene eerste aanraking tusschen baren en oudgasten, waarvoor de een of andere *society-woman* hare salons openstelde - ofschoon eigenlijke salons evenmin te vinden waren in een Engelsche *bungalow* als in een *lodji* op Java. Te Madras wilde het gebruik dat eene jonge dame, pas uit Engeland gekomen, eenige dagen na aankomst zich beschikbaar stelde ‘to sit up’ om visites te ontvangen. Dit duurde ongeveer een week, totdat zij al de dames en heeren van de plaats gezien had. Zij werd daarbij gechaperonneerd door een der heeren, gewoonlijk een der notabelen van de plaats, en moest den receptie-plooi op het gezicht hebben.

Karakteristiek Engelsch was het weer, om den oorsprong van dit deftigheidsvertoon maar het liefst aan de Hollandsche *Mynheers* toe te schrijven, als wilde men de eigen Britsche vormelijkheid daarmede verontschuldigen. De stijve ‘Nick Frog’, voorlooper van John Bull op Ceilon, te Suratte, in Malabar en Koromandel, was stellig met dat ‘opzitten’ begonnen.... En inderdaad waren die officieele recepties bij den generaal en bij de gewestelijke gouverneurs, gelijk door de oude reisbeschrijvers ons geschilderd, vaak het schouwtooneel van verveling en slaafschen vormendienst, waar kwesties van préséance de rangschikking der genoodigden beheerschten en de gezelligheid buiten de deur werd gezet. Maar niet de Brit was er voor aangewezen den Hollander in dit opzicht te signaleeren, dewijl Engelsch decorum en etikette in menig opzicht het Hollandsche nog overtrof. En ook

ten aanzien van de spraakzaamheid kwam men ginds al spoedig te weten wat ‘une conversation Anglaise’ beteekende.

Inzonderheid des avonds, wanneer in het Britsch-Indische heerenhuis de tijd naderde van ‘dress for dinner’, wanneer de Bengaalsche *boys* in smetteloos wit kostuum als beelden achter de stoelen der gasten stonden en alleen het gedruisch van de heen en weer zwiepende *punkah* door de openstaande deuren drong, kon zulk een avondmaaltijd wel eens meer op het vroegere ‘sitting up’ gelijken, dan op een ‘tiffin’ onder jongelui.

Dit woord ‘tiffin’ voor noenmaal was ook te Batavia niet onbekend, al werd het later door lunch en luncheon verdrongen. In de benedenstad bevond zich indertijd een door eene europeesche weduwe gehouden Tiffin House, waar echter niets Engelsch te vinden was behalve de naam, en waar het europeesche kantoorpersoneel zich bij Moeder Schaftop verzadigen kon. In de eerste plaats aan de bekende indische rijsttafel. De Engelschen zelve waren het niet eens over den oorsprong van dat woord ‘tiffin’. Het Hobson Jobson-woordenboek sprak de meening uit, dat het een overblijfsel was uit het gemeenzame spraakgebruik, eene *slang*-uitdrukking. Het werkwoord ‘to tiff’ werd in het oude Engeland gebruikt in den zin van een slokje nemen. Zoo las men bij een ouden dichter:

> He tiff'd his punch and went to rest.

In Britsch Indië kwam het woord betrekkelijk laat in zwang; wellicht dewijl een ‘tiffin’ niet gebruikelijk was in een tijd, toen de hoofdmaaltijd zooveel vroeger op den dag genomen werd dan tegenwoordig. Maar vóór het jaar 1811 was de uitdrukking toch reeds gebruikelijk, gelijk indische novellen dat zouden aantoonen. In een daarvan las men:

‘Lezer, ik heb zoowel als PLINIUS een oom, een oom in Oostindië.... iedereen heeft een oom in Oostindië. Hij is niet altijd oostindisch rijk, gelijk verteld wordt, maar hij is altijd oostindisch gastvrij. Ge kunt bij hem komen op ieder oogenblik tusschen 2 en 5 ure; hij zal er op aandringen dat ge bij hem het *tiffin* gebruikt. En welk een *tiffin*! Het overeenkomstige Engelsche woord is luncheon, maar welk een nietige schaduw is die europeesche maaltijd vergeleken met den overvloedigen aziatischen disch! Enz.’

Daarmee zei de schrijver niet te veel. Er was inderdaad een groot onderscheid tusschen de snede brood met koud vleesch in een Engelsch boardinghouse, en de gepeperde maaltijd in een indisch Tiffin House. Trouwens, dezelfde verhouding bestond tusschen een Hollandsch

twaalfuurtje en een *tiffin* op Java. Het woord werd waarschijnlijk overgenomen van de Engelschen tijdens die daar (in 1811) de baas speelden; maar schijnt toch het meest te Batavia in zwang te zijn geweest. Evenwel zou menige indischgast zich beter bevonden hebben bij het schrale Hollandsche noenmaal dan bij ‘its glowing Asiatic cousin’, gelijk de Britsche schrijver zich uitdrukte. Juist van wege dien overvloed. Het heete klimaat vereischte een matigheids-dieet, in navolging van den soberen inlander, terwijl voor het verslinden van het *tiffin* eens oudgasts een kasuarismaag vereischt werd; een maag welke men, gelijk het zeil van een schip, kon ‘uitreven’.

De Engelschen noemden zoo'n vogel ‘cassowary’, en 't was een slokop die nog meer verduwen kon dan een oudgast, want hij slikte zelfs lood en ijzer. De oude Duitsche reisbeschrijver J.J. SAAR gaf hem den naam van ‘cossebares’, en vertelde in zijne *Ost-Indianische Kriegsdienste* dat hij eens te samen met een konstabel aan 't kogelgieten was geweest op het bastion van een fort in 't binnenland, en terwijl zij zich verwijderd hadden om te eten kwam een kasuaris en slikte vijftig van die blauwe boonen in. Hij gaf ze echter ook terug, doch een dag later. In het oude Batavia waren de kasuarissen, meestal een geschenk van inlandsche vorsten, niet onbekend. Ze liepen zoo vrij op het binnenplein van het fort als een ooievaar op een Haagsche vischmarkt. Eene aanteekening in het *Dagh-register* van 1640 vermeldt:

‘Des achtermiddachs viel recht over 't Casteel een zwaren donderslagh, waervan door 't blixemsvuer een casuaris-vogel, lopende op 't pleyn van 't fort, 't been ontstucken geslagen wiert.’

Vermoedelijk waren deze vogels uit hun geboorteland Ceram of Nieuw Guinea aangevoerd. Doch ook Afrika stond bekend als het groote vasteland:

> Where the savage cassowary
> On the plains of Timbuctoo,
> Eats the humble missionnary,
> And his hat and hymnbook too.

S. KALFF.

Uit en over oude spraakkunsten.
(*Vervolg van blz. 50*).

In de tweede helft van de zeventiende eeuw werden er twee kleine wetenschappelik opgezette verhandelingen over spraakkunst gedrukt, die door de achttiende-eeuwse geleerden op zij geschoven zijn: de *Aanmerkingen op de Nederduitsche taale* van de theoloog PETRUS LEUPENIUS (1653) en de *Letterkonst* van de Leidse praeceptor WIGARDUS A WINSCHOOTEN (1683). Hun denkbeelden en voorstellen ten opzichte van spellinghervorming vielen reeds bij de tijdgenoten niet in de smaak, maar ook op andere punten gingen ze tegen de stroom in, en verkondigden meningen die niet in het kader van de renaissance-spraakkunst pasten. Door dit zelfstandige, kritiese standpunt zijn hun boekjes voor ons belangrijker en leerzamer dan dat van KOK.

De aanhef van LEUPENIUS' voorrede *Aan de Liefhebberen der Neederduitsche taale* zou ook een halve eeuw vroeger geschreven kunnen zijn: ‘Gelyk het niet alleen droeuvig, maar ook schandelyk is, datter soo weinig acht genoomen wordt op de suiverheid van onse Neederduitsche taale, in de welke wy gebooren en opgevoedt syn: ook by sulken, die anders doordronken syn van geleertheid, en noch dagelyksch veel olie verbranden, om de verborgentheden van vreemde taalen te doorsnuffelen, en ondertusschen lyden mogen dat haare eigene taal in de donkerheid der vergeetenheid veracht blyve liggen: soo is het niet min heuglyk, dan pryselyk, dat sommige (soo geletterde als andere) sik bemoeijen, om vaste gronden te leggen, die verstrekken mogten tot gesettede wetten voor ons selven, en genoeugsaame behulpmiddelen voor anderen, die, uit verre landen tot ons komende, geneegen zijn, om van onse taale kennis te neemen.’ Dat had ook zijn ambtgenoot AMPSING kunnen schrijven. Een naklank van de *Twespraack* horen we in deze lof van de moedertaal: Wy achtense voor een volmaakte taale, die een taal is op sik selven, er op haare eigene gronden bestaat, al hoe wel sy groote gemeenschapp heeft met andere taalen, insonderheid met de ‘Hoogduitsche, van de welke sy schynt gesprooten te syn, en waar van sy weinig verschillt dan in de uitspraak.’

Maar een nieuw geluid schijnt te klinken in deze uitspraak: ‘De oude afgesleetene woorden uit het graf op te haalen, waar niet anders dan sik selven onverstaanlyk maaken: men moet gevoelen met de geleerden, maar spreeken met het volk: De gewoonte sall ons de wett stellen; met een opgenomene gewoonte van desen of geenen in het bysonder, niet van eene Stad, of Landschapp, daar ieder iet besonders heeft, dat groote verscheidentheid veroorsaakt: maar die door den gemeenen drukk en dagelykschen ommegang opgenoomen en gebillykt is.’

Men bemerkt het hinken op twee gedachten: aan de ‘gemeene drukk’ en de ‘dagelyksche ommegang’ kon in het midden van de zeventiende eeuw niet één maatstaf ontleend worden. De tweeslachtigheid van deze *Aanmerkingen* is het onvermijdelik gevolg. Als de schrijver dus waarschuwt: ‘wy sullen somtyds buiten het gemeene karrepad moeten treeden; wij binden ons aan niemands voorbeeld, noch behelpen ons met niemands gesag’, dan moeten we geen baanbrekend werk in nieuwe richting verwachten: in wezen staat deze predikant op het oude standpunt van de taalregelaars, die de ‘vaste gronden’ met zekere willekeur zelf meenden te moeten leggen. Het eigenwijze handhaven van *sik*, een voornaamwoord uit de schrijftaal van de hervormingstijd, in het gebruik reeds lang door *sich* verdrongen, geeft daarvan reeds een voorproefje. Wel heeft LEUPENIUS - gelijk wij zullen zien - neiging om de renaissance-‘rijkdom’ in de buiging te beperken. Overigens bestaan zijn ‘nieuwigheden’ voornamelik in zijn nieuwe spelregels.

De *Aanmerkingen* zijn niet bedoeld als ‘een volmaakte letterkonst of spraakkonst’, maar bestrijken toch het gehele gebied: ze zijn verdeeld in vier afdelingen: *Van de Letteren* (blz. 9-24), *Van de Bevatselen* d.i. syllaben (blz. 24-27), *Van de Woorden* (blz. 27-74), *Van de Reedenen* (blz. 74-80). Het zwaartepunt ligt in de eerste en derde afdeling: de spelling en de buiging.

De spellingregeling van LEUPENIUS gaat uit van het gezonde beginsel dat taalaanduiding allereerst eenvoudig en prakties moet zijn. Hij breekt dus met de overbodige letters in de gebruikelike verbindingen *ck* en *gh* - de *sch* durft hij niet aan - en pleit voor *kw* in plaats van *qu*. Bovenal zoekt hij vereenvoudiging door konsekwent in open lettergrepen het dubbele teken voor de vokalen te gebruiken, dus *taafel, eesel* enz. Door het ver doorvoeren van de gelijkvormigheidsregel gaat hij ook dubbele konsonanten schrijven in *sall, wett, verschillt, haddt* enz. Zijn vereenvoudiging komt dus neer op het gebruik van meer lettertekens. Het is bekend hoe hij daardoor de

ergernis van VONDEL opwekte. In een *Noodigh Berecht over de Nederduitsche misspellinge*, geplaatst achter zijn *Lucifer*, ging de dichter hem heftig te lijf over ‘diergelycke walgende verdubbelingen van klinckletteren’, ‘om den inbreuck van deze wilde woestheid te stuiten, de Nederlandsche pennen voor d' aenstootelycke klippe dezer misspellinge te waarschuwen, en zulck een inckvlack uit onze boecken te wisschen.’ Hij beriep zich daarbij op het oordeel van VOSSIUS, die mèt hem deze misspelling ‘ongerijmd en overtollig’ achtte, in strijd met het gebruik in alle oude en nieuwe talen.

LEUPENIUS liet zich niet onbetuigd, en antwoordde op niet minder geprikkelde toon in een kort, afzonderlik gedrukt *Naaberecht*[1)], dat weinig nieuws biedt buiten de vloed van persoonlike smaad tegen de heilig-schennende Lucifer-poëet. Alleen bepleit hij opnieuw de noodzakelikheid van ‘vaste gronden’ tegenover VONDEL'S willekeur en slordigheid van spelling. VONDEL schrijft *weereld* en *Hemel*; een ander wellicht *wereld* en *Heemel*. De dubbele-vokaalspelling is dus geen nieuwigheid, maar een nieuwigheid is ‘dat mense gebruikt daarse JOOST juist niet hebben will.’ Daarmee treft hij de spijker op de kop. VONDEL'S ergernis spruit uit dezelfde bron als soortgelijke emoties bij hedendaagse letterkundigen tegen de enkele-klinkerspelling: afkeer van ongewone woordbeelden. Op zich zelf heeft de spelling van LEUPENIUS niets ‘walgends’; principieel verdient zijn konsekwentie de voorkeur boven de heersende willekeur. Verwonderlik blijft het, dat nòch LEUPENIUS, nòch VONDEL, de naam van HOOFT noemt, die immers de dubbele klinkerspelling met strenge konsekwentie had toegepast in zijn *Nederlandsche Historiën*. Bedoelde VONDEL ook hem in zijn *Noodigh Berecht*? Of achtte hij de invloed van de overleden kunstenaar, die strikt voor eigen gebruik een spelling bedacht, minder gevaarlik dan van de levende, propagandisties aangelegde predikant? Maar de geschiedenis heeft ten dele VONDEL en VOSSIUS gelijk gegeven, door op den duur de theoreties zo aannemelike dubbele-klinkerspelling op praktiese gronden te verwerpen: in het biezonder zal steeds de spelling van vreemde woorden en bastaardwoorden de mooie konsekwentie in de war sturen, tot willekeur leiden, en het aanleren bemoeieliken[2)]

1) Opgenomen in Unger's VONDEL-editie (1654-1655), blz. 269.
2) In onze dagen heeft ook VAN EEDEN, die opnieuw dezelfde ‘ontdekking’ deed, dit praktiese bezwaar over het hoofd gezien. Woorden als *meetaal, soociaal, muuziek* stuiten op onoverwinnelike afkeer. Een splitsing te maken tussen vreemd en eigen leidt tot willekeur.

LEUPENIUS is geen foneticus als zijn ambtgenoot MONTANUS. Toch is uit zijn spellingregeling - evenals uit andere dergelijke eenvoudige boekjes[1] - wel een en ander te leren. Door het invoeren van de spelling aa komt het onderscheid aan het licht tussen *a* en de gerekte *è*, die hij als *ae* blijft schrijven, en die 'gehoort wordt in het blaeten der schaapen.' Soo moet men schryven, *aerde, paerden, swaerden, waereld, paerel*, of liever *waereld, paerl, waerde, hoovaerdig*. Om te bepalen waar deze uitspraak gangbaar was, moet men bedenken dat LEUPENIUS te Leiden geboren was (1608) en daar zijn studietijd doorbracht. Daarbij zou onderzocht moeten worden of zijn ouders eveneens Leidenaars waren[2]. LEUPENIUS hoort b.v. voor g en k, f en p geen *oe*, maar een tweeklank die hij met *oeu* schrijft (genoeug, gevoeuglijk, boeuk, doeuk, roeupen, soeuken, proeuf, behoeuftig). Het is bekend dat reeds het Middeleeuwse Westvlaams voor gutturalen en labialen een klank deed horen die met *ou* geschreven werd en die waarschijnlik in de Noordeliker kuststreken ook in verschillende schakeringen bestond. Al kunnen we de klankwaarden niet meer met zekerheid vaststellen - LEUPENIUS zegt dat 'het geluid van de *e* tuschen de o en u werkelyk uytsteekt!' - opmerkelik is dat deze geboren Leidenaar in het midden van de zeventiende eeuw het verschil nog duidelik liet horen. De *uu* is bij hem gediftongeerd; anders zou hij niet zeggen dat de *ui* van *huis* ten onrechte gebruikt wordt in *huir*. Tussen het verschillend gespelde *snauwt* en het 'langere' *graauw* heeft hij waarschijnlik onderscheid gemaakt. Verder valt aan te tekenen: 'men

1) Het zou de moeite lonen al deze boekjes eens vergelijkend en krities te bestuderen, om de toenmalige klankwaarden te benaderen of te bepalen. Na het afdrukken van mijn vroegere artikels kreeg ik b.v. in handen een boekje van de Gouwenaar ABRAHAM VAN GHERWEN: *Voor-loperken, inhoudende een kort Onderricht der Letter-kunst, dat is: 't Wel-spellen des Neder-Duytschen Taals* (1624). Dr. K. KOOIMAN raadpleegde voor zijn proefschrift (blz. 126 en 129) spelboekjes van D. VAN DER WEYDEN (Utrecht 1651), VAN HELDEREN (Amsterdam 1683) en DUYKERIUS (Amsterdam 1696), maar er zijn meer dergelijke boekjes geweest. In een 'Naamlijst' achter E. ZEYDELAAR'S Nederduitsche Spraakkunst (1791) vond ik vermeld: JOHAN VAN ATTEVELD, *Oude vrij eygen letterklank, met deszelfs meer geluyd* (Utrecht 1650) *Nederduytsche letterklank*, na zijn dood uytgegeeven (Utrecht 1682), boekjes die ik in geen catalogus aantrof. Wie helpt ze opsporen?

2) ABRAHAM VAN GHERWEN geeft in het genoemde boekje een veel langere lijst van woorden met *ae*: *Aechjen, Aefjen, aek, aerden, aanvaerden, bae, blaeten* enz., en een reeks van woorden die in de vokalen verschillen als *baarden* en *baerden, ghaar* en *ghaerne, haar* en *haerd* enz.

schryft *meisgen, viertgen*, en spreekt nochtans de woorden uit *meisjen, viertjen*' (blz. 16). Elders (blz. 32) kiest hij voor het Noord-Nederlands partij door aan de erkenning van de 'verkleeninge door *ken*' toe te voegen: 'Maar om de soetvloeijentheid is meer in gebruik *jen* of *tjen*.'

In de taalkunde steekt LEUPENIUS niet uit boven het dilettantisme van zijn tijd: hij leidt *baaren* af van het Hebreeuwse *bara, kracht* van het Griekse *kratos*. In de grammatika is hij volstrekt niet afkerig van kunstmatige onderscheidingen, deels van zijn voorgangers overgenomen, deels zelf uitgedacht. *Dees* verklaart hij mannelik tegenover het vrouwelike *deese*; evenzo *selfde* naast *zelf* (blz. 47); *mynes* maakt hij tot genitief van *myn*, omdat *myns* al dienst doet als genitief van *ik*. Naast het bezittelike *haar* staan de persoonlike vnw. *heurs* (Gen. Sing.) en *heurer* (Gen. Plur.). Naast het lidw. *een - eens*, vr. *een - eener* staan de telwoorden *een - eenes*, vr. *eene, eener*. Kunstmatig is de Gen. een*er* geleerd*er* vrouw*e*, naast: een*e* geleerd*e* vrou*w* Gij *bent* wordt enkelvoud tegenover het meerv. gij *sijt*. De vervoeging gy leer*e*t en hy leer*e*t worden normaal geacht, al wordt de *e* 'veeltijds uitgelaaten'. Zelfs worden, evenals bij VAN HEULE, schriftonderschéidingen voor taalverschillen aangezien, niet alleen bij *uw* (bez. vnw.) naast *u* (pers. vnw.) - dat begon al tot de 'gemeene drukk' te behoren - maar ook *ons* (pers. vnw.) naast *onf* (bez. vnw.) en ik hebb geleer*t*, naast: geleer*d*. Over de invoering van *sik* is reeds gesproken. Opmerkelik is de verdediging: dit woord 'moet met een k geschreeven worden omdat wy het van de Hoogduitsche taale ontleenen, met de selve versachtinge als wy van *ik* gezeidt hebben'.[1)]

Er is evenwel één belangrijk punt waar LEUPENIUS het 'gemeene karrepad' verlaat: hij begaat een grote ketterij door de gangbare casusleer te ondermijnen! Het Latijn heeft wel 'ses gevallen', maar 'of wy wel de beteekenissen hebben van die gevallen / soo hebben wy nochtans niet soo veele veranderingen of wy konnen het met de helft wel afsien: want de noemer en de roeper syn elkanderen gelyk / soo isser ook geen onderscheid tusschen den *geever, aanklaager* en *afneemer*, ten aansien van uitgang / al hoe wel daar onderscheid is van beteekenisse' (blz. 43). Er zijn dus drie 'veranderingen':

Mnl.: De mann, des manns, der manne.
Vr.: De vrouw, des vrouws, der vrouwe.
Geenderlei: Het kind, des kinds, den kinde.

1) Het voornw. *du* vindt geen genade in zijn ogen: het is te 'hard' en 'een eigen Hoogduitsch woord', bovendien 'ook bij den Hoogduitschen selfs meest verachtelyk gebruikt' (blz. 69).

Meerv.: De manns, der mannen, den mannen.

Wanneer dus de Nominatiefs-*n* in Den Kooning, den Propheet, den Apostel aan ‘quaade gewoonte’ toegeschreven wordt (blz. 54), is daarmee ook de Accusatiefs-*n* verworpen. Voor het lidwoord geldt daarom in alle geslachten Nom. en Acc. *een* en *de*. Bij de persoonlike voornaamwoorden wordt de Acc. gelijk aan de Datief, dus b.v. in beide gevallen *hun*.

Hiermee deed LEUPENIUS een stap in de richting van de gesproken taal, die in deze periode alleen reeds voldoende geweest zou zijn om hem onbevoegd te verklaren. Voor ons is dat het bewijs dat in het midden van de zeventiende eeuw de Leer er nog niet in geslaagd was aan de onbevangen waarneming het zwijgen op te leggen.[1)]

(*Wordt vervolgd.*)

C.G.N. DE VOOYS.

IJslangs honkje.

In PRINSEN: *Gerbr. Adr. Bredero*, blz. 52, wordt aangehaald:

> Nou kijckt hij deur de hayrtjes trots,
> Recht as een IJs-langs honckje.

Indien men niet wist, wanneer dit gedichtje geschreven werd, zou men het in elk geval na 1600 moeten plaatsen, daar toen pas de walvisvangst begon, die ons met IJslandse honden deed kennis maken. Over het onderwerp: de komst dier honden, de verspreiders der Echinococcus-ziekte, schreef indertijd de heer A.B. VAN DEINSE in de *N.R. Ct.* De hond was dus *ook* in A'dam te zien!

Merkwaardig is verder, hoe men uit die regels leert, dat de Amsterdammer zich met alles wat vreemd was omgaf, een gevolg van zijn voorspoed, en aan BREDERO niets ontging van het modieuse, zoals het houden van zulk een hond.

Een kenner van oude prenten en schilderijen zal wellicht ons kunnen zeggen, of hij ergens een afbeelding van een IJslandse hond vond.

J.M. VAN DER HOOGT.

1) Radikaal is LEUPENIUS nog niet in zijn concessies aan de gesproken taal. Men zegt: sy hebbenme, soo seggenwe. ‘Wij laaten toe datmen om de soetvloeijentheid soo spreeke: maar de letteren ten vollen uitschryve / sy hebben my, soo seggen wy’ (blz. 49). Daarentegen geldt *se* als vr. en meerv. in alle geslachten (blz. 51). De slot-*n* mag niet ontbreken, gelijk bij de Hollanders. Het is een ‘quaade gewoonte *in het spreken en schrijven* de *n* naa te laaten: wy leere’ (blz. 59).

Aankondigingen en mededelingen.

Woordgeografie van de beschaafde-omgangstaal.

In deze rubriek willen we de aandacht van onze lezers vestigen op een werk van PAUL KRETSCHMER, dat in 1918 verscheen met de titel *Wortgeographie der hochdeutschen Umgangsprache* (Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht). Als speciaal-Hoogduitse taalstudie valt het buiten ons kader, maar om de beginselen en de methode is het ook voor ons van belang, als prikkel ter navolging. Terwijl de dialektgeografie in de laatste jaren ook hier te lande beoefend wordt - men denke aan de studies van VAN GINNEKEN, SCHRIJNEN en KLOEKE - moet met de studie van de schakeringen in het woordgebruik van de beschaafde-omgangstaal nog een eerste begin gemaakt worden. De leerzame *Inleiding* van dit boek kan daarbij als oriëntering dienen: mogen de volgende hoofdtrekken tot eigen lektuur en overweging uitlokken.

PAUL KRETSCHMER woonde achtereenvolgens te Berlijn, Marburg en Wenen. Getroffen door het zeer afwijkend woordgebruik in beschaafde kringen, begon hij materiaal te verzamelen, dat systematies aangevuld werd door uitgebreide vragenlijsten (met 350 nummers) rond te zenden naar alle streken waar beschaafd Duits gesproken wordt. Tussen 1909 en 1915 kwam het materiaal binnen, waarvan de herkomst, met de namen van de ondervraagden, nauwkeurig aangetekend werd. De uitkomsten werden in een reeks korte of lange artikels alfabeties verwerkt. De schrijver was zich bewust dat hij op die wijze een eerste proeve leverde, voor veel aanvulling en verbetering vatbaar.

Een belangrijk verschil met de dialekt-geografie is allereerst, dat het terrein van onderzoek minder samenhangend is. Het Algemeen Beschaafd huist in de grote steden en verbreidt zich op eigenaardige wijze door verkeer, handel en verhuizingen. Elk woord kan daardoor zijn eigen geschiedenis hebben. Buiten het onderzoek vallen de woorden die niet Hoogduits, en dus niet ‘beschaafd’ zijn. Terecht zegt de schrijver dat eigenlik aan zijn onderzoek vooraf had moeten gaan een woordgeografie van de Duitse dialekten, als belangrijk, bijna onmisbaar hulpmiddel.

In de omgangstaal zijn plaatselike schakeringen van klank en accent - denk bij ons aan rookvléés en róókvlees, schóórsteenmantel en schoorsteenmántel. - in de flektie en in de syntaxis, maar die zijn alle onbeduidend in vergelijking met het afwijkend woordgebruik. Door eenzijdige belangstelling voor 'Schriftsprache' of 'Volksmundart' heeft men de 'mündliche Gemeinsprache' te vaak verwaarloosd. Men hield die voor 'gesprochene Schriftsprache, allenfals beeinfluszt durch die Mundarten.' In werkelikheid leidt deze taal een eigen leven, niet alleen ontvàngende, maar ook gèvende. De studie er van is tevens een belangrijk stuk kultuurgeschiedenis.

De 'Umgangsprache', zegt KRETSCHMER, 'stuft sich nach der Situation ab.' Hij onderscheidt drie trappen: 1°. de *Vortragsprache* of *Öffentlichkeitsprache*: 'ihre Ausdrucksweise nähert sich der Schriftsprache an bis zur völligen Deckung'; 2°. de *Verkehrssprache*; 3°. de *familiäre Sprache*: 'sie nähert sich häufig der Mundart mehr oder weniger stark an und kann schlieszlich ganz mit ihr zusammenfallen.' Door de erkenning van deze vervloeiing der grenzen breekt dus de schrijver met de doctrinaire onderscheiding van schrijf- en spreektaal, maar voor zijn onderzoek moet hij het begrip omgangstaal beperken tot 'die im gesellschaftlichen Verkehr gesprochene Sprache'. De verhouding van die middengroep tot wat links en rechts er van staat moet plaatselik nauwkeurig nagegaan worden. De schrijver wijst dus op de invloedsfeer van de Hoogduitse omgangstaal o.a. in Zwaben, Zwitserland, Elsasz, Luxemburg. In ons land is dat verschillend voor Friesland, voor de Saksiese provincies, voor Brabant en Limburg, terwijl vooral voor de Zuid-Nederlandse gewesten een nauwkeurige studie even leerzaam als nuttig zou zijn. Daarbij is rekening te houden met het verschil dat veroorzaakt wordt door het niet behoren tot één staatsverband. Het spreekt vanzelf dat telkens de dialektgeografie binnen de kring van het onderzoek getrokken moet worden, 'wie dies für eine historische Auffassung der wortgeografischen Verhältnisse nötig ist' (blz. 15).

Wat zijn nu de kenmerken dat een woord tot de beschaafdeomgangstaal behoort? In de eerste plaats dat het werkelik gezègd wordt: schriftelike bronnen zijn dus steeds krities te raadplegen. In de tweede plaats dat de ontwikkelden er zich van bedienen, ook in niet-familiaar gebruik, of nog liever: dat het voor hun het *enig* gebruikelike woord is. De zogenaamde 'Heimatromane', mits voorzichtig geraadpleegd, kunnen bij het onderzoek uitstekende diensten bewijzen. Bewijskracht voor het beschaafd-zijn hebben ook 'der amtliche Sprachgebrauch' en 'die Vorschriften der Schule.'

Bij de begrenzing van zijn stof wijst de schrijver er op, dat bij vergelijkende woordgeografie allerlei buitengesloten moet worden, dat in een Idioticon onmisbaar is. Er zijn woorden die uiteraard tot een deel van het gebied beperkt zijn, b.v. alle uitdrukkingen die op zeevaart of zeevisserij betrekking hebben, sommige woorden voor spijzen en dranken enz. Soms ontbreekt de zaak niet, maar wel de geheel overeenkomstige term. Volkomen gelijkwaardige termen zijn moeielik aan te wijzen bij *Gefühlswörter*, d.w.z. 'Ausdrücke bei denen der die Vorstellung begleitende Gefühlston eine besonders grosze Rolle spielt', b.v. scheld- en spotnamen. Voor een groot deel behoren zulke woorden tot het 'slang'. Ook partikels en zinswendingen zijn moeielik als gelijkwaardig te vergelijken. Dat geldt ook voor 'örtlich ganz beschränkten Idiotismen'. Om een andere reden moeten de techniese termen afzonderlik beschouwd worden: die kunnen niet tot de algemene omgangstaal gerekend worden en hebben in vakkringen een eigenaardige verspreiding o.a. door de vaklitteratuur. Zulke groeptalen moeten op grond van vakkennis monografies behandeld worden. Dier- en plantennamen behoren voor een klein deel tot de omgangstaal; grotendeels zijn het 'zoologisch-botanische Fachausdrücke.' Ten slotte heeft de kanselarijtaal als beroepstaal een eigen karakter, en moet ook de kindertaal als 'Sondersprache' gelden.

In het hoofdstukje over de verzameling en verwerking van het materiaal is de groepering van de onderzochte woorden belangrijk, omdat hier een kader aangegeven is, dat bij een soortgelijk onderzoek in een andere taal goede diensten zal kunnen bewijzen. Nadrukkelik wordt nog eens gewezen op sommige moeielikheden bij de beantwoording der vragen. Als de berichtgever weifelt, zal veelal de oorzaak zijn dat 'der Sprachgebrauch selbst schwankt', doordat de grens tussen meer en minder beschaafd onzeker is, of dat de ene term op het punt is door de andere verdrongen te worden. Onzekerheid heerst ook wanneer de bedoelde zaken wel bekend, maar vrij zeldzaam zijn. Met aardige voorbeelden wordt dit alles toegelicht.

Een slothoofdstukje van de inleiding geeft 'historisches zur neuhochdeutschen Wortgeographie.' Dat reeds in de achttiende eeuw de Oostenrijker POPOWITSCH op dit gebied baanbrekend werk verricht heeft, is voor ons Nederlanders minder interessant dan dat het werk van een Nederlander hier met ere genoemd wordt, nl. de *Nomenclator* van HADRIANUS JUNIUS, die voor het midden van de 16de eeuw tal van Hoogduitse omgangswoorden opgetekend heeft. Zijn werk is met saksiese woorden aangevuld in de bewerking van de Saksiese rector

Adam Sieber (1571)[1], door anderen met Beierse en Nederrijnse woorden. Voor een histories onderzoek op Nederlands gebied zal het woordeboek van KILIAEN met zijn aanduidingen van plaatselik gebruik steeds een kostbaar, hoewel voorzichtig te gebruiken, bron blijven. De opmerkingen die KRETSCHMER maakt over de ontwikkeling van de beschaafde omgangstaal in Duitsland zijn niet tot een volledige studie uitgegroeid, maar zijn voldoende om aan te tonen hoe belangrijk dit onderwerp is, en hoe nauw het met de gehele kultuurgeschiedenis samenhangt. In elk land gaat die ontwikkeling eigen wegen: in Frankrijk en Engeland met centraliserende neigingen en één hoofdstad van overwegend gewicht is minder verscheidenheid dan in Duitsland, dat zulk een machtig centrum mist, temeer als men ook let op de Duits-sprekende streken van andere nationaliteit. Terecht waarschuwt KRETSCHMER er voor, dat men de afwijkende woorden niet uitsluitend moet aanzien als sporen van oude dialektiese invloed: ook in de jongste tijd komt nieuwe verscheidenheid voor den dag. Strenge normalisering, die zelfs bij de regeling van de uitspraak in Duitsland onmogelik bleek, zal op het gebied van het woordgebruik nog minder te bereiken zijn, al acht de schrijver het om praktiese redenen gewenst, in die richting te sturen. Daar staat tegenover dat de verscheidenheid de litteratuurtaal in de gelegenheid stelt om ‘gewisse begriffliche und stilistische Nuancen auszudrücken’.

Na deze beknopte samenvatting van de inleiding zullen we het werk zelf onbeoordeeld laten. Hoofdzaak was, op de wenselikheid van een dergelijk Nederlands onderzoek te wijzen. Reeds het voorlopig bijeenbrengen van betrouwbaar materiaal kan van belang zijn. Maar de onderzoeker moet er op verdacht zijn, dat ook hier de onmisbare dialektgeografiese grondslag niet verwaarloosd mag worden en dat het niet alleen aankomt op het verzamelen van woorden, maar ook op het histories en sociologies verklaren van de verschijnselen. Bij een dergelijk onderzoek zouden Noord- en Zuid-Nederlanders dienen samen te werken.

C.D.V.

1) Zie de Freiburgse dissertatie van F. LUDIN; *Adam Siebers Bearbeitung des Nomenclator H. Junii* (Karlruhe 1918).

Boekbeoordelingen.

A.C. Bouman. Bijdrage tot de syntaxis der ‘dat’-zinnen in het Germaansch. Electrische drukkerij L.E. Bosch en Zoon, Utrecht 1918. (Utrechts proefschrift.)

Zoals de schrijver in zijn inleiding zegt, worden in deze studie de *dat*-zinnen van het Middelnederlands in hun volle omvang onderzocht; vooraf echter gaat een kritiese beschouwing van wat verschillende geleerden over de soortgelijke zinnen, voornamelik in het Goties en Oudsaksies, hebben beweerd. In het volgende geven we enige opmerkingen over schrijvers resultaten betreffende het Middelnederlands; van zijn konklusies aangaande de oudgermaanse stippen we slechts enkele punten aan. Het eigenlik zinverbindend woord in het Goties was *ei*; het woord *thatei* werd nog in zijn bestanddelen gevoeld. De parallel met Westgermaans *that* gaat daarom niet op, omdat *ei*, eigenlik een locativus singularis van het pronomen demonstrativum, oorspronkelik steeds tot de nazin zal hebben behoord en terugwees naar de hoofdzin, terwijl *that*, eigenlik de accusativus singularis van (een ander) pronomen demonstrativum, oorspronkelik in de hoofdzin moet hebben gestaan en gevolgd werd door een paratakties aansluitende nazin, die als een bijstelling van dit *that* is te beschouwen. Dat de bijzin bij ons de geïnverteerde woordoorde vertoont, is als een soort differentiëring te verklaren: de woordorde van de bijzin, zoals wij die kennen, was oorspronkelik ook voor de hoofdzin mogelik. Een ander belangrijk punt is, dat het van den beginne aan niet nodig is geweest om de psychologies ondergeschikte, in parataktiese vorm aan de hoofdzin aansluitende zin, door het pron. dem. voorlopig aan te duiden; dat dus de ondergeschikte zinnen zonder voegwoord even oud of ouder zijn als die met voegwoord, terwijl overeenstemmend hiermee moet worden aangenomen dat zinnen met *that... that* (nl. aanwijzend *that* in de hoofdzin, gevolgd door het voegwoord *that*) jonger zijn dan zinnen met het voegwoord alleen. In dit *that... that* hebben we dan gedeeltelik wèl een parallel met. got. *thatei*.

Tevens is in het oog te houden dat de Westgermaanse konjunktief (niet de gotiese optatief) de aanwijzer van afhankelikheid is. Of dit

systeem ouder is dan de aanwijzing door *that*, is niet na te gaan; in het Westgermaans hebben beide gelijke rechten.

Wat het Middelnederlands betreft, behandelt de schrijver achtereenvolgens de zgn. substantiefzinnen (die het leeuwendeel hebben), de konjunktie als index van de afhankelike zin, zinnen met *dat* die tot nadere bepaling dienen van een begrip in de hoofdzin, aanduiding door de *dat*-zin van allerlei betrekkingen tot de voorzin, en verschillende merkwaardige konstrukties die in het voorafgaande niet ter sprake waren gekomen.

Door de specialisering van zijn onderzoek is hij er meermalen in geslaagd een welkome aanvulling, c q verbetering te geven op het Mnl. Wdb., het Ndl. Wdb. en op STOETT'S Syntaxis.

Opzettelik wordt bij de substantief-zinnen o.a. de oratio obliqua behandeld. De verschillende middelen waarover onze taal hierbij beschikt: het voegwoord, de consecutio temporum, de persoonsverschuiving, de konjunktief, de inversie, kunnen gezamenlik voorkomen en doen dat ook in den regel in het Middelnederlands, maar de jongere taal schijnt met het gebruik van die middelen steeds zuiniger te worden, zodat er in een Engelse zin *I say I will go* geen enkele uiterlike aanwijzing van de oratio obliqua meer over is; geen enkele uiterlike, en toch zal men hier de hypotaxis voelen, waarom schrijver in zulke gevallen van een psychologiese oratio obliqua spreekt. M.i. had hij hier gerust ook het Nieuwnederlands kunnen noemen: een zin *Ik zeg ik kom* staat onder omstandigheden met het gegeven Engelsche voorbeeld gelijk. Toch zou men het ontbreken van pauze, die wel aanwezig is in een uiting als oratio recta bedoeld (*Ik zeg: 'Ik kom'*) als een, zij het negatief, middel om de oratio obliqua aan te duiden kunnen beschouwen. Trouwens schrijver maakt een soortgelijke opmerking op blz. 64 waar hij zegt: 'Uit een logisch (of bedoelt hij psychologies?) oogpunt is dus een oratio obliqua denkbaar, die zich over een hoofdstuk van een boek uitstrekt, dat begint met de woorden: "Toen vertelde hij", mits de lezer zich steeds voor oogen houdt dat het werkelijk de woorden van een aangehaald spreker zijn.' Overigens zouden wij wel zijn gebaat als hij een scherpere difinitie had gegeven van wat men, of altans van wat hij onder oratio obliqua verstaat. Belangrijk is echter dit hoofdstuk, trouwens de hele studie, door de nauwkeurige beschouwing waaraan tal van plaatsen uit Middelnederlandse auteurs worden onderworpen, en door de rangschikking waardoor schrijver ons vergelijkenderwijze tot het inzicht in de konstruktie van zeer samengestelde zinnen brengt.

Onder de plaatsen die hij onderzoekt trekken vooral de aandacht

de zinnen met *neware... dat* en *maar* (waarbij de mogelikheid van nog een ander ontstaan van ons voegwoord, nl. uit *meer*, wordt geopperd), het ontstaan van *dan* = maar en de behandeling van *dat*-zinnen, voorafgegaan door een zinsdeel dat de nadruk vereist. (Hierbij had kunnen gewezen worden op het voortbestaan van de bedoelde konstruktie en uitroepende zinnen als *Een weer dat het was! Lopen dat hij deed*!)

Enige opmerkingen, al lezende gemaakt, mogen hier nog een plaats vinden.

Bij de bespreking van de vorm van *dat* had gememoreerd kunnen worden dat het aanwijzend voornaamwoord ook *datte* kan luiden, maar dat die vorm (voor zover ik zie) aan het voegwoord niet eigen is, zeker een gevolg van minder nadruk. - In de schrijfwijze van BREDERO *da ge* naast *dagge* en dgl., vergeleken met die van DE BO *dagge* enz., zie ik een, alleen voor het schrift geldende, rationalistiese oplossing van de sandhi, dus niet een bewijs van de historiese wording van dit verschijnsel: alleen het voorkomen van de uitspraak *dagge* kon BREDERO brengen tot het ontleden in *da ge*. - Niet duidelik is mij geworden, wat de schrijver met inversie bedoelt. Op blz. 63 zegt hij: 'Wat men eigenlijk onder inversie te verstaan heeft is, voor zoover ik weet, nooit voldoende onderzocht.' Maar hij had voor zijn doel moeten definiëren. Op blz. 46 en ook op blz. 63 noemt hij inversie onze afhankelike woordschikking, dus een volgorde onderwerp - verschillende zinsdelen - persoonsvorm. Maar op blz. 133 wordt er mee bedoeld de woordschikking van een meedelende zin die met een ander zinsdeel dan het onderwerp begint, waardoor het onderwerp na de persoonsvorm komt. - De konklusie dat we het voegwoord *dat* in een middelnederlandse konstruktie als *In die zantzee dat si versmoorden* als index van een afhankelike periode moeten beschouwen o m d a t wij zouden zeggen *In de zandzee versmoorden zij* gaat, ook afgezien van het bovenstaande, m.i. niet op. - Een konstruktie *Ik bleef thuis om ik was niet lekker*, door schrijver uit sommige streken van Gelderland gememoreerd, is mij ook uit Zuidhollandse omgeving bekend. Daarnaast in kindertaal: *Ik neem de stoel om ik er bij wil klimmen* met afhankelike woordschikking, wat contaminatie zal zijn. - Op blz. 133 lijkt de bekende plaats uit MAERLANT'S V Vrouden *Salige ogen dat gi saget* ten onrechte geciteerd. We hebben hier toch een uitroep, te vergelijken met de op blz. 152 aangehaalde, als *Acharme dat ic ie was geboren*. En is *dat* in zulke uitroepen niet causaal? In ieder geval staat *salige ogen* enz. niet op één lijn met *Om hout dat si ginghen*, waar de op de voorgrond ge-

plaatste woorden logies een zinsdeel zijn van de volgende *dat*-zin. - Waarom VERDAM'S vergelijking, op blz. 113 aangehaald, ‘geheel mank gaat’, had wel nader mogen worden toegelicht. Evenzo dat men ‘geen wegvallen van een zinsdeel als b.v. *ic hoop*’ behoeft aan te nemen (blz. 152); in verband hiermee zouden we gaarne schrijvers mening over de ellips duideliker hebben vernomen (blz. 155 vlg.).

Als eindoordeel kan men niet anders konstateren dan dat Dr. BOUMAN in zijn proefschrift een degelik werk heeft gegeven dat een ferme bijdrage levert voor de geschiedenis van onze syntaxis.

D.C. TINBERGEN.

Uit de tijdschriften. (Maart-April.)

De Gids. Maart.

In een beknopt artikel spreekt GABRIELLE VAN LOENEN over de romanschrijver *J. van Oudshoorn*, naar aanleiding van zijn laatste werk, *Zondag*. - J.C. BLOEM beoordeelt de prozabundel *Sint Veit en andere vertellingen* van AART VAN DER LEEUW, *Fantomen* van FRANÇOIS PAUWELS en *Het groote avontuur* van J.J. DE STOPPELAAR.

April.

L. KNAPPERT beoordeelt de studie van S.I. VON WOLZOGEN KÜHR over *De Nederlandsche Vrouw in de tweede helft der achttiende eeuw*.

De Nieuwe Gids. Maart.

S. KALFF gaat de verhouding na van de broeders *Jan en Eduard Douwes Dekker*. - JOH. REDDINGIUS beoordeelt het oorlogswerk van de Vlaming DAAN BOENS: *Menschen in de grachten* en de vierde dichtbundel van de Limburger MATTHIAS KEMP: *De vreemde vogel*.

April.

W. KLOOS huldigt ARY PRINS op zijn zestigste verjaardag. - J.B. SCHEPERS beoordeelt PRINSEN'S studie over *Bredero* en prijst de dichtbundel *Jonge Kracht*, eersteling van de Afrikaner A.D. KEET.

Groot-Nederland. Maart.

J. SAKS besluit zijn studie over *Multatuli en zijn Vorstenschool*, waarin hij de ontwikkeling van MULTATULI'S persoonlikheid tracht te verklaren uit zijn maatschappelik milieu, de klein-burgerlike Amsterdamse omgeving. ‘Bij hem ontwikkelde zich het anti-burgerlike sentiment tot antinationaal sentiment.’ - ‘Zijn

buitenhuiselijke opvoeding vernietigt nog wel niet, maar ondermijnt en weekt los het hechtste wat gewone menschen met hun klasse- of standgenooten pleegt te verbinden.' - 'De burgerij geringschatten beteekent voor hem niet alleen een voorkeur koesteren voor sommige groote karaktertrekken die haar gemeenlijk vreemd zijn: edelmoedigheid, ridderlijkheid, groothartigheid, fierheid, zelfopoffering; maar tevens neerzien op de kleine deugden die haar gewoonlijk kenmerken: stiptheid, ordelijkheid, regelmaat, arbeidzaamheid.' In het laatste deel legt de schr. er de nadruk op, dat de echte romantiese trekken in MULTATULI meer berusten op gelijkenis dan op navolging van oudere buitenlandse geestverwanten: 'Als navolger kon hij slechts romanticus zijn voorzoover hij oorspronkelijk was als individualist; en als romanticus was hij te grooter naarmate zijn individualisme hem verhinderde na te volgen en noopte oorspronkelijk te zijn. "Op niets te lijken", zooals uit kracht van dit individualisme weldra zijn ideaal zou zijn, was de beste voorwaarde om het meest te gelijken op de besten onder hen.'

April.

J.L. WALCH geeft als voorproefje uit een studie over *Het Burgerlijk Drama in Nederland* een inleidend hoofdstuk, waarin de geschiedenis samengevat wordt van de burgerlik-dramatiese litteratuur, voordat dit genre ons land bereikt.

Onze Eeuw. Maart.

Onder de *Nieuwe Boeken*, die A.C.S. DE KOE in deze aflevering bespreekt, behoren de laatste werken van FELIX TIMMERMANS en van KAREL VAN DE WOESTIJNE.

Elseviers Maandschrift. April.

H. ROBBERS beoordeelt twee romanschrijfsters, JO DE WIT (*De Branding*) en ELISABETH ZERNIKE (*Het Schamele Deel*). - JO DE WIT beoordeelt ARTHUR VAN SCHENDEL's *Pandorra*.

Vragen van den dag. Maart.

S. KALF schrijft over *Multatuli en zijn uitgever*, nl. RUDOLF CHARLES D'ABLAING VAN GIESENBURG, wiens briefwisseling met MULTATULI vroeger reeds gepubliceerd is.

Oud-Holland. Maart.

J.A.F. ORBAAN publiceert een lezing: *Rome zooals Hooft het zag*, een brede illustratie van de schamele gegevens die HOOFT'S *Reisheuchenis* ons biedt.

De Beiaard. Maart.

G. BROM wijdt de rubriek *Kroniek en Kritiek* aan MULTATULI. In een opmerkelik betoog neemt hij de kunstenaar

in bescherming tegen de onvoorwaardelike veroordeling van Katholieke zijde. ‘Door zijn rijke persoon worden we altijd weer geboeid.’ ‘Laat zijn wereldbeschouwing *niets* heten, hij blijft toch *iemand*.’ ‘MULTATULI zit ieder van ons in 't bloed; (hem) wegdenken uit de ontwikkeling van onze letterkunde is onmogelik.’

April.

In een artikel *Vondel en Rembrandt* protesteert B.H. MOLKENBOER met verontwaardiging tegen de neiging ‘om REMBRANDT te vergrooten ten koste van VONDEL.’ SCHMIDT-DEGENER deed dit in een *Gids*-artikel, maar erger vindt hij het, dat de Katholiek LEO VAN PUYVELDE onlangs in een Academie-rede dit voorbeeld volgde. In een uitvoerige polemiek bestrijdt hij vervolgens SCHMIDT-DEGENER als ‘VONDELvijand’ en ‘papehater van 't liberale type.’ Voor VONDEL'S roem is hij niet bevreesd: ‘Hollands Apollo heeft het gejoedel van wel andere boschbacchanten overleefd!’ - In de *Letterkundige Kroniek* monstert MOLKENBOER de Noord-Nederlandse katholieke belletrie van de laatste maanden, die hij lager schat dan de Zuid-Nederlandse. Hij bespreekt LIZE BÜHRS (*De Sterkste Kracht*), P. VAN DER MEER VAN WALCHEREN (*Van het Verborgene Leven*), A. JURRIAAN ZOETMULDER (*Het Lokkende Leven*) en MARIE KOENEN (*De Andere*).

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Maart.

H. PADBERG S.J. geeft het laatste gedeelte van zijn *Multatuli*studie, handelende over *De Literator*. Op deze studie, die intussen in boekvorm verschenen is, komen we terug in de rubriek boekbeoordeling.

Vragen des tijds. Maart.

In een artikel *Uit de briefwisseling van Constantijn Huygens* vestigt G. KALFF de aandacht op de bekende zesdelige uitgave van WORP, een werk ‘dat aan hooge eischen ten opzichte van methode en bewerking voldoet.’ De schrijver houdt zich niet zozeer bezig met de brieven die ‘meetellen onder de voortbrengselen der epistolaire kunst’ - grotendeels reeds vroeger uitgegeven - als met de epistels waaruit iets te leren valt omtrent HUYGENS en zijn kring, en met de vertrouwelike brieven o.a. van de drie dames HUYGENS. Enkele aantrekkelike proeven daarvan besluiten het opstel.

Nederland. Maart-April.

J.B. MEERKERK behandelt in een uitvoerig opstel *Potgieter als kritikus*, waarbij POTGIETER'S leven en zijn verzen telkens als achtergrond dienen. Een *studieman* was hij - met veel en teer gevoel; alléén gevoelsmens was hij niet. Op zijn

gemoed, zegt hij, ‘kan niet iets indruk maken, wat zijn verstand als onwaar heeft leren kennen.’ Als karakteristiek wordt o a. uitvoerig de kritiek op ALBERTINE KEHRER ontleed. ‘Men ziet het: objektiviteit, alzijdigheid, medeleven met het volk, levensvolheid in zichzelf met een taak als levensdoel voor zich als voor zijn volk - dat is het minimum. De Hemel zij dan de beloning, nooit het doel. - Een mens die niet vóór alles mens is, een vrouw niet vóór alles vrouw, - een Hollander die niet Hollander is - een 19de-eeuwer zonder van zijn eeuw te zijn - ze kunnen POTGIETER niet bekoren, ook al rijmen ze nu en dan niet onaardig, - ook al zijn twee dominees-dichter haar paranimfen.’ Aan het slot oordeelt hij dat ‘POTGIETER'S licht zal schijnen in de verre toekomst, als er van zijn tijdgenoten zelfs geen glimp meer nastraalt.’ Dan zal men in hem ‘de ideale poorter der 19de eeuw zien’; ‘in zijn kritiek tevens het trouwste beeld van zijn eigen onvermoeid streven naar beter en hoger; wat hij anderen voorhoudt, eiste hij van zichzelf onverbiddelik.’

De Tijdspiegel. Maart.

Een artikel van S. KALFF behandelt de verhouding van *Multatuli en Busken Huet*.

Museum. April.

W.H. STAVERMAN beoordeelt de *Bloemlezing uit Potgieter*, samengesteld door J.B. SCHEPERS.

Neophilogus. Afl. 3.

J. VAN WAGENINGEN onderzoekt de geschiedenis van samenstellingen als *ex-minister, ex-keizer*. Ze blijken afkomstig uit het milieu van Latijnse beamten en soldaten en gingen in het vulgair-Latijn over. Het oud-Frans kent ze niet, maar in de tijd van de Franse revolutie werden er talrijke gevormd. Zowel het Engels als het Nederlands vormden deze samenstellingen naar Frans model.

Tijdschrift voor taal en letteren. Febr.-April.

P. AURELIUS behandelt *'n Paar Volksliedjes*. - L.C. MICHELS bespreekt in een artikel *Europese talen* uitvoerig het werk van MEILLET: *Les langues dans l'Europe nouvelle*. - GERL. ROYEN vervolgt zijn studie over *Kontaminatie*, opnieuw gesteund door overvloedig materiaal. Dit gedeelte gaat over het *Begrips- en Klankkontakt*, gesplitst in drie gedeelten: klank en begrip, louter klank en etymologische verwanten. - J.J. KLEIJNTJENS en H.H. KNIPPENBERG publiceren nog een Middelnederlands sermoen uit *Een handschrift van* 1485. - Onder de *Boekbespreking* prijst. B. WEERENBECK het proefschrift van K.J. RIEMENS; minder ingenomen toont zich TH. HORSTEN met de *Stijl-*

studie en Stijloefening van ACKET: hij vindt het ‘een fris boek, een enorme verbetering bij de saaie, duffe APELDOORNS en STELLWAGENS’, maar ‘het is niet modern genoeg’: de leerling ‘zal voelen dat veel vragen die bij hem opkomen, onaangeroerd zijn gelaten.’

Den Gulden Winckel. Maart.

MARIE SCHMITZ bespreekt de *Marginalia* van DIRK COSTER; EGB. V.D. MANDELE de roman *Tweede Vrouw* van DOROTHEE BUIJS.

April.

F. SMIT KLEINE prijst de kunst in verzen van MARIE KOENEN. - H.C. MULLER toont zich weinig ingenomen met de bloemlezingen en studies van MEERKERK en Dr. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA-ELIAS over Multatuli, verschenen bij gelegenheid van de *Multatuli-herdenking*. - JEANNE VEEN beoordeelt zeer gunstig '*t Pastorken van Schaerdycke*, spel van personagiën, door MAURITS SABBE. - HERMAN VAN DEN BERGH bespreekt de bundel *Nieuwe Verzen* van HELÈNE SWARTH, die ‘geen nieuwe kijk openen noch op haar werk noch op haar geest.’

De Hollandsche Revue. Maart-April.

Deze afleveringen brengen een uitvoerige karakterschets, met nieuwe biezonderheden, van *Israël Querido*.

Indogermanisches Jahrbuch. VI.

In een artikel van BÜHLER, *Kritische Musterung der neueren Theorien des Satzes*, wordt o.a. de vraag besproken, of de zin met PAUL syntheties of met WUNDT analyties op te vatten is (vgl. VAN GINNEKEN in *De N.T.* V, 273 en VI, 132 vgl.). De konklusie luidt: ‘Die Vorgänge der Satzbildung sind so manigfältig, dass es unmöglich ist, eine befriedigende Entstehungs-definition des Satzes zu finden.’ Verder bevat dit deel personalia (o.a. een nekrologie van BRUGMANN) en bibliografiën, waaronder een van JAC. VAN GINNEKEN over Allgemeine Sprachwissenschaft.

Dietsche Warande en Belfort. No. 3.

De *Gedachten over den taalstrijd in België* zijn door ‘Dietsche Warande’ gebloemleesd uit FRANS DRIJVER'S nalatenschap. Ze werden enige weken voor het uitbreken van de oorlog ingezonden. - J. PERSIJN kondigt een boek van EUG. DE BOCK aan over *Hendrik Conscience en de opkomst van de Vlaamsche Romantiek*. Ondanks een te-veel aan citaten ‘zullen de verdiensten niet te hoog aangeslagen

worden. Gerust kan gezegd worden dat we nu hebben wat we nog teenemaal niet hadden: een degelijke Conscience-biografie. Wat Dr. A. JACOB voor Conscience

verricht op wetenschappelijk-filologisch gebied, doet EUG. DE BOCK voor Conscience op wetenschappelijk-literair terrein.' Alleen 'de laatste hoofdstukken schijnen haastiger bewerkt en minder overwogen te zijn.'

No. 4.

De *Gedachten over den taalstrijd in België* worden in deze aflevering vervolgd. - Onder het *Boekennieuws* wordt de roman van de SCHARTEN'S, *'t Geluk hangt als een druiventros* besproken en geprezen.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Des.

Een verhandeling van Dr. JAC. MUIJLDERMANS over *Nationaal Bewustzijn* geeft 'aanteekeningen betreffende de geschiedenis van ons volk in het begin der 19de eeuw.' Daarbij worden ook letterkundige produkten en toestanden besproken. - EDWARD GAILLARD zet zijn reeks *Kleine verscheidenheden* voort.

Jan.

Een verhandeling van GUSTAAF SEGERS heeft tot onderwerp *Volksletterkunde en Volksonderwijs*. Verder bevat deze aflevering de verslagen van de keurraad over een ingezonden antwoord op een prijsvraag: een zo volledig mogelike lijst van hedendaagse germanismen. Hoewel het antwoord niet in alle opzichten bevredigt, zal dit werk waarschijnlik, na omwerking, in druk verschijnen.

Het Roode Zeil. Maart.

In de eerste aflevering van dit nieuwe, Zuid-Nederlandse tijdschrift verscheen een artikel van ANDRÉ DE RIDDER over *De Romantiek in Vlaanderen*.

De Amsterdammer. 28 Febr.

In dit Multatuli-nummer vindt men o.a. een reeks eigenhandige verklarende kanttekeningen bij de *Minnebrieven*, in een exemplaar dat FREDDRIK VAN EEDEN bezit.

De Nieuwe Amsterdammer. 28 Febr.

Eveneens een Multatuli-nummer met een hoofdartikel van FRANS COENEN en een reeks van kleinere bijdragen.

C.D.V.

Bestaan er grondslagen voor een nieuwe regeling van het taalkundig-mannelik en vrouwelik geslacht?[1)]

Nu de Minister van Onderwijs opdracht gegeven heeft om een nieuwe, vereenvoudigde geslachtslijst van de Nederlandse substantieven samen te stellen, in de geest van de *Nota* die Dr. J.W. MULLER aan het *Verslag* van de Staatscommissie toevoegde, dient de vraag nog eens overwogen te worden of er voor een dergelijke regeling grondslagen aanwezig zijn.

Er is een diepgaand onderscheid tussen TE WINKEL'S geslachtslijst van 1865 en de toekomstige, van 1921. MATTHIJS DE VRIES schreef in de voorrede van de *Woordenlijst*: 'De onderscheiding van de geslachten der zelfstandige naamwoorden *openbaart zich* door de verschillende vormen die deze woorden zelve en de bepalende woorden, waarvan zij vergezeld gaan, *in de verbuiging aannemen*.' Naar grondslagen werd dus niet lang gezocht: men vond ze in de gangbare geschreven taal van de eigen tijd. Met een zeker recht kon DE VRIES dus volhouden dat hij van taalwaarneming uitging; dat zijn wetenschappelik gegronde regeling de taal geen geweld aandeed. De hedendaagse konservatief, die zich op het oude 'schrijftaal' -standpunt plaatst, kan niet anders doen dan de *Woordenlijst* onverkort handhaven. Immers, in de overgrote meerderheid van de gedrukte stukken 'openbaren zich' - dank zij het onderwijs - nog steeds dezelfde woorden als mannelik, die sinds 1865 als zodanig voorgeschreven zijn.

Minister De Visser wil nu een andere weg inslaan. De meerderheid van de woorden, die zich in de nu-officiële 'schrijftaal' als mannelik openbaren, zullen hun mannelikheid mogen verliezen, en een andere buiging volgen. Het is duidelik, dat men hiermede, over DE VRIES heen, terugkeert tot het achttiende-eeuwse standpunt van taalwetgeving: de regelaar bindt zich niet aan bestaand schrijf- of spraakgebruik, maar geeft nieuwe voorschriften. De raadgever van de Minister

1) De volgende bladzijden bevatten een, enigszins omgewerkte, voordracht, gehouden op de jongste Jaarvergadering van de Vereniging tot vereenvoudiging van onze Schrijftaal.

erkende dit bij voorbaat, door te spreken van ‘een daad van betrekkelijke willekeur, waartegen uit wetenschappelijk oogpunt veel te zeggen is’[1]. Daar hij desondanks deze gedragslijn aanbeveelt, dient in zijn uitspraak de nadruk op ‘betrekkelik’ gelegd te worden, terwijl uit de Nota blijkt, dat de schrijver ook wetenschappelike argumenten ten gunste van de aanbevolen regeling weet aan te voeren. Naar aanleiding van zijn betoog willen we achtereenvolgens nagaan of er voldoende grondslagen voor een nieuwe regeling te vinden zijn: 1°. in het verleden van onze taal; 2°. in de tegenwoordige Nederlandse dialekten; 3°. in het taalgevoel van de beschaafde Nederlander; 4°. in de praktijk van het hedendaagse schrijven.

* * *

Vraagt men de ontwikkelde leek of hij meent dat de gangbare buiging z'n grond vindt in het verleden van onze taal, dan zal hij zonder aarzeling bekennen, aan een onafgebroken traditie te geloven, die eerst in onze dagen op losse schroeven is gezet. Wie de geschiedenis van onze taal kent, weet beter. Sedert de verschijning van KOLLEWIJN'S voortreffelike studies op dit gebied, staat de wording van onze geslachtsregeling in helder licht. De nog niet volledig beschreven geschiedenis van onze grammatica doet ons ook de gangbare naamvalsleer als een kunstmatig produkt kennen. De uiteenzetting van de hoofdzaken in het *Verslag* van de jongste Staatskommissie is even beknopt als leerzaam. Uitstekende kenners van de geschiedenis van onze taal als MULLER en KLUYVER was deze taak dan ook ten volle toevertrouwd. Zowel in het *Verslag* zelf[2] als in de *Nota*-Muller zijn de hoofdlijnen voortreffelik getrokken. De laatste schrijft (blz. 22): ‘Het dient erkend dat in de naar haren oorsprong te recht Hollandsch geheeten dagelijksche *spreek*taal de onderscheiding tusschen manlijk en vrouwelijk geslacht reeds eenige eeuwen geleden te loor is gegaan. Daarentegen is zij in de algemeene *schrijf*taal, onder den invloed van denkbeelden der Renaissance, door de bemoeiingen van dichters en taalkundigen der 16de, 17de en 18de eeuw, mede naar het voorbeeld

1) *Nota*-Muller, blz. 26.
2) Blz. 6-7. Aan het slot zegt het *Verslag* (blz. 7): ‘Hoe natuurlijk en hoe verklaarbaar deze loop van de geschiedenis echter ook moge zijn, even natuurlijk is het, dat men op den duur niet tevreden was met eene regeling van de geschreven taal, die *zoo weinig steun vond in de wijze waarop onze taal ook door zeer beschaafde personen wordt gesproken, en die evenmin voldoende werd gesteund door het taalgebruik zelfs der meest conservatieve dialecten*.’

der Zuidnederlandsche schrijvers (voor wie dit grammatisch geslacht nog leefde) gaandeweg hersteld en opnieuw gevestigd. Dat herstel is zeker niet natuurlijk, integendeel kunstmatig geweest: een product der cultuur veeleer dan der natuur'. En hij laat daarop volgen: 'Wellicht ware het voor onze taal en letterkunde geen nadeel geweest, wanneer, gelijk in 't Engelsch is geschied, die in de taal der noordelijke gewesten nu eenmaal verdwenen geslachtsonderscheiding niet weder opgerakeld ware. Evenwel, dit *is* geschied; en die geschiedenis van meer dan drie eeuwen, waarin die onderscheiding zich in onze schrijftaal en letterkunde opnieuw gevestigd heeft, kan niet eensklaps verloochend, het historisch beloop niet plotseling verbroken worden.'

Ziehier MULLER'S voornaamste motief: zijn piëteit voor het verleden, die hem een ernstig verwijt doet richten tot de vereenvoudigers: plotseling en roekeloos verbreken zij een drie eeuwen oude traditie, door zo vele geslachten in ere gehouden. Tegen deze beschouwing is van histories standpunt vrijwat in te brengen. In de eerste plaats merken we op, dat de geslachtsonderscheiding in onze 'schrijftaa!' onverbrekelik verbonden is geweest met de naamvalsregeling; in de tweede plaats dat deze tweeledige regeling, als we de drie eeuwen overzien, volstrekt niet 'gaandeweg hersteld en gevestigd is'. Als de geschiedenis van onze taal eenmaal geschreven is, zal blijken dat er in theorie en praktijk in elk van die eeuwen tegenstromingen merkbaar zijn, die in kracht winnen bij elke letterkundige opleving. Onder de krachtige zeventiende-eeuwers was het gezag van de Spraakkunst allesbehalve gevestigd, al oefende de school van HOOFT en VONDEL grote invloed[1)]. Omstreeks 1700 voltooide MOONEN het gebouw van de gereglementeerde 'schrijftaal': zijn *Spraakkunst* was de vlag op het dak. Door het bondgenootschap van dichtkunst en grammaticastudie groeit het gezag in de 18de eeuw, de bloeitijd van het uniformisme, maar tegen het einde van de eeuw breekt de levende taal zich weer baan in de litteratuur. Wanneer men het spraakkunstsysteem als een doordacht geheel neemt, kan men de negentiende eeuw als een tijd van geleidelike afbrokkeling beschouwen, ten dele wat de toepassing van het oude systeem betreft, maar vooral waar het op een overtuigde verdediging van de beginselen aankwam.

1) Men lette b.v. op HUYGENS en CATS, op een staatsman als JAN DE WIT (zie *Verslag*, blz. 7), op de grammaticus WINSCHOOTEN die bij voorkeur *de* schrijft, en de bekwame vertaler J.H. GLAZEMAKER die b.v. in zijn Montaigne-vertaling (1680) regelmatig *de* gebruikt, om van de ongeletterde schrijvers niet te spreken.

WEILAND en SIEGENBEEK konden, naar de algemeen gangbare taalbeschouwing van hun tijd, niet anders doen dan het spraakkunstgebouw in achttiende-eeuwse stijl restaureren. Toch hadden ze reeds bij LAMBERT TEN KATE een ruimer opvatting kunnen vinden, want hij begreep dat de taal als 'Heiligdom van 't Gemeen', niet te vereenzelvigen was met één uniform-gereglementeerde 'schrijftaal'. Eigenaardig is dat hij drieërlei stijl erkent voor de geschreven taal: 1°. de Hoogdravende of Verhevene, 2°. de Deftige of Statige, 3°. de Gemeenzame. Elke stijl heeft zijn eigen buiging, b.v. voor de genitief achtereenvolgens: 1ste stijl: *eenes grooten mans, eener grooten vrouwe*; 2de stijl: *van eenen groot man, van eene groote vrouwe*; 3de stijl: *van een groot man, van een groote vrouw*. Deze 'gemeenzame stijl' is geen straattaal, maar in hoofdzaak de stijl die hij in zijn dialogies geschrift zelf wil toepassen. Al behoudt TEN KATE dus - niet zonder inkonsekwentie - voor de gemeenzame stijl de geslachtsonderscheiding en de buigingsvorm *den*, in de erkenning van een sterk vereenvoudigde buiging als geoorloofd en beschaafd gaat hij reeds verder dan SIEGENBEEK.

Aan MATTHIJS DE VRIES komt de eer toe, dat hij getracht heeft de schromelike achterstand van de Nederlandse taalwetenschap in te halen. Maar, gevormd in de school van de klassieke filologie, heeft hij zich nooit geheel aan de achttiende-eeuwse taalbeschouwing kunnen ontworstelen. Levenslang blijft er bij hem een disharmonie tussen wat hij in de oude school leerde, en de inzichten die hij als volgeling van GRIMM verwierf. Duidelik komt dat aan den dag in de strijd die hij met zijn ambtgenoot TACO ROORDA voerde in de Koninklijke Academie.

In 1855 hield ROORDA daar zijn opzienbarende voordracht over *Schrijftaal en Spreektaal*,[1] waarin hij betoogde dat het levende Nederlands maar twee geslachten kende, dat de schrijftaal-buiging een produkt was van Latijnachtig germanisme, en dat men goed zou doen, ter verjonging van de stijve schrijftaal, niet langer de oude buiging te schrijven, die sinds eeuwen uit de levende taal verdwenen was.[2] Natuurlik lokte deze ketterij onmiddellik scherpe kritiek uit,[3]

1) Afgedrukt in de *Versl. en Meded*. I (1855-56) en, omgewerkt, in de gelijknamige brochure.
2) Dat de Schr. te ver ging, door ook de oudste M.E. buiging toe te schrijven aan Hoogduitse invloed, neemt niet weg dat zijn beschouwingen in hoofdzaak stevig gedokumenteerd en wetenschappelik-juist zijn.
3) Nl. een vrij onbeduidende brochure van Dr. PIJNAPPEL en een degeliker stuk van J. VAN VLOTEN (in *Yselkoul*).

die ROORDA in een tweede voordracht uitvoerig weerlegde. Over de vraag of deze tweede voordracht verdiende vanwege de Academie gedrukt te worden, werd een zeer ongunstig rapport uitgebracht door de hoogleraren M. DE VRIES en BRILL.[1)]

ROORDA'S theorie - zei de eerste - 'is de meest revolutionaire die ooit in dit vak is geopperd geworden.' Daarmee 'stort het geheele gebouw onzer grammatica ineen.' Al wat TEN KATE, HUYDECOPER, GRIMM hebben opgebouwd en géleerd, gaat reddeloos verloren. 'De Nederlandsche taal wordt uit het organisch verband, waarin zij tot de andere Duitsche talen staat, losgerukt, en al wat zich in hare grammatica met duizend banden aan die andere talen vasthechtte, wordt plotseling verscheurd, om onze taal bijna geheel geïsoleerd achter te laten, en haar voor de toekomst eene geheel andere grammatica aan te wijzen, dan zij altijd gemeend had te bezitten.' Daarop zet hij uiteen hoe in de ontwikkeling van de talen de opvolging van de monosyllabiese, agglutinerende en flecterende periode een gestadige vooruitgang betekende. 'Men ziet dus, dat *flexie*, het bezit van taal-*vormen*, tot het wezen eener beschaafde taal behoort.' Maar dan komt allengs de periode van *deflexie*, van verval: 'de bloem der poëzij gaat verwelken, het onderzoekende en redeneerende verstand rijpen.' Daaronder lijdt ook het Hoogduits, dat 'verminkt en verkort' wordt, maar sterker ons Nederlands: door de grote inspanning in de 16de en 17de eeuw 'moest van de levenskrachten der natie veel worden gevergd en dus ook het leven der taal zijnen loop sneller volgen.' Bovendien werkte dialektvermenging en vreemde invloed schadelik. Aan het slot krijgt ROORDA een afstraffing wegens zijn 'bijna onbegrijpelijk gebrek aan de noodige voorbereidende studie' en zijn dilettantisme.

Het verwijt van gebrek aan voorbereidende studie kon ROORDA in zijn antwoord[2)] terugkaatsen: met een beroep op VON HUMBOLDT en STEINTHAL toonde hij aan dat het taalwetenschappelik stelsel dat DE VRIES als het kostbaarste resultaat van de Germaanse taalstudie beschouwde, een uitvloeisel was van taalbegrippen die in 1857 verouderd waren, een gevolg van de 'beperkte gezigtseinder van één taalstam.' Deflectie is geen ontaarding, en taal is geen levend organisme!

De Academie-leden schaarden zich aan de zijde van DE VRIES en

1) *Versl. en Meded.* II, 1857, blz. 264-273, 310-316. Dat van DE VRIES, vollediger en eigenhandig: III, blz. 15-37.

2) *Versl. en Meded.* III, blz. 150-180.

BRILL:[1] de tweede verhandeling werd de druk niet waardig gekeurd, DE VRIES voelde zich overwinnaar; inderdaad had de verslagene - ondanks zijn ongelijk op sommige punten - gezegevierd.

Onafhankelik van deze oriëntalist heeft, niet lang daarna, de kritiek van MULTATULI de schoolmeesterlike taalwijsheid ondermijnd. De taal van de letterkunde sedert 1880 heeft zich ook niet altijd kunnen voegen in het schrijftaal-keurslijf. Wie gedurende de laatste kwart-eeuw op de tekenen des tijds gelet heeft, kan moeielik spreken van een plotselinge afbraak: het oude gebouw blijkt aan alle zijden afgebrokkeld en ondermijnd, al lijkt het uit de verte ongeschonden. Traditie kan berusten op eerbied, of op gewoonte en sleur. Voor ons is het niet twijfelachtig dat de geslachts- en naamvalsonderscheiding voor de meeste schrijvende Nederlanders niets meer dan een - veelal als hinderlik gevoelde - gewoonte is. Maar hoe kunnen zij, die eerbied vragen voor deze onmisbaar geworden overlevering en die aan de levensvatbaarbeid blijven geloven, het verdedigen dat ze zo ver gaande koncessies doen? Ook van hun zijde moest principieel elke middenweg verwerpelik zijn, omdat daarvoor elke grondslag in het historiesgewordene ontbreekt.

* * *

Leveren de dialekten een bruikbare grondslag? Vooral onder de dialekt-sprekenden heerst op dit punt een wijd verbreid misverstand, dat in de hand gewerkt kan worden door een uitlating als deze in de *Nota*-Muller (blz. 22): ‘Het onderscheid tusschen manlijk en vrouwelijk geslacht leeft daar in 't algemeen nog ten volle en stemt, in hoofdzaak althans, ook zeker wel met dat der schrijftaal overeen. Reeds dit moet huiverig maken om nu reeds met te forsche hand in te grijpen in eene geleidelijke ontwikkeling en eensklaps dood te verklaren en af te schaffen wat op zulk een groot gebied der volkstaal nog leeft.’

Alleen oppervlakkig en buiten verband gelezen zou deze uitspraak opgevat kunnen worden als grondslag voor een toekomstige regeling. Er vóór en er ná staat een uitspraak, waardoor de middelste volkomen vernietigd wordt. Er volgt namelik: ‘Evenwel zal ten slotte hier niet aan de dialecten, maar *aan de algemeene beschaafde taal het richtsnoer ontleend moeten worden*.’ Geen taalgeleerde zal dit ontkennen. In welke ontwikkelde gemeenschap met een gevestigde een-

1) De laatste was met zijn oppervlakkig betoog een gemakkelike prooi voor de scherpzinnige en spotgrage tegenstander.

heidstaal zou aan de dialekten zulk een overwicht toegekend worden? En welk dialekt zou de voorrang moeten hebben: West- of Oostvlaams, Zeeuws of Brabants, Gelders of Limburgs? Nog onlangs was een Schevenings onderwijzer zo naief, aan de Minister in een adres te verzoeken, in de nieuwe Woordenlijst het geslacht van een aantal woorden in overeenstemming te doen brengen met het geslacht in zijn Gelderse moedertaal![1)]

Belangrijker nog is wat in MULLER'S betoog voorafgaat: *Ook in de dialecten is van eene eigenlijke verbuiging, in den zin eener formeele onderscheiding der zoogenaamde* (*onomschreven*) *naamvallen, nauwelijks meer eenige sprake*. Dat komt overeen met wat wij hierboven reeds uit het *Verslag* zelf aanhaalden: de bestaande regeling van de geschreven taal wordt niet voldoende gesteund door het taalgebruik *zelfs der meest conservatieve dialecten*.

Op dit feit - uit tal van dialektstudies te staven - kan niet genoeg de nadruk gelegd worden. Zij die prijs stellen op het behoud van een splitsing in mannelik en vrouwelik geslacht doen dat niet omdat dan elk substantief in een vergezellend lidwoord of voornaamwoorden een geslachtsaanwijzing meevoert (*de* of *den, eene* of *eenen*), maar *omdat op die onderscheiding het traditionele buigingsysteem berust*, dat ze niet prijs willen geven. Welnu, de buigingsvormen zijn voor de dialektsprekenden even vreemd aan hun levende taalvormen; hun geslachtsonderscheidingen zijn zodanig, dat aan hetgeen bij hen ‘ten volle leeft’ voortdurend geweld gedaan wordt door de schrijftaalregeling.[2)] Het is ROORDA'S verdienste dit voor het eerst in het volle licht geplaatst te hebben. Verscheiden dialekten hebben als bep. lidw. voor *alle* naamvallen: mnl. *den*, vr. *de*, onz. *ət*. Dit mannelikheidsteken *den* moet in tal van gevallen als *de* geschreven worden. Het onbep. lidw. is mnl. *nə*(*n*), vr. *ən*, onz. *ə*, dus *nə* man, *ən* vrouw, *ə* kind. Uit eerbied voor die vormen leerde men te schrijven: een man, eene vrouw, een kind! Is dat niet een ingrijpen ‘met forse hand’?

1) *As, bons, jas, kachel, kolk, naaf, sabel, snor e.a.* - zegt deze requestrant, H.W. TE WINKEL - die vrouwelik heten, *zijn* mannelik, terwijl *barst, bril, ijk, knol, kost, oorveeg, pols, praat, put, rug, steg, troffel* e.a., ten onrechte officieel als mnl. ingeschreven staan. Wij herinneren verder aan KOLLEWIJN'S bekend artikel *Over Noord- en Zuid-Nederlands Woordgeslacht* (*Opstellen over Spelling en Verbuiging*, 3de dr., blz. 151-158), waarin op de vele verschillen tussen de Zuid-Nederlandse dialekten onderling gewezen wordt.

2) Zie hierover uitvoeriger De Nieuwe Taalgids XI, blz. 147: *Is de buigings-n in de zogenaamde ‘schrijftaal’ een levend element in het tegenwoordige Zuid-Nederlands*?

Juist deze dwang legt het volksonderwijs - ook in Zuid-Nederland! - een nodeloos drukkende last op. Wanneer wij daarentegen aan dialektsprekers de buigingsloze lidwoorden *de* en *een* leren schrijven, dan is dat niet om een nieuw ‘stelsel’ op te dringen, maar dan bewegen wij ons in de richting die het volksonderwijs *moet* inslaan, namelik de jeugd op te voeden tot het nauwkeurig *mondeling* en schriftelik gebruik van de algemene landstaal. Dat is eenvoudig een maatschappelike behoefte: de vereenvoudigde spelling kan een krachtige steun zijn bij de verbreiding van de algemene taal, ook in de Zuidelike gewesten.

Wellicht is het niet overbodig, nog eens te herhalen dat wij nooit een verdelgingsoorlog tegen alle dialekties-voortlevende buigingsvormen uitgeroepen hebben. Wie de hem eigen of door hem bedoelde vormen ook schriftelik wil aanduiden, heeft daartoe het volste recht. Wanneer een Vlaams geestelike schrijft: ‘*Den* herder van Salsano was '*ne* vader, '*nen* broeder voor zijn volk’, dan zondigt hij drievoudig tegen de leer van de oude spraakkunst, maar bezigt hij naar onze opvatting volkomen zuivere taal.[1)] Mochten de Vlamingen in bepaalde gevallen sommige buigingsvormen bij mannelike woorden - maar dan natuurlik in *alle* naamvallen! - voorlopig willen handhaven, om niet te zeer in botsing te komen met wat in verscheiden van hun dialekten leeft, dan moeten ze wèl breken met de nog gangbare spraakkunst, terwijl ze zich juist op ònze beginselen kunnen beroepen. Aan dezelfde regels ook geheel Noord-Nederland te binden, zou ongewenst en onmogelik zijn. Het schrikbeeld van de verstoorde eenheid bestaat alleen voor hen, die nooit opgemerkt hebben dat ook nu bij Noord- en Zuid-Nederlandse schrijvers de buiging niet volstrekt overeenstemt. Zulke schakeringen sluiten wel eenvormigheid van taal, maar niet de eenheid uit.

Nog één punt bleef onbesproken: kan de voornaamwoordelike aanduiding met *hij* en *zij* een grondslag bieden voor een nieuwe geslachtsregeling? Uit de onderzoekingen van PH. J. SIMONS is overtuigend gebleken dat de gesproken taal zeer fijne onderscheidingen kent, die volstrekt niet samenvallen met het oude grammatiese geslacht. Wie, naar de schoolregel, van een deur meent te moeten schrijven dat hij *haar* open zet, maakt eigenlik een *taal* fout. De Staatskommissie konstateert dan ook ‘dat die regel niet geheel overeenkwam met het gebruik der natuurlijke taal’, en weet terecht

1) De aanhaling, uit een werk van MERVILLIE, is ontleend aan een artikel van FR. S. ROMBOUTS in *Ons Eigen Blad*, Julie 1920.

geen andere oplossing dan de onze: ‘het gebruik van *hij* en *zij* moet afhangen van hetgeen in beschaafde taal wordt gezegd’.[1] Deze ‘bandeloze vrijheid’ is onaannemelik verklaard door LEO VAN PUYVELDE, die in de Vlaamsche Academie verklaarde dat dit de Vlamingen zou ‘kwetsen in hun taalgevoel’: zij ‘worden daar het geslacht nog zeer goed gewaar’.[2] Blijkbaar zou hij dus een regeling wensen, waarbij volkomen harmonie bestond tussen de voornaamwoordelike aanduiding en de nieuwe geslachtslijst. Voorzover mij bekend, is nog nooit onderzocht of dit op Zuid-Nederlandse grondslag mogelik is. Zeer gewenst zou het zijn - ook in het belang van de taalwetenschap - dat Vlaamse geleerden ons op dit punt eens grondig voorlichtten, en een tegenhanger leverden van SIMONS z'n onderzoekingen, die vooral de Noordelike gewesten gelden. Van te voren is te verwachten dat op dit punt een uniforme regeling onmogelik zal blijken. Zeker is, dat een eventuële regeling die het Zuid-Nederlandse taalgevoel volkomen zou bevredigen, in botsing moet komen met het Noord-Nederlandse, en nooit verenigbaar is met de plannen in de Nota-MULLER ontwikkeld. De koppeling van de voornaamwoordelike aanduiding aan het grammaties geslacht wordt onherstelbaar verbroken, als men de meerderheid van de voorwerpsnamen van mannelik tot vrouwelik gaat promoveren. Al die dingen kunnen toch niet eensklaps tot zij's gemaakt worden! Dat ook de nieuwe regelaars deze konsekwentie van de kunstmatig gehandhaafde onderscheiding niet aan zullen durven, is het beste bewijs welk een hachelik werk een dergelijke taalreglementering is, als elke grondslag in de levende taal ontbreekt.

* * *

Voor het taalgevoel van de ontwikkelde Nederlander - zegt men - zijn sommige woorden méér mannelik dan andere. Daarin zou een grondslag te zoeken zijn voor een nieuwe onderscheiding. Laten we eerst eens nagaan wat we bij die vage term ‘taalgevoel’ te denken hebben. In een helder geschreven artikel over dit onderwerp[3] zegt KLUYVER: Als term van de grammatica is *Sprachgefühl* ‘het besef dat men heeft van het beantwoorden van bepaalde grammatische elementen aan bepaalde begrippen’. ‘In *hij geeft* is die *t* op zich zelf een afzonderlijk element, dat gevoelt reeds een kind voor hij het nog

1) *Verslag*, blz. 10.
2) Volgens een verslag in de N.R.C., overgenomen in *Vereenvoudiging* 23, 4.
3) In *De Nieuwe Taalgids* III, blz. 116.

duidelijk kan formuleeren'. Nu geef ik toe dat de vereenvoudigers dikwels te eenzijdig de nadruk gelegd hebben op de gesproken taal: bij ons veel-lezend geslacht is het schriftbeeld èn bij spelling èn bij buiging een niet te verwaarlozen factor van onze woordvoorstelling. Maar als ik vraag of de *n* in: 'de baas roept de*n* knecht' evenzeer een 'afzonderlik element' is als de *t* in geef*t*, dan blijkt van hoeveel gewicht het is dat het schriftbeeld de steun heeft van de klankvoorstelling. Als KLUYVER duidelik wil maken hoe subjekt en objekt zich voor ons taalgevoel onderscheiden, zegt hij: 'In den zin *Bismarck overwon Napoleon* is het voor niemand twijfelachtig wie als overwinnaar bedoeld wordt'. Zinnen als: 'den baas roept de knecht' of de baas roept den knecht zou hij niet kunnen gebruiken, omdat in normale gevallen niet de *n*, maar de woordorde beslissend is.

Met hun beroep op het taalgevoel bedoelen dus KLUYVER, MULLER en VAN GINNEKEN in hun Nota's, dat bepaalde woorden zich zó herhaaldelik aan ons oog, en eventueel - in de taal van redenaar of dichter - aan ons oor, voordoen met *den* of *de*, in gezelschap van *des* en *der*, dat ze onuitwisbaar met hun 'mannelikheid' of 'vrouwelikheid' in ons geheugen gegrift zijn. VAN GINNEKEN drukt dat aardig uit met de term dat zulke woorden, gebruikt met *den* of *de*, met *des* of *der* al of niet 'stoten'. De waarde van deze opmerkingen en van het daaraan vastgeknoopte experimentele onderzoek zal niemand ontkennen. Bij een praktiese oplossing van dit vraagstuk heeft men rekening te houden met het feit dat de invloed van het eenmaal genoten onderwijs en van veeljarige lektuur niet weg te sijferen is. De voor ons belangrijke vraag blijft evenwel of dergelike experimenten een nieuwe bruikbare grondslag voor een nieuwe geslachtsonderscheiding kunnen leveren. De subjektiviteit van deze maatstaf blijkt onmiddellik, als men bedenkt dat in onze maatschappij gelijktijdig een reeks van geslachten leven, die in verschillende tijden onderwezen zijn, en zeer in kwantiteit en kwaliteit verschillende lektuur onder ogen krijgen. Een onderzoek bij 60-, 40-, 20- en 10-jarigen moet tot uiteenlopende uitkomsten leiden. De voorbeelden die MULLER in zijn *Nota* geeft, zullen voor oudere tijdgenoten overtuigend zijn, maar voelt een jonger geslacht dat evenzo? Een enkele greep: *bak, lepel, molen, pot, slok, zolder* mogen desnoods vrouwelik worden, maar *band, boezem, boog, muur, nevel, nijd, nood, pijl, plicht, ploeg, post* (ambt), *prijs* moeten overeenkomstig het hedendaagse taalgevoel mannelik blijven. In de ogen van een jonger geslacht is dat wat voor ouderen inderdaad gerechtvaardigd is, louter willekeur. Waarom dan niet de enige rationele oplossing: de ouderen levenslang de hun vertrouwde buigings-

vormen, zonder burokraties ingrijpen, te laten schrijven, en voor een opgroeiend geslacht een nieuwe eenvoudige regel, op natuurlike grondslag? Is MULLER'S grief dat daardoor het '*schrift*beeld voor 't oog verward en mismaakt wordt' (blz. 23), iets anders dan het gewone, aanvankelike bezwaar tegen èlke spellingwijziging. Zal voor een konservatief oog 'van *de* man' zoveel aanstoteliker zijn dan *mens* of *vis*, gelijk ook de Staatskommissie voorstelt? Of om bij de buiging te blijven: een zeer kleine minderheid van de Nederlanders schrijft nog naar de oude regel de vrouwelike en meervoudige vormen *eene, mijne* enz. Ik ben overtuigd dat MATTHIJS DE VRIES, als hij kon opzien en o.a. bij zijn leerling KLUYVER regelmatig *een, mijn* enz. aantrof, die vereenvoudigde vormen even 'mismaakt' gevonden zou hebben, als MULLER nu de regelmatige *de*-vorm.

* * *

Over de laatste mogelike grondslag: de praktijk van het hedendaagse schrijven, kan ik kort zijn. Elk prakties hervormer zal aanknopingspunten zoeken in de spontane maatschappelike ontwikkeling, en de vraag ligt dus voor de hand: geven de talloze afwijkingen van de schoolregels die men zich tans veroorlooft, ook een vingerwijzing in een bepaalde richting? Is er een middenweg te vinden die op grond van het werkelike gebruik aanbevelenswaardig zou zijn? Het antwoord kan met stelligheid ontkennend luiden. De afwijkingen van de officiële schrijfwijze zijn tweeërlei: 1°. ze komen voort uit *slordigheid*, of *geringschatting van de bestaande regels*. Zulke afwijkingen zijn regelloos. In mijn twintigjarige praktijk bij het onderwijs heb ik heel wat bladzijden onder ogen gehad: van scholieren, onderwijzers en studenten. Mijn ervaring is, dat geen rubriek van mannelike woorden zoveel vastheid vertoont, dat hij voor fouten gevrijwaard is. Men schrijft even goed: 'van de man', 'aan de kant van de weg', als 'op de stoel'.

2°. Ze komen voort uit *opzettelik afwijken van de bestaande regels*. Wanneer nu schrijvers er toe overgaan in hun praktijk de buigings-*n* los te laten, dan geschiedt dit over de gehele linie. De vereen voudigers vonden op dit punt bondgenoten in schrijvers van betekenis als JOHAN DE MEESTER en VAN HULZEN, ALBERT VERWEY en JAC. VAN LOOY. Nergens openbaarde zich de neiging om bewust een middenweg in te slaan, en dus bij bepaalde groepen van substantieven het oude mannelike geslacht te handhaven. Het besef dat sommige woorden méér mannelik zijn dan andere spiegelt zich dus niet af in de praktijk van het hedendaagse schrijven. De instemming waarop MATTHIJS

DE VRIES kon rekenen, doordat zijn geslachtsregeling zich in hoofdzaak aansloot bij een bestaand gebruik onder de tijdgenoten, is dus niet niet te verwachten bij een nieuwe regeling, die op geen nieuwe praktijk steunt.

Onze eindkonklusie luidt dus: nòch in het verleden nòch in het heden zijn voldoende grondslagen voor de voorgenomen nieuwe regeling van het taalkundig geslacht te vinden.

C.G.N. DE VOOYS.

Schrijftaal en spreektaal.

De grootere rijkdom aan verschillende spraakwendingen, die de schrijftaal voor de meer periodische bouw van langere volzinnen van dienst kan wezen, mag voor een goed deel ontleend zijn aan andere, vreemde, talen; zooals in onze schrijftaal aan het Fransch of Latijn, door navolging van deze vroeger als de onze tot schrijftaal gebruikte en ontwikkelde talen: maar de schrijftaal moet zich daarbij toch wachten voor *vreemdigheden*, dat is voor hetgeen met de aard van de moedertaal niet in overeenstemming is, en dus voor het taalgevoel *vreemd luidt*. Ook moet de schrijftaal zich wachten voor het te lang bewaren, en nog meer voor het oprakelen, van woorden en wijzen van uitdrukking, die in de levende taal verouderd en *vreemd geworden* zijn, daar er reeds lang andere voor in gebruik gekomen en algemeen gangbaar geworden zijn. Want de *levende* taal, de taal, zooals die leeft in de mond van een volk blijft, in zijn aard en grondvorm altijd dezelfde taal; maar ondergaat toch steeds metdertijd eenige verandering, hoe onmerkbaar die ook wezen mag voor het oog.... Daarom moet de schrijftaal, zooals HEYSE zegt, zich steeds uit de levende spreektaal *regenereren*, - die verouderde, doode elementen niet willen bewaren, maar uit de levende taal, zooals die door het beschaafdste gedeelte van het volk gesproken wordt, zich gedurig *verjongen*; aan het werkelijke *spraak*-gebruik zich *aansluiten*, en alle *vreemdigheden* vermijden.

TACO ROORDA: *Verhandeling over het onderscheid en de behoorlijke overeenstemming tusschen spreektaal en schrijftaal* (1858), blz. 2-3.

Gezelle-studie.

‘Zijn leven ook begeer ik te schrijven, en ben er aan bezig....’ beloofde Pastor VERRIEST, 1901, als ekskuus voor 't schetsmatige van zijn Gezelle-portret in ‘Twintig Vlaamsche Koppen’. De belofte bleef onvervuld, en zo kwam het dat de meeste tijdgenoten van de dichter konden verdwijnen, dat de oorlog zijn land en het hem betreffend archief met vernieling kwam bedreigen, zonder dat een eerste proeve van biografie-uit-een-stuk was ontstaan.

Wie zal er zich over verwonderen die weet, hoe dergelik werk alleen kan groeien uit heel wat voorstudie? En die was en is, met betrekking op GEZELLE, noch vrij onvoldoende.

Biekorf[1] gaf, sedert de dood van de dichter, op ongeregelde tijdstippen een biografies overzicht van wat rond de Gezelle-figuur in Noord en Zuid, en ook buiten de grenzen, werd geschreven. Menig waardevol essay vindt men daar vermeld: maar 't ging, in overgrote meerderheid, uit van de impressie-kritiek. Aan de broze, tere lyriek van deze grote heeft zich de litteratuurwetenschap niet gewaagd. Dat blijkt uit de waarlik-armzalige manier waarop zich de Gezelle-waardering uitspreekt in onze litteratuurgeschiedenissen, kleine en grote, uit Noord en Zuid[2]. 't Is een elkaar napraten in opgeschroefde

1) Het tijdschrift ontstond 1889 en bleef, tot kort vóór GEZELLE'S dood, het orgaan van de dichter en, als 't pas gaf, van de kritikus GEZELLE. Het onderging na 1905 een kentering in meer algemeen-Nederlandse zin, hoewel heel wat nummers rijke bijdragen brachten voor de Gezelle-studie. De kollektie van *Biekorf* verdient zeer de aandacht van de Nederlandse folklorist en taalkundige.

2) Uitzondering maakt hierop o.a. de Gezelle-paragraaf in COOPMAN en SCHARPÉ'S ‘Geschiedenis der Vlaamsche Letterkunde’, Antwerpen 1910, p. 306 en vlg. Alleen mocht men, voor een volgende uitgaaf, wensen dat de smaakvolle steller dier bladzijden het zeer rijke materiaal, dat zich in de voetnota's verdringt, ten bate van groter Einheitlichkeit met zijn tekst verwerke tot één §: ‘De Gezelle-groep’. Degelik is, ondanks vele feitelike onnauwkeurigheden, de behandeling der Gezelle-figuur bij KALFF, XII, p. 722-734. Naast evenveel onbetrouwbaarheid wat de feiten betreft, geeft de Gezelle-paragraaf bij TE WINKEL, IV, 2, p. 920-924 blijk van veel minder smaak.

bewondering uit traditie, een klakkeloos overdrukken van, hoe vaak ongekontroleerde en onjuiste kleinigheden, een treurig gemis aan diepgang bij 't karakteriseren van een kunst die, minder dan welke andere, in vage formules en troebele algemeenheden kan worden gekenschetst.

Het beste noch steeds, wat over GEZELLE'S leven en werk geschreven werd, komt uit de kring zijner onmiddellike leer- en volgelingen. Als biografiese bijdragen, uit vertrouwbare pen, zijn steeds noemenswaard: de artikelen van CALLEBERT, BRULOOT, VERRIEST, V. HUYS en E. LAUWERS in de Jgn. 1899-1901 van 'De Nieuwe Tijd'[1]; de lijkrede van Kan. H. ROMMEL (Brugge, Deplancke 1899) en vooral zijn stichtelik-bedoelde maar feitenrijke schets 'Un Prêtre-Poète, Guido Gezelle, sa vie et ses travaux' (Bruges 8° 70 p. 1900); de bijdrage van SERAF. DEQUIDT[2] in het Gezelle-nummer der Dietsche Warande en Belfort, jg. 1900, p. 1-58 (later herdrukt in de bundel: G.G. zijn leven en zijne werken[3], Antwerpen s.d. p. 5-24); de levensschets door K. DE FLOU geschreven voor de K. Vl. Akademie (Versl. en Meded. 1901 p. 223-254), en waarvan (Tijdspiegel 1913, I, p. 52) CAESAR GEZELLE getuigt dat ze 'ongetwijfeld het zakelijkste en best ingelichte is wat over den dichter verscheen' - altans, voegen wij erbij, over GEZELLE in de jaren '60-'72.

Als litterair-kritiese proeven zijn vooral te onthouden: G. VERRIEST'S[4] smaakvolle studiën: 'Des bases physiologiques de la parole rythmée' (Leuven, Revue Néo-Scolastique 1894; en ook later 'De Grondslagen van het rythmisch woord', Bussum, Van Dishoek s.d. [1904]); 'Beeld, woord en dicht bij G. Gezelle' (Gezelle-nummer D.W. en B. 1900, en G.G. zijn leven en zijne werken[3], p. 121-167);

1) Niet te verwarren met het gelijknamig orgaan der Hollandse Socialisten. Het veertiendaagse tijdschrift, orgaan van de Kortrijkse groep 'taalpartikularisten' en dat bijna 't gehele werk van H. VERRIEST als primeur ontving, verscheen van 1896 tot 1901 en vormt wel, met *Rond den Heerd* (1865-1890) en *Biekorf* (1890-1920) de rijkste bron voor de kennis van de litteraire groep uit West-Vlaanderen.
2) De waarde van deze zegsman wordt door CAES. GEZELLE terecht zeer hoog aangeslagen. (*Tijdspiegel*, 1913, I p. 53).
3) Deze bundel, een herdruk van het gehele Gezelle-nummer der D.W. en B., geeft de daar voorkomende bijdragen op enkele plaatsen verbeterd en aangevuld.
4) Dat de bijdragen der beide VERRIESTEN - hoe overtuigend ook de toon hunner kunstvaardige zegging moge aandoen - voor de wetenschap hier en daar met uiterste omzichtigheid te gebruiken zijn, verklaart C. GEZELLE (*Tijdspiegel*, p. 55) door het feit, dat zij 'echte dwepers' zijn met GEZELLE.
3) Deze bundel, een herdruk van het gehele Gezelle-nummer der D.W. en B., geeft de daar voorkomende bijdragen op enkele plaatsen verbeterd en aangevuld.

‘Eeredag van Guido Gezelle’ (in D.W. en B. 1902, Oktober); - VERMEYLEN'S zo geestdriftig-waarderend essay in ‘Verzamelde Opstellen’ (Bussum 1904); - CAREL SCHARTEN'S ‘Guido Gezelle’ in ‘Nederlandsche Spectator’, Mei 1902, later ook afzonderlik verschenen bij Veen, Amsterdam 1902; - de zeer uitvoerige beschouwing van A.M.J.I. BINNEWIERTZ in ‘De Katholiek’, Jgn. 1902-'03 (later herdrukt in de bundel ‘Letterkundige Opstellen’, Utrecht 1905, p. 86-171)[1)]; - en J^{w}. C.A.B. VAN HERWERDEN'S ‘Guido Gezelle’ (in dl. XXXIII n°. 9 van de serie ‘Mannen en vrouwen van beteekenis in onze Dagen’, p. 299-354), dat van menige persoonlike mededeling van Prof. G. VERRIEST mocht profiteren en een niet onaardige eerste poging doet om GEZELLE in 't kader van zijn tijd en omgeving te plaatsen, maar hierbij op ettelike punten 't bewijs levert hoe moeilik een Noord-Nederlander die kunst en dat milieu, zonder aanhoudende voorlichting uit het Zuiden, vermag te begrijpen. En dat, zelfs mèt die voorlichting, het werk van een Noord-Nederlander over Zuid-Nederlandse verhoudingen en toestanden toch steeds op de zaakkundige een indruk van vreemdheid zal teweeg brengen, blijke uit dat boek-vol-beminnelike-naïeveteiten van Jufv. H.S.S. KUIPER ‘In het Land van Guido Gezelle’, Zwolle s.d. (1913), een werk dat voor de Gezelle-studie toch menig waardevol detail heeft bijgebracht, vooral met het oog op het ontstaan en de groei van menigeen der mooiste gedichten.

Monografiese detailstudie was aan GEZELLE noch zeer weinig gewijd:

1) Het zwaartepunt van deze zeer rijke studie ligt in de eerste poging om, systematies en kompleet, het beeld te tekenen van GEZELLE'S kunst, zo uit het oogpunt der techniek als uit datgene van gedachten-inhoud en beeldenweelde. De zaakkundige zal, buiten deze gedeelten, hier en daar op bewijzen vallen dat de Noord-Nederlander niet steeds de Zuid-Nederlander, zijn omgeving en zijn levensomstandigheden heeft verstaan. Blijkbaar verkeerd begrepen is, p. 106 der Opstellen het versje ‘Jesu, waar 't den mensch gegeven....’ (Ged. Gez. en Geb. p. 37) - waarmee GEZELLE geen direkte toespeling op eigen gemoedsleven bedoelt, maar dat een vrij ondichterlike parafrase geeft van Imitatio Christi IV, 13: ‘Si enim hoc sanctissimum sacramentum in uno tantum celebraretur loco, et ab uno tantum consecraretur Sacerdote in mundo, quanto putas desiderio ad illum locum et ad talem Dei sacerdotum afficerentur, ut divina mysteria celebrari viderent? Nunc autem....’ Het hele stuk maakt op mij een zo zwakke indruk, dat ik niet aarzelen zou het te houden voor een der studentenproeven van GEZELLE'S Muze - of iemand moest me, met dag en datum, het tegenovergestelde bewijzen. Bepaald schools klinkt de laatste stroof: ‘Werken, rusten, lezen, leeren, Zal ik in den naam des Heeren’.

zijn taal werd onderzocht in ‘de Katholiek’ 1903: ‘De woordkunst van Guido Gezelle’ door de vriendelik-oppervlakkige liefhebber Pater LINNEBANK; en deze studie, later herdrukt in de bundel kritiek ‘Jonge Letteren’, Leuven 1905, kreeg eerst enige waarde door de zaakkundige bijgaven van J. CRAEYNEST (Biekorf 1903, p. 305 vlg.). ‘Het Vers bij Guido Gezelle’ behandelde in een korte bijdrage, die zelfs als voorlopige proeve zeer onvoldoend aandeed, OM. NECKERS in Jong Dietschland, 1902. In ‘Dietsche Warande en Belfort’, 1904, gaf Prof. SCHARPÉ zijn ‘Gezelle als Spoker’, een kijkje in de humor en venijnig-geestige geseldrift van de reeds geslagen dichterziel uit de jaren '60-'65. De vele Gezelle-studies van AL. WALGRAVE, in ‘Biekorf’ en ‘Dietsche Warande en Belfort’ - waarvan de uitvoerigste en degelikste werden gebundeld in ‘Gedichtengroei. Studiën op (?) Guido Gezelle’, Hoogstraten 1914 - en die behooren tot het beste wat over GEZELLE geschreven werd, komen in de loop van dit artikel noch wel meer ter sprake.

Boven al het vermelde toch staat noch steeds het werk van Pastor H. VERRIEST over zijn grote leermeester: wat hij schreef in ‘De Nieuwe Tijd’ en in ‘Dietsche Warande en Belfort’ en daaruit later deed herdrukken in ‘Twintig Vlaamsche Koppen’ (Roeselare 1901) en in ‘Voordrachten’ (Ibid. 1904) geeft van GEZELLE, zeker niet een ‘lichtdrukmaal’, een te voeten uit gebeeld konterfeitsel, maar een kunstportret, omstraald met de verlichtende, vermooiende glans der verering. Menig punt zal, bij nader studie, blijken te komen uit ‘veneratie-mirage’; maar de kop van GEZELLE, zoals VERRIEST hem tekende, met al de heerlike lichtkanten van zijn wezen naar ons toe, zal blijven in onze letterkunde, vereerd en bewonderd, gelijk in onze Musea menig kunstportret, niet als histories dokument maar als meesterstuk van kunst.

* * *

Het portret te voeten uit, C. GEZELLE, de neef van onze dichter, dacht het ogenblik gekomen om een poging ertoe te wagen: ‘een breedvoeriger en diepgaander studie over het Leven en de Werken van den dichter, dan de reeds bestaande; eene levensbeschrijving, waarin veel onbekends aan 't licht wordt gebracht, veel duistere punten worden klaar getrokken en betwiste punten toegelicht’[1] (p. VII). En CAESAR GEZELLE was de man om dat werk te ondernemen met hoop van zegen: hij putte uit de eerste bron, beschikte over een

1) GUIDO GEZELLE 1830-1899 door CAESAR GEZELLE. Amsterdam, s.d. (1918).

archief dat, met tijd van jaren, vrij rijk moet zijn geworden, hoewel zijn boek geen poging waagt om van de omvang en waarde ervan enig idee te geven. Als inleider van J[w]. ALEIDA NIJLAND'S Gezelle-bloemlezing, en van de klassieke uitgaaf der 'Kerkhofblommen'; als bespreker (in 'de Tijdspiegel' 1913 p. 46 vlg.) van de verzamelbundel 'Guido Gezelle, zijn Leven en Werken'; als steller van menige 'Gezelliana' in 'Biekorf', had hij van zijn weten en kunnen een goede dunk gegeven. De voorproeven der Gezelle-biografie in 'Het Centrum' en 'Van Onzen Tijd' (Jg. 1913-1914) hadden ten slotte met enig ongeduld doen uitzien naar de volledigingvan het werk voor de boekhandel. Zodat de verwachtingen hooggespannen waren, onaangezien het feit dat de hoge bloei van het genre 'litteraire biografie' - vooral in het buitenland - ons modern publiek heeft verwend, en ons dus het recht geeft aan elke nieuwe vrucht uit dat vak hoger eisen te stellen. En C. GEZELLE kende die eisen en de modellen van het vak: wat hijzelf in 1913 konstateerde niet te vinden in 'Guido Gezelle, zijn Leven en Werken': nl. 'iets zoals RICH. M. MEIJER schreef over GOETHE, of VINCENT D'INDY over BEETHOVEN'[1)], hebben wij het recht dat te gaan zoeken in zijn eigen Gezelle-leven? Dat de schrijver zich altans iets dergeliks heeft gedacht, zou men uit zijn Inleiding mogen opmaken: 'Er scheen ons nu genoeg te zijn, van hetgeen de Franschen noemen *recul*, tusschen ons en GUIDO GEZELLE'S levenstijd, om het te mogen wagen, eenen kijk te nemen op dit belangrijk leven, zonder te groot gevaar van partijdigheid of verbijsterende geestdrift.' De *recul* is er zeker in voldoende mate, zodat de meeste delikate punten uit dat dichterleven tans reeds kunnen worden behandeld, zonder hinderlike verplichting tot terughoudendheid, uit ontzag voor noch levende groot- of kleinheden.

Voorstudie was er daarentegen bijna gene: het eerste samenvattend werk over GEZELLE'S leven en werken zou dan ook verantwoording verschuldigd zijn omtrent heel wat vraagpunten, die ermee in verband staan. En zoo zal het boek van CAESAR GEZELLE menigmaal in konflikt komen met het eerste grondleggend werk over GEZELLE, zoals wij het ons, in onze filologen-nieuwsgierigheid, in onze zucht naar orde en melodies weten, hadden gedroomd. MAYNC'S overzicht der duitsche Goethebiografie[2)] toont, aan een zo rijk voorbeeld als GOETHE en de massa litteratuur die zich rondom deze figuur heeft opeengehoopt, hoe de eerste pogingen tot een volledig dichterbeeld steeds krities en polemies

1) De *Tijdspiegel* 1913, I p. 50.

2) H. MAYNC, Geschichte der deutschen Goethe-biographie.[2] Leipzig 1914.

uitvallen, wankelen tussen de uiterste polen van Goetho-manie en Goetho-phobie, vooraleer de zekere, rustige sereniteit te bereiken van H. GRIMM'S 'Vorlesungen' - die vrucht van 't akademies historicisme der jaren '70 - of de warme, blozende levensvolheid van R.M. MEYER'S 'Goethe' - een model-produkt der latere psikologiese metodes. Wel is GEZELLE een op verre na niet zo veelzijdig genie als GOETHE: toch was het weinig waarschijnlik, dat de eerste proeve van een volledige dichter-biografie ook in dit geval zo gelijkmatig en afgewerkt zou uitgroeien, als dat na een langer tijdsverloop en meer stelselmatige detailstudie kan worden verwacht.

Het is dan ook de vraag of, in plaats van dat levensbeeld te voeten uit, niet liever en nuttiger zou geweest zijn een soort 'Corpus Gezellianum', waarin systematies zouden behandeld worden al de vraagpunten die, in verband met GEZELLE'S leven en streven, noch geheel onbeantwoord of onvolledig opgehelderd staan, met gebruikmaking van het reeds aanzienlik materiaal, dat hier en daar, in vergeten hoekjes van vergeten of moeilik-bereikbare tijdschriften en plaatselike weekbladen, verspreid ligt.

* * *

En vooreerst, *hoe staat het met de tekst-overlevering van* GEZELLE'S *werken*? Wie, uit het besproken boek, zich daarvan enig idee zou willen vormen, kwame bedrogen uit: het viel me zelfs moeilik er een volledig beeld van GEZELLE'S werk uit op te maken. In een biografie, die bedoeld werd als 'een breedvoeriger en diepgaander studie over het Leven *en de Werken* van den Dichter', mocht men nochtans verwachten dat een poging zou worden gedaan, om van dat werk, in zijn groei en kronologiese samenhang, een volledig beeld op te hangen. Welke uitgaven van GEZELLE'S werken zijn voorhanden? Waar kwamen ze van de pers? Welk is hunne respektieve waarde, met het oog op een definitieve tekst-vorming? Op het belang van die en dergelike vragen heeft, naar aanleiding van de 'Volksuitgave' der Verzamelde Dichtwerken, A. WALGRAVE reeds met klem van redenen gewezen.[1)]

Sla ik de 'Bibliographie Nationale' (II p. 127) open, dan vind ik daar, vóór 1858, reeds een hele lijst gedrukte kleinigheden, waarvan in C. GEZELLE'S boek geen vermelding staat, zodat de dichterlike

1) *Biekorf*, 1910, p. 365 vlg. - Dat zelfs op dit gebied de meest volledige inlichting ook de nuttigste zou wezen, blijkt o.a. uit KALFF VII, p. 724 waar 'Kerkhofblommen' geboekt staan als zijnde verschenen in 1878.

bedrijvigheid van *de jonge Gezelle* in dat werk geenszins tot haar recht komt. Niet minder hinderlik blijkt, voor de latere jaren, het feit dat CAES. GEZELLE bijna geen gebruik heeft gemaakt van GEZELLE'S medewerking aan tal van tijdschriften: in 'Rond den Heerd', 'de Vlagge', 'De Tassche', 'Biekorf', 'De Vlaamsche School', komen meestal gedateerde verzen vóór, zoals ze, in eerste geut, door de dichter werden ingezonden. Het stuk door BEETHOVEN'S quattuor geïnspireerd: ''t er viel ne keer een bladtjen op het water', vindt men in de 1e uitg. der 'Laatste Verzen' als 'onuitgegeven'; 't verscheen echter in de 1e Jg. van het 'Vlaamsch Letterkundig Album' (1881) en gaf de toenmalige ZOÏLUS NOLET DE BRAUWERE VAN STEELAND aanleiding tot een van zijn meest smakeloze uitvallen tegen de dichter.[1] GEZELLE nam het niet op in één zijner volgende bundels: een teeken van zelfkritiek of een ontzien van de harteloze kritiek van anderen? Men geeft geen trouw beeld van een dichterleven, wanneer men niet nagaat in welke groeperingen, tijdschriften en genootschappen hij optrad. En hoe zal ooit met een wetenschappelike studie van de dichter en zijn werk een begin kunnen gemaakt worden, wanneer men geen oog schijnt te hebben voor die kleine, maar zo revelatieve details als daar zijn varianten en afwijkingen in onderscheiden teksten en uitgaven? Afgezien van de drie eerste bundels: 'Kerkhofblommen', 'Gedichten, Gezangen en Gebeden' en 'XXXIII Kleengedichtjes' weten we dat het later werk van GEZELLE, tot de uitgaaf van 1892, meestal door leerlingen van de Meester voor de druk werd bezorgd. Voor de 'Gedichten, Gezangen en Gebeden' van 1862 blijkt dat vrij zeker[2]: de uitgaaf gebeurde bijna buiten GEZELLE om, door de zorgen van H. VAN DOORNE en H. VERRIEST. De 'Volledige Dichtwerken', die te Leuven bij Fonteijn verschenen[3], vermeerderd met de bundel 'Liederen, Eerdichten et Reliqua', werden, moet men op blz. 137 van C. GEZELLE'S werk afgaan, eveneens bezorgd door H. VERRIEST; en E. VAN OYE - in een brief aan zijn vaderlike vriend - is niet mals voor die uitgave: ''t Is HUGO VERRIEST nietwaar die zich met die uitgave gelast heeft? Het spijt mij waarlijk dat hij niet een beetje beter zijne oogen heeft opengedaan: er zijn een massa drukfouten in uw werk en een stuk komt er zelfs twee keeren in!!'[4] Toch schijnt

1) Poëzy en Lettercritiek. Roesselare 1884, p. 220-221.
2) c. fr. H. VERRIEST, [in GUIDO GEZELLE (1912), p. 89]; CAESAR GEZELLE, o.c. p. 98 vlg.
3) 4 dn. in 12o, Leuven 1878-1880.
4) N.l. het stuk 'Hij leeft' in 'Dichtoefeningen'. Het verscheen in de 1e uitgaaf van 'Vlaamsche Dichtoefeningen', Roesselare, 1858 p. 157 als een op zichzelf staand gedicht. In 1855 was reeds bij Stock - Werbrouck te Roesselare van de pers gekomen 'Welkomwensch door het Broederschap van het allerheiligste Sakrament, opgedragen aan den eerw. heer L. BOONE.' 8o, 8 blz., waarvan het stuk 'Hij leeft' evenals 'de Stoet' (1e uitg. p. 66) deel uitmaken. In de uitgave van 1878 nu, werd, ter plaatse van het gedicht 'de Stoet' het ganse eredicht van 1855 opgenomen: maar honderd bladzijden verder was dat reeds vergeten en 'Hij leeft' werd onveranderd ingelast (p. 176). In de 'Aanteekeningen' na dl. IV van de Leuvense uitgave leest men: 'Door een kwalijk berichten staan deze zestien reken reeds blz. 77, deel makende van een ander stuk'. (p. 166).

de brief van GEZELLE aan G. VERRIEST (c. fr. C. GEZELLE o.c. 165) aan te duiden dat de ‘litterariter si non litteraliter overleden G. GEZELLE’ niet zo helemaal vreemd is gebleven aan het werk der ‘heruitgave van (zijn)nagelaten Gedichten’, zoals hij ze noemt: deze - zo schrijft hij immers - verschafte hem ‘al werk genoeg!’ Zij hiervan wat wil: zoveel toch is zeker dat de heruitgave vrij zorgeloos gebeurde en dat, afgezien van de ingevoegde gedichten en fragmenten - meestal geen verrijking uit een dichterlik oogpunt - en een paar onbeduidende wijzigingen, meer van taalkundige dan van dichterlike aard, deze nieuwe uitgaaf 't bewijs niet brengt dat de dichter op zijn vroeger werk zou zijn teruggekomen, om het te hersmelten en uit te zuiveren in de gloed van een rijker, manneliker talent. Bij een vergelijking van ‘Dichtoefeningen’ bv. in de twee uitgaven, bladert men bladzij aan bladzij om, vooraleer een variante te ontmoeten: eerst de ‘Boodschap van de vogels en andere opgezette Dieren’ [die reeds 1855 volledig in een 8°-plaketje van 14 blz. verschenen was, bij Van Hee te Roesselare] vertoont in de 1^{e} uitg. een eigenaardige gestalte. Ze is hier nl. in twee delen gesplitst, die elk onder een eigen titel, in ‘Dichtoefeningen’ worden opgenomen: 't 1^{e} deel p. 28: ‘Benedicite omnes volucres coeli Domino’, en 't 2^{e} p. 44: ‘Sterven is Onsterfelijkheid’. De uitgaaf van 1878, evenals de latere van 1892, neemt het stuk in zijn oorspronkelike vorm van 1855 op, en zo is het later in de ‘Dichtwerken’ overgegaan. Enkele der varianten die men ontmoet werden ingegeven door die splitsing tot twee afzonderlike gedichten: GEZELLE wilde nl. aan beide zo rijke verzen het karakter van gelegenheidspoëzie ontnemen, om ze over te zetten in het beschrijvend genre met parenetiese inslag. Andere afwijkingen, eveneens doelbewuste, zijn van poëties-techniese aard: enkele versterken het allittererend element, bv. 't oorspronkelike ‘kruipt en klavert op den stam’, wordt ‘klimt en klavert op den stam’ - een betere lezing, die, door de opname *taliter qualiter* van de eerste redaktie in

de latere uitgaven, opnieuw verloren ging; enkele versterken het dialekties element, en door de band zal men mogen zeggen, na een vergelijking der eerste uitgaven met de latere, dat GEZELLE zijn gedichten hier en daar heeft overgewerkt in de zin van een meer doordrijvend, zich met polemiese voorbedachtheid opdringend 'taal partikularisme'.[1] Hoewel ook hier dan wêer op menige plaats de dichter allerlei verrassingen bereidt aan de op metode en konsekwentie beluste onderzoeker.

De uitgave der 'Verzamelde Gedichten' in 1892-93 te Roesselare bij J. DE MEESTER verschenen, en waarvan de nieuwe 'Tijdkrans' het 5e deel uitmaakt, werd bezorgd door GEZELLE zelf. Afwijkingen van de Leuvense uitgave van 1878 zijn er zeer enkele: zo bv. brengt de nieuwe editie van Dichtoefeningen vooraan, naast het 'Prospektus en de Opdracht aan de Studenten van 't Klein Seminarie' ook de 'Verantwoordinge', die, men vraagt zich af waarom, in 1878 was weggevallen, hoewel de dichter ze moet hebben gevoeld als het dichterlik program van heel zijn leven - en waarvan dan ook de toon en de stellingen soms woordelik teruggevonden worden in de brieven van GEZELLE aan zijn leerlingen[2]. Poëties-techniese varianten zijn er gene: een paar malen stoot men op ortografiese verschillen die op 't eerste zicht zouden doen denken aan een toenadering tot de algemeen-geldige schrijfnorm: 'aanroeping' bvb. in plaats van 'aanroepinge', maar dan ontmoet men weer in tegenovergestelde richting: 'Vlanderen' i.p.v. 'Vlaanderen' 'andre' voor 'andere', en soms in eenzelfde gedicht beide vormen naast elkaar, zonder enige vastheid of konsekwentie. De slotsom is dat, bij GEZELLE'S levens-

1) Mij is niet duidelik geworden op welke feiten J. TEN BRINK heeft gesteund om te beweren (Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde, p. 687): 'dat in zijn bundel *Liederen, Eeredichten et Reliqua* (1880) GEZELLE zuiverder Nederlandsch schrijft.' Het tegenovergestelde is doorgaans waar: de 1e uitg. der Dichtoefeningen staat dichter bij de geschreven norma dan al het latere.

2) Brieven van G. GEZELLE aan een zijner Leerlingen (EUG. VAN OIJE). '*Vlaamsche Kunstbode*' 1906-1907 passim, maar vooral 3e, 4e, 11e, 14e en 16e brief. - Buiten deze serie en enkele fragmenten van brieven aan G. VERRIEST, door deze medegedeeld in zijn onderscheiden Gezelle-bijdragen, werden brieven van onze dichter gepubliceerd: 1o. in Dietsche Warande en Belfort 1905, I p. 172 vlg. (aan P.P. ALBERDINGK - THIJM); 2o. in De Beiaard, 1918, I, p. 496 vlg. (aan J.A. ALBERDINGK-THIJM). Verreweg het dringendst werk in zake GEZELLE ware, dunkt me, tans, de publikatie van een rijke verzameling brieven van en aan GEZELLE - vooral uit de jaren 1855-1880

dagen, de uitgave van zijn werk steeds een slordige is geweest[1].

Staat het beter met die welke na zijn dood werden bezorgd? Men mag het niet zeggen: meestal hebben de (naamloze) uitgevers zich bepaald bij een klakkeloze herdruk van de uitgave van 1892, als zijnde de 'Fassung letzter Hand' van 's dichters werk. De volksuitgave van 1910 en de prachtuitgave in 3 deelen kl. 4°. van 1912 doen daar, op zeer onkritiese wijze, een en ander bij, met de hoop aldus het epiteton 'volledig' te zullen verdienen: men weet door de bespreking van AL. WALGRAVE[2] met welke uitkomst. Beide uitgaven krioelen trouwens van zinstorende drukfouten. Lag het niet op de weg van een eerste proeve van samenvatting onzer Gezelle-kennis om de vele elementen van 'Text-Ueberlieferungsgeschichte' die voorhanden zijn, te groeperen, als een noodzakelik en niet te ontberen korrektief van de bestaande uitgaven, en de voorbereiding ener nieuwe, die krities zou zijn niet alleen met naam maar ook in feite? De tijd moet ook bij ons voorbij zijn, dat de zorg en voorzichtige metode der tekstkritiek alleen werden besteed aan de vergeelde perkamenten der middeleeuwen en de bestoven princeps-uitgaven onzer 17e eeuwers: ook de klassieken onzer 19e eeuw vorderen op dat stuk onze zorgzame belangstelling, en onder allen wie meer dan de grote West Vlaming, die blijkbaar met slechts weinig schrijvers-koketterie zijn verzenbundels van zich liet gaan, vooral in zijn eerste periode?

* * *

Het zwaartepunt van zijn werk heeft C. GEZELLE blijkbaar willen leggen in het biografies gedeelte, het gemakkelikste en tevens het meest besprokene. En hier ten minste mocht men verwachten dat er geen vraagtekens meer zouden blijven, dat rond en goed klaarte zou worden gebracht in die levensjaren van de dichter waar omheen men, soms met doorzichtelik-kwade intenties, zoveel schaduw heeft geweven. En waarlik, daar staan in die biografie bladzijden vol boeiende, nieuwe, klare geschiedenis: met vaste hand staat vader GEZELLE

1) We menen het oordeel te mogen uitstrekken over de door GEZELLE zelf bezorgde editie. WALGRAVE'S uitlating (l.c.p. 366): 'Hij heeft zijn boeken zóó gewild, gelijk zij in 1893 (Rijmsnoer in 1897) verschenen', zou de latere tekstbezorger tot skrupuleuse eerbied moeten dwingen in elk ander geval. Maar bij GEZELLE, die, blijkens een vergelijking tusschen de uitgaven van 1878 en 1892, zijn herdrukken zo 'mekanies' gebeuren liet, zal ik maar zeggen, dat zelfs de drukfouten soms onverbeterd van ene uitgaaf in de andere overgingen? Credo criticam aeternam.... maar de goede!

2) *Biekorf* 1910 p. 365 vlg.

getekend, wiens eigenaardige zieletrekken naspelen in heel de Gezelle-sippe; de Kortrijkse tijd wordt kleurig en liefdevol verteld; ettelike bladzijden (84-88, 147 bvb.) zijn gewoon heerlik. Niet alle gedeelten echter, zelfs niet de meeste, voldoen in die mate.

Daar ontbreekt vooreerst alle achtergrond: een beeld van GEZELLE'S groei uit zijn milieu, uit zijn tijd wordt zelfs niet aangezet. Hoe was dat West-Vlaanderen, waarin GEZELLE geboren werd; die ekonomiese en sociale verhoudingen die zoveel uit heel zijn latere geestelike ekonomie vermogen te verklaren? Ik denk aan menige bladzijde uit J^{w}. VAN HERWERDEN'S studie, die, hoewel stoelende op zo onbetrouwbaar en eenzijdig materiaal als WILMOTTE'S 'Belgique morale et politique', toch waardevolle aanknopingspunten biedt, om GEZELLE uit zijn tijd en omgeving beter te leren begrijpen. Onvergeeflik acht ik de kleurloze, doodse manier waarop ons de Roesselaarse tijd van de dichter wordt getekend! Zo ergens dan hier was er plaats voor een hoofdstuk dat ons zou boeien met de beminnelikste lichtkanten uit dat versomberd dichterleven. En wat lag daar materiaal voor het grijpen! GEZELLE'S eigen bundels vooreerst: Dichtoefeningen, Kerkhofblommen, Kleengedichtjes, Gedichten, Gezangen en Gebeden, alle gegroeid uit het lief en leed van zijn kortstondig professoraat; - de eerste jaargangen van 'Rond den Heerd', waarin om zo te zeggen die klasse van Poësis voortwerkt in menige bijdrage van de noch jeugdig-geestdriftige Professor-malgré-tout en de trouw naar zijn geest meêwerkende jongeren; - de bundels van enkele dier leerlingen: DE GHELDERE'S 'Jongelingsdichten'[1], VAN OYE'S 'Morgenschemer'[2]; H. VERRIEST'S 'Liederen'[3]; - de Alba Amicorum die *zeker* in het bezit zijn van HUGO VERRIEST en HENDRIK VAN DOORNE en *misschien* noch van andere oud-leerlingen; - de kollektie brieven en bescheiden waarover CAESAR GEZELLE wel zal beschikken, en die rijk moet zijn, wanneer men oordeelt naar de kleine en zo bescheiden keuze, door E. VAN OYE openbaar gemaakt in 'Vlaamsche Kunstbode'[4]; - de gelijktijdige verslagen en verzamelingen van de werken der 'Lettergilde' uit het Roesselaars Klein Seminarie: veel van dat alles heeft, met fijne speurzin, AL. WALGRAVE gebruikt bij 't schrijven van zijn hoofdstuk 'Eene Studie over Gezelle's Kerkhofblommen' [5], en daar

1) Leuven, C. FONTEIJN, 1861.
2) Brussel, 1874.
3) Rousselare, 1874.
4) Met meer dan een 'grano salis' zijn H. VERRIEST'S woorden te lezen in H.S.S. KUIPER, l.c.p. 263: '.... niemand en heeft brieven van GEZELLE.'
5) Gedichtengroei, p. 17-95.

is uit gegroeid een beeld zo kleurvol en beminnelik, dat de eerste biograaf van GEZELLE het zijn vlijtige konfrater gerust mag benijden[1)]. Heel WALGRAVE'S boek trouwens - hoewel bedoeld als een studie van de groei van GEZELLE'S poëzie - is rijk aan nieuw, ongebruikt biografies materiaal, waarvan het gemis hinderlik wordt gevoeld in C. GEZELLE'S eerste proeve van samenhangend levensverhaal van onze dichter. Hoe goed heeft WALGRAVE begrepen dat leven en werk van een dichter niet buiten verband met elkaar te bestuderen zijn: en daarom is het zo terecht zijn pogen geweest 'in GEZELLE'S hoofd en hert, in zijn leven, uitgesproken door zijn werk of meêgedeeld door die hem kenden, die naaldekes, die vezeltjes, die blaadjes te vinden en te vervolgen waar we kunnen, zoo ver we kunnen, totdat we, om zeggens, de plante zien groeien hebben uit zijn rijke dichternatuur'[2)].

1) Heeft p. 41 WALGRAVE wel goed gezien, waar hij denkt dat in de verzen uit 'Kerkhofblommen'

> Ha! wie weet hoeveel gevaren
> die niet hebben uit te staan
> *die met peerden* - God bewaar hen! -
> *die met hunne meesters gaan*.

de kursief gedrukte passus zou terugslaan op het in Vlaanderen gemeenmondse spreekwoord: 'Die met een peerd uitgaat, gaat met zijn meester uit.' Zoals ik de plaats lees en versta betekent ze, met verwijzing naar 't volksgeloof dat GEZELLE uitdrukkelik memoreert: hij zegende de paarden en zegende zichzelf met gewijd water, en verwittigde de dieren dat ze een lijk zouden wegbrengen, zulks om te beletten dat hij aan dezelfde gevaren zou blootstaan als zij die uitgaan met peerden, welke hun eigen meester naar 't graf brengen. *Gaan* zou hier dan in *ἀπὸ χοινοῦ* staan, welke konstruktie bij GEZELLE vaak voorkomt.
P. 67 (voetnota) heeft WALGRAVE zich wellicht te gemakkelik aangesloten bij de opvatting van de uitgever der 'Dichtwerken' (1912), die 't gedicht 'Weenen' uit de 'Dichtoefeningen' (1e uitg. p. 119) weert, onder voorwendsel dat GEZELLE het oorspronkelik voor 'Kerkhofblommen' had geschreven. Men is vrij algemeen akkoord om aan te nemen dat 'Kerkhofblommen' vóór 'Dichtoefeningen' van de pers kwam. In CH. HEN'S 'Journal de l'Imprimerie et de la Librairie en Belgique' voor het jaar 1858 staan de 'Kerkhofblommen' niet aangekondigd. Ze komen er pas voor, als 2e uitgaaf, in 1860 en verschenen trouwens bij een ander uitgever dan 'Dichtoefeningen'. Men mag veronderstellen dat het kleine werkje (31 pagina's druk in de 1e, 2e en 3e uitgaaf!), geschreven tussen 6 en 9 Mei 1858, en dat noch 10 Juni onder druk lag, naar de eigen bevestiging van GEZELLE ('Rond den Heerd' II (1867) p. 150), hem een ogenblik is komen afleiden van zijn grote uitgaaf: zijn eerste bundel. Hiermee was de dichter echter al heel wat bezig: het *prospectus* waarmee dat werk werd aangekondigd is gedateerd 21 Maart 1858, en de opdracht, waarmeê de bundel zelf geopend werd, draagt als dagtekening 13 Mei 1858. Deze opdracht werd, blijkens mijn eksemplaar van de editio princeps, niet achteraf geschreven en dan, samen met het titelblad, gezet in een afzonderlik kwatern, nadat het eigenlike werk reeds was afgedrukt, zoals dat meer gebeurt. Het handschrift van de hele bundel zal dus, netjes en volledig afgewerkt, geheel drukvaardig naar de drukker zijn gegaan. En het natuurlikst lijkt me dat 'Weenen' er deel van uitmaakte. Zoals hij meer deed (cfr. de studie van R. GASPARD, in Dietsche W. en Belf. 1920, p. 141 vlg.) heeft dan de dichter, bij 't bewerken der 'Kerkhofblommen' een stuk dat hij afzonderlik had liggen, een twede maal te pas gebracht. Hiervoor geeft WALGRAVE zelf een argument aan de hand, door het bestaan te vermelden van een handschrift waarop het stuk 'Weenen' afzonderlik voorkomt, *met de varianten die het vertoont* in de 1e uitgaaf van 'Dichtoefeningen'. Zijn ook de varianten zelf geen bewijs voor de prioriteit van de tekst in 'Dichtoefeningen'? Daar leest men: 'Arme schaap! hoe *moet* het lijden door end door zijn herte snijden daer het *blijft* in barensnood' - waarvan de verhalende 'Kerkhofblommen' hebben gemaakt: *moest* en *bleef*, wat in een lyries gedicht niet primair aandoet.

2) O.L.P. 7.

Zijn boek is een rijke Gezelle-gave, en 't zal vermoedelik aan oorlogsomstandigheden te wijten zijn, indien voor zijn biografie, C. GEZELLE er geen gebruik heeft van gemaakt.

Ook op andere plaatsen voelt men dat gebrek aan doorlopend gebruiken van voorhanden zijnde bronnen: hoe zou b.v.b., p. 160 vlg., in 't verhaal van de Brugse strijdjaren, dat alles kleuriger geleefd hebben en begrijpeliker geworden zijn, hadden we kennis gemaakt met dat Brugse wereldje van toen; de kleine en grote personaliteiten die daar de politiek voerden en de tegen GEZELLE'S 'Jaar '30' gerichte polemiek. Vaag is het zinnetje: 'De dagbladpolemiek gevoerd door allerlei lasterpraatjes....' (p. 161); een paar uittreksels uit een paar nummers van die schotschriften her en der zou de hele levensperiode heel wat beter belichten. En door dat gewild-vage, dat voorzichtig-algemene in de voorstelling, dat overdreven-bescheiden praten met halve woorden, blijven er noch heel wat vraagtekens staan: p. 98-99, 128 vlg., 145, 152 vlg., 157 vlg., geven enkel licht aan wie reeds ingelicht is, - elke lezer, die tegenover onze kleinsteedse toestanden vreemd staat, moet hierdoor verkeerde voorstellingen opdoen.

Daar bestond, toen GEZELLE uit Roesselare naar Brugge kwam (oogst 1860) in die laatste stad een groep mensen, die met liefdevolle ijver werkten aan al wat de jonge, maar reeds in klerikale kringen beroemde dichter, zijn domein mocht noemen: aan Vlaamse oudheidkunde, kristelike arkeologie, folklore, kunstgeschiedenis, middelneder-

landse letteren. Kanunnik CARTON (1802-1863), de bekende uitgever der ‘Oud-Vlaemsche Liederen’ in de ‘Vlaemsche Bibliophilen’ was er de ziel en de leider van. Een andere groep, die 't gemeenschappelik programma van GEZELLE en J.A. ALBERDINGK - THYM, van de REICHENSPERGER'S en BOISSERÉE'S, van de WISEMAN'S, NEWMAN'S en MANNING'S - het ideaal eener nieuw-kristelike Renaissance nl. - zocht te verwezenliken, had zich onder leiding van JAMES WEALE[1] te Brugge vrij stevig georganiseerd en kon van 1863 tot 1873 een groots-aangelegd orgaan in het leven houden: ‘Le Beffroi, Revue d'Arts, héraldique, archéologie, 1863-1873’. Wat is GEZELLE'S verhouding geweest tot beide groepen, die hem, de levendig-belangstellende in kristene kunst en oudheidkunde, toch zo natuurlik moesten aantrekken; wat vooral tegenover de groep van JAMES WEALE, met wie GEZELLE zeker reeds in 1862[2] vertrouwelik verkeer had en zeker bleef hebben tot Mei 1867[3]. Heeft GEZELLE deel gehad in de eerste jaargangen van ‘Le Beffroi’, waar meest alle bijdragen anoniem of pseudoniem verschenen? Een onderzoek naar de geschiedenis van dit rijke tijdschrift - waarin vooral twee bijdragen naar de Gezelle-hoek schijnen te wijzen - moge het uitmaken[4]. Ten teken van geestelike gemeenschap werd, in de 1e Jg. (I, p. 74) door een zekere P., de bespreking geleverd van drie werken die, uit die tijd, wel enes geestes kinderen mogen heten: THYM'S ‘Volksalmanak voor Nl. Katholieken’ (waarin juist dàt jaar, 1863, GEZELLE enige ‘West-Vlaemsche Dichtspranken’ had afgestaan), THYM'S ‘Dietsche Warande’ (welke, blijkens deze bespreking, datzelfde jaar noch met ondergang was bedreigd, door gebrek aan belangstelling van Roomse zijde!) en GEZELLE'S ‘Gedichten, gezangen en gebeden. Een schetsboek voor Vlaamsche studenten in 16° van 170 bladzijden, Brugge 1862, 2 frank’. De

1) Men weet dat deze James Weale, een uitgeweken Engelsman, van 1865 tot 1867 mede-uitgever was van GEZELLE'S ‘Rond den Heerd’.
2) cf. Brief aan P.P. ALBERDINGK-THIJM, Dietsche Warande en Belfort, 1902, I p. 173.
3) cf. DEQUIDT in ‘G.G. Leven en Werken’, p. 18.
4) Het zijn n.l. de artikelen van een zekere J. SAGETTE(?) ‘De la liberté de l'art chrétien’ (II, 89) en ‘Du Paganisme renaissant’ (III, 159). GEZELLE schreef een flinke en gemakkelike franse pen, heeft zich zelfs, tot grote ergernis zijner vrienden, nu en dan aan franse verzen bezondigd, ter wille der fransgezinde burgerij met wie hij verkeer had. Een paar maal heeft hij meegewerkt aan ‘Le Muséon’ uit Leuven (cf. C. GEZELLE o.l. p. 207). Nergens zo klaar als in deze bijdrage blijkt hoe ver GEZELLE af stond van een wetenschappelijke taalbeschouwing

bespreking - kon het anders dan een loftuiting zijn? - is tekenend voor de groep, die blijkbaar geheel eensvoelend was met GEZELLE, op 't stuk ener neo-kristelike wedergeboorte: ‘Le mouvement littéraire flamand n'offre, depuis 1830, rien de très-décidément chrétien dans ses tendances; il est même empreint d'une certaine atonie religieuse qu'il tient peut-être de l'Etat dont il implore si servilement la protection. Mais hors de toute influence gouvernementale, il existe en Belgique comme en Hollande, même parmi les Flamands de France, un mouvement artistique et littéraire Flamand chrétien qui se dessine plus nettement à mesure que les communications internationales deviennent plus faciles. Conséquents avec eux-mêmes, les artistes et les littérateurs qui y participent s'inspirent des formes de la littérature et de l'art chrétien, sans en renier ni le fond ni les principes; ils croient que la seule beauté véritable est celle que fait resplendir le vrai. Comme manifestations de ce mouvement nous citerons les trois publications nommées en tête de cette notice.... Le 3e ouvrage est un recueil de poésies dans le dialecte de la West-Flandre, de la plus grande originalité tant pour le fond que pour la forme. C'est le second de l'auteur, qui s'inspire aux sources les plus pures de la poésie véritablement et exclusivement chrétienne. Il a traité ainsi les sujets les plus divers sans en emprunter un seul à notre moderne romantisme, ce qui doit paraître un véritable tour de force aux yeux de la nuée de jeunes anacréons qui envahit aujourd'hui le champ de notre littérature’[1)]. Een andere dan GEZELLE kon niet beter zijn ideaal van toen - een verkristeliking van heel ons geestelik wezen - in zo weinig woorden samenvatten: en ware niet een paar nummers verder de bespreking van P.P. ALBERDINGK THYM'S ‘Willebrordus’ met diezelfde initiaal P. ondertekend, ik aarzelde geen ogenblik om deze voor de bespreker te houden. Had immers, in een brief van begin Juli 1862, GEZELLE hem niet bedankt ‘over de goedheid waarmede gij mij uwe pen ten dienste offert’?[2)]

1) Niet veel sympatieker luiden in een brief van GEZELLE aan VAN OYE (Vlaamsche Kunstbode 1906, p. 188) omtrent onze letterkunde van toen deze woorden: ‘Wat is onze (Nieuw-Belgisch-Vlaemsche-25 jaer! oude) litteratuur tenzij een aerdig iets, een handvol laet my zeggen artificieele bloemen, bijeengeflikt door eenthoeveel mannen zonder studie? Wat is ze toch anders al veel in der daed of tenzij jongfransch romantisme, Schwärmerei en Religiosität etc., in ongepaste Vlaemsche *woorden*, woorden *ja*, maar in geen Vlaemsche sprake?....’
2) D.W. en B. 1902 I, 72. ‘Zou het u dan weerd schijnen deze poging bij te staen, niets zou zukks beter kunnen doen dan een woord van u, 't zij in welk blad’. En verder: ‘Morgen zend ik een Exemplaar Schetsboek aan de Journal de Bruxelles.’

Wat hier ook van zij, GEZELLE stond, na zijn vertrek uit Roesselare, geenszins alleen in de Nederlanden, noch veel minder in Vlaanderen. De eerste Brugse jaren verdienen dan ook meer aandacht dan die C. GEZELLE eraan besteedt: leest men zijn werk uit die jaren, hoofdzakelik zijn vooralsnoch beschikbare brieven, dan krijgt men geenszins de indruk van een 'gebroken man', zoals, met een greintje dramatisering, zijn verbitterde vrienden hem tot noch toe hebben voorgesteld. In een brief aan E. VAN OYE (4 December 1860) heet het: ....onder al die wisselvalligheden hebbe ik mij tot nu over het verzaken van vrienden, toch van goede vrienden, niet te beklagen gehad.... En hoe opgewekt, hoopvol, strijdlustig luidt dat schrijven van Aswoensdag 1861: 'Wij groeien, Eugeen, wij komen kloek. Houdt vast aen al dat mij en u genegen is en doet voort. Ik voel van langst om meer mijnen roep in de wereld en, wederom: wij groeijen spijts alles....' En 't zal wel geen gebroken man geweest zijn die, met een licht te begrijpen zelfgevoel en niet zonder een greintje preutsheid, de lijst van zijn hoge betrekkingen vlecht in een liefderijk schrijven aan dezelfde (S. Lievensavond, 1861): 'Ik heb aen U gedacht, toen ik in de Londensche *Wereld*! rondreed met den Cardinael WISEMAN en in zijn koetse, en had ik dan iemand kunnen bij mij tooveren, 't ware *gij* geweest. Aen u dacht ik bij ALBERDINGK-THIJM, bij KLAAS GROTH, bij Mr. BROUWERS, bij MANNING en zoo vele anderen....'[1)] En hiermee staan we volop in de grote vraag uit GEZELLE'S leven, de veel en te pas en te onpas besproken vraag van zijn lijden en zwijgen. De neef van onze dichter heeft loffelike pogingen gedaan om uit het verhaal der feiten, die niet steeds GEZELLE'S oversten en kollega's ere aandoen, de bitterheid van toon te weren en de scherpte van beschuldiging, waarop de verontwaardigde verwijten der beide VERRIESTEN bvb. gedragen waren. Blijkbaar heeft hij gestreefd naar objektiviteit in de voorstelling der feiten en naar histories voelen in de interpretatie: toch wil het me lijken dat hij, de priester, niet zonder een apriorisme dat minder aangenaam aandoet in een werk van geschiedenis, de rol der hogere geestelikheid[2)] *per fas et nefas*

1) cf. Vlaamsche Kunstbode 1906, p. 377, 379, - 1907, p. 71.
2) Aan de bisschoppelike administratie - zo goed als elk andere een harteloos, werktuigelik-fungerend raderwerk - moet, door Rooms en Onrooms, vrij van alle partijbedoelingen, het verwijt worden gericht dat ze voor een man, die inderdaad niet paste in het kader harer kleine kombinaties, noch in 't vroege noch in 't late van zijn levenstijd die vrijere en toch eervolle werkkring niet heeft kunnen vinden, waarin hij zijn grote, maar zeer speciale gaven had mogen ontwikkelen. Men noeme dat vervolging of kortzichtig onbegrip: eervol is het niet voor die administratie.

zoekt te vermooien en te verbloemen, om een paar kollega's van de verongelijkte, met heel de schuld beladen, als zondebokken vóór zich uit te jagen. De liefde van de neef voor de heeroom maakt hem zelfs nu en dan onrechtvaardig tegenover al wie niet altijd en in allen dele met GEZELLE akkoord is kunnen gaan: dat blijkt reeds p. 40 waar de arme leraar M. CARLIER het ontgelden moet, hij die, in deze toch, zou ik menen, in een gewichtige zaak van inwendige disiplien, zijn professorsplicht doet tegenover een van zijn vrijere positie misbruik makende student; - p. 70 vlg. de leerlingen die niet ingenomen waren met het onderwijs van GEZELLE noemt hij 'boekstudenten, blokkers....' en daarmeê kunnen ze het doen: maar daartegenover staat het oordeel van de bezadigde en met de Westvlaamse onderwijswereld op-en-top bekende Inspekteur Rommel[1]: 'Ajoutons encore que, dans le principe, les élèves n'étaient pas unanimes dans leur enthousiasme pour GEZELLE. Quelques uns, et *non parmi les moins capables*, disaient qu'ils regardaient leur année de seconde comme perdue, et qu'ils se rattraperaient en rhétorique....' Zeer zeker heeft CAESAR GEZELLE het bij 't rechte eind waar hij, p. 76, de staf breekt over 't onderwijs van zijn oom, in die tijd en te dier plaatse: elk zaakkundig docent die het relaas hierover bij de oud-leerlingen van onze dichter heeft gelezen, moet, ondanks hun toon van dankbare verering, uit de meêgedeelde details, omtrent dat onderwijs een indruk hebben opgedaan van geïmproviseerdheid, eenzijdigheid, ordeloosheid en een volslagen gebrek aan metode. Daarin moeten we vermoedelik een der redenen zien, niet de voornaamste echter, van GEZELLE'S mislukken als leraar, en zulks ondanks zijn schrijven aan VAN OYE (1 Juni 1860) - uit een tijd van inwendige akkalmie, toen vermoedelik GEZELLE'S tegenstanders, reeds zeker van de naderende overwinning, hem met rust lieten: 'Ik voege bij, dat vele dingen hier veranderd zijn, dat mijne manier van leeren de overhand heeft, dat de grootste vijanden bekeerd zijn en dat het een geheel ander dingen is....'[2] Zwaarwichtiger gold tegen GEZELLE het verwijt, dat hij, door zijn al te familiaire omgang met een deel zijner studenten, door zijn neiging tot 'zwermen' zoals een jongere tijdgenoot, E. DE GRYSE, dat later heeft genoemd[3], eerst de verdeeldheid bracht

1) Un Prêtre-Poète, p. 31.
2) Vlaamsche Kunstbode 1906, p. 298.
3) cf. C. GEZELLE, o.l. p. 82.

onder de studenten, daarna onder de leraars en aldus aan de tucht van dat zeer aanzienlik internaat gevaarlike kreuken gaf. Zijn er bepaalde feiten - C. GEZELLE verhaalt al niet veel en dan noch op vrij verwarde manier - of gold het een algemene indruk van onbehagelikheid en ongemak, bewust of onbewust door GEZELLE veroorzaakt? Wat hiervan ook zij, aan GEZELLE'S zuivere inzichten mag - en hieromtrent zijn de getuigenissen eensluidend - niet getwijfeld worden. Maar een inrichting als de Roesselaarse wordt met goede intenties alleen niet beheerd. En heeft GEZELLE zelf niet al spoedig het gevoel gehad dat hij mis liep, en dus dat zijne kollega's het beter vóór hadden dan hij? Aan E. VAN OYE schrijft hij (1 Mei 1860), nadat dus reeds de slag gevallen was, die hem uit de klas van Poësis verwijderde, om hem noch enkel in een ondergeschikte positie aan het Roesselaars Seminarie verbonden te laten: '.... Ja ik moet, eilaes, en ik zeg het op heden dat ik dertig jaer bereike, bekennen dat ik dikwijls gedwaeld heb; brandende hoop op mijn vrienden en kinders heeft mij verdwaeld, geleed tot waer ik, eenen ongelukkigen keer op de wezentlijkheid uitgekomen ben en moeten zeggen heb.... ergo erravimus; de liefde heeft mij doen dwalen, tot verre van mijzelven weg, voor anderen ten bate en ten voordeele, en zoodanig gedwaeld heb ik, dat ik zelve den loon niet en mag smaken nu, van de zoete zekerheid te overpeizen dat gij gelukkig, goed en op den rechten weg zijt....'[1] Is dat misschien niet de bittere zelfbekentenis dat zijn metode van opvoeding, gesteund uitsluitend op liefde en vertrouwen, in een zoo gemengd milieu als een internaat, faliekant was gelopen, en dat de metode van de sterke hand en de strakke regel veiliger werkt? Mag men wellicht niet denken dat, onder zulke omstandigheden, GEZELLE zijn heengaan uit Roesselare zal hebben gevoeld als een verlossing, en zijn nieuwe werkkring te Brugge ingetreden is met een hoopvolle, jonge geestdrift waarvan op menige plaats van zijn bekende briefwisseling, op heel zijn medewerking aan VLEESCHOUWER'S 'Reinaert de Vos' de herkenbare stempel gedrukt staat? Een voorbijgaand gevoel van ontgocheling, zich niet te hebben kunnen aan passen in een milieu waar hem zijn oversten hadden geplaatst, zal GEZELLE wel hebben gekend: maar dat is noch heel wat anders dan dat hulpeloze, radeloze gevoel van verslagenheid, gebrokenheid, ontmoediging waarvan zijn vrienden spraken en dat zijn 'zwijgen' zou moeten verklaren: looking on himself as a castaway broken and lost[2].

1) Vlaamsche Kunstbode 1906, p. 297.
2) C. GEZELLE o.l. p. 123.

Na korte jaren trouwens zou blijken dat de dichter ook in zijn nieuwe werkkring - het onderrektoraat en leraarschap aan het Engels Seminarie - zich niet wist te behagen. Het feit dat een zijner oud-leerlingen aldaar, een zekere BONTE, later in zijn oude dag het priesterkleed heeft afgelegd, is geen voldoende reden om zijn getuigenis inzake GEZELLE'S beheer van 't Seminarie te informeren; hier vinden we dezelfde verwijten terug die ons ook, van elders, uit de Roeselaarse tijd bekend zijn: 'wat mij meest van al tegen stond, was de partijdigheid van den ondervoorzitter GUIDO GEZELLE, die wel een goed dichter was, maar tegelijkertijde weinig geschikt om een gesticht te besturen. Een zeker getal leerlingen waren zijn lievelingen en hij ontving ze vertrouwelijk op zijn kamer. De ander waren verdacht en verstoken. Zulke handelwijze verdeelde het seminarie in twee partijen, die malkander noode zagen....'[1)] Ook hier moesten de oversten ingrijpen door de weinig-handelbare titularis een andere plaats te bezorgen: GEZELLE werd Kapelaan 11 Oktober 1865. De reden die C. GEZELLE geeft (p. 263) is *niet* de ware: het Seminarie was niet afgeschaft: immers deze instelling bleef tot 1873 voortbestaan, onder gewijzigde leiding, zoals AL. WALGRAVE bewijst[2)] door het noemen van man en paard.

De grote moeilikheden en het diep-invretend leed wachtten pas de nu 35-jarige priester in zijn derde betrekking. Een deel daarvan wordt door C. GEZELLE uitvoerig en zelfs met een nutteloze omhaal van bizonderheden verteld: het wedervaren nl. van de argeloze, onpraktiese, geheel in geleerde arbeid en zielenijver verloren priester met een dienstbode, die, door hare buitensporige verkwistingen op zijn naam en haar drinkzucht, de eigen reputatie van haar meester gevaarlijk in opspraak bracht. Zeer oppervlakkig, onduidelik, kleurloos is daarentegen het verhaal van GEZELLE'S aandeel in de Brugse politiek. Mogen we De Flou's Levensbeschrijving - wier zwaartepunt vooral in deze jaren ligt - geloven[3)], dan zijn de bitterheden, die hem op een gegeven ogenblik geheel dreigden te overrompelen, vooral daaruit voortgevloeid.

Zodat heel die eerste periode van GEZELLE'S levensstrijd, voor zover de gekende feiten ons toelaten te oordelen, als volgt kan

1) Ibid p. 263.
2) Cf. zijne grondige, verdiend-afbrekende, hoewel onvoldoend het goede en nieuwe waarderende bespreking van C. GEZELLE'S boek in Dietsche W en B. 1919, p. 187 vlg.
3) Versl. en Med. Kon. Vl. Akad. 1901, p. 279 vlg.

worden samengevat: een rijk, weelderig opbloeiend dichtergemoed, dat zich moeilik weet aan te passen aan een van buitenaf hem opgelegde levenstaak, en dat, van de ene ontgocheling in de andere, tenslotte de gedeeltelike ineenstorting van zijn ideaal beleeft. Wat is hierbij het aandeel geweest van de menschen? Ik ben niet de eerste om erop te wijzen, dat ook C. GEZELLE tegenover GEZELLE'S tegenstanders noch nutteloos en onrechtvaardig scherp is in zijn oordeel. Zelfs de medestanders van de Meester gaan niet altijd vrij uit, wanneer zij, in een of ander punt, het met hem niet konden eens zijn![1)] Wat de tegenstanders betreft: hoe mêedogenloos is onze geschiedschrijver voor Mr. VAN HOVE (p. 111) en welke onedele motieven van nijd en afgunst en andere onkristelike en onstichtelike gevoelens worden deze mede priester in de schoenen geschoven! Hatelik, en de pen van C. GEZELLE onwaardig, acht ik de voetnota op p. 252: in de dood altans had VAN HOVE zo niet op de eerbied, dan ten minste op de kristelike liefde van een mede-priester recht. De geschiedenis trouwens stelt ook hier WALGRAVE tegen C. GEZELLE in 't gelijk, waar de eerste[2)], op grond van onbetwistbare gegevens, VAN HOVE vrijpleit van CAESAR'S beschuldiging: hij was nl. zo weinig Vlaamsvijandig, dat hij als Nederlands kanselredenaar een goede faam genoot[3)], als leeraar gevierd werd door niemand minder dan K. DE GHELDERE, een van Gezelle's 'Speïsten'. Maar wat hem, buiten de hoger besproken oorzaken van administratieve en pedagogiese aard - en hier stond hij als Rektor van het Seminarie met volle verantwoordelikheid! - van GEZELLE verwijderde, was, tegenover diens 'partikularistiese' strekking, zijn voorkeur voor de opvattingen van DAVID, die de algemeen-Nederlandse taaleenheid door GEZELLE'S streven in gevaar meende te zien.

En zo zal, op menig punt, de volgende biograaf van GEZELLE, feiten en personen in een meer histories licht behoeven te zien en te beoordelen, dan blijkbaar het hart en het bloed in C. GEZELLE hebben gedoogd.

V i l v o o r d e n .

FRANK BAUR.

Wordt vervolgd.

1) cf. C. GEZELLE o.c. p. 177, 266 vlg.
2) Dietsche War. en B. 1919, p. 189-190.
3) cf. Lettervruchten van 't genootschap Met Tijd en Vlijt, Verslag over 't jaar 1875. P.P. ALBERDINGK - THIJM, Spiegel van Nederlandsche letteren III, p. 358. Leuven 1879.

Maastrichtse zegswijzen, spreekwoorden, enz.

De hieronder volgende zegswijzen en spreekwoorden zijn op het ogenblik nog gangbaar. Ze vormen een aanvulling van de reeds door FRANQUINET[1)] en later door BREULS[2)] medegedeelde. De vroegere Maastrichtse archivaris HABETS heeft indertijd zijne medewerking verleend bij het samenstellen van de spreekwoordenverzameling van STOETT. In hoeverre de aldaar als Zuid-Nederlands vermelde parallellen Maastrichts zijn, blijkt niet altijd, zodat verkeerde gevolgtrekkingen niet uitgesloten zijn. Wij willen daarom alleen die zegswijzen en spreekwoorden vermelden, welke speciaal in Maastricht, en wel in de gemeente Maastricht voor de uitbreiding van 1920, nog bekend en in gebruik zijn.

Het Zuid-Limburgs, inzonderheid het Maastrichtse dialekt, heeft zoals de meeste Zuid-Nederlandse dialekten nog veel bewaard, wat Middelnederlands was, maar in het tegenwoordig A.B.N. verouderd is. Verschillende uitdrukkingen zullen dan ook teruggevonden worden in het Middelnederlands woordenboek van VERDAM. Daarenboven zullen de zegswijzen, ook wanneer zij niet uit het Middelnederlands opgetekend zijn, toch een typies Middelnederlands karakter dragen, inzonderheid, wanneer zij betrekking hebben op of ontleend zijn aan de R.K. godsdienst of eeredienst. De eigenaardige vermenging nl. van het profane met het heilige, waardoor de Middeleeuwen zich dikwijls kenmerken, is karakteristiek voor menig Maastrichts spreekwoord en menige Maastrichtse zegswijze.

Natuurlik zullen verschillende der hier volgende uitdrukkingen ook teruggevonden worden of parallellen hebben in andere dialekten, zoals bv. de zegswijzen: *Slivvenier de ouge oetsteke, kriekele beechte*,

1) Zie de jaargangen van de *Maasgouw* 1880-1886.
2) *Vademecum* door C. BREULS. Boosten Stols, Maastricht 1914.
Mastreechtse Preutches door C. BREULS. J. Schmitz, Vrijthof 9. Maastricht 1916.
Voor het Valkenburgs zie de bijdrage van de heer DORREN in *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg* 1917, 1918.

wèrreke is zaolig, zag te begijn en ze zat ziech, respektievelik beantwoordende aan: *Gods oogen uitsteken* (HAGELAND; zie Groot Woordenboek in voce *oog*), *krekels biechten* (vermeld in LOQUELA; zie Groot Woordenboek in voce *biechten*), *het is zalig te werken, zei de bagijn, maar ze deed het niet graag* (zie Groot Woordenboek in voce *bagijn*). Verschillende uitdrukkingen, die ook in het Algemeen Beschaafd Nederlands min of meer gangbaar zijn, hebben we niet vermeld, dus uitdrukkingen als *wach tiech veur de lui, die van God geteikend zien* = wacht je voor de geteekenden; *viege nao Paose* = vijgen na Paschen.

Wij hopen door het vastleggen dezer uitdrukkingen een bijdrage te geven tot de spreekwoorden- en zegswijzenschat onzer Nederlandse dialekten. Tegelijkertijd willen we nog eens de aandacht vestigen op de bijna vergeten spreekwoorden- en zegswijzen-verzameling van FRANQUINET in de oudere jaargangen van de *Maasgouw*. O.i. wordt noch door STOETT (uitg. 1915) noch door het Groot Woordenboek aan bedoelde verzameling die aandacht geschonken, waarop ze recht heeft.

1. *Dreikeuninge ein, mer et is gein, Leechmès twie, mer et is mie*; letterl.: Driekoningen een, maar het is geen, Lichtmis twee, maar het is meer; bet.: met Driekoningen (6 Januarie) is het lengen der dagen nog niet merkbaar, met Maria Lichtmis (2 Februarie) daarentegen vrij goed.
2. *Noe sleit God ten duvel doed*; letterl.: nu slaat God den duivel dood; bet.: nu breekt mijn klomp, nu houdt alles op, dat is te erg.
3. *Euver de benk vleege*; letterl.: over de banken vliegen; bet.: ondertrouwd zijn. (Van een ondertrouwd paar worden de namen drie achtereenvolgende Zondagen onder de hoogmis van de kansel afgelezen zodat de woorden als het ware over de kerkbanken heenvliegen.)
4. *Iemand et wienrouksvaat op ze geziech kepot sloon*; letterl.: iemand het wierooksvat op zijn gezicht stuk slaan; bet.: iemand op walgelike wijze vleien.
5. '*n Amelaank*; letterl.: een Amen-lang; bet.: een ogenblikje.
6. *ene gaanse kiriejeleison, 'n gaanse persessie, 'n gaanse litteneij*; letterl.: een hele Kyrie-eleison, een hele processie, een hele littanie; bet.: een lange opsomming, een lange reeks.
7. *de kriekele beechte*; letterl.: de krekels biechten; bet.: een dutje bij de kachel doen.
8. *en boote doen*; letterl.: een boete (?) doen; bet.: bepaalde gebeden doen en godsdienstige oefeningen verrichten inzonderheid tot herstel van een zieke.
9. *e šuifke kriege*; letterl.: een schuifje krijgen; bet.: geen absolutie krijgen. (Bedoeld wordt het schuifplankje in de opening, waardoor

de biechteling in de biechtstoel met de biechtvader spreekt en dat dichtgeschoven wordt, voor de absolutie, omdat de biechtvader tegen het absolveren bezwaren heeft; zie voor *š* aant. bij 40).

10. *de wèl vespers*; letterl.: wilde vespers; bet.: een rommel, een janboel, inzonderheid gezegd van een verwarde luidruchtige muziek.
11. *ene slevrouweweeg doen*; letterl.: een Lievevrouwenweg doen; bet.: een bidweg doen, d.i. biddende de weg volgen, die door een te Maastricht vereerd Mariabeeld volgens de legende zou gevolgd zijn.
12. *ene praesta-quaesumus*; letterl.: een praesta-quaesumus; bet.: een R.K. geestelijke zonder jurisdictie, d.i. zonder het recht van dopen, biechthoren enz. behalve het recht van mislezen. (De lat. woorden zijn de beginwoorden van een lat. misgebed.)
13. *e begienelöfke*; letterl.: een begijnenlofje; bet.: een korte plechtigheid.
14. *geleid weurde*; letterl.: geleid worden; bet.: de eerste in de rij zijn bij gelegenheid der eerste Communie.
15. *geperbeerd weurde*; letterl.: geprobeerd worden; bet.: vooroefening in het ter Communie gaan, opdat dit ordelik en zonder stoornis kan geschieden; hiervan: *perbeerhoed* = een opgesierde, opgedirkte hoed.
16. *et is vandaog zuver lievend en gein cent*; letterl.: het is vandaag schoon linnen en geen centen; bet.: een Zondag in de week, of een heiligedag in de week, die als Zondag gevierd wordt.
17. *ene šouwen hèllege*; letterl.: een lelike heilige; bet: 1. een lelik persoon; 2. een ‘fijn merk’.
18. *en herderke*; letterl.: een herdertje; bet.: (bij een processie) jongetje in lang en losneerhangend kleed.
19. *twintige ingele aon den ziel*; letterl.: twintig engelen aan je ziel; verwensing (misschien eufemistiese variatie van een verwensing als: de duivel hale je!); variant bij BREULS: *zeven ingele aon eur ziel medam*!
20. *gezonke weurde*; letterl.: gezonken (in causatieve bet. van ‘doen zinken’) worden; bet.: begraven worden volgens de R.K. ritus, maar zonder uitvaartdienst.

21. *dat is ten aap*; bet.: dat is je ware, daar zit 'm de kneep; (zie STOETT, Spreekw. 1131).
22. *et apezoer kriege*; letterl.: het apenzuur (?) krijgen; bet.: een appelflauwtje krijgen; (zie STOETT, Spreekw. 103).
23. *door den* [*as*]*körref vallen*; letterl.: door den askorf vallen; bet.: door de mand vallen; (zie STOETT, Spreekw. 1401).

24. *'n bal sloon*; bet.: de boel opscheppen, een standje maken (*bal* is het woord, dat in deze bet. van *opschudding, rumoer, twist* opgetekend is in het Gr. Woordenb. onder B a l III 2 als achtiendeeeuws en Zuid-Nederl.).
25. *de kins miech gebouthacheld weurde*; bet.: je kunt me gestolen worden (STOETT, Spreekw. 318: je kunt me de bout hachelen = loop naar den duivel).
26. '*n buis kriege*; bet.: een korf krijgen, niet slagen (zie Gr. Woordenb. onder B u i s V 2).
27. *bij die heet et gebeld*; letterl.: bij die heeft het gebeld; bet.: hij heeft afgedaan, hij is verloren (woordspeling met de oude rechtsterm *gebeld* = onder kuratele gesteld? zie Gr. Woordenb. onder B e l l e n II B 3).
28. *bekkerkesaovond hawwe*; letterl.: bakkertjesavond houden; bet.: op Zaterdagavond naar de societeit of naar een herberg, café enz. gaan.
29 *op ze Spaons gemaak*; letterl.: op z'n Spaans gemak; bet.: op z'n elf-en-dertigst, op z'n dooie gemak.
30. *ziech mèt ene gek van get aof make*; letterl.: zich met een gek van iets afmaken; bet.: aan een zaak, die in ernst behandeld is, met gekheid of scherts een einde maken (zie STOETT, Spreekw. 591, met een gek besluiten).
31. *in ze gortše sloon*; letterl.: in zijn gortje (?) slaan; bet.: opdrinken of opeten; achter de knopen hebben (of steken) (zie STOETT, Spreekw. 1141); gortše = Fr. gorge?
32. *tösse haange en wörrege, wie ene boer tösse twie affekaote*; bet.: tussen hangen en worgen, als een boer tussen twee advokaten (zie STOETT, Spreekw. 788).
33. *höl euver tröl*; bet.: hals over kop (zie STOETT, Spreekw. 737).
34. *het zal wel hoddele*; bet.: het zal wel losloopen.
35. *op zene kazzevèk kriege*; letterl.: op zijn kassevek (cache-évêque = schoudermanteltje) krijgen; bet.: op zijn baadje krijgen (zie STOETT, Spreekw. 722).
36. *er heet geine kavok in*; bet.: er zit geen fut in hem (zie STOETT, Spreekw. 546).
37. *ene kop wie ene piepert*; letterl.: een hoofd als een pijper (n.l. blazer); bet.: een hoofd als een boei (zie STOETT, Spreekw. 257).
38. *zene konžee kriege*; letterl.: zijn congé (= afscheid)krijgen; bet.: den bons krijgen (STOETT, Spreekw. 279; voor ž aant. bij 40).
39. *et kremp höbbe*; letterl.: het bekrompen hebben; bet.: in bekrompen omstandigheden verkeren (zie STOETT, Spreekw. 1215).

40. *iem. de lès opzèGGe*[1]; bet.: iem, de les lezen (zie STOETT, Spreekw. 1294).
41. *de loes šeete*; letterl.: de luis schieten; bet.: het feest van St. Anna vieren, de patrones der kleermakers en naaisters (waarschijnlik een toespeling op de bij kleermakers enz. vereiste scherpe blik).
42. *iem. veur de glaze morteer šikke*; letterl.: iem. om de glazen mortier sturen; bet.: iem. om de dakschaar sturen (zie STOETT, Spreekw. 379), iem. vergeefs laten lopen.
43. *mörrege móts! jèh franks*!; bet.: morgen brengen! dat kan je denken (zie STOETT, Spreekw. 1482).
44. *ene mörregerege is enen awwewieverkesdaans*; letterl.: een morgenregen is een ouwewijvendans; bet.: morgenregen duurt niet lang.
45. *de hand te kort bij de mond höbbe*; letterl.: de hand te kort bij de mond hebben; bet.: bij een twist terstond van woorden tot handtastelikheden overgaan.
46. *iemand de Mastreechter staar laote zien*; letterl.: iemand de ster van Maastricht laten zien; bet.: iem. een vuistslag op de ogen geven (toespeling op de 'ster' in het stadswapen)
47. *ene nikselefiks mèt ene gouwe start*; letterl.: een niets met een gouden staart; bet.: lekker niets! (zie STOETT, Spreekw. 1104).
48. *van de neut kriege* (of: *rape, geve*); letterl.: van de noten krijgen; bet.: van de leep krijgen (STOETT, Spreekw. 1282), klappen krijgen; ook: *zwens kriege* (zie STOETT id.).
49. *dao is get in Noorwege*; letterl.: daar is iets in Noorwegen; bet.: er is iets aan de hand van een aanstaande verloving enz.
50. *den os is vèt*; bet.: het gaat er royaal toe, inzonderheid, de verlichting is kwistig.
51. *iemand in et pak steke*; letterl.: iemand in het pak (nl. kinderpak, luren) steken; bet.: iemand in de luren leggen (zie STOETT, Spreekw. 1376), iemand foppen, bedriegen.
52. *gooj waor verpak me in klein pekskes*; letterl.: goede waar verpakt men in kleine pakjes; bet.: in de kleinste potjes bewaart men de beste zalf (zie STOETT, Spreekw. 1791).
53. *e penneke make*; letterl.: een pannetje maken; bet.: de onderste lip laten hangen, zoals de kinderen doen, wanneer ze gaan wenen (zie Gr. Woordenb. onder P a n I 2, *h* en STOETT, Spreekw. 1346).
54. *iemand de pieringe oet te neus hole*; letterl.: iem. de pieren uit de neus halen; bet.: iem. de waarheid, een geheim ontfutselen.

1) *G* als *k* in zakdoek; *š* = *sj* in vaasje; *ž* = *j* in Fr. juste.

55. *pópnel! šijsmachóchel*; bet.: langs je neus! kan je begrijpen! (zie STOETT, Spreekw. i.v. *oele* 1585 en *op je gezicht* 648).
56. *raak et neet, dan bóts et*; bet. lukraak (zie STOETT, Spreekw. 1375), in 't wilde, op goed geluk af.
57. *op te rang gestèld weurde*; letterl.: op de rang geplaatst worden; bet.: candidaat gesteld worden.
58. *iemand 'n savvenaad geve*; letterl.: iem. een savonnade (= afzeping) geven; bet.: iem. de oren wassen (zie STOETT, Spreekw. 1631).
59. *snótsèllelaank kriete*; bet.: tranen met tuiten huilen (zie STOETT, Spreekw. 1217 i.v. *krokodillentranen* en 2170).
60. *in zene stinkert zitte*; letterl. in zijn stinkert (= gat) zitten; bet.: in de klem zitten, in de benauwdheid zijn (zie STOETT, Spreekw. 1112).
61. *get veur ene struisnuis koupe*; bet.: iets voor een prikje koopen (zie STOETT, Spreekw. 1798).
62. *sapperdeboere, de mikke en de vlaoje*; letterl.: sapperdeboeren, de mikken en de vlaas; bet.: sapperloot (zie STOETT, Spreekw. 1875).
63. *e šèjke veur get steke*; bet.: een schuifje, een schotje voor iets steken (zie STOETT, Spreekw, 1930), iets tegenhouden, beletten.
64. *šlinger höbbe*, of: *šlingertig vinde*; bet.: zijn draai hebben (STOETT, Spreekw. 455 en 1976).
65. *zene slaopkameraod wegbringe*; letterl.: zijn slaapkameraad (bedgenoot!) wegbrengen; bet.: zich ontlasten na het opstaan.
66. *op ene blouwe stein pisse*; bet.: zijn opgewondenheid, toorn bekoelen.
67. *met iemand vare*, of: *iemand in de kouts höbbe*; letterl.: met iem. rijden of: in de koets hebben; bet,.: met iem. een loopje nemen (zie STOETT, Spreekw. 1360).
68. *zoe vol es hach*; bet.: zo vol als mud (zie STOETT, Spreekw. 1498), zeer vol, propvol; hach = haft? (zie Gr. Woordenb. onder H a f t II, 2).
69. *in het voonnisbook komme*; letterl.: in het vonnisboek komen; bet. (uitsluitend van meisjes gezegd): gedoemd zijn, worden, om ongehuwd te blijven.
70. *er kump van Zuzaote*; letterl.: hij komt van Susaeten, plaatsje in de Kempen; bet.: hij weet van toeten noch blazen (zie STOETT, Spreekw. 2145 en 1104).

Middelnederlandse woorden, die nog in het hedendaags Maastrichts voorkomen.[1)]

Met middelnederlandse woorden bedoelen wij hier de woorden, die in het Middelnederlands woordenboek van VERDAM opgenomen zijn, dat onder Middelnederlands verstaat de woordenschat van verschillende eeuwen en van verschillende taalgroepen, sociale, familiale, lokale enz. Bij het vergelijken der woorden met de bij VERDAM aangehaalde tekstplaatsen, zal het natuurlik blijken, dat verschillende er van inzonderheid in Limburgse teksten voorkomen.

De lexikologiese overeenkomsten zijn met deze voorlopige proeve volstrekt niet uitgeput. We hopen elders deze lijst nog aan te vullen en te vermeerderen. Woorden, welke alleen foneties met het Middelnederlands overeenstemmen, dus b.v. de woorden, waarin de diftongering der *î* tot *ij* niet heeft plaats gehad, hebben wij in het algemeen niet vermeld, tenzij dezelfde afwijkingen in geslacht, betekenis enz. van het tegenwoordig Nederlands plaats hadden of zij om andere redenen vermeldenswaard schenen.

Middelnederlands.	**Maastrichts.**	**Betekenis in het Maastrichts.**
Achtereen	acht(e)rein	aanstonds
aenrecht (m. en o.)	aonrich (m.)	lage keukenkast met opstaande randen om drie zijden van het bovenvlak; aanrechtbank
alwile	allewijl	tegenwoordig (adv.)
amende	ammende	geldboete
asscherade	asseraoj	haardafval
bay (adj.)	baj (subst.)	paard
bake (m. en vr.)	baG (o.)	jong varken
bactant	baktaand	kies
barch, barech	berreg	gesneden beer
bis	bis	tot, tot aan
boy	baoj	1 veldwachter; 2 bode (bv. v.h. stadhuis)
breide	breidde	breedte
britsel	britsel	8-vormig gebak
bronck	brónk	processiefeest in eene parochie
brummel	brómmel	braambes (deze vorm onbekend)

1) Voor de spelling van het Middelnederlands woord hebben we die spelling gekozen, welke het Maastrichts het best foneties weergeeft; zie VERDAM, *Handwoordenboek*.

buckem	bökkem	bokking (deze vorm is onbekend)

Middelnederlands	Maastrichts.	Betekenis in het Maastrichts.
delle	del (vr.)	laagte, dal
derf	derref	ongaar (brood)
dolen	(ziech ver-)daole	zich vergissen
dullen	dölle	ijlen
donkel	donkel	donker
dool	daol	kleine kraai
dop (m.)	dop (m.)	werptol
driten	drietele	zijn gevoeg doen
dweers	dweers	dwars
een (voorz.)	een (voorz. veroud.)	in
eelc, elec	eelek	elk
emmertoe, ummertoe	ummertou	voortdurend
ewech, enweech	eweg, eweeg	weg (bijw.)
ermode	erremooj	armoede
gaer	gaar (neet)	in het geheel (niet)
geedoop	gieduip	nooddoop; gadoop (gew.)
geerde	geert	hengelroede
gerdenare	gerdeneer	tuinier
geroffelsnagel	gróffelsnagel	kruidnagel
gescher	gešier	huisraad, gereedschap
gestaen	gestoon	erkennen, toegeven
gicht	giech	jicht
gier	gier	gierig
Goensdag	Goonsdag	Woensdag
groese, gruese	groos, grous	graszode
haessene, heessene,	hies	kniepees
halfscheide	hallefšeit	helft der opbrengst van het land
halfwin	hal(le)fing	pachter op halve opbrengst
hingel	hingel	hengsel
hovaert (vr.)	hoevaart (m.)	trots, hoovaardij

ieweren, ieweríncs	ieverens	ergens
canel, caniel (m.)	kaanjel (vr.)	dakgoot
kerstaenge	kerstaanjel	kastanje
kekelen	(ziech) keekele	twisten
kellen	kelle	koud maken, een tintelende koude veroorzaken
keveren	kevere (veroud.)	onsmakelijk eten
clee (m.)	klie (m.)	klaver
clië, mv. cliën	kleije (plur. t.)	zemelen
clot	klot	klomp, kluit

Middelnederlands.	Maastrichts.	Betekenis in het Maastrichts.
clucht	klóch, (niet alleen v., patrijzen)	menigte, troep
clouwe	klouwe	kluwen
cnorsel	knorš	kraakbeen
coffituer, coffitorie	komfiturie	kaft om een boek
covint	kovintše (altijd dim.)	hofje
crael	kraol	jonge koorzanger
couwe	kouw	kooi
cranc	kraank (*ziek* is onbekend)	ziek (in alle bet.)
crankelijc	krenkelik	ziekelijk
crausel	kruissel	schurft (bij vogels)
creiten	kreite	plagen, sarren
crencte	krenGde	ziekte
cretsen	kretse	1 krabben; 2 krassen
crieme	kreem	jonge zeug
cumen	kuime	kreunen, klagen
labeur	labbeuring	veldarbeid, landbouw
labeure	labbeure	akkerbouw drijven
liewerke	liewerrek	leenwerik
litse	lits	1 lus; 2 snoer; 3 streep
lucht	luuch	lantaarn
I. luchten	luuchte, luffe, lufte	optillen
II. luchten	luuchte	1 licht geven; 2 bijlichten
lise	leis	zachtjes, licht (adv.)
locke, loc	look	gat, opening
medesuete	meizäötše	madeliefje
meer	meer	merrie
mets	mets	mes
mingelen	mingele	mengen, schudden (kaarten)
mismoet	mismood	wanhoop, neerslachtigheid
misval	misvaal	miskraam

moffel	móffel	mof
meulen (m. en vr.)	meule (vr.)	molen (m.)
nadragen	naodrage	nabouden
nennen	nènne	drinken (van zuigelingen)
ondergeven	(ziech) ondergeve	onderdoen
onrast (vr.)	onras (m.)	slinger eener klok[1)]

1) *onrust*, volgens v. DALE: *klein, zwaar wichtje in horloges en wekkers, dat de dienst van de slinger verricht* en in deze bet. o.

Middelnederlands.	Maastrichts.	Betekenis in het Maastrichts.
ore (vr.)	oor (altijd vr.)	uur (o.), ure (vr.)
orgeliste	örregelis	organist
orte, oirte	örte (plur. t.)	overblijfsels van spijs of veevoeder
overgulden	euvergölle	vergulden
panhuus	pannehoes	naam eener oude brouwerij bij Maastricht
pannestele	pannesteel	handvat eener braadpan
pierinc	piering	pier
polver	pollefer	buskruit
puntelijc	puntelik	1. stipt; 2. puntig (net)
rake	raak	verhemelte
reecken	reeke	harken
reinen	reine	grenzen aan, belenden
reinstein	reinstein	grenssteen tusschen landerijen
rive, rijf	rijf	vrijgevig; kwistig
rivet	revèt	klinknagel[1)]
rouwicheit	rouwigheîd	ruwheid
rost	ros	roest
ruet	(keers-) reut	talk, vet
rupsen, rupsemen	röpse	oprispen
scham	šamp	schimpscheut
schap, schape	šaap	groote (keuken-)kast[2)]
schare	šaor	oogst, opbrengst eener zaaibeurt
schemde, scheemde	šeemde, šeemte	schaamte(gevoel)
schemelijc	šeemelik	onteerend, beschamend
schifelen	šievele	uitglijden
schicken	šikke	sturen, zenden

1) *rivette*, volgens v. DALE: *verdund gedeelte van den tuimelaar*.
2) *schap*, volgens v. DALE: (gew.) *plank* (bv. van een keukenkast).

schotelinc	šeuteling	jong varken
schravelen	šravele	1 met de pooten in de grond woelen; 2 met moeite verzamelen; 3 zich onhandig voortbewegen
sleic	sleik (adv.)	tot even beneden den rand gevuld
smicke	smik	zweep
spangen (w.w.)	spange (w.w.)	met eene speld vastmaken

Middelnederlands.	Maastrichts.	Betekenis in het Maastrichts.
spintlicht	spinsleech	waslont om kaarsen te ontsteken
sprinc	sprunk	bron
sprote, sproitel	sprotel	sproet
strang	strang	sterk, krachtig
stubbe (o.)	stöb (m.)	stof (o.)
swegel	zweegel	lucifer
taeljoor, taliuur	talleur, teleur	eetbord
taperen	tapere	druk-stommelend in de weer zijn
tierentey	tiertej	zekere stof, half wol, half garen
tocht	toch	vruchtgenot
transeneren	transeneere	plagen, kwellen
us	us	ons
uteren	utere	uiten
grote vastelavent	groetvastelaovend	de eerste Zondag in de vasten
verhout (o.)	verhaajt (o.)	stevigheid, houvast
vercout	verkajt	verkouden
vercrepelt	verkröppeld	krom gegroeid, misvormd
vernaemt	verneump	beroemd, vermaard
versaten	verzaote	verstellen
verspreken	verspreke	afspreken; door afspraak binden
viertel	viedel	vierdedeel
visenteren	vizzenteere	onderzoeken (door geneesheer of douane)
wal (subst. m.)	waal (m.)	de tijd, dat iets kookt
welle	wel	aardrol
wenen	weene	wennen

windel (m.)	windel (m.)	windsel, luier
windelen	windele	1 opwinden; 2 omzwachtelen; 3 inbakeren
wie	wie	hoe
wiër	weijer(t)	vijver
wijnrooc	wienrouk	wierook
wijnwater, wiwater	wienwater	wijwater
winninge	winning	pachthoeve
wulle (vr.)	wölle (o.)	wollen stof

E. JASPAR en J. ENDEPOLS.

Over Nederlandse en Franse verskunst.
J. van der Elst, *L'alternance binaire dans le vers néerlandais du seizième siècle*. Diss. Parijs, 1920 (J. Haan en Cie).

Opnieuw heeft een Nederlandse romanist, leerling van een Nederlandse Universiteit, te Parijs de doctorstitel behaald, de onze onderwijswet hem nog steeds belet in zijn eigen land te verkrijgen. Het is een grote voldoening voor Dr. VAN DER ELST zelf, zowel als voor zijn meesters, dat, niettegenstaande laatstgenoemde misstand, zijn wetenschappelike studieën de beloning hebben erlangd die zij zo ten volle verdienen, al moet ons een woord van spijt van het hart dat het niet de hogeschool zelf kon zijn waarvan hij een alumnus is, die hem tot doctor heeft kunnen maken. Dit gevoel van teleurstelling mag ons niet weerhouden met hem aan de Faculteit van Letteren van Parijs, en vooral aan zijn promotor, Prof. H. PERNOT, de voortreffelike, ook ten onzent hooggewaardeerde geleerde, onze volle dankbaarheid te betuigen voor de wijze waarop zij ook ditmaal de leemte van de Nederlandse regeling der hogere studieën hebben aangevuld.

Het onderwerp van dit proefschrift is even belangrijk als delikaat; een studie over verskunst eist, behalve veelzijdige feitenkennis die alleen uitgebreide lektuur kan verschaffen, artistieke aanleg en, niet het minst, geoefend muziekaal gehoor; nauwkeurige waarneming is daarbij even noodzakelik als fijngevoelige interpretatie van het waargenomene. Alleen door met de dichter en zijn stemmingen en aandoeningen mede te leven, kan men vermijden dat de ontleding van de versvorm mechanies wordt, een fout waarin de beoefening der versificatie al te vaak vervalt en waardoor zij ontaardt in een tellen van lettergrepen en een opbouwen van schema's, die hoogstens als uiterlike herkenningstekens dienst kunnen doen. Hoeveel moeielijker wordt het nog dit diep inzicht in het streven der dichters te verkrijgen, wanneer hun verskunst zó verschillend is van de onze als dat het geval is met de Franse; HUYGENS was onmachtig zich los te maken van eigen versgewoonten, en vele Duitse metrici van onze tijd evenzeer.

Niet aldus de Heer VAN DER ELST, wiens oor even gevoelig is voor het Nederlandse rythmus als voor de vrijere Franse versmelodie. Hij is een zekere gids, en vol vertrouwen zouden wij hem volgen, ook al plaatste hij ons niet alle gegevens vóór ogen die hem in staat stelden de lastige weg te vinden. In de ontleding der vorm 'laat hij de esthetiese waarde ongerept; hij leest de verzen hardop, zonder willekeurige onderbrekingen, met al de schakeringen die een goede dictie vereist'. Zijn scansie wordt niet tot een dreun. De fonograaf leert hem hoe een grote artieste als Mevrouw Mann-Bouwmeester verzen uit de *Gijsbrecht* uitbeeldt - de fonograaf waarvan hij zo geestig zegt dat hij ons in staat stelt de kunstenaar zelf te horen die 'met een onuitputtelik geduld en een steeds frisse stem ons de geheimen van zijn talent openbaart'.

Ziehier het probleem dat hij heeft willen oplossen en dat hij, mijns inziens, inderdaad heeft opgelost.

Met de Renaissance-dichters, JAN VAN DER NOOT, LUCAS DE HEERE, JAN VAN HOUT en CAREL VAN MANDER, die in de tweede helft der XVIe eeuw schreven, begint in onze letterkunde een nieuw systeem van versbouw: in navolging van het Franse vers, en in tegenstelling tot het Middelnederlandse, wordt voortaan het aantal syllaben een essentieel element van de versregel. Maar hierbij schijnt, als tweede kenmerk, het jambiese rythmus te komen, waaraan tans nog ons oor zo gewoon is. De theoretici beschouwden ook dit als van Franse oorsprong; ten onrechte, want, hoe vreemd dit ook moge schijnen aan hen die zich niet kunnen losmaken van die 'binaire' cadens, het Franse vers gehoorzaamt niet aan zulk een regelmatig op-en-neergaan van het accent. Maar hoe is men dan in deze dwaling vervallen? En dat rythmus zelf, hoe komt het dat het zich opdringt naast het geimporteerde verssysteem? Of zou het ook kunnen zijn dat het geenszins van buitenaf is ingevoerd? Met andere woorden: heeft ook het Middelnederlandse vers de binaire versvoet gehad, zij het ook met minder regelmaat? Dr. VAN DER ELST antwoordt toestemmend, en heeft daarmede een band gelegd tussen de metriek der Renaissance-dichters en die van hun voorgangers. Doch beschouwen wij het boek naderbij.

In de uitvoerige inleiding wordt in het licht gesteld dat, in elke versbouw, het rythme wordt bepaald door de terugkeer op merkbaar gelijke tijdsafstanden van de ictus (isochronisme)[1)]. Daarbij blijft

1) De schrijver had deze beschouwingen reeds vroeger, in dit tijdschrift, IX, 1 en 123, gepubliceerd, zoals de lezers zich zullen herinneren.

ruimte voor een zekere speling; de dichter eist voor de schakering zijner gevoelens en aandoeningen enige vrijheid, mits die ons gehoor niet belet het rythme waar te nemen. Niet het aantal lettergrepen bepaalt de groep waaruit het vers is opgebouwd, maar de tijdsduur. En boven het 'elementaire rythme', gevormd door de afwisseling van een betoonde en een onbetoonde syllabe, staat een 'hoger' rythme, waardoor versvoeten worden verbonden tot meeromvattende eenheden, die op hun beurt weder bij benadering isochroon zijn en door nauwere groepering en snellere dictie de eentonigheid vermijden van de al te regelmatige opvolging van sterk en zwak geaccentueerde syllaben. Dit hogere rythme is alleen te vatten door wie zich geheel met de dichter weet te vereenzelvigen; hier helpt geen tellen van de syllaben, doch alleen een volkomen begrijpen der bedoeling van de schepper van het vers.

Het verband tussen dit inleidend hoofdstuk en het eigenlike betoog is enigszins los. Nut heeft het echter zeker, in zover het ons ervoor waarschuwt, de binaire afwisseling die in zo hoge mate het Nederlandse vers karakterizeert te mechanies op te vatten. Maar van 'hoger rythme' is in het vervolg geen sprake meer. Als de Schrijver, aan het eind van zijn werk, enige verzen van VAN DER NOOT, COORNHERT e a. gaat ontleden, dan doet hij dat om te onderzoeken of de sterke en zwakke syllaben er al of niet regelmatig elkaar opvolgen. Wèl sluit hij de oren niet voor de melodie die bijvoorbeeld het gedicht van VAN DER NOOT zoo aantrekkelik maakt, maar zijn eigenlik onderzoek betreft de vraag of en in welke mate de dichter de jambiese versmaat vasthoudt. Dat rythme, gevormd door eenvoudige tweelettergrepige voeten, is het eigenlijke onderwerp zijner verhandeling[1)].

De Renaissance-dichters zijn zich eerst langzamerhand bewust geworden van de verandering die, onder de invloed der Franse versificatie, in hun wijze van verzen te bouwen algemeen werd. Het eerste hoofdstuk geeft ons, in chronologiese volgorde, de passages van theoretici en poëten waarin daarvan sprake is. Er zijn zeer merk-

1) Niet geheel duidelik geredigeerd lijkt mij het eerste deel van de paragraaf die begint met 'De quelle façon' (p. 19; vgl. *N. Taalgids, l. l.*, p. 130). Is de zin 'Trois accents', enz., er later ingevoegd? Ik kan in de daaropvolgende 'Aussi le rythme élémentaire', enz., alleen een conclusie zien uit de eerste, nl. 'D'abord il y a les accents principaux', niet uit de daarop volgende, die onmiddellik aan de zin 'Aussi le rythme', enz., voorafgaat. Op dezelfde bladzijde is *conformer* zeker een drukfout voor *confirmer*.

waardige onder[1)], en de schrijver vat in Hoofdstuk IV de verschillende uitspraken samen (p. 130 en vlgg.). Er is vooreerst de strijd tussen hen die zich onvoorwaardelik aan het vaste sylbenaantal en de vaste cesuur willen onderwerpen (VAN DER NOOT, JAN VAN HOUT, CAREL VAN MANDER), ook al slagen zij er in de praktijk niet altijd in, en hen die, zoals COORNHERT, zelfs verzen van zeventien lettergrepen willen toelaten. Maar vooral stelt de schrijver ook hier natuurlik belang in hetgeen gezegd wordt over de tweelettergrepige groepering der woorden in het vers. Volgens VAN MANDER heeft JAN VAN HOUT voor het eerst deze nieuwigheid uit PETRARCA en RONSARD overgenomen.

Dat dit onmogelik juist kan zijn, wordt ons in Hoofdstuk III duidelik gemaakt[2)]. Op het voetspoor van LANDRY en LOTE - en ook VAN HAMEL'S studie *Fransche Verzen* wordt niet vergeten - betoogt de Schrijver dat, wat vreemde metrici als WULFF, SARAN ook mogen beweren, een jambies of trochaeïes rythme niet een essentieel element is van het Franse vers, en dit evenmin in de XVIe eeuw is geweest. Deze bewijsvoering is overtuigend, en in plaats van ‘weinig waarschijnlik’ had de Schrijver op p. 98 wel ‘onmogelik’ kunnen verklaren dat de binaire afwisseling van het Nederlandse vers uit de Franse versificatie is overgenomen.

Maar, indien dit aldus is, hoe komt het dan dat de Nederlandse metrici der XVIe eeuw dat hebben geloofd? Het antwoord is tweeledig; vooreerst hebben zij zich niet rekenschap gegeven van het eigenaardige accentuatie-systeem der Fransen, en dan, zij wisten niet dat het tweesylbige rythme is geworteld in ons taaleigen.

Naar aanleiding van het eerste punt wordt de briefwisseling van HUYGENS met CORNEILLE en met HOOFT, die VAN HAMEL indertijd heeft bestudeerd, ter sprake gebracht; ter wille van de tweede kwestie, onderzocht dr. VAN DER ELST een aantal Middelnederlandse verzen met betrekking tot het al- of niet voorkomen ener regelmatige jambiese cadens, en hij wijdt daaraan een geheel hoofdstuk. Misschien is dit wel het hoogtepunt van zijn betoog, en de zaakkundige lezer zal zeker vooral hieraan zijn aandacht schenken. Getrouw aan zijn methode, tracht de Schrijver ook hier het verssysteem te ontdekken door de verzen hardop te lezen zonder zich door vooropgestelde denkbeelden

1) De schrijver vertaalt die plaatsen in een appendix. Zou *plaetse* (p. 30), waarmede hij geen weg weet, niet eenvondig een drukfout voor *poëte* (*poëthe*) zijn, en *ghewacht* (ibidem) voor *gebracht*?
2) Dit hoofdstuk verscheen reeds in *Neophilologus*, II, 1.

te laten beheersen, en met eerbiediging van de tekst; zijn enige begeerte is, de bedoeling van de dichter zo nauwkeurig mogelik tot uitdrukking te brengen.

Zonder twijfel laat zulk een werkwijze, doordat zij noodzakelik subjectief is, ruimte voor verschillen van opvatting, en de Schrijver geeft dat volkomen toe. Evenwel, het is er hem om te doen, niet de structuur van het Middelnederlandse vers te onderzoeken, maar te speuren naar een eventuele hang tot binair rythme. Hij zegt zelfs: 'dat hij zich niet inbeeldt iets te hebben toegevoegd aan de onderzoekingen van het Middelnederlandse vers.' Dit is te bescheiden, want, ook na de voortreffelike, nieuw leven brengende *Opmerkingen over Nederlandse Versbouw* van prof. DE VOOYS, en de studies van de Heer G.S. OVERDIEP over het verband tussen syntaxis en rythme, brengt de door VAN DER ELST waarschijnlik gemaakte talrijkheid der tweelettergrepige groepering een nieuw element in de discussie. Trouwens, voor de gezongen verzen bepaalt hij er zich niet toe de tweesylbige voeten die hij hoort eenvoudig cursief te drukken; hij komt, met behulp der muziek, tot wat hij noemt een 'ideaal' schema voor elk gedicht, waarin niettegenstaande het vrije gebruik van onbetoonde syllaben het rythme klinkt[1)].

Heeft hij het pleit gewonnen? Heeft werkelik het Middelnederlandse vers een rythme gekend, vrijer en soepeler dan de latere eentonige jambiese beweging, maar toch essentieel binair? Ik zou geneigd zijn hem daarin gelijk te geven, en veel waarde ten gunste van zijn opvatting zou ik willen toekennen aan het feit dat op deze wijze het rythmus van het Renaissance- en het latere vers verklaarbaar zou worden. De a priori zo onwaarschijnlike onderstelling dat wij een vreemde versificatie zouden hebben ontleend, zou dan plaats maken voor ene die voor ons verstand aannemeliker is: het tweesylbige rythme hebben wij *niet* overgenomen, en de invloed van de Franse versbouw beperkt zich tot de invoering van een strengere regelmaat in de lengte der verzen.

Doch een nieuwe vraag drong zich aan de Schrijver vanzelf op:

1) Met opzet hield de schrijver geen rekening met mogelike svarabhakti, diftongiese uitspraak of elisie (OVERDIEP in *Tijdschrift voor Taal- en Letterkunde*, XXXV, 191 en 192); anders zou hij zijn betoog waarschijnlik hebben kunnen versterken. Zo is V 5 van str. 7 in *Van Hansken* (p. 90) waarschijnlik aldus te lezen: f F f F ff F f F (daar *soude ik* twee, niet drie sylben vormen), en is dus regelmatig. Ik begrijp niet de scansie van de heer v.d.E. voor de eerste voeten (fffF).

hoe komt het dat, met de nieuwere verskunst, het jambiese rythmus zo sterk klinkt? Indien het al niet van vreemde oorsprong is, toch is het in zoverre iets nieuws dat het met een ongekende regelmaat wordt toegepast, al is er een lange periode van overgang geweest[1]. Volgens prof. DE VOOYS heeft de 'klassieke' poëzie tot model gediend[2]; dr. VAN DER ELST onderstelt nog andere invloeden, doch hij behandelt die met een beknoptheid die het, bij uitzondering, niet gemakkelik maakt hem hier te volgen. Ik zal naar mijn beste weten zijn denkbeelden trachten weer te geven. Hij wijst er dan op dat, behalve de beperking van het getal lettergrepen, ook de afwisseling van mannelike en vrouwelike rijmen en de observatie van de cesuur - beide eveneens aan Frankrijk ontleend[3] - er toe moeten leiden het rythme strenger te maken ('het getelde vers, door zijn vaste structuur, *kanaliseert*, om zo te zeggen, het rythme'). Voor de gezongen verzen was het bovendien, om de strijd te vermijden tussen muziekaal en woordaccent - een strijd die, door de onmogelikheid om voortaan met behulp van vrije invoeging van onbetoonde syllaben melodie en uitspraak in overeenstemming te brengen, niet kon uitblijven -, nodig meer zorg te besteden aan de plaatsing van sterke en zwakke accenten. Hierdoor 'leerden de dichters beter luisteren', en die hogere ontwikkeling van hun gehoor kwam eveneens aan de verzen die niet bestemd waren om te worden gezongen, ten goede. Ook de voorliefde voor Franse en Italiaanse melodieën kan hierbij hebben medegewerkt.

Ik beken dat het verband tussen het zich vastzetten van het binaire rythme en de regularisering van cesuur en rijmafwisseling mij niet geheel duidelik is. Waarschijnliker toch zou het geweest zijn dat, naarmate er in het Nederlandse vers meer elementen kwamen die daaraan stevigheid gaven, een vast rythme minder nodig werd. Is in het Franse vers het oorspronkelik binaire rythme der Latijnse volkspoëzie niet verdwenen toen het rijm algemeen werd? Wordt door de vastheid van de cesuur in de langere verzen niet juist aan de afwezigheid van een regelmatig rythme tegemoet gekomen? En is de overgang die de Schrijver van de metriese eisen der gezongen poëzie op die van de niet-gezongene maakt, niet wat stout?

Ik geloof dat het feit van de vastwording van het aantal syllaben

1) DE VOOYS in *Taal en Letteren*, XV, 191 en vlgg. (Vgl. v.D. ELST, p. 110).
2) *Ibidem*, p. 191.
3) DE VOOYS is van oordeel dat de indeling in twee vershelften in vele Mnl. verzen duidelik hoorbaar is (*Ibidem*, p. 146 en vlgg.).

ten onzent vanzelf tot de regularisering van het rythmus moest leiden, omdat ons woordaccent zovel sterker is dan bijvoorbeeld het Franse. In het Frans lost dat zich op in het zinsaccent[1)], bij ons blijft, ook in een woordengroep, het accent der enkele woorden hoorbaar. Het streven naar regelmaat, dat voldoening vond in gelijkheid van het sylbental, moest vanzelf leiden tot de gelijkmatige verdeling dier sterke accenten. Is het dit wat de Schrijver verstaat onder de 'kanalisering' van het rythme? Dan zou het enige verschil tussen ons beider opvattingen zijn dat ik het rythme niet uit het tellen der syllaben verklaar, maar beide afleid uit een primaire oorzaak: het verlangen naar vaste versbouw, dat in het ene geval het Franse vers als een model ter navolging deed kiezen, in het andere noodzakelikerwijze een strenger toezicht op het gebruik van betoonde en onbetoonde syllaben eiste. En dit verlangen naar symmetrie, is het niet het hoofdkenmerk van de Renaissance, die immers de voorloper is van de klassieke periode? Is het uitsluitend te verklaren door de invloed van de Ouden en van de Italiaanse en Franse kunst? Of van deze laatste alleen, die immers, onafhankelik van de inwerking der antieke beschaving, van nature dat klassieke, strenge karakter bezat? Maar hoe komt het dan dat, terwijl ook in de Middeleeuwen onze letterkunde zo nauw verbonden is met de Franse, die regulariseerende invloed zich eerst in de XVIe eeuw doet gevoelen? Hebben wij hier niet veeleer te doen met een verandering die in West-Europa in de XVIe eeuw zich aan allen opdringt, zonder dat het mogelik is de oorsprong ervan aan te wijzen?

Het werk van dr. VAN DER ELST is in hoge mate suggestief, en dat is zeker niet de geringste verdienste ervan. Vele vragen die wij ons stellen heeft hij afdoende beantwoord; andere lokken ons buiten het gebied waartoe hij zich beperkte. Wat is de toekomst van ons vers? Zeker wordt bij de hedendaagse dichters de zin voor rythme minder levendig. De Schrijver haalt (p. 23) voorbeelden aan, uit gedichten van mevrouw ROLAND HOLST, BOUTENS, VAN EEDEN, waarin twee geaccentueerde lettergrepen naast elkaar staan; ook in het Middelnederlandse en het vroege Renaissance-vers is deze opvolging niet zeldzaam. Wijst dit op een evolutie ten gunste van een soepeler rythme? De moderne voordracht heeft een afkeer van de 'dreun', en de heer VAN DER ELST deelt die afkeer, zoals hij meer dan eens doet uitkomen. Het 'hogere' rythme, waarover hij zo mooi

1) NYROP, *Manuel phonétique*, p. 113.

heeft geschreven, berust, wij weten het, ook op isochronisme, maar deze gelijkheid van tijdsduur tussen de versvoeten is toch veel minder streng dan bij de angstvallige binaire scansie. Zal er een tijd komen, waarin ook bij ons deze laatste opnieuw zal worden tot een vrijere melodie, die zich nauwer aanpast aan de aandoeningen van de dichter?

Ik eindig met een hartelik woord van gelukwens tot de jonge doctor. Hij heeft mij de eer gedaan zijn eerstelingswerk aan mij op te dragen. Mogen deze weinige bladzijden die ik eraan wijdde, hem bewijzen met hoeveel belangstelling en instemming ik het heb gelezen.

A m s t e r d a m .
J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Boekbeoordelingen.

Camera Obscura van Hildebrand, 31^{e} druk met noten van J.M. Acket. Haarlem. Erven Bohn 1920 *ƒ* 2.80.

Dat de Camera nog altijd gewilde lektuur is op Gymnasium en H.B.S. is geen wonder. En verblijdend is zeker het feit, dat de 31^{e} druk als schooluitgaaf met aantekeningen is verschenen. Sedert BEETS zelf zijn verklaringen: 'Na Vijftig Jaar', noodige en overbodige opheldering met het motto *Lux Ludo* uitgaf (Oktober 1887) is er al weer heel wat verouderd en duister geworden -voor de tegenwoordige leerlingen. BEETS' werk zelf beleefde al in Febr. '88 een tweede druk; de eerste oplage was binnen vier weken uitverkocht en voorzag dus wel in een 'diepgevoelde behoefte'. Van dit werkje heeft de Heer ACKET een dankbaar gebruik gemaakt, de letterlik overgenomen aantekeningen zijn bescheidenlik met aanhalingstekens aangewezen. Onder de verdere 'medewerkers' mis is tot mijn spijt Dr. JOHS. DYSERINCK, die in De Gids van Des. 1881 (ook afzonderlik verschenen als HILDEBRANDS *Camera Obscura*, Middelburg, Altorffer 1882)[1)] de taal en de stijl der verschillende uitgaven van de *C.O.* vergeleek, een studie, waarop m.i. hier en daar met vrucht had kunnen worden gewezen. In dat geval hadden ook de daarvoor het meest in aanmerking komende varianten kunnen worden opgenomen; ze zouden niet zo talrijk zijn geweest, dat het niet meer een 'handig boekdeel'

1) Vermeld wordt dit werkje wel in een aantekening op p. 11.

zou zijn gebleven. Mij is het bij de lektuur van de *Camera* tenminste altijd aangenaam, als de leerlingen verschillende drukken hebben en we naar aanleiding van de aangebrachte wijzigingen over deze plaatsen kunnen spreken, want nog altijd is waar wat POTGIETER naar aanleiding van de *Camera* schreef: Eene hoofdverdienste van het boek hebben wij, onder de beschouwing der opstellen herhaalde malen ter loops geprezen; wij moeten er nog eenmaal op terug komen; het is de stijl, de taal. Wij weten niet, ook na twee, drie malen lezens, wat meer toejuiching verdient: de waarheid van opmerking, in welken geest dan ook, of de gelukkige uitdrukking der gedachte. Het Hollandsch - HILDEBRAND heeft de taal te lief, om niet gaarne haren lof in de zijne te hooren - het Hollandsch is ons nog rijkere mijn gebleken, sedert zijn talent er zoo vele nieuwe, te lang voorbijgeziene, te achteloos verzuimde aderen in ontdekte! (*Kritische Studien*, I, 367) Hoe BEETS, die zelf ook inzag, 'dat deze bundel papiers eenige verdienste zou kunnen hebben ten opzichte van onze goede moedertaal' in de elkaar opvolgende drukken wijzigt en meestal verbetert, is tot de 13e druk aangewezen in het genoemde artiekel van DYSERINCK, die dit terecht noemt 'eene merkwaardige proeve van zelfkritiek, ons jongeren tot eene ernstige vingerwijzing om toch Hollandsch en nog eens Hollandsch te schrijven.' En hiermee is de auteur doorgegaan ook in de na '81 verschenen drukken, waarin gelukkig ook de vele drukfouten, die de 13e ontsieren en ten dele ook door DYSERINCK t.a.p. zijn aangewezen, verdwenen zijn. Enkele van de meest karakteristieke veranderingen aan de voet der bladzijden aangegeven, zouden de gebruikers van de 31e druk zeker welkom zijn geweest en niemand zou het beter toevertrouwd zijn een dergelijke keus te doen dan de Heer ACKET, die immers ook de terecht geroemde Stijlboekjes schreef; desnoods zou ik dan wel enkele aantekeningen, die gemakkelìk voor ieder te vinden zijn willen missen. Maar dit is een teer punt, zoals de Schr. zelf in zijn *Inleiding bij de Aantekeningen* zegt, vooral als men schrijft voor een zeer gemengd publiek; de leerling van de derde klas ener H.B.S. en de geletterde lezer. In ieder geval echter hadden herhalingen vermeden kunnen worden, zoals die van *Hölty* (p. 1 en 6), *sluike haren* (p. 3 en 324), *het potspel* (p. 24 en 50), *schoenen met lange linten* (p. 13 en 28), *memento mori* (p. 152 en 350), *blasé* (p. 112, 195 en 339), *Narcissus* (p. 271 en 329), *de vier elementen* (p. 307 en 342), *te vergeefs zoo* (p. 89 en 332), *op goedaf spelen* (p. 51 en 52), *strop*(*je*) (p. 25, 66 en 322), *diaken, diaconie* (p. 42 en 67), *kornet* (p. 66 en 82), *cloak* (p. 40, 99 en 250), *kamerjapon* (p. 48 en 107), *recensent* (p. 12, 37, 113 en 143), *romanesk* (p. 94, 138, 212, 304 en

316), *Demarary* (p. 133 en 150), *faculteit* (p. 44, 152 en 359), waar na *letteren, en wijsbegeerte* moet worden bijgevoegd, *sofa* (p. 105 en 157), *boeien* (p. 89 en 188), *guéridon* (p. 118 en 207), *eerlijk* = eervol (p. 138, 228 en 311), *boa* (p. 15, 40, 53, 196 en 234), *Vrouwendag* (p. 177 en 246), *zijkamer* (p. 43, 118 en 259), *parodie* (p. 109, 164, 274 en 334), *uit een open reden* (p. 208 en 262), *Fachingerwater* (p. 132 en 273), *patent* (p. 67, 285, 359 en 393), *bijdehandsche* (p. 175, 290 en 363), *seraf* (p. 312 en 327), *de roef* (p. 97, 350 en 392), *theatraal* (p. 139 en 366), *schrimpeljeuzig* (p. 254 en 374), *cyprisch* (p. 65 en 382), *vice versa* (p. 40, 352 en 393), *dictaat* (p. 44 en 252), *jeune france* (p. 358, 361 en 389), *maltentig* (p. 181 en 370), *temet* (p. 356 en 374), *kermisklok* (p. 109 en 385), *alias* (p. 132 en 267), *calèche* (p. 30, 325 en 361), *koomenij* (p. 209 en 384), *opleukeren* (p. 340 en 392), *fidutie* (p. 254 en 358), *horoscoop* (p. 110, 137; op de laatste plaats volledіger, ontleend aan *Na Vijftig Jaar*), *schotsch* (*bont*) (p. 3, 95, 261, 327, 361, dat op al deze plaatsen als schuin wordt verklaard en niet in verband gebracht met de ‘stoffen met kleurige strepen of ruiten, in Schotland gebezigd voor de nationale kleederdracht’ (VAN DALE), *schutterig* (p. 117, 161 en 271). Op de eerste plaats wordt het weer in verband gebracht met onze vroegere schutters; op p. 126 van *Na Vijftig Jaar*, 2e druk, spot BEETS hiermee en op p. 197 neemt hij de verklaring van VAN DALE over, die de Heer ACKET ook op de andere plaatsen vermeldt.

Indien de Schr. ook hier had gedaan, wat we op p. 391 aantreffen: een verwijzing geven naar de plaats, waar het bewuste woord wordt verklaard, zou er alvast enige ruimte gewonnen zijn geweest voor opmerkingen als op p. 111: *de fraaie wereld*. Een purisme of vertaling van het Fransche ‘beau monde’. BEETS heeft in de nieuwere drukken allerlei dingen vertaald die hij vroeger met vreemde woorden had gezegd. Die vertaling is niet altijd gelukkig. Hier b.v. had hij beter de Fransche uitdrukking kunnen laten staan, en p. 131 *imperturbabel*. onverstoorbaar. Waarom de schrijver, die in latere drukken zoo vele vreemde woorden door Hollandsche verving, dit woord onvertaald liet? Als men in een vreemde taal een nieuw woord leert kennen in een treffende passage, dan schijnt dit vaak de beteekenis levendiger uit te drukken dan het Hollandsche gelijkwaardige woord, dat men al zoo vaak ontmoette. Hiermee is het gebruik van zoo'n woord wel verklaard, maar niet verdedigd en p. 277: *het goed heenkomen*. Purisme voor ‘het pis-aller’ zooals in oudere drukken stond. Een middel dat men in den nood gebruikt, als men niets beters heeft; een toevlucht, redmiddel.

De gegeven aantekeningen zijn intussen van veel waarde voor de lezers der *C.O.* en zijn, hoewel gewoonlik in beknopte vorm gegeven, duidelik; ook wie jaren lang de *Camera* hebben gelezen en menen er alles van te begrijpen, zien nog iets nieuws, zo b.v. op p. 168: de opmerking over het hondje van de freule Van Nagel, waar HILDEBRAND Henriette Kegge opzettelik een vergissing laat begaan, die weer een fijn trekje van zijn opmerkingsgave is. Hieraan heb ik de kennismaking te danken met het aardige artiekel in de *Nederlandsche Hondensport* van 13 Sept. 1919.

Hier laat ik nog enkele aanvullingen volgen en enkele plaatsen, waarover ik met de Heer ACKET van mening verschil.

p. 366: De bewuste aanhaling is uit LANGENDIJK, *De Wiskunstenaars of 't Gevlugte Juffertje*. Tweede Tooneel.

Griet. Wel ja 'k ben eerlijk.

Filipijn. 't Heeft geen schijn;

Zo'n mooye meid zou in een herberg eerlijk zijn!

p. 280: *tafellestje* heb ik altijd opgevat als *laatste* tafelgerecht; ik meen het in HOOFT'S *Brieven* te hebben gelezen.

p. 86: De aantekening bij *summa cum laude* had in de verleden tijd moeten staan; nu wordt er alleen in buitengewone gevallen *cum laude* verleend bij 't afleggen van een academies examen; hiernaar behoort ook de aant. op p. 250 te worden veranderd ‘men *kon* promoveren’; p. 249 moet aangevuld: Men kan *in de rechten* ook op stellingen alleen promoveren; in de laatste aantekening is *openbaar* overbodig, de *doctorshoed* (p. 250) ziet op het ius pilei, het recht om met gedekten hoofde te spreken. Verg. DE GÉNESTET:

Het Schotje: 't Jus Pilei verblijdt zijn hart -

Al kleedt zoo'n steek bespottelijk!

p. 251: de *pedel* is niet een soort van concierge; bode geeft het begrip ook maar enigszins weer; *demonstratie* op dezelfde pagina is het eerste gedeelte van het candidaatsexamen in de medicijnen; in mijn studietijd gewoonlik afgelegd omstreeks de Paasvakantie, terwijl men het tweede gedeelte dan voor de grote vakantie deed.

p. 253: de *decanus* is de voorzitter (nog altijd deken genoemd) der faculteit.

p. 255: een propaedeuties examen doen nu alleen nog de studenten in de medicijnen en in de godgeleerdheid, niet de wis- en natuurkundigen.

p. 259: *onder de omstreken van Gorkum*, met de meer voorkomende overdrijving: ver van de stad Rotterdam.

p. 267: *Het Leesmuseum* (de eigenlike naam is het Rotterdamsch

Leeskabinet) is niet in alle opzichten ‘te vergelijken bij de tegenwoordige openbare bibliotheken,’ het is een instelling, waar men lid van kan worden en kontributie voor betaalt. In Rotterdam bestaat naast het Leeskabinet ook een Openbare Leeszaal, maar die is van veel jongere datum.

p. 284 is een spottende toespeling op de leer van DARWIN.

p. 290: *Cetera Desunt* m.i. niet een grapje, waarmee de schrijver zich verontschuldigt, dat het stuk niet af is, maar een aanwijzing, dat de auteur het niet noodzakelik vond de verloving van Gerrit en Klaartje te beschrijven; alles ligt opgesloten in de laatste woorden: Maar morgen....

p. 303: *gemeen vrouwspersoon* m.i. in dezelfde betekenis als op p. 131 ‘Je bent een gemeene jongen’, zei Mien (Deluw) zie *Ndl. Wdb.* IV, 1372.

p. 338: *zooveel maaltijden*, spot met de werkzaamheid der polderbesturen, wier maaltijden het meer moeten ontgelden. Zie b.v. POTGIETER, *Proza, De Zusters* p. 148.

p. 363: *gebefte flesch*, ook dominee genoemd. (Zie KLIKSPAAN, *Studentenleven: 't Examen van Slot*: Aan tafel laat hij een paar dominees aanrukken), zijn flessen wijn van een goed soort, niet alleen met een etiket van het merk, maar ook met de jaargang (zoals de wijnhandelaars zeggen) op een afzonderlik etiket aan de hals.

p. 365: *Berg Calvarië*. Is de hier gegeven verklaring juist of is het de Lijdensweg in verschillende taferelen afgebeeld, zoals men die heel mooi vindt (of vond?) in Moresnet en veel minder ook in de buurt van Valkenburg?

p. 30: *geen pleziergeld betaalt* ziet op de verschillende klassen, waarin vroeger (ook nu nog?) het gebruik van een paard belast kon worden; wie het alleen in zijn bedrijf gebruikte (ook een dokter b.v.) betaalde minder dan wie het ook voor zijn plezier aanwendde. Deze grutter gebruikt het toch op Zondag.

p. 35: *bouilli*: soepvlees, gekookt vlees, vooral rundvlees; hier kan het toch geen soepvlees betekenen, want het wordt na de soep rondgediend.

p. 45: *aan een tafel te doen voorstellen*: vragen, of hij mee aan de tafel mag eten, dus tot de club behoren.

p. 48: *tabellen* zullen bij Pieter, die het candidaatsexamen nog moet doen, (zie *C.O.* p. 86, die eerstdaags een candidaatsexamen dacht te doen, summâ cum laude), niet verzamelingen van ‘wetsartikelen over hetzelfde onderwerp’ zijn, maar uittreksels uit het romeins recht.

p. 54: *die witte*: ze spelen met twee *witte* ballen.

p. 67: Ook de bedrijfsbelasting is alweer vervangen, namelik door de Rijksinkomstenbelasting.

p. 83: *ettelijke Ndl. Wb.* III[3], 4259: in een vrij groot aantal; tal van; verscheidene. Soms ook met betrekking tot een kleiner aantal: enkele, sommige.

p. 85: *groen*. Nog niet ontgroend student, maakt de zaak niet veel duideliker voor wie 't nodig mochten hebben; zie *Ndl. Wb.* V, 829.

p. 139: *pastilles* is niet een huismiddel; allerlei medicamenten worden in deze vorm toegediend.

p. 156: *een aangeblazen dichter*, zie *Ndl. Wb.* I, 76 i.v. *aanblazen* I, 1, b. een levenwekkenden, bezielenden adem op iemand blazen, hem bezielen, met geestdrift vervullen. Hier natuurlik spottend gebruikt.

p. 191: de schoone plaats van Paulus (Rom. VIII, 24, 25) luidt in de gewone vertaling: ‘Want wij zijn in hope zalig geworden. De hoop nu die gezien wordt is geene hoop; want hetgeen iemand ziet, waarom zal hij het ook hopen. Maar indien wij hopen hetgeen wij niet zien, zoo verwachten wij het met lijdzaamheid.’ Vooral het laatste woord geeft beter de zin weer dan: volharding.

p. 237: *brandbezorger*: de verklaring lijkt mij zonderling; ik heb altijd gedacht aan een spottende tegenstelling met het voorafgaande *brandblusscher*, maar nu ik er opmerkzaam op werd gemaakt, het in geen woordenboek, ook niet in het *Ndl. Wb.* kunnen vinden.

p. 265. Dat de schrijver hier een ‘menschkundige fout’ maakt, geloof ik niet.

p. 268. Zulke ‘gebrekkige’ samentrekkingen vormen juist een der eigenaardigheden van HILDEBRAND'S humoristiese stijl, zie b.v. p. 43 en tante de kopjes van 't koffiegoed met een minzaam lachjen en een bonten theedoek zat af te drogen.

p. 363. *Schilderijen van Troost*. BEETS zegt bij de Hollandse vertaling *vrij* vertaald, letterlik betekenen ze: Niemand sprak. Er was gesprek onder de broeders. Allen spraken. Leven in huis. Wie konden, liepen, wie niet konden, vielen neer.

Hiermee ben ik aan het einde gekomen van de aantekeningen, die ik onder het lezen der nieuwe uitgave maakte; ik herhaal, dat ik me verheug over de verschijning en hoop, dat de Heer ACKET voor de 32[e] druk, die spoedig moge volgen, mijn opmerkingen zal willen overwegen en.... dat de firma BOHN daarvoor wat beter papier zal willen gebruiken.

R o t t e r d a m , Junie 1920.

G. ENGELS.

Potgieter. Bloemlezing uit zijn gedichten en prozawerk, uitgezocht door en met een inleiding voorzien van Dr. J.B. Schepers. Deel I *Historie en Romantiek* (Meulenhoff's Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers - Amst. - 1919).

In dit deeltje vindt men enige van de meest bekende en karakteristieke werken en fragmenten uit het nationaal-romanties werk van POTGIETER vóór 1848. Hoewel SCHEPERS een tweede deeltje zal laten volgen, lijkt het mij bijna onmogelik in een zo klein bestek het veelomvattend werk van POTGIETER recht te doen. Voor schoolgebruik kan deze weloverwogen keuze goede diensten bewijzen. De toelichting is vrijwel geheel aan de docent overgelaten: alleen aan het slot vindt men een viertal bladzijden met ‘aantekeningen.’ Terecht zijn bij het fragment uit het *Rijks-Museum* de genoemde liederen van HOOFT afgedrukt en bij de *Foliobijbel* POOT'S gedicht *De Maan bij Endymion*. Ten slotte een vraag: wat voor nut kan het hebben, POTGIETER'S vouwbeen, mutsje en stoel af te beelden? Dat werkt slechts op de spotlust van de jeugd, terwijl het goede beginsel van de boekillustratie er door in miscrediet gebracht wordt. Ook het ‘geboortehuis’ wijst - naar een oud-Zwollenaar mij verzekerde - alleen de plek aan waar het eenmaal stond.

C.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

De taal der geneeskunde.

Onder dit opschrift publiceerde de Groninger hoogleraar A. KLUYVER in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* (1919) een zestal opstellen, die wij om de vele juiste opmerkingen en aardige voorbeelden ter lezing aanbevelen. Achtereenvolgens behandelt hij de wenselikheid om niet nodeloos van de algemeen gebruikelike taal af te wijken, de germaniserende stijl, de on-Nederlandse samenstellingen, de spelling van vreemde woorden en het gebruiken van vreemde woorden in een Nederlandse tekst.

Een kleine proeve willen we onze lezers niet onthouden. De bezadigde geleerde, die naar de trant van zijn geestverwant JACOB GEEL gaarne voor- en tegenstanders recht doet, voert een ‘conservatief’ die zich met de internationaal-wetenschappelike stijl niet verenigen

kan, sprekende in: Ik wil u met een voorbeeld laten zien wat ik bedoel, en neem aan dat een betoog van een Nederlandsch geleerde aldus begint (een kleine overdrijving zult gij mij vergeven): *ten aanzien van deze vraag zijn verscheidene hypothesen opgedoken tegenover welke de grootste voorzichtigheid geboden is. Want het is opvallend, dat bijna al die hypothesen zich ontpoppen als verkapte vormen van een theorie die reeds in de zestiger jaren der vorige eeuw werd verkondigd, maar reeds toen bij vooraanstaande mannen der wetenschap geen bijval gevonden heeft*. Zou men inderdaad willen beweren, dat het internationale karakter van de wetenschap ons dwingt zulk Nederlandsch te schrijven? Dat kan alleen hij zeggen, die begint met te denken in een soort van Duitsch, en dat Duitsch dan woord voor woord in het Nederlandsch tracht te vertalen. Wat deze geleerde in het algemeen wil te kennen geven, kan stellig op allerlei manieren in het Nederlandsch worden uitgedrukt; doch men zal dan niet moeten verwachten, dat iedere term dien hij gebruikt door een anderen wordt vervangen. Iemand zou bijv. het volgende kunnen schrijven: *men heeft allerlei hypothesen voorgesteld om dit vraagstuk op te lossen, doch wanneer men ze nauwkeurig onderzoekt, dan blijkt, dat zij alle berusten op een theorie die reeds kort voor* 1870 *werd verdedigd, maar reeds toen door deskundige geleerden werd bestreden*.

Dit treffend gekozen voorbeeld van ‘papieren stijl’ met zijn equivalent in natuurlijk, levend Nederlands doet denken aan de raad die HESSELING vóór vele jaren gaf:[1] wie barbarismen wil mijden, ‘neme tot voorbeeld wat men van beschaafde mensen *hoort*! Zolang men de gesproken taal als iets van geringere waarde beschouwt, neemt men gedachteloos over wat uit de lektuur in het geheugen is blijven hangen en het geschreven woord krijgt een onverdiende overmacht’.

Wij knopen er nog een opmerking aan vast. De lezer zal opmerken dat de laatste zin van KLUYVER buigingloos is, terwijl de genitieven onafscheidelik zijn van de eerste: volkomen in die stijl had gepast *dezer vraag, de meerderheid dier hypothesen, eener theorie*. Meermalen heeft het mij getroffen dat het veelvuldig gebruik van *ener, zijner* enz. blijkbaar nauw samenhing met een germaniserende stijl, b.v. bij Mevr. ROLAND HOLST. Zo kan dus de geprezen rijkdom van buiging niet alleen oud-nationaal bezit, maar ook barbarisme zijn.

Een alfabeties register op ‘De Franse woorden in het Nederlands’.

Het bekende standaardwerk van SALVERDA DE GRAVE, door de ‘Ko-

1) *Iets over ‘zuiver’ Nederlands* in *De Nieuwe Taalgids* II, 65.

ninklijke Akademie van Wetenschappen' uitgegeven, heeft aan bruikbaarheid zeer gewonnen door het uitvoerige register dat J.J.B. ELZINGA bewerkte, en dat eveneens onlangs in de werken van de Akademie verscheen (Amsterdam - Joh. Müller - 1920; deel XX N°. 1). Dit kwarto boekdeel bevat niet minder dan 118 blz. SALVERDA DE GRAVE voegde er een paar bladzijden 'Aanvullingen en verbeteringen' van zijn eigen werk aan toe.

Enige opmerkingen over de kennis der oudheid in de Middeleeuwen

is de titel van een rede waarmede K. SNEYDERS DE VOGEL het hoogleraarsambt in de Franse taal en letterkunde te Groningen aanvaardde (uitg. J.B. Wolters - Groningen - 1920). Hoewel de spreker steeds de Franse letterkunde in het oog hield en daaraan zijn voorbeelden ontleende, bevat zijn rede veel over de geest der M.E. in het algemeen, dat ook voor de neerlandicus van belang is.

Onze jongeren in de moderne literatuur

noemde IDA HEYERMANS het pendant van de brochure *Onze jongeren en de moderne literatuur* (uitg. Hollandia-drukkerij - Baarn - 1920), die wij in de vorige jaargang (blz. 106) aankondigden. Ook dit geschrift heeft een opvoedkundige strekking. De schrijfster waarschuwt tegen die auteurs die menen te kunnen volstaan met de 'jongeren' in hun ingebeeldheid, grof egoïsme en verfijnde zinnelikheid eenvoudig realisties uit te beelden, om boeiende litteratuur te leveren. Daartegenover stelt zij het opvoedend idealisme van schrijvers als BJÖRNSON, ROMAIN ROLLAND en WELLS.

Hij of Zij of Het? Feiten en beschouwingen omtrent voornaamwoordelike aanduiding door Ph. J. Simons (Groningen - J.B. Wolters - 1920).

Noch de schrijver, noch het behandelde onderwerp zijn onze lezers vreemd. In beknopte en populaire vorm vindt men hier de uitkomsten samengevat van de scherpzinnige onderzoekingen die de schrijver sinds jaren bezighielden. Wat men op het eerste gezicht niet zal opmerken, is de grote moeite die de schr. zich getroost heeft om in het kleine bestek van twee vel druks inderdaad het voornaamste overzichtelik bijeen te zetten. Het boekje verdient een ruime verspreiding, ook onder hen die geen diepere taalstudie maken, maar omtrent de voornaamwoordelike aanduiding, ten gevolge van de oude leer, in misverstand gevangen zitten.

Een ijverige Antwerpse uitgever.

Als heuglik teken van herleving ontvingen wij een reeks boeken van de uitgeversfirma 'De Sikkel'

te Antwerpen, die voor Nederland - en ook dit is een gelukkig verschijnsel - samenwerking zocht met de firma Em. Querido te Amsterdam. Moge een ruim debiet deze ondernemingsgeest aanwakkeren! In de brochure-reeks *Vlamingen van beteekenis* verscheen een karakterschets van *Hugo Verriest* door Dr. MARCEL D'HAESE; in de *Poëtische Bibliotheek* twee deeltjes *Uitgekozen Gedichten*, van THEODOOR VAN RIJSWIJCK en van JOHAN ALFRIED DE LAET, twee dichters, in het Noorden weinig bekend en nog minder gelezen. EUG. DE BOCK, die dit tijdperk goed kent, schreef voor beide deeltjes een beknopte, zaakrijke inleiding.

Biezonder verzorgd en op mooi papier gedrukt zijn twee andere uitgaven: *De twaalf sonnetten van de schoonheyt* door G.A. BREDERO, d.i. de mooie sonnettenreeks die J.B. SCHEPERS als werk van BREDERO ontdekte en publiceerde in *De Nieuwe Gids* (April 1913). MARNIX GIJSEN, die de korte inleiding schreef, voegde er nog drie andere sonnetten aan toe.

Een interessante uitgave, mooi gedrukt en aardig verlucht, is ook de herdruk van een uiterst zeldzaam volksboek, gedrukt in 1582, maar een halve eeuw vroeger gedicht: *Een schoone ende gheneuchlijcke historie of cluchte van Heynken de Luyere, warachtelijck gheschiet, seer verheuchlijck om lesen ende deur Cornelis Crul eerst in dichte ghestelt*. De druk is verzorgd door LODE BAEKELMANS, die er enige aantekeningen bijvoegde. Heynken behoort - volgens de karakteristiek van KALFF - tot het geslacht van Uilenspiegel. Dit boekje brengt ons in kennis met ‘een volksdichter, geschetst door een rederijker’, maar deze rederijker weet de volkstoon goed te treffen. In zevenregelige strofen, die telkens op een spreekwoord uitlopen, worden de drie avonturen van Heynken vlot verteld en met echte volkshumor gekruid.

Ten slotte verscheen bij dezelfde uitgever een Conscience-biografie door EUG. DE BOCK, waarop wij in de rubriek *Boekbeoordeling* terugkomen, en een reeks verzamelde *Studiën en Essays over oude volksvertelsels* van de ijverige en onvermoeide Antwerpse folklorist ALFONS DE COCK.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(Mei - Junie).

De Gids. Mei.

EVERARD GEWIN geeft een merkwaardige studie over *Dr A. Capadose en het Réveil*, voornamelik steunend op enige duizendtallen onuitgegeven brieven uit de réveilkring. Het leven en streven van deze medicus gaat wel buiten de eigenlike letterkunde om, maar de stemming in de kringen van zijn geestverwanten leert men in deze boeiend geschreven studie zeer goed kennen.

Junie.

FRANS ERENS schrijft over *Een Limburgsche roman*, n.l. *De andere* van MARIE KOENEN. Zijn oordeel is zeer gunstig: de schrijfster heeft de Limburgse volksziel zeer goed begrepen.

Onze Eeuw. Mei

MAURITS UYLDERT tracht in een artikel *Multatuliherdenking* vast te stellen wat Multatuli's betekenis als kunstenaar geweest is. Door gebrek aan geestelik evenwicht is hij er z.i. niet in geslaagd zich tot een groot kunstenaar te ontwikkelen. - J. BOSBOOM Nz. publiceert *Drie brieven van Nicolaas Beets aan A.L.G. Toussaint*.

De Nieuwe Gids. Junie.

W. KLOOS bespreekt in zijn *Literaire Kroniek* een reeks dichtwerken, n.l. *Mara* van HERMAN MIDDENDORP, *Strofen* van ANDRIES DE HOGHE, *Een Zomerdroom* van FRANS BASTIAANSE, *Fantomen* van FRANÇOIS PAUWELS en *Nieuwe Verzen* van H. SWARTH.

De Tijdspiegel. Mei.

S. KALFF geeft een artikel over *Nicolaas Beets te Haarlem*. - K. VOS beantwoordt de vragen *Waarom Multatuli ontslag nam* en *Hoe ontstond de Max Havelaar*? Hij tracht daarbij het mozaiek te ontleden en aannemelik te maken dat vijf zevende van dit werk reeds geschreven was, voordat DOUWES DEKKER te Brussel zijn boek in elkaar zette.

Junie.

JOANNES REDDINGIUS laat een deel van zijn boek over *Jacob Winkler Prins*, dat weldra verschijnen zal, n.l. de ‘Laatste levensjaren’ hier afdrukken. - B. VAN GENECHTEN schrijft over *De Vlaamsche Beweging vóór* 1870.

Groot-Nederland. Junie.

FRANS COENEN houdt revue over de produktie van het afgelopen jaar in een artikel *Een jaar prozakunst*. Verder bespreekt bij de romancyclus van JOOST MENDES: *Het geslacht der Santeljanos*.

De Beiaard. Mei.

JOS. SCHRIJNEN bespreekt in een artikel *Naar een internationale hulptaal* nogmaals het aktuele vraagstuk, dat onlangs op Deens initiatief van regeringswege internationaal aan de orde gesteld is. Hij erkent het grote belang, maar waarschuwt voor overschatting: ‘Men bedenke dat een dergelijke hulptaal in dezelfde mate algemeen en oppervlakkig moet wezen, als het laagje bovenkultuur, waarop zij berust.’ ‘Alles wat de nationale volkskultuur raakt moet haar verre blijven: kunstleven, gevoelsleven, geloofsleven liggen geheel buiten haar sfeer.’ ‘De mogelijkheid dat de voorstanders hun taal zullen willen doorvoeren op elk gebied van het kultuurleven lijkt mij het allergrootste gevaar voor de duurzaamheid van haar bestaan.’ - In een korte rencensie van *De oude en de nieuwe historische roman in Nederland* verwijt G. BROM aan PRINSEN dat hij ‘stelselmatig de Katholieke literatuur negeert.’

Junie.

In een opmerkelike studie verzamelt en behandelt J.J. TEN BERGE S.J. *De vogelstemmen bij Gezelle*, met de bedoeling om ‘de litteraire onomatopee te laten hooren bij één van de klankenrijkste dichters.’

Stemmen des tijds. Mei.

J.C. VAN DIJK schrijft een *Letterkundig Overzicht*, waarin hij het proza van AART VAN DER LEEUW (*Sint-Veit en andere vertellingen*) warm waardeert, een herdruk van *Sprotje* en een verzenbundel van PIETER VAN MAARN (*Klarende Luchten*) bespreekt.

Dietsche Warande en Belfort. No. 5.

JORIS EECKHOUT bespreekt in een rubriek *Over Letterkunde* zeer uitvoerige *De Oude Waereld* van IS. QUERIDO, dat hij ‘om de verhevenheid der conceptie en de pracht der uitvoering een unicum, een meesterwerk’ noemt.

No. 6.

Onder het *Boekennieuws* beoordeelt J.E. *Het Lokkende Leven*, het jongste werk van A. JURRIAAN ZOETMULDER, en de oorlogsverzen *Louteringsvuur* door DIRK VAN SINA.

Den Gulden Winckel. Mei.

GERARD VAN ECKEREN schrijft met veel lof over de *Multatuli-biografie* van J. DE GRUYTER.

Junie.

PAUL KENIS schrijft uitvoerig over *André de Ridder* en zijn werken - H.C. MULLER beoordeelt ongunstig de vertaling van

EURIPIDES' *Alkestis* door W. KLOOS. - GERARD VAN ECKEREN herdenkt de verdiensten van zijn overleden vader ISAÄC ESSER, in onze letterkunde bekend onder de pseudoniemen SOERA RANA en C. TERBURCH.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Junie.

Als tegenhanger van zijn Multatuli-artikelen begint H. PADBERG een reeks *Ter herdenking van Thijm's honderdsten geboortedag*. - L. VAN MIERT verzamelde *Spotnamen van Noord-Brabantsche Plaatsen*.

Van onzen tijd. 8-22 Mei.

H.H. KNIPPENBERG besluit zijn artikel over *Het lezen van Dietsche boeken in de Middeleeuwen*. - C.R. DE KLERK schrijft uitvoerig over *Querido en zijn 'Waereldepos'*.

Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde XXXIX, afl. 1-2.

JOH. BOLTE geeft een bijdrage *Zur Schwankliteratur des* 16. *und* 17. *Jahrhunderts*, waarbij hij de inhoud van het Antwerpense *Cluchtboek* van 1576 vergelijkt met die van latere dergelijke verzamelingen: het *Groot Klugt-Boeck* van 1680, de *Nederlandsche Weghkorter* (1613) gevolgd door *Der Melancholyen verdryver*, enz. - P. LEENDERTZ Jr. bespreekt een aantal merkwaardige woorden en uitdrukkingen, o.a. *voor de vuist*, en een groot aantal uit de kronieken van WORP VAN THABOR, die nog niet in de woordeboeken opgetekend zijn. - H. HOOGHIEMSTER wijst op de *Onjuiste toepassing van de vaktermen debet en credit*, die door leken veelal in figuurlike zin juist omgekeerd opgevat worden. - G.W. WOLTHUIS publiceert *Twee onbekende gedichten van Starter*. - G. KALFF betoogt dat *Het proza in 'Marieken van Nimweghen'* een onmisbaar bestanddeel is, en dus waarschijnlik door een 'Expositor' voorgedragen werd, gelijk dat ook in de *Chester-Plays* geschiedde. - J.W. MULLER toont aan, dat de namen *Aernouts en Everaerts broeders*, voor 'varend volk', hoe onwaarschijnlik het ook lijkt, afkomstig kunnen zijn van Arnold van Brescia († 1155) en aartsbisschop Eberhard II van Passau (1200-40). - H. BECKERING VINCKERS maakt, met behulp van nieuwe bronnen, *Enige aantekeningen bij Dr. Stoett's 'Nederlandsche spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden*', waaronder menige aardige en aannemelike verklaring.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Junie.

P.fr. GERL. ROYEN begint een histories opstel over *Woordgeslacht*, waarbij hij de kwestie van de oorsprong buiten beschouwing laat. Dit eerste gedeelte behandelt de *Fleksie in 't algemeen* en in verband daarmee de defleksie

in het Germaans vóór de Mnl. periode. - B.H. MOLKENBOER publiceert een rede, voor onderwijzers gehouden over *De onbekende Vondel*, waarin hij tot hernieuwde VONDEL-lektuur aanspoort. - J. KLEYNTJENS en H.H. KNIPPENRERG gaan voort met het afdrukken van sermoenen uit *Een handschrift van* 1458.

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie. Febr.

Behalve de *Kleine verscheidenheden* van EDW. GAILLIARD is in deze aflevering afgedrukt een belangrijke voordracht van LEONARD WILLEMS AZ. over *De nieuwe proloog van den Reinaert en het Arnout-vraagstuk*. De hoofdzaak van zijn betoog is, dat hij aan WILLEM als de enige auteur blijft geloven tegenover het dubbel auteurschap dat J.W. MULLER aanneemt. De verschillen van I*a* en I*b* ontkent hij niet, evenmin als de waarschijnlikheid dat er een oudere Mnl. REINAERT bestaan heeft die 'onvulmaket' bleef, en door WILLEM werd omgewerkt, maar hij meent dat er te veel gelet is op de verschillen in taal en stijl tussen I*a* en I*b*, te weinig op de overeenkomst. Verder gist hij dat in het origineel in plaats van *Aernout* gestaan heeft *Perroot* (d.i. Perrot de Saint Cloud), die ook in de voorrede van de Franse branche genoemd wordt: dan zou de Mnl. proloog bijna letterlik uit de Franse tekst overgenomen zijn.

Maart.

C. LECOUTERE, J. VERCOULLIE en LEO GOEMANS brengen een ongunstig verslag uit over een antwoord, ingekomen op de prijsvraag betreffende de *Klankleer van het Hollandsch dialekt in de Middeleeuwen*. Verder een reeks *Kleine verscheidenheden*, meestal op Mnl. gebied, van EDW. GAILLIARD.

School en Leven. No. 36-37.

J.H. PARADIES spreekt over *Het aanleren van vreemde talen en het afschaffen van opzettelik taalonderwijs*. Hij wijst er op, dat het afschaffen van het Frans op de lagere school kan leiden tot afschaffen van elk opzettelik taalonderwijs. Dit is z.i. 'de keerzij van de medalje'. Nu profiteert het onderwijs in vreemde talen van 'de regels en regeltjes die de lagere school er in heeft gepompt.' 'In de toekomst zal èn de Franse èn de Duitse èn de Engelse leraar dit aan zijn kollega in 't Nederlands mogen vragen.' Waarom dit o.i. *niet mag*, heeft VALKHOFF overtuigend aangetoond in zijn artikel *De dienstbaarheid van de moedertaal* (N. Taalg. III, 177).

No. 42.

J. KOSTER wijst op *Het element letterkunde bij ons leesonderwijs op de L.S.* om te betogen dat de letterkundige smaak van de kinderen ontwikkeld moet worden. Daarbij kan een leesboek als *Op zonnige wegen* uitstekende diensten bewijzen.

C.D.V.

De heer Willems en de proloog van ‘Reinaert’.

De heer WILLEMS heeft in Februari 1920 in een vergadering van de Koninklijke Vlaamsche Academie een verhandeling voorgelezen, getiteld *De nieuwe proloog van den Reinaert en het Arnout-vraagstuk*; een week of wat geleden hebben wij in de *Verslagen en Mededeelingen* van die verhandeling kunnen kennis nemen. De heer WILLEMS spreekt hier o.a. deze gissing uit, dat in vs. 6 aanvankelijk niet de naam *Arnout* zal hebben gestaan, maar *Perroot*. Ik las dit met veel genoegen, omdat ik reeds in den cursus 1916-17, in een college over den *Reinaert*, die zelfde gissing aan eenige studenten te Groningen heb voorgedragen. Ik heb daarover niets in het openbaar geschreven, en ik zie nu met voldoening, dat iemand van zooveel bevoegdheid als de heer WILLEMS op dezelfde gedachte is gekomen.

Reeds meermalen was opgemerkt, dat de Nederlandsche dichter een proloog schreef, eenigszins gelijkende op den Franschen proloog der 1ste branche, dien hij voor zich had toen hij met zijn vertaling begon: zou het niet zeer natuurlijk zijn, indien hij Perrot had vermeld die in den Franschen tekst wordt genoemd? Nam men dit aan, dan zouden wij wel is waar den pas ontdekten Arnout verliezen, maar deze Arnout was toch niet meer dan slechts een naam, en het vraagstuk van de compositie van *Rein. I* zou door het verdwijnen van dien naam niet moeilijker of gemakkelijker worden.

Zooals men weet, wordt van Perrot in den Franschen proloog gezegd, dat hij gedichten heeft gemaakt over Reinaert en Isingrijn, maar dat hij het mooiste onderwerp niet heeft behandeld: ‘car il entroblia le plet’ enz. Indien men het nu waagt, in vs. 6 van het Nederlandsche gedicht *Perroot* te schrijven in plaats van *Willem* in hs. *a* en van *Arnout* in hs. *f*, dan kan men in beide hss. een juiste aanduiding vinden, want in *f* wordt gesproken van *ene auenture van reynaerde .... Die Perroot niet en hadde bescreuen* (dat is de geschiedenis van het proces), in *a* van *die auonture van reynaerde .... Die Perroot niet heuet vulscreuen* (dat is de geschiedenis van Reinaert, die Perrot niet in haar geheel heeft behandeld): bij *ene* past inderdaad *bescreuen*, bij *die* past *vulscreuen*. Wilde men tusschen die twee lezingen een keus doen, dan zou men kunnen beproeven gebruik te maken van vs. 5, waar, zooals ieder zich herinnert, hs. *a* leest *in dietsche* (*was*) *onghemaket bleuen*, en hs. *f in dietsche was onvolmaket bleuen*. Derhalve:

onghemaket staat in denzelfden tekst als *vulscreuen, onvolmaket* in denzelfden tekst als *bescreuen*. Wil men in zijn gissingen zoo dicht mogelijk blijven bij de bewaarde teksten, dan zal men niet voor vs. 5 *onghemaket* en voor vs. 6 *bescreuen* durven aannemen, want men zou dan niet zoo licht kunnen verklaren hoe in elk van de twee hss. een der twee vormen was vervangen door een compositum met *vol*. Ook de omwerking doet blijkbaar denken aan een onderen tekst waarin van een onvolledig werk wordt gesproken. Het voorzichtigste is dus zeker te onderstellen, dat in een tekst waarvan *a* en *f* beide afkomstig zijn, hetzij in vs. 5 of in vs. 6 een woord met *vol* gestaan heeft. De heer WILLEMS wil lezen *onvolmaket* en *bescreuen*; in plaats van *die* of *ene* verkiest hij *deene*, en vs. 5 en 6 laat hij van plaats verwisselen, zoodat hij dan zou krijgen (zie blz. 196 van zijn verhandeling):

> 'Hem vernoyde so haerde
> Dat deene avonture van Reynaerde,
> Die Perroot niet en hadde bescreven,
> In Dietsche was onvulmaket bleven.'

De transpositie der beide verzen is van minder belang, en ook kan ik niet inzien waarom *deene* beter zou zijn dan *ene*, dat in *f* gegeven is. Wij kunnen met één woord zeggen, dat volgens den heer WILLEMS de nagenoeg juiste lezing in *f* is te vinden. Die opvatting staat in verband met zijn overtuiging, dat er een of meer oudere Nederlandsche gedichten over Reinaert hebben bestaan; immers vooral in *Rein*. I^{b} vindt men daarop verschillende korte toespelingen, die wij nu niet goed kunnen begrijpen doordat wij die oudere werken niet kennen, maar die voor de Vlamingen van de 13de eeuw duidelijk moeten zijn geweest. Nu zegt Willem van zulk een ouder werk, dat het *onvolmaket* was gebleven, en de heer WILLEMS houdt het voor allesbehalve zeker, dat daarmede is bedoeld *onvoltooid*: volgens hem kunnen wij niet precies weten waarin die 'onvolmaaktheid' bestond; wij kunnen slechts aannemen, dat zij voor den dichter Willem aanleiding was om het onderwerp opnieuw te behandelen (zie blz. 200). Nu valt echter niet te ontkennen (men zie VERDAM), dat de gewone beteekenis van *volmaken* is 'voltooien, ten einde brengen, afmaken', maar dit begrip kan men hier niet goed gebruiken, want Willem gaat niet een reeds bestaand werk voltooien, maar hij begint aan de vertaling van een zelfstandig Fransch gedicht. Bovendien: de toespelingen op onbekende bijzonderheden in *Rein*. I^{b} hebben niet juist betrekking op het verhaal van *Le plaid*, zoodat er geen dringende reden is om te gelooven, dat juist een gebrekkige bewerking daarvan den dichter Willem tot schrijven bracht.

Zal de lezing van *a* dan misschien beter zijn te begrijpen? Met vermelding van Perroot in plaats van Willem luidt de tekst aldus:

> Hem vernoyde so haerde
> Dat die auonture van Reynaerde
> In dietsche (was) onghemaket bleuen
> Die Perroot niet heuet vulscreuen.

Dit zou beteekenen: 'hij betreurde het, dat de geschiedenis van Reinaert, die door Perrot niet volledig is behandeld, nog niet in een Nederlandsche bewerking verschenen was'. Mij dunkt, iets dergelijks laat zich wel denken. Willem zal misschien niet ontkend hebben, dat er onder het volk allerlei anecdoten omtrent Reinaert in omloop waren, maar tegelijk hebben gemeend dat zijn avonturen nog niet in een Nederlandsch dichtwerk beschreven waren. Hij wilde zulk een werk geven 'na den walschen boucken', en wellicht mag men uit het meervoud afleiden, dat hij meer dan één hs. raadpleegde. Volgens FOULET (blz. 323) komt de branche van *Le plaid* zeer dikwijls voor als eerste stuk van de collectie, en al zeer licht kan Willem dus zulk een handschrift hebben gebruikt.

Hij begon met een proloog van 10 verzen, en even zooveel verzen had de Fransche proloog. Hij kon hier den Franschen tekst niet precies vertalen, omdat hij wilde spreken over een bewerking van de geschiedenis in het Nederlandsch; maar het was niet onnatuurlijk, dat hij den beroemden PIERRE DE SAINT-CLOUD, over wien de Fransche proloog handelt, nog even vermeldde. Na die eerste 10 verzen zou men datgene verwachten wat aan vs. 11 en vlgg. in het Fransch beantwoordt[1)]. Doch *het was in eenen tsinxen daghe* komt eerst in vs. 41, en vs. 11-40 is een tweede proloog, die niet in het Fransch voorkomt, en die - zooals vaak is opgemerkt - niet volkomen past bij den eersten. De heer MULLER heeft gewezen op zekere stilistische overeenkomsten in de taal van den tweeden proloog met de taal van *Rein*. I^{b}. En hetzij men de formeele verschillen tusschen het eerste en het tweede gedeelte van *Rein*. I al of niet breed wil uitmeten, opmerkelijk blijft het toch, dat men in het tweede deel niet langer een vertaling heeft van den Franschen tekst, maar een daarvan zeer afwijkende redactie, waarvoor men geen Fransch voorbeeld heeft

1) Ce dit l'estoire el premer vers
Que ja estoit passe ivers
Et que la rose espanissoit
Et l'aube espine florissoit, *enz.*

kunnen vinden. Waarom is Willem niet doorgegaan zooals hij begonnen was? Dat is niet gemakkelijk te zeggen. De heer WILLEMS wil thans gelooven aan één dichter van *Rein*. I, wiens stijl eenigszins veranderde zoodra hij niet meer onmiddellijk naar een Fransch voorbeeld werkte. Volgens een ander gevoelen zou het tweede deel het werk zijn van een anderen dichter, die ook den tweeden proloog zou kunnen geschreven hebben. Deze onderstelling van een tweeden dichter, hoewel misschien niet noodzakelijk, zou het gemakkelijkst de veranderde bewerking van den tekst kunnen verklaren. Indien Willem, waardoor dan ook, zijn vertaling niet heeft kunnen voortzetten, en een ander met het werk is doorgegaan, dan kan deze een andere methode hebben gekozen, waarbij hij wellicht meer zijn eigen kennis van verhalen over Reinaert heeft geraad pleegd dan een Franschen tekst.

Dat de heer WILLEMS aan de lezing van *f* de voorkeur geeft, is dunkt mij wel te begrijpen. Zijn vermaard betoog van 1897, toen *f* nog niet bekend was, kwam hierop neer, dat *onghemaket* in *a* zou moeten beteekenen *onvoltooid*, en dat in vs. 6 het woord *Willem* in de plaats was gekomen van een anderen naam, dien van den ouderen dichter van *Rein*. I^{b}. Toen *f* ontdekt werd, vond men daarin in vs. 5 *onvolmaket*, en in vs. 6 den naam *Arnout*: een schitterende bevestiging van de beide conjecturen. Alle moeilijkheden zouden verdwenen zijn, indien men in *f* had gevonden *vulscreuen*; Willem zou het betreurd hebben, dat het werk onvoltooid was gebleven dat Arnout niet voltooid had; en *onvolmaket* had men in zijn allernatuurlijkste beteekenis kunnen opvatten. Doch in *f* staat *bescreuen*. Dit past niet goed bij *onvolmaket*; want indien eerst wordt gezegd, dat Willem een werk onvoltooid heeft gevonden, wat beteekent dan het bericht, dat Arnout met dat onvoltooide werk niets heeft uit te staan?

Is het nu niet zeer natuurlijk dat de criticus zooveel mogelijk blijft vasthouden aan het denkbeeld dat hem in 1897 heeft bekoord, en dat door de ontdekking van *f* scheen te worden bevestigd en gerechtvaardigd? Hs. *f* geeft hem het duidelijke *onvolmaket*, welks begrip hij in 1897 voor *onghemaket* heeft gepostuleerd. Ook thans nog zoekt hij nieuwe bewijzen voor zijn vroegere stelling, dat *onghemaket* in *a* hier *onvoltooid* kan beteekenen (zie blz. 163-164), en dat *f* dus alleen duidelijker zegt wat ook door *a* reeds was bedoeld. Men moet dus blijven bij *f*, maar vs. 6, *die arnout niet en hadde bescreuen*, moet geëmendeerd worden. Leest men *Perroot*, dan is er geen tegenstrijdigheid meer, want dan wordt in vs. 6 niet meer gesproken van een Nederlandsch werk. Nu wordt alleen gezegd, dat Willem zeker Nederlandsch verhaal ‘onvolmaket’ heeft gevonden,

dat in het Fransch niet was bewerkt door PIERRE DE SAINT-CLOUD.

Is nu inderdaad alles duidelijk? De heer WILLEMS gevoelt zelf blijkbaar, dat er ook nu nog iets hapert. Indien Willem begint met de mededeeling, dat tot zijn leedwezen zeker aardig verhaal over Reinaert in het Nederlandsch niet voltooid is, zou dan niet het allereenvoudigste zijn dat Willem verklaart het te willen afmaken? Maar Willem begint een nieuw werk. Ziedaar een nieuwe moeilijkheid, waaraan de criticus alleen kan ontkomen door als mogelijk te stellen, dat *onvolmaket* hier misschien *onvoltooid*, maar misschien ook iets anders beteekent dat wij niet precies kunnen bepalen; de Nederlandsche tekst, dien Willem vond, moet op de een of andere wijze gebrekkig zijn geweest, zoodat hij niet beter wist te doen dan zelf aan een nieuwe vertaling te beginnen. Wat ziet men nu? Eerst heeft de heer WILLEMS betoogd, dat *onghemaket* in *a* zou beteekenen *onvoltooid*, en die stelling herhaalt hij ook thans op blz. 164; *onvolmaket* in *f* gaf een verder bewijs voor die stelling; doch bij de verklaring van den tekst van *f* blijkt nu, dat *onvolmaket* toch misschien iets anders moet aanduiden. Is hierin niet een zekere inconsequentie? Kan *onghemaket*, van een verhaal gezegd, wel iets anders beteekenen dan *onbewerkt, niet geschreven, niet gedicht*? En is *onvolmaket*, van een verhaal gezegd, iets anders dan *niet afgemaakt*? Ik moet bekennen, dat de redeneeringen van den heer WILLEMS mij nog niet van iets anders hebben kunnen overtuigen; voor mijn gevoel heeft *a* in vs. 5 iets anders dan *f*.

Indien ik het betoog van den heer WILLEMS goed heb begrepen, dan is hij, evenals ik, van meening, dat de tekst van den eersten proloog alleen verstaanbaar kan worden, indien men in vs. 6 *Perroot* als de oorspronkelijke lezing aanneemt. Er is dan nog slechts sprake van één Nederlandschen dichter, en aan hem wil de heer WILLEMS nu den geheelen *Rein*. I toeschrijven. Hij geeft daarmede een stelling op, die door de bevoegde critiek als een fraaie ontdekking was geprezen: dit is een sterk bewijs van onpartijdige liefde voor de waarheid, en de belooning daarvoor is het geloof in de eenheid van het werk. Misschien heeft de heer WILLEMS gelijk, doch misschien ook is hij te ver gegaan: dat een ongenoemde het werk van Willem zou hebben voortgezet en ook den tweeden proloog zou hebben gedicht, blijft toch wellicht een verdedigbare stelling. Wat den eersten proloog aangaat, zou ik den heer WILLEMS dit willen vragen: indien men in vs. 6 *Perroot* aanneemt, is de lezing van *a* dan niet eenvoudiger dan die van *f*? Is zij althans niet even goed? Hierboven heb ik getracht dit te betoogen. Is het zoo zeker, dat Willem niet meer dan de 1ste branche heeft willen vertalen? Hij zegt, dat hij de *vite*

heeft ter hand genomen, en *vite* kan beteekenen, zooals men uit VERDAM kan zien, de levensgeschiedenis van een persoon, volstrekt niet bepaald van een heilige. Hier is *vite*, zooals VERDAM het omschrijft, 'de historie van Reinaert', *die auonture van Reynaerde*, die door PIERRE DE SAINT-CLOUD niet volledig beschreven was, zooals Willem terloops meedeelt, doordat hij het vond in den Franschen proloog.

In het bovenstaande heb ik de gissing omtrent *Perroot* niet uitvoerig trachten te verdedigen, want omtrent dit punt zijn de heer WILLEMS en ik het eens. Zeer in het kort kan ik mijne argumenten aldus aanduiden. Zijn er twee dichters geweest, dan is Arnout volgens den proloog de oudste. Men kan Willem in zijn proloog laten verklaren (volgens *a*), dat zeker werk over Reinaert in het Nederlandsch *onghemaket* was, maar dan dient men er bij te voegen in vs. 6, dat Arnout het niet had *beschreven*, want *vulscreuen* zou bij *onghemaket* niet passen. Doch wil men zoo dicht mogelijk bij de traditie blijven, dan zal men liefst niet *onghemaket* naast *bescreuen* in denzelfden ouderen tekst aannemen. Men kan Willem ook laten verklaren, dat het door hem gevonden werk van Arnout *onvolmaket* was. Maar het allereerste gedeelte van onzen Reinaert is volgens Willem's verklaring door hem uit het Fransch vertaald. Willem is de dichter van het eerste gedeelte: heeft hij dit dan geplaatst vóór een reeds vroeger bewerkt tweede deel? Die opvatting is verdedigd, maar zeer natuurlijk is zij niet. Eer zou men denken, dat Willem, toen hij begon, zijn werk hoopte te voltooien, niet wetende van een ander werk. Men heeft ook gesteld, dat Arnout het eerste gedeelte, Willem het tweede gedeelte heeft bewerkt en daarenboven den proloog heeft geschreven, die dan niets zou zijn dan een mystificatie, daar het deel van Willem juist *niet* uit het Fransch zou zijn vertaald. Doch van dat bedrog blijkt niet veel, want op de verklaring dat hij Fransche teksten heeft geraadpleegd, volgt inderdaad de vertaling uit het Fransch. Is er iets dat minder op een mystificatie gelijkt? Het is ook vreemd, dat de naam *Arnout* wordt vermeld zonder eenige bijvoeging, hetzij van zijn afkomst, hetzij van een door hem geschreven werk, zooals wel het geval is bij Willem, 'die Madocke makede'. Let men er dan op, dat de Fransche proloog van 10 verzen door een even groot aantal Nederlandsche verzen wordt vervangen, dat in beide prologen iets soortgelijks wordt meegedeeld, dat zij ook op dezelfde manier beginnen, dan vraagt men van zelf, of de beroemde Perrot, van wien in den Franschen tekst wordt gesproken, ook in den Nederlandschen niet kan zijn vermeld. En neemt men dit aan, dan is het alsof de zaak eenvoudiger wordt.

A. KLUYVER.

Gezelle-studie
(*Vervolg van blz.* 192.)

Ook over GEZELLE'S dertig- of twintigjarig zwijgen - over de daar hiervan zijn de zegslieden niet akkoord - heeft ieder zowat zijn opvatting verkondigd. De bitterste is die der oud-leerlingen, vooral van de beide VERRIESTEN, die alle schuld er voor schuiven op de rug van hen die GEZELLE niet gelaten hebben op zijn plaats, te midden de jeugd van Vlaanderen.[1)] Vrij verward zijn ook hier weêr de uitlatingen van CAESAR GEZELLE. Gedeeltelik stemt zijn verklaring overeen met een opvatting - een zeer waarschijnlike zou ik denken - eertijds[2)] door AUG. VERMEYLEN gegeven en die ongeveer hierop nêerkomt; 'In den grond: een ontnuchterde, die niet zonder vrees een nieuw leven ingaat, en daarbij allerlei beslommeringen op den nek heeft. Een tijd van ontreddering, van disharmonie met het leven, een gebrek aan houvast, zelfs een twijfel aan zijn priesterlijke waarde. Nog twee, drie kreten van den ondergaanden dichter. - Maar het aanhoudend voorttobben door het dagelijksche leven, de drukke bezigheden van den Kapelaan die hij intusschen geworden was, en van den publicist die hij was gebleven; het evenwicht tusschen hem en de wereld blijvend verbroken, en dan 't gevoel van alle groote dichters, 't gevoel van 't onbevredigde, van het niet te bevredigen verlangen, met de gevolgen van eigen twijfel en 't bewustzijn van lager te zakken naar men hooger stijgen wil.... De kerkelijke overheid? neen, het leven, het grijze en harde leven deed dat GEZELLE zou zwijgen. De mildheid, het gevoel der liefde om zich heen, ze ontbraken hem zóó dat hij noodzakelijk denken moest: Dichten, à quoi bon?[3)] En overigens, het gaat niet meer! Dan maar aan

1) cf. Vooral G. VERRIEST in de Kortrijker 'Aansprake' en H. VERRIEST in Dietsche War. en B. November 1909.
2) In het jaar 1908 n.l. in een Brusselse lezing over 'Het zwijgen van G.G.' Ik gebruik het omstandig verslag van het Brussels weekblad 'Onze Tijd', 29-11-08.
3) Wordt wellicht VERMEYLEN'S interpretatie bevestigd in deze woorden van GEZELLE uit een schrijven aan EUG. VAN OYE: 'Een tweeden bundel vraagt gij, en wat zou ik al een tweeden gaan maken? Den eersten heb ik voor u gemaakt; ik heb er mijn hopend herte in gedrukt, maer de hope is verijdeld en teleurgesteld en ik ben ongetroost gebleven sichten toen....?' (19 Maart 1865). Ook Tijdkrans II, 30.

Loguela werken, en schrijven voor 't volk in *Rond den Heerd*, en moppen vertellen in *Reynaert de Vos*: dat is dan toch ten minste nuttig....' Een gebroken, ontmoedigd man zou niet, zoals GEZELLE tussen de jaren '60 en '70, die veelzijdige bedrijvigheid hebben aan de dag gelegd, - een vertwijfelend dichterhart kwijnt weg in machteloze neurastenie!

Wat echter het ander gedeelte van C. GEZELLE'S interpretatie aangaat[1)]: GEZELLE zou namelik niet meer hebben gedicht, omdat hem, in die jaren en met zijn temperament noch slechts te bedichten overbleef, wat hij niet bedichten *wilde*: nl. de liefde - wie zal het met C. GEZELLE geloven? Kon niet met evenveel recht zijn vorig levenstijdperk, van zijn 20^{e} tot zijn 35^{e} jaar, voor de erotiese drang in aanmerking komen? Bloeien niet in die tijdspanne van 's dichters leven meer bepaaldelik de frisse bloemen van 't gevoel dat hart aan harten bindt? Lag anderzijds reeds niet in zijn eerste dichtseizoen die aanleg van GEZELLE bloot en open om op te gaan in natuuraanschouwing en, door haar, in de 'contemplatio ad amorem', de gods-beschouwing der mystiekers, - liever dan in ontleding van 't menselik hart? Waarbij noch komt dat geen verplichting de priester-dichter kon beletten 't gevoel der liefde - zo algemeen-menselik en door de Kerk zelf met het zegel van een sakrament geheiligd - in zijn werk te objektiveren, zoals trouwens andere priester-dichters, en even-heilige als hij, dat hebben gedaan: VERDAGUER b.v.b. en, dichter bij ons en bij hem, C. VERSCHAEVE. Dacht hij zelf er niet aan, Miréio - dat lied der liefde, zo zuiver als vurig - te verdietsen? En wat zou, wilde hij 't gevoel der reine liefde verheerliken, die kristalreine ziel te onderdrukken hebben gehad? Forseert dan ook C. GEZELLE niet een weinig het antwoord van zijn heeroom op de vraag waarom hij zo rusteloos werkt en studeert: 'Om mijn hert meester te blijven!'?[2)]

Opvallend is dat, bij de bespreking van GEZELLE'S zwijgende periode, men er nooit aan gedacht heeft analogieën uit het leven van andere dichters in aanmerking te nemen: COLERIDGE b.v.b., wiens 'annus mirabilis' valt in 1797-'98, waarna zich de 'scheppende verbeelding' omzet in een ratiosinerend denkleven, zonder poëtiese uitingsdrang;

1) o.c.p. 135 vlg.
2) o.c.p. 136.

en, dichter bij ons, onze eigen HEGENSCHEIDT! GEZELLE, zullen we maar zeggen, heeft tussen de jaren '60-'75 niet gedicht, of minder gedicht, omdat zijn belangstelling tijdens die jaren elders gebonden lag: de ware dichter schrijft niet vrij en zwijgt niet naar believen; ‘die Gedichte machten mich - zegt GOETHE - nicht ich sie.’

* * *

Andere vraagstukken van louter-biografiese aard werden door C. GEZELLE onaangeroerd gelaten of onvoldoende behandeld, gedeeltelik wellicht uit een zekere schroomvallige eerbied voor het gekonstitueerde gezag, die in de priester te billiken is, maar waarvoor de geschiedenis niet hoeft te wijken. Hoe was, vooral in de Brugse periode, GEZELLE'S verhouding tot zijn overheid; wat is die ‘ongenade bij zijne overheid’ waarvan gewag wordt gemaakt[1)]? En in zijn Kortrijkse tijd, hoe was zijn verhouding tot de verfranste burgerij aldaar? Deken DE GRYSE - een man die de meester 27 jaar heeft kunnen nagaan en die elkeen in Vlaanderen moet vereren als een edele, onbaatzuchtige ziel - schrijft van GEZELLE, naar aanleiding van zijn omgang met die burgerij: ‘ik heb zijn karakter nooit bewonderd’[2)].

Hiermeê is, in verband met C. GEZELLE'S proeve van biografie, de vraag gesteld of 's dichters zielebeeld en geestelike ekonomie in dat boek benaderend is weêrgegeven. Ook hier weêr zijn alle GEZELLE-bewonderaars de schrijver dank verschuldigd voor menig onvermoed uitzicht en menig onbekend trekje waarmeê dat beeld vervolledigd werd. En wisten we niet uit het werk van de dichter, hoe beminnelik, innemend een figuur deze kinderlike man moet zijn geweest, hoe zouden we hier GEZELLE leren vereren met zijn tijdgelijke vereerders: als dichter niet alleen, maar ook als priester en als mens! Maar juist daarom moest ook voor 't bijleggen der om 't relief zo nodige schaduwvlekken niet worden teruggeschrikt. In het sociale b.v.b. - en hier zal wel een van de redenen liggen, waarom DE GRYSE, die lang op zijn tijd vooruitzijnde socioloog, zo weinig met GEZELLE'S houding ophad - schijnt de dichter wel geen andere uitkomst te hebben gezien dan de.... al te gemakkelike oplossing door de kristelike liefde! Menig gelegenheidsgedicht, ook uit zijn latere periode, verkondigt formeel of virtueel deze opvatting[3)], blijk voorzeker van het

1) C. GEZELLE, o.c.p. 138.
2) Ibid, p. 82.
3) Tekenend is b.v. in ‘Liederen, Eeredichten et Reliqua’ het stuk ‘*De brave Maarten*’ in fine; het ‘Lied ten voordeele van de verongelukten te Kortrijk’; Tijdkrans, I. 154 ‘De Bruiloftsklokke’; ‘St. Guido’ II, 60; - ‘Bonte Kraaien’ I, 51.

goed hart en de in daden zich omzettende godsdienstzin van onze dichter - maar niet van sociaal gevoel noch van sociaal doorzicht. Verzen als 'Leu XXe Siècle'[1], 'Nihil'[2], 'Pascent in aethere cervi'[3], 'Enne'[4], zo menige plaats uit de op dat stuk vooral rijke 'Gelegenheidsgedichten', geven uiting aan dat wantrouwen - niet vrij van een zekere bet-weterige hooghartigheid - van de grijswordende 'laudator temporis acti' tegenover de nieuwe machten en strevingen, die 't maatschappelik leven in die jaren juist in roering brachten.

Is het ook niet in dát licht, dat we GEZELLE'S inkonsekwenties - want met een minder woord kunnen we 't niet noemen - ten aanzien der Vlaamse Beweging moeten beoordelen? Had hij ook niet van déze strijd een ietwat eigenzinnige, hooghartig-aristokratiese, of altans eenzijdig-intellektuele, onsociale opvatting? C. GEZELLE, met alle waardering voor de menigvuldige overwinningen der 'staatkundige' Vlaamsgezindheid, en voor de edelmoedige gave-van-zich-zelf in onze heerlike studentenbeweging, schijnt ook hier weêr terug te schrikken voor een onbevangen beoordeling van GEZELLE'S optreden tegenover haar: en wanneer hij verhaalt hoe ook 's dichters meest-oprechte, vurigst-bewonderende vrienden hun ontstemming te kennen geven, over zijn twijfelmoedige omgang met Franskiljons of zijn onbesuisd afbreken van de meest-edelmoedige der bewegingen, in naam van God weet welke romantiese opvatting, dat het herworden van Vlaanderen moest gebeuren in een geleidelik processus van intellektuele zelf-ontwikkeling, - dan wordt 'de grote man'[5] in bescherming genomen tegen die kleine vrienden, die hij niet volgen kon 'in zulk kleingeestig geweste'.

Aan de liefde van GEZELLE voor Vlaanderen kan wel niemand twijfelen, die zijn werk kent. Wat meer is: zijn bundels staan, van de eerste tot de laatste, vol met gedichten van het zuiverste, strijdbaarste flamingantisme, al zegt dan ook H. VERRIEST[6] dat er 'van geobjectiveerde Vlaamsch-gezindheid bij hem weinig of geen sprake was'. Zijne 'objektief'-Vlaamsgezinde verzen zouden een flinke bundel

1) Rijmsnoer I, 31.
2) Ibid, p. 32.
3) Laatste verzen, 93.
4) Rijmsnoer II, p. 30.
5) o.l. p. 177. 'Zij wilden dus hardnekkig dat de groote man zich aan hunne te kleine maat zou meten'.
6) Twintig Vl. Koppen, II, 154.

vullen, en zijn soms meer dan radikaal. En daartegenover staan dan zijn uitvallen tegen de 'politieke' flaminganten, tegen de 'ruitebrekers' der blauwvoeterij, zijn schipperende omgang met verkapte franskiljons als ALF. JANSSENS, wiens kinderen in *zijn* bijzijn geen Vlaams mochten spreken[1] enz. 'Dichterlogika!' zal men zeggen, en ik heb er vrede meê. Maar het moet een der doeleinden van een moderne biografie zijn, klaarte te brengen ook in de meest-ingewikkelde antinomieën van een dichterziel. Een vraag die, in verband hiermêe, wellicht had mogen behandeld worden, zonder hinderlike onbescheidenheid voor de noch levende H. VERRIEST, is de verhouding die, bij levensdagen, tussen hem en zijn vereerde leermeester heeft bestaan. C. GEZELLE zelf[2] verhaalt dat 'HUGO eerst kwam na eenige aarzeling en zich nooit zoo vast en geheel en gansch gaf', en spreekt van een 'merkelijke verkoeling in de vriendschap tusschen GEZELLE en VERRIEST'. Maar duideliker, en uit geloofwaardige bron, zegt Dr. M. D'HAESE[3] dat 'HUGO VERRIEST nooit in GEZELLE'S intieme leerlingen- of vriendenkring werd opgenomen' en 'dat GUIDO GEZELLE het nooit goed heeft kunnen vinden met H. VERRIEST, zijn posthume lofredenaar, niet enkel ter wille van een temperamentsverschil, zeer gewoon onder artisten'. Treffend is voor ieder, die met de ontwikkelingsgang der West-Vlaamse letterkunde bekend is en die de warme belangstelling weet, waarmêe GEZELLE de Kempense, Meetjeslandse, Maasse, Limburgse jeugd in haar taal- en letterkundige strevingen wist te volgen en ook wel te leiden, het verschijnsel dat hij onverschillig, ja meer noch, vijandig heeft gestaan tegenover de prachtbloei van Vlaamsletterkundig leven, door H. VERRIEST in de Vlagge-groep opgewekt. Van betrekkingen met RODENBACH blijkt, buiten één briefje van 1878[4], niets uit GEZELLE'S boek; en de vrij onkrities opgenomen meêdeling van Prof. VERRIEST als zou GEZELLE'S heerlik 'Andleie' een der laatste levensblijde ogenblikken zijn geweest van de al te jeugdigwegkwijnende, is enkel een der menigvuldige anakronismen, waarmêe

1) o.l. p. 208. Waarnaast we dan weer plaatsen moeten zijn onuitputtelike scherts, telkens wanneer hij 't had over die politieke hansworsten, die van 't Vlaams een wipplank maken voor politieke toeren en heel hun familieleven verfransen. cf. G. SEGERS, in 'Vlaamsche Kunstbode' 1900, p. 44.
2) p. 87 en 99.
3) In zijn tekenachtig H. Verriest-portret, in de serie 'Vlamingen van Beteekenis', Antwerpen 1919, p. 7, 18 vlg.; in zijn verdienstelik artikel over het Taalpartikularisme, *Ruimte*, I (1920) p. 37.
4) o.c. p. 186.

deze biografie[1] wordt ontsierd: ‘Andleie’ toch verscheen eerst als dichterlik Bijblad van ‘Loquela’ 1882 n°. 2; en de arme RODENBACH was reeds 22 Juni 1880 overleden.

* * *

We mogen dus noch niet zeggen dat er een boek bestaat, waarin naar vermogen GEZELLE'S geestelike biografie, de rijkdom van zijn ideeën-wereld, staat afgebeeld, naast de waarneembare licht- en schaduwzijden van zijn karakter. Ook zijn kunst in haar groei, ontwikkeling en overprachtige bloei, vind ik in C. GEZELLE'S boek al te zelden bestudeerd. En toch was hier zoveel te oogsten! Een blik in WALGRAVE'S ‘Gedichtengroei’ moge dat overtuigend bewijzen. Doel van deze verzameling opstellen is vooral geweest na te gaan, hoe een gedicht, in de vorm waarin we 't kennen, soms een hele wordingsgeschiedenis achter de rug heeft, of, om dat te zeggen met een VERRIEST'SE formule: de kristallisatie van GEZELLE'S dichterbeelden. En daar is vooreerst de noch nooit behandelde vraag naar GEZELLE'S vormende lektuur, waarvan C. GEZELLE slechts met een enkel woord gewaagt.[2] WALGRAVE betoont, met uitsluitende gebruikmaking van GEZELLE'S werk, de motto's daarin, de parallelplaatsen en zo meer, hoe weêral met heel wat ‘granis salis’ te aanvaarden is H. VERRIEST'S uitlating[3]: dat GEZELLE niet las en ‘uit geene omgevende en steunende dichterwereld gegroeid’ is. Dat is, in beminnelike vorm, het oud-romanties vooroordeel van het oer-eigene, van vreemde-smetten-vrije, waarin vooral de gloor en waarde van het kunstwerk zou gelegen zijn.

GEZELLE heeft, hoofdzakelik in zijn eerste periode, veel gelezen en oneindig-veel uit zijn lektuur tot eigen stof en wezen gëassimileerd.

1) o.c. p. 194.
2) Noch steeds ontbreekt een studie waaruit ons GEZELLE'S biblioteek zou worden bekend gemaakt. Na de dood van de dichter werden zijn boeken door de familie verkocht: de mooie werken bleven bij 's dichters neven; de honderden boeken en boekjes uit 16e, 17e en 18e eeuw, waaruit GEZELLE zijn taalkuriosa ging opdiepen en die, menigvuldig onderlijnd, het bewijs leveren van de zorg waarmee de dichterlike taalliefhebber ze heeft geëkserpeerd, werden aangekocht door Prof. SCHARPÉ te Leuven. Bij hem wachten ze tans op de vlijtige hand die er 't geheim van GEZELLE'S taalrijkdom zal willen uit opdelven.
3) G.G. Zijn Leven en Werken^2 p. 79. Cfr. trouwens C. GEZELLE o.l. p. 93: ‘Hij las onzeggelijk veel...’

Dat begint bij nader onderzoek nu pas te blijken. P. GEEREBAERT[1] had reeds menige reminiscentie uit klassieken in GEZELLE'S verzen aangetroffen. Met takt en meestal gelukkige voorzichtigheid zet WALGRAVE dat onderzoek voort, niet meer uitsluitend met het oog op de klassieken, maar ook met gedurige kijkuit op de Engelse letterkunde, waarvan we a priori mochten veronderstellen dat de zo diepverengelste dichter reeds vroeg een meer dan voorbijgaande indruk moet hebben opgedaan. Niet altijd zal de lezer met even zo besliste zekerheid als de bewust naar echo's en parallelplaatsen speurende onderzoeker, min of meer opvallende gelijkheid van beeld of zegging op verwantschap van oorzakelikheid laten teruggaan, zoals WALGRAVE (bvb. in de studie over 't gedicht ‘de Waterspegel’ en Homeros) doet[2]. Men heeft, bij die vergelijkende metode, gemakkeliker te veel dan te weinig parallelplaatsen ontdekt. Maar de algemene indruk, na zo een onderzoek, is toch dat GEZELLE verbazend goed de klassieken kende, van hun beeldenweelde menige rijkdom in zijn vers heeft overgebracht, en bewust menig element van de homeriese techniek heeft nagebruikt. De invloed van de teer-godsdienstige en zo met GEZELLE verwante, hem persoonlik-bevriende dichterziel, Father FABER, wordt eveneens in treffende reeksen overeenstemmingen aangewezen. Een stelselmatig onderzoek zal, wat ook a priori te verwachten was, menige diepe inslag verraden van de gewijde litteratuur in GEZELLE'S dichtwerk. Deze priester, die zeker niet alleen ‘perfunctorie’ zijn dagelikse, onder zedelike verplichting opgelegde omgang had met de R.K. Brevier, maar die er met van heilige overtuiging bevende vingeren naar greep ‘als stormen zijn herte verslinden’, heeft bijna op elke bladzij van zijn werk, sporen nagelaten uit het liturgies kerk-

1) In ‘Horatius' Lierdichten’, Leuven 1910, passim, en in ‘Verklaren van oude schrijvers in de Humaniora’, Leuven 1909, passim.

2) Het spreekt metodies vanzelf dat de plaatsen, door de dichter zelf aangehaald als motto of ‘anregend’ motief, een veiliger kriterium zijn bij 't afmeten der ondergane invloeden, dan de parallelplaatsen die we, op grond van min of meer treffende gelijkheid van beeld of voorstelling, met min of meer scherpzinnigheid en smaak uit de vergeleken werken hebben afgezonderd. Wat *'t Ruischen van het ranke riet* betreft is er geen twijfel: *παρὰ ῥοδανον δοναχῆα* immers staat als motto in de 1e uitg. p. 67. Maar verder gezocht en minder overtuigend lijken me de door WALGRAVE ontdekte Homeros-echo's in het eeredicht: ‘Op de kuste van West-Vlaanderen’ (Gedichtengroei p. 97 vlg.). Des te overtuigender vond ik schrijvers betoog nopens het heerlike stuk: ‘de Waterspegel’ (p. 100 vlg.).

gebed. Ook de ‘Imitatio X^i,’ heeft meer dan een gedicht rechtstreeks geïnspireerd[1)].

Intusschen is deze vraag naar de vreemde invloeden op GEZELLE slechts één uitzicht van het probleem; WALGRAVE onderzoekt ook een ander, en zeer belangwekkend punt, dat reeds hier en daar, vooral door G. VERRIEST, was aangeraakt: hoe namélik - en het feit is geenszins alleenstaand in de litteratuurgeschiedenis - er gansche reeksen beelden en vergelijkingen zijn in GEZELLE'S werk, die slechts in één periode, één dichtseizoen voorkomen; terwijl andere, eerst aarzelend en sporadies opgedoken, na jaren rustens als het ware in 's dichters fantasie, uitgezuiverd en afgewerkt dan plots weêr verschijnen in gans nieuwe gedichten uit een gans vernieuwd dichtseizoen. Treffend is 't geval met de Engelen[2)], die, een goed stuk van GEZELLE'S eerste dichtperiode, door de invloed van FABER'S ‘Tales of the Angels’, 's dichters scheppende fantasie in allerlei vorm en gedaante hebben doorspeeld, om dan, na zijn vertrek uit Roesselare, geheel te verdwijnen en plaats te maken voor andere lievelings-verbeeldingen. Het spreekt vanzelf dat deze en dergelike ‘uiteenrafelingen’ van dichterbeelden niet gebeuren om het vrij-kinderachtige genot een mooi geheel uit zijn voegen te rukken: maar ongeteld noch het dieper inzicht in 's dichters kunstgroei dat zij vermogen te geven, zal in menig geval, uit haar een onzekere kronologie bevestigende argumenten kunnen halen.

Op pag. 169 vlg. en op menige andere plaats uit zijn boek, blijkt dat WALGRAVE het niet zo erg meent waar hij, p. 5 vlg., zich minder gunstig uitlaat over een onderzoek naar stijl en techniek van een dichter: hij zelf toch heeft meer dan eens een smaakvolle greep gedaan in het rijke materiaal van stijl- en kompositie-middeltjes, die bij alle dichters, mag men zeggen, maar bij weinige zo treffend als bij GEZELLE, kunnen bijdragen tot het karakteriseren hunner kunst. En juist op dat stuk is tot noch toe zo weinig gebeurd[3)]. Van GEZELLE'S hand-

1) Reeds hogerop wees ik op het stuk uit ‘Gedichten, Gezangen en Gebeden’: ‘Jesu, waar 't den mensch gegeven’ (p. 37), een parafrase van Imatio Xi IV, I, 13. - ‘Bezoek bij het Allerheiligste’ (ibid. p. 54) klinkt als een rechtstreekse echo van Imit. IV, II. - In het prachtige ‘Irrequietum’ (Rijmsnoer I, 45) weent, voor mijn gevoel, een goed-hoorbare echo na van THOMAS A KEMPIS' diep-menselike verzuchting (I, XIII, 3): ‘Una tentatione seu tribulatione recedente, alia supervenit, et semper aliquid ad patiendum habebimus....’

2) Gedichtengroei, p. 119 vlg.

3) In de Juni-Juli-nummers 1920 van ‘De Beiaard’ geeft P. TEN BERG S.J. een belangwekkende bijdrage over de onomatopee in Gezelle's vogeldichten.

schriften zijn niet veel fac-simile's bekend: de wél-bekende - ze stammen uit zijn later dichtseizoen en wellicht zou onze opmerking voor zijn eerste periode niet kunnen opgaan - schijnen te bewijzen dat onze dichter slechts zelden heeft geschreven in een witte gloed van inspiratie. Wie bvb, een oogslag werpt op het bekende fac-simile van '.... Den ouden brevier'[1], zal getroffen worden door het feit, dat de dichter veel minder worstelt met de gedachte, dan met de vorm. En, wat deze laatste betreft, is buitengewoon opvallend het stelselmatig zoeken van GEZELLE naar allitteratie, als hadde de dichter het gevoel dat zijne zeer vrije strofiek en metriek de steun der stafrijmen niet goed kon ontberen, wilde ze noch iets overhouden van de 'gebondenheid' der poëzie. Ook weer opvallend en kenmerkend voor de dichter: veel eigenaardigheden van zijn taal, zijn zeer vrije metriek en strofiek, zijn voorkeur voor allitteratie wijzen naar Engeland. En het is vrij zeker dat, wie eens 'Gezelle en de Engelse letterkunde' tot een onderwerp van stelselmatig onderzoek zal kiezen, een rijke oogst zal opdoen van treffende gelijkenissen en parallelplaatsen, niet alleen bij NEWMAN, LONGFELLOW of FABER, waarvan we met stelligheid weten dat GEZELLE hun werk in zich intiem heeft opgenomen, maar ook uit COLERIDGE, wiens balladestrofe zo heerlik nazingt in GEZELLE'S 'Kindeke van de Dood', uit WORDSWORTH, de in zo menig opzicht met onze dichter verwante natuurvisionnair. Wat de laatste betreft, hoe voelde GEZELLE als hij, in delikate, fijne aanvoeling, 'the beauty of promise!'

'.... that which sets
The budding rose above the rose full blown.'[2]

Wie voor interne en externe geschiedenis van het dichtwerk zich de moeite van een systematies onderzoek niet getroosten wil - en hoe boeit reeds op zichzelf dat onderzoek naar ontstaan en groei van ons liefgeworden gedichten! - hoe zal die iets kunnen bijdragen tot hunne *verklaring als kunstwerk*? Of hoort deze niet thuis in een dichter-biografie?

* * *

Dat GEZELLE'S denkleven in het boek van zijn neef zeer onvoldoende wordt geschetst, is reeds gezegd. Ook de gedachteninhoud van zijn

1) Cf. C. GEZELLE o.l. p. 145. Dezelfde opmerking geldt voor het fac-simile in POELHEKKE - DE VOOYS' 'Platen-Atlas' (1914) p. 125: hier blijkt de worsteling vooral om de taal te zijn geschied.
2) cf. GEZELLE'S 'Perels' in 'Laatste Verzen.'

dichterlik werk, de ‘Problemwelt’ van zijn dichterfantasie, heeft onze biograaf niet zoeken te omschrijven. En nochtans was hier een gelegenheid om aan de nagedachtenis van de dichter en aan het wezenlik en volledig waarderen van zijn kunst, een tot noch toe al te vaak miskend recht te laten wedervaren. Wie, als PRINSEN[1], GEZELLE enkel ‘als de pure, vrije, welige natuurdichter’ om zijn ‘fijne nuancen van klank en rhythme’ heeft kunnen waarderen; of wie, als LECOUTERE[2], meent te mogen beweren dat GEZELLE zich ‘in tamelijk denzelfden kring beweegt’ - zouden hier hebben kunnen leren: de rijke verscheidenheid van die kunst; de diep-menselike toon van die individuele lyriek; de vaak meêslepende gedachten-vlucht van zijn bespiegelende verzen; de grondige geleerdheid waaraan ook het meest vluchtige natuur-impressietje bij nader toekijken, blijkt gevoed; de echtheid en veilige geloofs-innigheid van zijn godsdienstig werk; de veelzijdigheid van zijn belangstelling op het gebied van kunst en wetenschap. Het werk van GEZELLE is niet vooruit en vooral ‘natuur-poëzie’ - hoe uitgezocht en talrijk ook de hoedanigheidswoorden zouden zijn, waarmeê men deze onvoldoende karakteristiek van een zeer rijk dichter zou willen aannemelik maken - ze is, in een weelde van taal- en dichtmuziek, de volledige uitzegging van een heilige, hoge, reine levensbeschouwing. En daarvan vindt zoveel bewijzen als hij wil, wie ook maar de volledige dichtwerken wil doorbladeren.

Waarna dan ook noch die andere vraag kon worden gesteld - en ze werd dit, in verband met GEZELLE, mijns wetens, noch niet - of er, in dat werk van de West-Vlaamse meester een hogere eenheid heerst, die hij zou hebben gevoeld en waarvan de ordonantie van zijn bundels dan min of meer een weêrslag zou zijn? De eerste bundels zijn al niet veel meer dan ordeloze verzamelingen van op zichzelf staande verzen, door geen band van eenheid hoegenaamd bij elkaar gehouden. De kunst, om uit een kakelbonte verzameling gedichten iets samen te stellen, wat de naam *boek* verdient, kende GEZELLE blijkbaar toen noch niet. En de tijd waarvoor hij dichtte was te weinig lyries om naar deze kunst te verlangen, om ze te begrijpen, te waarderen of ook maar op te merken, waar ze hem mocht geboden worden. Hiermeê is niet gezegd dat hij geen gevoel voor kompositie had. WALGRAVE toch, in zijn kunstzinnige verhandeling over ‘Het Kindeke van den Dood’[3], brengt de bewijzen aan

1) Handboek, p. 645.
2) Schets van den ontwikkelingsgang der Nederl. Letterk. Brussel, 1918 p. 166.
3) cf. Gedichtengroei, p. 143-181.

van 't tegenovergestelde. Maar de architektoniese opbouw van een reeks kleinere gedichten, zo verscheiden meestal in oorsprong en grondstemming, tot een verzenboek, dat van 's dichters lyriese geaardheid in gans hare ontwikkeling een volkomener getuigenis zou afleggen dan op zichzelf staande verzen dat kunnen - die toch steeds het kenmerk van okkasionnele, voorbijgaande inspiratie vertonen - *die* kunst legde GEZELLE eerst in zijn latere bundels aan de dag.

Het probleem, dat we hiermee aanroeren, stelt zich als volgt:[1] elk gedicht - uiting van gemoedsleven en als zodanig kind van een dichterziel - krijgt, dadelik na de verlossing, zal ik maar zeggen, zijn eigen individualiteit, en wordt meteen tot het innemen berechtigd van zijn eigen plaats in de wereld der mooie dingen. Het kunstwerk - zoals elk andere vrucht van een objectiveringsproces - staat, zelfs tegenover zijn schepper, in de glans van een eigen, zelfstandige, onafhankelike, te eerbiedigen individualiteit. Die eerbied, toen hij zich eenmaal daarvan bewust was geworden, ontzegde aan de dichter het recht om bij 't verzamelen van zijn dichtwerk, de parels van zijn kunst in onverschillige ordeloosheid aaneen te snoeren. 'Tijdkrans' en 'Rijmsnoer' zijn dichterlike strukturen waarvan slechts weinigen, en zeker niet de akademiese beoordelaars, de schone orde en diepere eenheidszin hebben gewaardeerd.

Dit soort beoordelaars liet zich liever afschrikken door het vrij aanzienlik aantal - in veel gevallen uiterst zwakke - gelegenheidsgedichten, waarmêe de dichter zijn bundels heeft bezwaard. Streng en striemend, niet geheel onverdiend trouwens, is C. GEZELLE voor dat akademies onbegrip van een tans zo algemeen-gevierde kunst. Daarmee is 't zwakke punt van GEZELLE's dichtwerk echter niet weggeredeneerd. En, wat die massa gelegenheidsgedichten betreft, is me de interpretatie van WALGRAVE liever dan die van C. GEZELLE. Voor deze laatste toch[2] zou GEZELLE zijn bundels met allerlei gelegenheids-maakwerk hebben ontsierd 'om gerust gelaten te worden van vragen naar gelegenheidsverzen'. Tegenover deze al te platte interpretatie - zo weinig in overeenstemming met het nobele en geefgrage hart van de priester-dichter - staat de edeler en, geloof ik, waarschijnliker opvatting van WALGRAVE[3] dat nl. de dichter met deze stukken, bij

1) Aan de gedichtenbundel van C.F. MEYER toetste Prof. W. BRECHT uit Wenen deze principes in een leerrijk boek: 'C.F. MEYER, und das Kunstwerk seiner Gedichtsammlung', Wien 1918.
2) l.l. p. 232.
3) Dietsche War. en Belf. 1904, I, p. 329 vlg.

elke feestelike of plechtige gelegenheid, in plaats van de in zwang zijnde ‘Bänkelsängerei’, op de lippen van het volk edeler, gekuister en toch voor 't gewone volk begrijpelik-blijvende woorden wilde leggen. 't Was dus, vanwege onze dichter, een andere poging tot volksbeschaving Toch meen ik, tegenover GEZELLE en WALGRAVE te mogen staande houden, dat die gelegenheidsverzen, zo onbetekenend vaak en hoe dikwijls ondichterlik, de bundels *Tijdkrans* in hoge mate, en *Rijmsnoer* in mindere mate, wel degelik ontsieren. GEZELLE'S kunst staat hoog genoeg om deze zeer bijkomstige kritiek te kunnen verdragen.[1)]

Het litterair-histories gedeelte van zijn taak heeft de eerste biograaf van GEZELLE al zo volledig verwaarloosd als het esteties-kritiese. Wat is nl. GEZELLE'S plaats geweest in de litteraire ontwikkelingsgang in Vlaanderen? Zijn standpunt tegenover andere groeperingen; zijn letterkundig kredo, zoals het uit zijn werk (vooral van de 1e periode), zijn brieven en zijn bijdragen in ‘Rond den Heerd’ en ‘Biekorf’ kan worden opgemaakt; het onthaal dat zijn werken, na hun verschijning, te beurt viel; de invloed van GEZELLE op onze jongeren, enz. Wat het voorlaatste punt betreft is het een algemeen-nageprate misvatting dat GEZELLE, vóór de jaren '90, geen waardering hoegenaamd zou hebben gekend. Allerlei uitlatingen konden hier worden bijeengebracht, waaruit zou blijken dat, onmiddellik na zijn eerste bundel, GEZELLE voor zich, in alle delen van Nederland, een publiek had weten in te nemen, dat zijn kunst begreep en genoot. Ook hier kan ik niet zeggen, dat C. GEZELLE gepoogd heeft het vraagstuk van GEZELLE'S miskenning door de offisiële kritiek *histories* te onderzoeken.[2)] Dat was trouwens alleen dàn mogelik, wanneer heel de

1) Onbegrijpelik is me dan ook de bitse en onrechtvaardige uitval van C. GEZELLE tegen Prof. LECOUTERE (p. 255). Van GEZELLE zou deze hebben gezegd ‘dat hij nooit iets meer heeft voortgebracht dan een hoop gelegenheidsgedichten.’ Vóór me liggen de polygrafie-bladen van Prof. LECOUTERE'S Leuvense Kolleges, en zijn gedrukte ‘Schets van den Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde’ (Brussel 1918). In beide werken neemt GEZELLE een vrij aanzienlike plaats in. Zeer zeker zal niet ieder instemmen met elk woord dat door Prof. LECOUTERE aan GEZELLE wordt gewijd: maar verschil van inzicht is nergens zo begrijpelik en rechtmatig als in de beoordeeling van het schone. Toch blijft, ook na aftrek van alles, waarover we niet met Prof. LECOUTERE akkoord gaan, in zijn Gezelle-paragrafen ruimschoots genoeg over om de uitval van C. GEZELLE als een persoonlike hatelikheid af te keuren.

2) Terecht brengt p. 141 C. GEZELLE hulde aan Prof. SCHARPÉ, die, met POL DE MONT, ‘een van de eerste was die den naam en de werken van den dichter in wijderen kring bekend hebben gemaakt.’ Niet in 1897, zoals de weinig akkurate biograaf schrijft, maar in 1894, dus drie jaar vóór DE MONT'S ‘Gids-artikel’, verscheen SCHARPÉ'S uitvoerige en warm-waarderende Gezelle-studie, niet in Dietsche Warande, maar in het toen noch afzonderlik verschijnend Belfort. Een artikel van SCHARPÉ over GEZELLE vond ik niet in ‘Vlaamsch en Vrij’; wèl een van J. CLAERHOUT. En al die kleine en grote vergissingen staan daar zoo argeloos in een ernstig-bedoelde biografie! - Een andere bewonderaar van GEZELLE, die DE MONT en Van Nu en Straks en zoveel andere Gezelle-profeten van later is vóór geweest, werd door C. GEZELLE niet genoemd: Prof. HAMELIUS n.l., die noch in 1894, in zijn ‘Histoire politique et littéraire du Mouvement Flamand’ (p. 209 vlg.) een liefdevolle en bewonderende karakteristiek gaf van GEZELLE, hoewel de rijke kunst van Tijdkrans hem noch niet had bereikt.

kwestie - en hoe belangwekkend is die! - van het ‘Taalpartikularisme’ in het onderzoek werd betrokken. Hij moge het gezocht hebben of niet, GEZELLE is hiervan de centrale figuur geweest, en zijn biograaf moest van heel deze beweging, die trouwens niet alleen staat in de litteraire ontwikkeling van Europa tijdens de XIXe eeuw, een ander relaas geven, dan de verwarde en onsamenhangende, hoewel belangwekkende details, die hij als ‘disjecta membra’, waar hier waar daar in zijn werk heeft verspreid.

Ik geloof wel dat, met die laatste aanmerking, de grondfout van deze Gezelle-biografie werd aangeraakt. Dat boek heeft hoegenaamd geen kompositie: uiterlik opgetimmerd volgens de natuurlikste indelingen van 's dichters leven - de leraar, de kapelaan te Brugge, te Kortrijk, laatste levensjaren[1)] - heeft zich, ik zou haast zeggen op elke bladzijde, de stof buiten dat kader gewerkt. Vandaar de aanzienlike reeks anakronismen en andere ongelijkmatigheden, die op het hele werk een verdenking werpen van onbetrouwbaarheid, en wel niet altijd ten onrechte. Hiervan komt zeer veel op rekening van C. GEZELLE'S metode om, zonder kontrool, allerlei herinneringen en mededelingen van oude mensen op te nemen, die dan heel vaak op innerlike tegenstrijdigheid uitlopen. Akkuratie, historiese kritiek schijnt onze biograaf voor een zaakje van zeer ondergeschikt belang te houden; *de minimis non curat praetor*! ‘Wie maakt het uit, indien 't het uitmaken weerd is?’ - met die en dergelike formules maakt zich C. GEZELLE af van wat toch de taak van een biograaf mag heten: dubia in het klare te brengen.

1) Het moet C. GEZELLE getroffen hebben, hoe weinig hij, voor zijn biografie, uit het werk-zelf van zijn heeroom heeft weten te halen, indien hij de zo levende bladzijden van WALGRAVE over ‘Gezelle's levensavond’ in ‘Biekorf’ 1920, No. 1 en 2 heeft vergeleken met zijn eigen kleurloos en buiten proportie beknopt slotkapitel.

Innerlike tegenstrijdigheden, kleine en grote, zijn er dan ook met de vleet in het werk; de ergste werden door WALGRAVE aangestipt. Daar kan noch allerlei bij worden vermeld. Zo lezen we p. 146 dat GEZELLE'S ‘Jaer 30’ het eerst werd gesticht, waartegen dan de andere partij haar strijdblaadje ‘De West-Vlaming’ in 't leven riep; p. 156 krijgen we de tegenovergestelde verhouding: de ‘West-Vlaming’ bestaat reeds sedert 1860, en GEZELLE reageert pas in 1863. Trad GEZELLE in het strijdperk in opdracht van zijn oversten - zoals DE FLOU ons leert - en zo ja, van welke oversten? ‘'t Uitmaken niet weerd’, denkt wellicht C. GEZELLE: maar daar mochten andere mensen zijn, die niet dezelfde luchtige opvatting hebben van wat een moderne biografie behoort te zijn. - P. 98 wordt een volledige breuk in de vriendschap tusschen GEZELLE en VAN DOORNE aangekondigd; maar p. 163 vinden we VAN DOORNE'S naam op de lijst van wie GEZELLE troosten en opbeuren te midden zijner ballingschap. - P. 56 worden ons de avonturen van de jonge GEZELLE met zijn engelse ‘springin-'t velds’ verhaald, als hebbende plaats in de jaren '43-'50; blijkens p. 82 vallen ze, en dat lijkt ook waarschijnliker, in de jaren '56-59, zijn leraarsjaren. - Heel argeloos, lezen we p. 127, dat VAN OYE aan GEZELLE schreef in '61, naar aanleiding van WISEMAN'S afsterven: ‘Uw “Jaer 30” heeft mij geleerd de dood van Cardinaal WISEMAN.’ Geen ogenblik denkt de schrijver eraan, dat WISEMAN eerst in 1865 gestorven is en ‘'t Jaer 30’ niet verscheen vóór einde 1863. - P. 122 laat hij GEZELLE reeds Oogst 1859 in het Engels kollege te Brugge zijn: iedereen weet toch, en C. GEZELLE beter dan wie ook, dat zijn Heeroom eerst in Oogst 1860 uit Roeselare is vertrokken; de grote dichter zelf trouwens geeft ons de juiste dag van zijn vertrek aan, in een schrijven aan de Antwerpse Reinaert-man, VLEESCHOUWER: nl. 26 Oogst 1860.[1)] - De jongere broeder van GUIDO, JOZEF GEZELLE, vinden we p. 67 in de Retorika te Turnhout; van daaruit is het dat hij de dichterlike leraar waarschuwt omtrent intriges die hij van uit Roeselare heeft vernomen; die brief, zegt C. GEZELLE (p. 79, nota) moet van '58 of '59 zijn. Maar in '60 vinden we onze Jozef (cf. p. 113) opeens terug als student in de poësis te Roesselare, van waaruit hij, in een brief aan GUIDO, zijn eigen leraar, de opvolger van GEZELLE in die klas, bespottelik maakt. En daarop vertrekt de mistevredene naar huis.... ‘om te Turnhout bij de Jezuieten op school gestoken te worden.’ Wie brengt er klaarheid om dat alles te doen rijmen? - P. 40-43 verhaalt C. GEZELLE kleine

1) cf. SCHARPÉ, o.l. p. 16 van het overdrukje.

gebeurtenissen uit des dichters kostschoolleven, en plaatst die in 1849. Moeten ze niet in 1850 worden verlegd? Altans, het gedicht waarop G. GEZELLE zinspeelt in een brief aan zijn vader, (cf. p. 42) en dat voorkomt in de 1e uitgaaf van Dichtoefeningen (p. 56), is daar gedateerd: Wintermaand 1850. Of moeten we veronderstellen dat het eredicht een vol jaar op voorhand gemaakt werd?

En waar de kronologie niet verkeerd is, hoe dikwijls is ze dan noch verward! Zin voor histories perspektief schijnt de schrijver in 't geheel niet te bezitten. Te midden van het verhaal van GEZELLE'S leraarstijd, haalt (p. 89) C. GEZELLE er verzen bij van 40 jaar later om de toenmalige gemoedstoestand van de dichter te kenmerken. - P. 184 zitten we reeds, 1887-89, in ontwerp en stichten van Biekorf; en dan plots moeten we, p. 185, terug naar 1874. Daar zitten we dan met GEZELLE te Kortrijk, en nu verhaalt onze biograaf verder: ‘Hij werkt ook nog voort voor Rond den Heerd; hij vertaalt de Doolaards in Egypte, enz.’; welneen, die vertaling verscheen in Rond den Heerd 1865, toen GEZELLE noch heel alleen baas was. Wat komt, in dat verband, Kan. Duclos hier dan doen? Na 1872 leverde GEZELLE geen bellettries proza meer aan Rond den Heerd, wel nu en dan noch een korte bijdrage van arkeologiese, dialektiese of folkloristiese aard. - Die voorbeelden konden met een aanzienlik getal vermeerderd worden. Maar dat kan de bedoeling niet zijn, want al te gemakkelik werd hierdoor de indruk verwekt dat het werk van C. GEZELLE over zijn onsterfelike Heeroom een volslagen ‘failure’ was. Een dergelike beoordeling ware onrechtvaardig. Toch zijn er tegen zijn werk aanmerkingen genoeg in te brengen om deze slotsom te wettigen: ‘Dankbaar voor 't veel gebodene mogen we zijn, maar niet voldaan.’ De biografie van GEZELLE moet herschreven worden. En wie zal ze best schrijven? Hij die zich met liefde jaren lang zal hebben verdiept in het werk van de meester; die met orde en metode, met scherpzinnige kritiek tevens, uit geschreven bronnen en uit levende herinneringen, zal hebben bijeenverzameld al wat over het leven van de dichter verneembaar is. Beschikt deze biograaf dan over een lenige, heldere taal, over voldoend groeperingsvermogen tegenover 't aanzienlike materiaal, over zin voor proporties en psikologies inzicht - dan zal hij onze litteratuur verrijken met een uit de aard der zaak belangwekkende biografie: en wie zal zeggen dat in dit vak bij ons reeds veel werd voortgebracht van waarde?

V i l v o o r d e n .

FRANK BAUR.

Een opmerking over Nederlandse aksentverschuivingen.

Het is een algemeen bekend verschijnsel, dat verschillende Nederlandse suffixen het woordaksent, dat in het grondwoord verder terug ligt, op de onmiddellik voorafgaande lettergreep trekken, en, bevat deze een *ə*-vokaal, dan op de daaraan voorafgaande, bijvoorbeeld: *aanzíenlik* (: *áanzien*), *achterdóchtig* (: *áchterdocht*), *arbéidzaam* (: *árbeid*), *prozáïes* (: *próza*), *innémend* (: *ínnemen*), *zorgelóosheid* (: *zórgeloos*). Een rijk materiaal vindt men bij GAARENSTROOM De klemtoon in de Nederlandsche taal, Culemborg 1897, p. 29 vlgg. passim en bij J. TE WINKEL in Pauls Grundriss^{2} 1, 814.

Het is m.i. de moeite waard, in verband met dit verschijnsel de aandacht te vestigen op een Slaviese aksentverschuiving, die er sterk aan herinnert. Van het algemeen-Slaviese adjektivum *zélenŭ* ‘groen’ is met het pronomen *i* een zgn. bepaalde vorm *zelenŭ-i* gevormd, doch deze heeft een ander aksent: dit is op de tweede lettergreep geschoven: *zelénŭi*. Een slavist zal de oorzaak van deze verschuiving aldus formuleren: door de aanhechting van *-i* veranderde de intonatie der syllabe *le*, de oorspronkelik vallende toon ging door ‘metatonie’ over in een sekundaire stijgende toon en deze attraheerde het aksent der voorafgaande korte lettergreep, gelijk stijgende tonen dat in het Slavies plegen te doen. Het komt mij voor, dat een dergelijke formulering ook voor het Nederlandse verschijnsel, dat wij met het Slaviese vergeleken, gegeven mag worden: ook in het Nederlands heeft de aanhechting van een suffix het woordrhythme gewijzigd in die zin, dat zich onmiddellik vóór het suffix door metatonie een sekundaire intonatie ontwikkelde, die het aksent der voorafgaande syllabe attraheerde.

De gedachte komt bij mij op, of ook een geval als *koningín: kóning* zich niet met een Slavies verschijnsel vergelijken laat, nml. met de eveneens door de attraherende kracht van een stijgende toon bewerkte verschuiving in *norá, zelená*, de feminina van *novŭ* ‘nieuw’, *zélenŭ* ‘groen’. Ik weet wel, dat men de betoning van het suffix *-in* veelal aan de invloed van ontleende Franse woorden op *-es* toeschrijft;

dat echter voor een woord als *klappéi* datzelfde gelden zou, komt mij al zeer onwaarschijnlik voor, om nog niet te spreken van *hagedís*, dat in zijn bouw zeer herinnert aan het type *koningín*, maar toch bezwaarlik onder invloed van woorden als *baronés, koningín* een oxytonon zal geworden zijn. Ik wil niet beweren, dat wij reeds nu in staat zouden zijn, een regel, een 'klankwet' voor deze en dergelijke Nederlandse aksentverschuivingen te formuleren, alleen wil ik op de mogelikheid wijzen, dat in onze taal, die oorspronkelik de Germaanse aanvangbetoning had, op den duur sommige oorspronkelik onbetoonde lettergrepen een intonatie hebben gekregen, die even automaties als de Slaviese primaire en sekundaire stijgende tonen het aksent naar zich toe trok. Hoe moeilik de kondities voor het intreden van intonatieverschillen nauwkeurig zijn vast te stellen, dat blijkt uit het interessante hoofdstuk over de 'relative Tonlage' in SIEVERS' Grundzüge der Phonetik[5] § 663 vlgg. SIEVERS geeft hier slechts enige korte aanwijzingen, maar deze hebben een grote waarde, te meer daar het klaar is, dat zij even goed voor andere talen gelden dan het Duits, al zijn dan ook de voorbeelden in hoofdzaak aan deze taal ontleend.

L e i d e n .

N. VAN WIJK.

Brandbezorger.

Onder de 'fatsoenlijke bedelaars' op Koppermaandag noemt HILDEBRAND (C.O.[31] pag. 237): 'diender, koster, stovenzetter, lantarenopsteker, brandblusscher, *brandbezorger*, torenwachter, knecht van 't Nut, en van wie niet al?'

ACKET verklaart: de schrijver schijnt te denken aan bedelaars die het land afloopen en soms wel eens brand stichten, hetzij door onvoorzichtigheid als zij den nacht doorbrachten in een herberg, hetzij uit wraak als zij ergens worden doorgestuurd.

ENGELS (Nieuwe Taalgids XIV, pag. 216): ik heb altijd gedacht aan een spottende tegenstelling met het voorafgaande *brandblusschen*

Zou hier niet een andere verklaring gegeven moeten worden? En wel deze, dat de *brandbezorger* is de man die ons de jaarlijksche *brand* bezorgt; *brand* in de beteekenis van *huisbrand*: turf, steenkolen, hout. Niet de leverancier, maar de knecht in lossen of vasten dienst; dit beroep past uitstekend in het door HILDEBRAND gegeven rijtje.

D r a g t e n .

J. VAN DER BAAN.

Spreekwoorden en spreekwoordelike uitdrukkingen, voornamelik van Goeree en Overflakkee.
IV.[1)]

I. Landbouw en Veeteelt.

Op 't zift komme, ook wel op 't *zicht*. Aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen worden. ‘Er zijn heel wat mensen, die tegenvallen, als ze op 't zicht (zeef) komen,’ wordt meermalen gezegd. De uitdrukking is ontleend aan het schoonmaken (zeven) van de tarwe. Als er veel tarwe door de zeef valt, dus als er veel kleine korrels in zijn, valt ze tegen, anders mee. Wat er doorvalt is n.l. minderwaardig, en wordt gebruikt voor vee- of kippenvoer.

Een leventje hebben als een koe in de peen. Een zeer goed leventje hebben. De koeien lusten graag het blad van de suikerbieten, die in Flakkee algemeen peen genoemd worden. Men zegt ook wel: *er op aanvallen als een koe op de peen*.

We zullen je vetmesten in een hokje apart, wordt ironies gezegd tegen mensen, die veeleisend zijn. De vetkalveren worden in een heel klein hokje gezet, en krijgen volop melk te drinken.

Iemand aan een goeien helder (*halster*) *hebben*, betekent: iemand in zijn macht hebben, ook wel: hem gemakkelik kunnen leiden. Zo wordt ook wel gezegd, dat ouders, die hun kinderen goed hebben opgevoed, ze aan een goeden helder hebben.

Ik zal hem *zelf wel in den helder nemen*, zegt de boer van een jong paard, dat hij voor eigen gebruik wil leren. Zo ook figuurlik van zijn kinderen. ‘Als de jongen niet leren - d.i. studeren - kan, moet hij maar van school af en *neem ik hem zelf in den helder*,’ zegt een boer, die zijn zoon in zijn bedrijf neemt!

Een kalf kan niet tegen een koe beulen. Beulen betekent vechten. Een mindere moet het tegen een hogere afleggen.

Van de eerste sprong gehouwen zijn. In letterlike zin gezegd van

1) Vgl. Jaarg. XI, 304, XII, 145, XIII, 130.

paarden en koeien, die na een keer dekken bevrucht zijn. Figuurlik betekent de uitdrukking: Gauw ergens zijn bekomst van hebben. Wie iets nieuws aanpakt en het gauw opgeeft, wie het bij één proefneming laat, is van de eerste sprong gehouwen. In Charlois, waar men zegt, dat de merries en koeien *getrokken* worden door hengst en stier, gebruikt men de uitdrukking: *Van den eersten trek gehouden zijn*.

Eerst dit of dat doen, *al liepen de koeien in de kool*. De betekenis van deze uitdrukking zal wel duidelik zijn, als men bedenkt, dat koeien in een veld met kool in korten tijd veel scha aanrichten en er zo gauw mogelik uit verwijderd moeten worden.

Ik laat me niet *voor de kar spannen*, zegt iemand, die er voor bedankt voor een ander de kastanjes uit het vuur te halen.

Goedzak moet de zak ophouden, betekent: wie te goed is, wordt opgeknapt met de onpleizierigste baantjes. Al te goed is buurmans gek.

Smal in de strengen staan, er magertjes aan toe zijn.

In den tas motte. Talrijk zijn de uitdrukkingen voor het aanduiden van zwangerschap. Het is weer zo. Er staat er weer een op stapel, enz. Bovenstaande uitdrukking is er ook een. Het paard, dat een veulen werpen moet - in Flakkee en in Zeeland zegt men *kachelen* - loopt vrij rond in de lege tas of een gedeelte van de tas, d.i. de hooibergplaats in de schuur, die in het voorjaar natuurlik leeg is.

Toen had je 't hooi op de wagen, d.i. toen werd hij boos.

Tegen iemand, die meent een flink voordeeltje te kunnen behalen zegt een boer: *Pas maar op, dat het kalf niet in de emmer schijt*, m.a.w. het verwachte voordeel kan nog wel eens uitblijven.

II. Scheepvaart en visscherij.

Iemand een lijntje toegooien. Hem proberen te helpen, als hij niet kan bijhouden (letterlik en figuurlik). Vgl. Iemand op sleeptouw nemen.

Z'n zeilen staan altijd bol, wordt gezegd van iemand, die altijd haast heeft. Vgl. *Hij staat onder stoom*.

Het anker neergooien. Weigeren om verder te werken of te lopen. *Zijn anker ergens neerleggen* wil zeggen: er blijven eten, soms ook logeren.

Dat gaat achter 't schip, voor: dat is verloren, dat is weg. Vgl. dat gaat over boord.

Tuus zeile bet. naar huis toe gaan. Dat doen in letterlike zin de vissers, die de terugtocht ondernemen.

Hij is zoo breed als een Spaans akker, wordt gezegd van een heel mager en smal mens.

Een zinkend schip lopen ze allemaal af. Het wordt gezegd, als een handelaar, wiens zaken slecht staan, zijn klanten verliest.

Zijn mast overboord zeilen. Een schip, dat bij stormachtig weer met volle zeilen op vaart, loopt gevaar zijn mast te verliezen. Het is verstandiger van de schipper, als hij *zeil mindert*, voor de mast breekt. Van mensen, die te groot leven, en dan over de kop gaan, zegt men nu, dat ze de mast overboord zeilen.

Van vrouwen, die zich erg uitgedost hebben, die d'r beste spullen hebben aangetrokken, zegt men ook, dat ze *alle zeilen op* hebben.

III. Andere uitdrukkingen.

Je moet je niet aan stro binden, zoolang er nog touw is. Als anderen je in den steek laten, moet je niet wanhopen, zoolang je zelf nog een paar flinke handen hebt.

Zoo verward als Brakels darmen, wordt gezegd van een toestand, die zeer ingewikkeld is. Ook wel van een redenering, waaraan men geen touw kan vastknopen.

Den bos komt diere, eer die gesprokkeld is (voor *duur*) 't Wordt gezegd van wat men met veel moeite en kosten verkregen heeft. Ook van iemand, die veel drinkt. Hij heeft veel geld verdronken, eer hij dronken is.

Hij hangt met z'n benen in 't water bezigt men van iemand, die hard achteruitgaat in z'n zaken en er slecht voorstaat.

Hij heeft een presentie als een bok van een daalder, wordt gezegd van iemand, die een hooge borst opzet.

Eerst dammen en dan hozen, zegt moeder de vrouw, als de kinderen om drinken vragen bij hun eten. Als men sloten uitdiepen moet, legt men eerst de dammen en hoost er dan het water uit.

Iemand op den emmer nemen voor: er tusschen nemen.

Dat is ook niet van stro, wordt gezegd van iets moois en kostbaars, b v. een mooi rijtuig, kostbare kleren, enz.

Met Joden-Hemelvaartsdag, vgl. met St. Juttemis.

Zo lang as een dag zonder brood. De arbeider, die 's morgens naar z'n werk gaat en z'n boterhammen vergeten heeft, begrijpt deze uitdrukking het beste.

Voor snot en vuile boter staan, ergens lelik afkomen. Ook wel: met de mond vol tanden staan.

De kaas gegeten hebben. Van iets de schuld krijgen.

Achter de kramen om. In stilte, niet in het openbaar. ‘Je ziet hem nooit eens met zijn meisje in 't dorp wandelen, maar hij gaat altijd achter de kramen om.’ Men denke aan de kermissen. Achter de kramen loopt niemand, daar is het stil.

Hij heeft het zo druk as m'n mans moer met de luiermand, heet

het van iemand, die het zogenaamd druk heeft, die altijd in de weer is en toch geen werk verzet. Vgl. Het zo druk hebben als een pruikemaker met ééne klant.

Hij is niet door een uil uitgebroed. Je moet niet denken, dat hij dom is.

Van landbouwproducten, die nat worden door het lange staan, b.v. uien, zegt de boer: *dat goed bezeekt z'n eige*.

Zijn haar vrom (= *weerom*) *halen*. Zich niet op de kop laten zitten, maar zich flink verweren, zowel letterlik als figuurlik.

Hij ging er van door *laat 't haar waaien*, d.w.z. zo hard hij kon. Als iem. hard loopt, fluiten de haren hem langs de oren.

Ik zal je opschrijven voor schijtpoeier, gebruikt men in de betekenis van: dat kun je nou net denken, dat heb je glad mis.

De vieren binne altied an (= de vuren). Het is daar altijd door hard werken, van vrij is geen sprake. Men denke voor deze uitdrukking aan de vuren van werkplaats of fabriek.

Met zijn duimen tussen de deur zitten (*komen*). In een moeilike positie zijn (of raken).

Ietewat in suuker opete, beteekent: 't voor zoete koek opeten, het als goede munt aannemen.

Met iemand gaan leuren, hem voor den gek houden. Leuren is: koopwaren langs de deuren gaan verkopen.

Dat ei is 'eleid. Dat (moeilike) werk is weer klaar. *Die kous is af*.

De molen staat grof, wordt gezegd, als iemand heel gulzig eet. Zoveel te grover de molen staat, zoveel te gauwer gaat het graan (de koffie) er door, maar des te grover is ook het gemalene.

'*t Gaat as een vlagge*. Het gaat goed. De vlag wappert steeds voor de wind.

'*t Is een goeien om biggen te vangen*, zegt de volksmond van iemand met kromme benen, zogenaamde O-benen.

Er zijn er een paar houtzoeken wordt gezegd van iemand, die niet goed wijs is. Vgl. Er is er één van de vijf op de loop.

Je zal toch wel schijte, al eet je geen prei zegt men tegen iemand, die wat veel noten op zijn zang heeft; wien het niet gauw naar de zin te maken is, omdat hij het beste wil hebben. Vgl.: Je kan toch wel dansen, al is het niet met de bruid.

Hij heeft veel zwarte sneeuw gezien, voor: hij is slecht weg gekomen, heeft heel wat doorgemaakt. Vgl.: hij heeft een vuile pijp gerookt.

Als iemand boos is wordt er gezegd: *Hij* (*zij*) *moet maar eens naar z'n* (*d'r*) *gat tasten, dan zal hij* (*zij*) *wel weer goed worden*.

Onderzoeken, waar 't water begint te stinken. De oorsprong van een mistoestand opsporen.

Dat is de vijfde schuit zegt men van iemand, die 's middags aan tafel al de resten opmaakt.

Op de schreut gaan, overal proberen wat op te lopen, klaplopen.

Hi is nog niet bij z'n stikken of *bi z'n possitieven* heet het van iemand, die men niet tot bewustzijn kan brengen.

Ergens den honsrok over an hebben. Ergens boos over zijn.

Voor den zuveren uutkomme, eerlik voor iets uitkomen, de waarheid durven bekennen.

Iemand onder den benzel houden, voor onder de duim houden, in z'n macht houden. *Benzel* ontstond uit *bindsel* (zie *Ned. Wdb.*), waarschijnlik = bindzeel, bindtouw.

Er is geen kweeltje an, heet het, als er niemendal aan mankeert, zoowel gebruikt van voorwerpen als van personen.

Ietewat uutkrumelc, iets uitvoeren, meer in ongunstige dan gunstige zin gebruikt.

'*t Gaat as een sneutje*, 't gaat van een leien dakje.

'*t Is geen twufelaar*. Je behoeft er niet aan te twijfelen.

'*t Is er een van de blinde F*. zegt men van iemand, die niet veel betekent. Ook van zaken wordt de uitdrukking gebruikt.

In de eerste serie gaf ik de uitdrukking *Te like goan*, voor iemand de laatste eer bewijzen. Als er op het dorp iemand sterft, wordt dat bij alle inwoners aangezegd en meestal te gelijk wordt bekend gemaakt, wanneer het lijk begraven wordt. Alleen de meer gegoeden laten dit laatste nog eens afzonderlijk ‘rondzeggen.’ Men noemt dit: *het liek ontbieë* (het lijk ontbieden). De lijkbidder noemt men heel eigenaardig: de *leedanzegger*.

Voor 'n trot en 'n ot iets opruimen, dit is voor een appel en een ei.

De *butenomwacht* of *butenofwacht* heeft er niet mee te maken, voegt iemand er vaak aan toe, als hij iets min of meer vertrouwelik meedeelt. De butenomwacht is dan de grote ‘men.’

Hij zit voor den dam wordt gezegd van iemand, die te veel eten op zijn bord genomen heeft en het moet laten staan. Synoniem met *voor de mast zitten*.

As 't pap regent, mot je de schuttels buten brienge. Je moet van de gelegenheid profiteren. ‘Als 't hooi droog is, moet je mennen en als de uien droog zijn, moeten ze onder stro,’ zei de boer, van wie ik dit spreekwoord hoorde.

Daar is een haan van driek gevallen wordt in Brabant op 't platteland gezegd, als er een voornaam persoon is overleden.

Daar 't naar toe gaat liggen ook geen blokjesmatten, wordt gezegd, als iemand van alles in zijn maag stopt, ook als hetgeen hij opeet

niet al te zuiver is. In de boerenhuizingen lagen in de kamers overal matten en in de mooie kamers lagen fijne blokjesmatten

Als de bruid an de man is, komen de liefhebbers zei een boer, die een paard verkocht had, dat hij eerst niet kwijt kon en waarvoor daarna meerdere kopers opdaagden.

Een vrouw en een paard moet je met een brandende pijp kunnen belopen. Ook een boerenspreekwoord. De bedoeling is: je moet ze niet te ver zoeken, niet verder dan je lopen kan, terwijl je een pijp tabak uitrookt. Vgl. bij CATS: 'Wilt ghy voor u een wijf | of schoone peerden balen, Soo kiestse nimmermeer als uyt de naeste palen.'

Ze gooien met vuille. Dat is vuille. Dit wordt gezegd, als er bedekte zinspelingen gemaakt worden, die voor iemand uit het gezelschap onaangenaam zijn. Steken onder water.

Hij heeft een rok uitgeschoten heet het van iemand, die erg vermagerd is. Rok is de gewone term voor jas.

Van iemand, die veel sterken drank gebruikt, zegt men: *hij drinkt z'n eige robberd*, ook wel: *hij zuipt, dat de luizen op z'n kop borste*.

Met den broek afgaan. Een zeer veel gebruikte uitdrukking voor: een grote boodschap doen.

Een wijf as een vierslot wordt gezegd van een flinke vrouw, die goed bij de pinken is.

Iemand op zijn rug springen, aanzetten, opwekken om iets te doen.

Veel peen in den hutspot hebben, wordt gebruikt voor veel noten op z'n zang hebben Ook wel: *altijd een ditje of datje hebben*. En platter: *Hi heit altied een pisje of een kakje*.

Is 't niet goed voor 't kinnetje, dan is 't goed voor 't minnetje wordt gebezigd, als de voor iemand bestemde beetjes in de maag van een ander verdwijnen.

Tegen joe 'ezeid in op 'n oare 'ezwege, de gewone inleiding om een geheime mededeling te doen.

Mijn vinger en duim zijn niet even lang betekent: ik heb geen geld (eig. ik kan geen geld tellen). Men zegt ook: *ik kan niet met m'n ellebogen in m'n zak komen*.

'*t Moet uit de zak of uit de band komen*, betekent: het moet ergens vandaan komen, uit de lengte of uit de breedte.

Ergens tochtig naar zijn. Ergens veel zin in hebben, ook er trek in hebben. De paringsdrift van de koe duidt men aan door *tochtig*, het varken is *brimstig*, het paard *pèrig*.

Kust lieje is de in Goeree veel gebruikte uitdrukking voor schadelijden.

'*t Hangt hem aan de toppen van zijn vingers* zegt men, als iemand iets dolgraag verkopen wil, en hij alle mogelike moeite doet om er af te komen.

Zijn voeten onder een andermans tafel steken, betekent bij een ander in dienst gaan als knecht of meid.

Op de eigen stoel zitten. Het volmaakt met iemand eens zijn.

Hoek houden. Van voedzaam eten zegt men, dat het hoek houdt.

Hij blaast hitte en kou uit één gat wordt gezegd van iemand, die zich zelf tegenspreekt.

Zijn smoel (*gezicht*) *naar de brok zetten*, betekent zich aanpassen aan de omstandigheden.

Met 't kromste houtje uit 't bos thuis komen, wordt zoowel gezegd van een man, die een lelike en onbeduidende vrouw krijgt, als van de boer, die van de markt een slechte koe of een slecht paard meebrengt.

Zijn gat ergens indraaien. Letterlik zich van een plaats meester maken. Fig. een goede betrekking weten te krijgen. Van iemand, die een rijke vrouw trouwt, zegt men ook, dat hij er zijn gat netjes ingedraaid heeft.

Van iemand, die een flinke erfenis getrokken heeft, zegt men: *hij heeft een aardig duwtje in zijn rug gehad*.

Hij loopt nog op een schoen en een slof zegt men van iemand, die in kommervolle omstandigheden geraakt is, wiens zaken er slecht voor staan. Men zegt ook: *op een schoen en een slof komen aanwaaien*. Vgl. op een strowis komen aandrijven.

Zijn duim op 't plaatgat houden. Gierig zijn. Ook wel: baas zijn over 't geld, van de man of de vrouw gezegd, b.v. De man mag nog zoveel praats hebben, zijn vrouw houdt de duim op 't plaatgat. Mogelik moeten we hier denken aan de oude gewoonte het geld te verbergen onder de vuurplaat bij de haard.

Een kop als een brul hebben, wordt gezegd van iemand, die er zeer verhit uitziet. Vgl. in Oud-Beierland: *zo rood as een brul* (OPPREL, blz. 50). Waarschijnlik betekent *brul* hier: stier.

Wie zijn huis wil verkopen moet zijn gevel versieren, zei een vrouw, wier dochter zich in de puntjes kleedde om naar de kermis te gaan, in de hoop er een vrijer te krijgen.

Die mensen spoelen overal d'r mond mee wordt gezegd van lui, die zich overal mee bemoeien en overal praats van hebben.

Daar 't hard regent, houdt het gauw op. Vgl. strenge heren regeren niet lang. 't Wordt gezegd om iemand te troosten, die in korte tijd grote tegenslagen heeft.

Iets in 't breeje brengen. Het rondvertellen, openbaar maken. Vgl. mnl. *breiden*.

Iets in 't voorste brengen, voor: ter tafel brengen. Vgl. mnl. te voren bringhen.

Goed bekeken zijn. Een goed gezicht op zijn werk hebben en ook: een flink verstand hebben. Vgl. voor de vorm REINAERT r. 1916. IJsengrijn was wel bedacht.

Je kijkt er wel op, maar niet in de krop, zegt men tegen lieden, die te veel naar de schijn oordelen.

Oude schoenen kan men gooien. Mensen, die niet heel snugger zijn, worden heel vaak door hun medemensen misbruikt.

Heel wat gepoetste schoenen zijn slecht verzoold. Er is veel, dat mooi lijkt, maar bij nadere kennismaking tegenvalt.

Bange zijn = naar zijn, moeten braken.

Zijn eigen naad naaien betekent: zijn gang gaan, zich niet storen aan anderen.

We zullen *hanen*, d.i. kijken wie het wint, vergelijken. Dit deed men vroeger bij het meekrapdelven; men keek, wie de *langste wortel* boven bracht.

Iemand achter z'n geren zitten, d.w.z. achternarijden.

Als er één hond tegen an pist, doen ze 't allemaal. Als er van iemand iets leliks verteld wordt, doen anderen er net zooveel bij. Dialekties zegt men voor kwaadspreken: *van iemand afhalen*.

Van een meisje, dat heel zindelik is, heet het: *ze is as een brandje*. De uitdrukking brandschoon is algemeen bekend.

Heel wat voor zijn gat te binden hebben betekent: rijk zijn, geld genoeg hebben. Mogelik moeten we denken aan de talrijke kostbare rokken, die de boerevrouwen vroeger (nu soms nog wel) droegen.

Ergens een aaltje bij stikken, ergens een voordeeltje bij behalen. Stikken staat hier voor steken. De aal wordt vaak gevangen met een zogenaamde steekschaar, een soort vork met brede tanden, die dicht bij elkaar staan.

In de was geweest zijn. Men zegt ook: *door de kordons geweest zijn*, d.i. In grote moeilikheden geweest zijn, maar ze te boven gekomen zijn.

Iemand, die zijn geld telt, noemt men *een horrekoeie*. Dit is de dialektiese naam voor meikever. De eigenaardige op- en neergaande beweging van het achterlijf van dit insekt, voor het gaat vliegen, noemt men: geld tellen.

't Is van Vrouw de Leus werd gezegd van artikelen, die in de distributietijd door smokkelen verkregen werden. Waarschijnlik een woordspeling of verbastering van frauduleus.

't Is koek bij de bakker wordt gezegd van iets, dat altijd van pas komt, dat men steeds kan gebruiken.

R o t t e r d a m , Junie '20.

F. DEN EERZAMEN.

Boekbeoordelingen.

Multatuli-litteratuur.
Het Leven en de Werken van Eduard Douwes Dekker door J. de Gruyter (Amsterdam - Uitg. Mij 'Elsevier' - 1920). Twee delen.
Multatuli (*Onze Groote Schrijvers* I) door Dr. J. van den Bergh van Eysinga - Elias (Amsterdam - J.M. Meulenhoff - 1920).
Multatuli als denker en dichter. Een keur uit zijn werken met een inleiding door Dr. J. van den Bergh van Eysinga-Elias (Amsterdam - Uitg. Mij 'Elsevier' - 1919).
Multatuli. De mensch - de denker - de literator door H. Padberg. S.J. (Nijmegen - L.C.G. Malmberg - 1920).

Toen ik voor vijf jaar in vogelvlucht de Multatuli-litteratuur overzag[1] was het niet te vermoeden dat zo spoedig een nieuwe stroom zou loskomen. Het herdenkingsjaar 1920 gaf daartoe de stoot. Gewoonlik is het wetenschappelik gehalte van gelegenheidsgeschriften niet hoog aan te slaan: ze hebben de hartelike of de holle klank van de feestrede; ze geven een populaire samenvatting van wat elders in den brede uiteengezet is, of ze spinnen een onderdeel uit zonder veel nieuws te brengen[2]. Dat een jubileum ook een welkome gelegenheid kan zijn om de vrucht van langdurige en diepgaande studie te publiceren, bewijst ons het werk van Mevr. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA-ELIAS, maar vooral dat van DE GRUYTER.

Was er, na de samenvattende studie van J.B. MEERKERK, inderdaad behoefte aan een nieuwe levensbeschrijving? De jongste biografen kunnen hun poging niet rechtvaardigen door verrassende vondsten van nieuw materiaal, maar wel door hun andere houding tegenover

1) In het artikel *Multatuli-studie* (*De Nieuwe Taalgids* IX, 113).
2) Onder de lezenswaarde tijdschriftartikels met opmerkelike of nieuwe gezichtspunten noemen we die van J. SAKS in *Groot-Nederland*, van GERARD BROM in *De Beiaard* en van MAURITS UYLDERT in *Onze Eeuw* (zie de rubriek *Uit de tijdschriften*).

het onderwerp. Vroeger wees ik reeds op een drievoudig tekort in de overigens verdienstelike studie van MEERKERK: zijn gebrek aan sympathie met MULTATULI'S moeielik begrijpelike, zeer gecompliceerde persoonlikheid, het naar voren brengen van de uiterlike lotgevallen ten koste van zijn letterkundig werk, en het ontbreken van een achtergrond waardoor MULTATULI'S invloed beprijpelik wordt. Het is geen geringe verdienste van de te bespreken boeken, dat daarin, ten dele onder PRINSEN'S invloed, juist deze leemten aangevuld worden.

Mevr. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA was door haar uitgever aan een klein bestek gebonden. Niettegenstaande de moeielikheid om een zo omvangrijke stof daarin samen te persen, is zij, dank zij een weldoordachte kompositie, daarin zeer goed geslaagd. Alleen tegen het einde worden de verhoudingen door te grote beperking in gevaar gebracht: het hoofdstukje van vier bladzijden over een belangrijk werk als *Millioenenstudiën* doet daaraan niet ten volle recht.

De *Inleiding* wijst op het belangrijke aandeel van MULTATULI aan ‘de bevrijding van den Hollandschen geest’. Terecht wordt op de betekenis van zijn ontwikkeling gedurende de kinderjaren en de leerjaren gewezen. Gaat de schrijfster niet te ver, wanneer zij de jonge Eduard geheel met Woutertje vereenzelvigt, en zegt dat ‘het droomleven hem geheel in beslag nam’? (blz. 13). Zou men dan op zijn achttiende jaar geen andere gedichten verwachten dan *De Schaatsen*, waaruit blijkt dat zijn smaak toen nog ‘op een lijn stond met de almanakschrijvers dier dagen’? (blz. 23). Het feit dat hij ‘de jaren van intellectueele en innerlijke vorming ver van Holland doorbrengt’, dat niet ‘de geestelijke leiders van zijn eigen volk, maar die van de Europeesche romantiek zijn geestelijk leven hebben gevormd’ werd beslissend voor zijn letterkundige loopbaan. In 't biezonder verdient de roman *Hermann Lange*, van AUGUST LAFONTAINE, de aandacht, als ‘een merkwaardig boek in verband met zijn eigen lotgevallen’ (blz. 31). De *Losse Bladen* en *De Eerlooze* worden uitstekend geanalyseerd en met het karakter van de auteur in verband gebracht. Ook in de volgende hoofdstukjes is de schrijfster, met beheersing van de stof, er telkens in geslaagd, het belangrijke naar voren te brengen. De ‘daad van Lebak’ wordt als ‘gemoedszaak’ verklaard, waarin ‘zuivere menschenliefde alle menschelijke zwakheden overstraalt.’ Het verband tusschen de *Havelaar* en de *Ideën* wordt gelegd in de volgende passage: ‘Het machtig idealisme van Havelaar is boven de tegenstelling van Hollandsche geldzucht en inlanderslijden uit: hij ziet de verzoening. Maar dan moet Holland zich herzien: 't enghartig fatsoen, het

conventioneele geloof moeten tot menschelijker opvattingen worden vernieuwd. De uitbuiting van mensch door mensch, van volk door volk, moet plaats maken voor het besef van recht en rechtvaardigheid, door de Fransche revolutie in Europa gewekt; de uitbuiting zal verdwijnen wanneer de vorteedering des harten en de verbroedering aller menschen, door ROUSSEAU en de romantici gepredikt, ook het Hollandsche volk in de ziel zullen grijpen. Deze wereldbeschouwing heeft HAVELAAR in praktijk gebracht: hij is in Indië gestuit op de ambtelijke sleur, in Holland op droogstoppelig eigenbelang, op conventioneele levensbeschouwing' (blz. 88). Sober maar juist is de verhouding tot Tine, Sietske en Mimi getekend: ''t Is het tragische lot van de vrouw van den dichter geweest, dat Fancy zich telkens voor hem openbaarde in andere, jonge vrouwen, terwijl *zij* voor hem de blijvende Fancy was .... op den achtergrond. Deze tweeledigheid in zijn liefdeleven tracht hij telkens haar te doen begrijpen, maar ze kàn er niet in meeleven, ze kan het hoogstens uit groote liefde .... dulden' (blz. 108). 'In zijn romantische liefdesverhoudingen is hij oprecht, ja hij suggereert zich zelfs, dat ook Tine hierin met hem meevoelt. Dit nu is het tragische, dat Tine wel gepoogd heeft hem te waarschuwen, maar ten slotte nooit krachtig *hare* opvatting heeft gesteld tegenover de zijne: ze wilde den prikkelbaren man sparen, ze wil als vrouw van een genie alles offeren, ze weet zich als weinig vrouwen bemind, en ze verwijt zich soms, dat ze zich niet genoeg verheffen kan tot zijn hoogheid van ziel' (blz. 121).

In het hoofdstuk *Multatuli als denker en hervormer* wordt de schrijver geschetst als prediker van opstandigheid, als opvoeder tot zelfstandigheid en als vernieuwer. De slothoofdstukken handelen over de drie bekendste werken uit de latere periode: *Woutertje Pieterse, Vorstenschool* en *Millioenenstudiën*. Ten slotte vermelden we nog dat de uitgever dat boekje aantrekkelik gemaakt heeft door een reeks portretten, facsimilé's en andere illustraties.

DE GRUYTER'S tweedelig werk stelt zich een hoger doel dan de populair bedoelde, biografiese schets van Mevr. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA. Zijn studie is breder, maar ook dieper. Hij wil niet alleen inleiden tot de kennis van MULTATULI, maar evenzeer tot grondige bestudering van MULTATULI'S karakter, zijn werk en zijn tijd. Kortom, hij heeft een standaardwerk willen leveren, waarin wetenschappelike degelikheid met leesbaarheid verenigd was. Daarvoor heeft hij tijd noch moeite gespaard. De uitgebreide litteratuur over het onderwerp heeft hij met zorg, maar ook met de nodige kritiek, bestudeerd.

Liefde voor zijn ‘held’ had hij van jongs af[1], maar door gerijpte levenservaring en mensenkennis staat hij ver genoeg boven zijn onderwerp om zich te wachten voor Multatuli-dweperij. Zwakheden tracht hij niet te verbloemen, tegenstrijdigheden in dit karakter niet te verbergen, maar te verklaren. Hij begrijpt dat MULTATULI slechts begrepen en gewaardeerd kan worden te midden van de toenmalige Nederlandse samenleving, maar ook dat men het best gewaarborgd is tegen overschatting van de absolute waarde van MULTATULI'S werk, door zich op Europees standpunt te plaatsen, en het werk van grote buitenlanders te vergelijken[2]. Voegen we daarbij dat hij de kunst van schrijven verstaat, dan wordt het duidelik dat door deze eigenschappen zijn samenvattend werk ver staat boven dat van MEERKERK, en onder de monografieën over Nederlandse schrijvers een ereplaats verdient.

Ongetwijfeld heeft het werk van deze autodidakt ook schaduwzijden: in de eerste plaats is de kompositie ietwat brokkelig. De lange reeks van korte hoofdstukken gelijken soms afzonderlike essays, met een losse draad aaneengeregen. Meermalen is nòch chronologies, nòch naar het onderwerp een vaste lijn gevolgd[3]. Een tweede zwak is een gebrek aan zelfbeperking, samenhangend met de expansieve en polemiese aard van de schrijver. Dit blijkt uit sommige herhalingen, uit de vele - weliswaar uitstekend gekozen - aanhalingen uit schrijvers over MULTATULI, maar vooral uit de neiging om zich te zeer te laten gaan, waar de uiteengezette denkbeelden van MULTATULI hem tot tegenspraak prikkelen[4]. Deze uitweidingen zijn vaak op zich zelf belangrijk, maar passen niet in het kader van de biografie.

De hoofdbedoeling van DE GRUYTER is geweest, in den brede aan te tonen wat MULTATULI betekend heeft in de geestelike ontwikkeling

1) Reeds in 1885 schreef hij een stukje over MULTATULI (zie II, blz. 65).
2) Daarbij denk ik aan de vergelijking met NIETSCHE (I, blz. 199), met SPENCER (II, blz. 41), met SHELLEY (II, blz. 50), met CARLYLE. Vreemd is dat HEINE, die toch een grote invloed op MULTATULI gehad heeft (denk aan *Millioenenstudièn*!) slechts terloops genoemd wordt.
3) In het hoofdstuk over *Tine* grijpt de schr. terug; dat over *Mimi* sluit niet aan bij het volgende. De hoofdstukken *Laatste jaren* en *Multatuli's sterven* konden samensmelten. Het daartussen liggende, *Van persoonlijken aard*, is een verzameling van overgeschoten notities. In het belangrijke laatste hoofdstuk (*Samenvatting en Slot*) vindt men voel dat vroeger beter op zijn plaats geweest zou zijn.
4) Zie b.v. deel I, blz. 56, 146-149, 222-226; deel II, blz. 49 vlg., blz. 85 vlg.

van de Nederlandse samenleving. Vandaar de brede inlijsting: vooraf een schets van de Nederlandse kultuur vóór MULTATULI'S optreden (*Inleiding*); tegen het einde een beschouwing over *Holland tegen het einde der eeuw* en *Multatuli's invloed*. Daartussen wordt ons het leven en het lijden getekend van de man die 'de grootste stuwkracht van zijn tijd mag heeten.' Wij kunnen hier de biograaf niet op de voet volgen, en dus geen recht doen aan alle goedgeslaagde bladzijden, waar hij door juiste en treffende opmerkingen relief geeft aan bekende feiten. Bij de beschrijving van MULTATULI'S ontwikkelingsperiode had de auteur het voordeel dat hij de Indiese maatschappij uit eigen aanschouwing kende. Tegenover de ambtelike beschouwing van de feiten de idealistiese plaatsende, kiest hij warm partij voor de ontslagen assitent-resident van Lebak. De wording van MAX HAVELAAR is helder uiteengezet. In het hoofdstuk *Schrijver of Heerscher*? betoogt hij, tegen de gangbare mening, dat 'MULTATULI'S aanleg, zijn rustelooze, aktieve, ondernemende, ambitieuze natuur hem niet in de eerste plaats op een schrijversloopbaan aanwees' (I, blz. 115), dat bij hem 'daad en kunstwerk bij elkander behooren' (I, blz. 117), maar dat hij 'tegen wil en dank de groote taak op zich genomen heeft, waarvoor de Alwil hem bestemd had: *de opstuwing en verruiming van het Nederlandsche geestesleven*' (blz. 121). In verband daarmee staat zijn juiste karakteristiek van MULTATULI als kunstenaar. Soms schijnt hij te neigen tot overschatting, als hij de *Minnebrieven* rangschikt onder de 'geniale werken' (I, blz. 131) of elders epitheta als 'grandioos' of 'gaaf' kunstwerk gebruikt, maar inderdaad ziet hij duidelik de grenzen van MULTATULI'S kunnen en de oorzaken van zijn onvermogen. 'MULTATULI is het grootst als strijder. Hij is nooit boven den strijd uitgekomen, heeft nooit de rust genoten, noodig voor het scheppen van groote, gave, volkomen-afgeronde, in-zich-zelf-komplete kunstwerken' (I, blz. 246). 'Want wij verlangen in het *kunstwerk* den schoonen vorm, de welgebouwde vastheid, de breed-geziene objektiviteit, de rustige contemplatie en MULTATULI is als kunstenaar - het hangt ten nauwste samen met heel zijn wezen - te elementair, te fragmentarisch, te chaotisch' (II, blz. 212)[1].

Dit sluit intussen een warme waardering binnen de getrokken

1) Vgl. nog II, blz. 51: 'Voor hem, die in den grond zich heerscher, profeet of wat dan ook, maar geen kunstenaar voelde, is het kunstwerk altijd middel meer dan doel geweest, het bijkomstige, niet de hoofdzaak. Om een heel groot en zuiver kunstenaar te worden zat er te veel van den ethischen fanaticus, van een Calvijn of Robespierre, in zijn bloed.'

grenzen niet uit. De kunstvorm van de strijder is de polemiek, en daarin is MULTATULI de onovertroffen meester (I, blz. 247), die terecht met CARLYLE vergeleken wordt[1]. Vandaar dat geschriften als de *Japansche gesprekken, Over vrijen arbeid* en *Over Specialiteiten* niet op de achtergrond blijven.

Tot de beste gedeelten reken ik ook de uiteenzetting van MULTATULI'S denkbeelden (*Ideën, Godsdienst* en *Wijsbegeerte, Zedelijkheid en zeden, Onderwijs en opvoeding*). De schrijver, die aan MULTATULI'S materialisme ontgroeid is[2], beseft ten volle de eenzijdigheid en de overdrijving van de *Ideën*, maar is daardoor in staat tot een objektieve waardering van hun betekenis, in verband met MULTATULI'S karakter en dat van omgeving waarin ze werden uitgesproken.

Het meest sympathiek in dit boek is mij de mensenkennis, maar vooral de mensenliefde die er uit spreekt. Dat maakt b.v. de hoofdstukken over *Tine* en *Mimi* zoo mooi en boeiend, ook al kent men alle gegevens uit de briefwisseling. Dat stelt de schrijver in staat, zijn hoofdpersoon voor ons te doen leven als de arme naakte, en toch zoo schoone en echte mensch van dezen onzen eigen tijd, waarop de zon der openbaarheid, van het vrije woord en de vrije drukpers, zoo scherp en fel geschenen heeft, wiens leven door hemzelven of door anderen tot in zijn diepste schuilhoeken is blootgelegd, met een eerlijkheid, een openhartigheid, als waarvan ik geen sterker voorbeeld zou weten aantewijzen (I, blz. 163). Wanneer hij zegt: ‘om *begrijpen* is het te doen, niet om te *vonnissen*’ (II, blz. 16), dan vat hij dat niet op als goedpraten van wat moreel te veroordelen is[3], maar dan komen die woorden voort uit het besef dat men ‘een man als MULTATULI niet kan misprijzen, zonder hem te gelijk te prijzen; men kan zijn handelingen niet verwerpen zonder ze te gelijk hoog te stellen. Want zoomin als geest en stof zich scheiden laten, zoomin kan men de goede en slechte daden van zulk een mensch uit elkander halen en op de weegschaal tegenover elkander leggen’ (II, blz. 7).

De warme waardering, de christelike, veel-begrijpende en veelvergevende liefde die overal in DE GRUYTER'S boek doorstraalt, is een onmisbare voorwaarde voor het dieper doordringen in deze veelszins raadselachtige persoonlikheid. Voor ieder die, als pater

1) II, blz. 44; vgl. de mooie parallel in deel I, blz. 181-184.
2) Zie o.a. I, blz. 177-178.
3) In M's verhouding tot de vrouwen veroordeelt hij ‘een zelfzuchtig zichuitleven zonder begrip van de wonden die men slaat’ (I, blz. 134).

H. PADBERG S.J., MULTATULI nadert met ‘verachting getemperd door medelijden’, en dus met ‘voelbare tegenzin’ zijn leven en werk gaat bestuderen, blijft hij een gesloten boek. Het drietal opstellen over *De Mensch, De Denker* en *De Literator*[1] lijdt aan een vitium originis. De schrijver heeft een dubbel doel voor ogen gehad: hij wil een eerlike poging doen om vast te stellen wat van streng-Katholiek standpunt in MULTATULI'S werk te waarderen valt, en tegelijk in een tijd van Multatuli-viering alle gelovigen ernstig waarschuwen voor deze apostel van het ongeloof en zijn verderfelike geschriften. Kort samengevat is de uitkomst van zijn onderzoek: MULTATULI is als mens verachtelik, als denker een gevaarlik warhoofd en oppervlakkig fraseur, als literator verdienstelik, indien men dat gedeelte van zijn werk uitzondert waar de mens en de denker zich openbaart. Door deze splitsing van de mens en de schrijver tracht hij dus nog iets van MULTATULI voor de toekomst te redden. Is dit standpunt houdbaar? Terecht heeft DE GRUYTER (I, blz. 199) daartegenover opgemerkt: ‘De schrijver en de mensch zijn bij MULTATULI niet te scheiden en iemand die hem een mooi schrijver en een slecht mensch noemt, maakt ons niets zoo duidelijk als zijn eigen onbekwaamheid in het oplossen van die zielkundige raadsels, welke groote kunstenaars en denkers, in de wijze van samenhang van werk en leven, ons zonder uitzondering stellen.’[2] Wanneer PADBERG aanhaalt: L'homme est un étrange problème (blz. 32), dan doet hij dat spottend. Hij ziet in dit onderwerp geen problemen; alles is hem klaar: MULTATULI is een man ‘met een mooien aanleg op *zielegrootheid*, die door het *gevoel* geheel verwoest wordt’. Reeds in de Havelaar-zaak maakt hij zich schuldig aan ‘laagheid’ en ‘laffe zelfzucht’ - daarin geeft hij DE KOCK volkomen gelijk. Zijn omgang met andere vrouwen wordt gelijk gesteld met ‘boemelen’. Terwijl hij, als phantast, ‘met z'n hoofd boven de wolken leefde, baggerden de voeten hier-beneden tot over de enkels in de modder’ (blz. 99). Maar is het dan geen probleem dat een zo ‘gewetenloos’ en ‘walgelik’ man zo innig bemind en zo vurig bewonderd is door vrouwen en mannen met hoogstaand karakter? MULTATULI'S *Ideën* zijn ‘een vergaarbak voor gedachten-afval’. Als hij over godsdienst en zedelikheid spreekt ‘wankelt hij als een dronkeman en is door een kinderhand omver te stooten’ (blz. 62).

1) Overgedrukt uit de *Studiën* van Jan. - Maart 1920.
2) Vgl. II, blz. 213: ‘hij laat zich niet splitsen’. En wat de splitsing van ‘denker’ en schrijver betreft: ‘Men leest geen schrijver om z'n stijl alleen, en vooral niet MULTATULI.’ (II, blz. 222).

Maar is zijn grote invloed op velerlei gebied dan weer geen probleem? En ten slotte: welke voorstelling moeten wij ons maken van een ‘literator’, wanneer we lezen: ‘Alleen als literator was MULTATULI groot. Uit zijn werken kan een bloemlezing samengesteld worden die hem onsterfelijk maakt. En de Max Havelaar is, onder het opzicht van stijl altijd, in z'n geheel een meesterstuk.’ Moet diezelfde Max Havelaar, immers een uitvloeisel van een lage daad, een openbaring van krankzinnige hoogmoed, dan niet evenzeer als de *Ideën* op de index geplaatst worden? Zijn de vergiftig-geurende *Ideën* dan nièt knap van stijl? Zijn vorm en inhoud van een kunstwerk zo gemakkelik te scheiden?

Het zou onbillik zijn, niet te erkennen dat de opstellen van PADBERG gegrond zijn op degelike studie. In het biezonder van de *Brieven* heeft hij ruim gebruik gemaakt. Zijn gedokumenteerd werk is méér dan een waarschuwende bestrijding, maar het lijdt aan een gewilde eenzijdigheid, waarvan wij de schrijver persoonlik geen grief kunnen maken. Als Katholiek apologeet en moralist ziet hij in MULTATULI allereerst de apostel van het Ongeloof, de misleider van de jeugd. In wezen is zijn kritiek dezelfde als die van vroegere Katholieke beoordelaars, maar daardoor moest ook zijn poging tot eerherstel van de ‘literator’ mislukken. MULTATULI'S zwakheden, vooral als ‘denker’ te doorgronden en tevens de historiese waarde er van te beseffen, is alleen mogelik bij hen, die in MULTATULI de boetprofeet van zijn tijd, de wegbereider van nieuwe stromingen vermogen te zien.

Dit laatste brengt ons tot de vraag: hoe moet een ‘Keur uit MULTATULI'S werken’ voor het tegenwoordige geslacht er uit zien? Bij het jongste jubileum werd een dergelijk boek samengesteld door de Multatuli-Commissie, voor de ‘breedere kringen van ons volk.’[1)] PADBERG beklaagt zich dat daarin ‘de hervormer en de profeet’ bijna uitsluitend aan het woord is, zodat van de 46 ‘bloemen’ er minstens dertig vergiftig van geur zijn (blz. 102). Mogelik is een Multatuliaans-propagandistiese strekking aan de keuze niet vreemd, maar wij vragen ons af, hoe een kerkelik goedgekeurde bloemlezing die MULTATULI ‘onsterfelijk’ zou moeten maken, er uit

1) Gelijktijdig verscheen een bloemlezing met inleiding van J.B. MEERKERK, die ons niet ter beoordeling gezonden werd. Ook de afzonderlik uitgegeven en ingeleide edities van MAX HAVELAAR en WOUTERTJE PIETERSEN ontvingen wij niet ter recensie.

zou zien. Een boeket ‘bloemen’ was wellicht te lezen, maar van de geur van MULTATULI'S geest zou niet veel meer merkbaar zijn. Wie de gehele MULTATULI niet aandurft, doet naar onze mening beter MULTATULI geheel te laten rusten. Wie het beste uit zijn werken bijeengaart, zal vanzelf de strijder, de opstandige naar voren moeten brengen.

Een andere vraag is: schuilt er in de meeslepende welsprekendheid van MULTATULI geen gevaar? Zal een deel van zijn onervaren lezers niet, als voor vijftig jaar, in zijn werk een nieuw evangelie zien en zijn oppervlakkig materialisme, zijn doordraven op zedelik en sociaal gebied als hoogste wijsheid beschouwen? Denkbeeldig is dat gevaar niet, maar het wordt licht overdreven, want de tijd waarin de Multatulianen het hoogste woord voerden, is sinds lang voorbij. Zij die MULTATULI nu bij het jongere geslacht inleiden, zijn zich daarvan klaar bewust Daarom is het juist gezien van Mevr. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA, dat zij in haar Inleiding bij *Multatuli als Denker en Dichter* - die uiteraard de hoofdzaken uit haar boekje samenvat - nadrukkelik de zwakke zijde van deze ‘denker’ aantoont (blz. 9-16): ‘Ook in zijne wijsgeerige ontboezemingen doet MULTATULI zich kennen als een vat vol tegenstrijdigheden.’ - ‘Nòch op wijsgeerig, nòch op godsdienstig gebied moet M. bestudeerd worden om een afgewerkte levens- en wereldbeschouwing te vinden. Hij is een denker, wiens opvattingen niet zonder meer aanvaard kunnen worden, die wel op allerlei gebied tot denken en onderzoeken prikkelt, maar evenzeer uitlokt tot kritiek op zijn eigen beweringen.... Wie zoover komt leest M. eerst met vrucht’ (blz. 16). Dat deze waarschuwing een onvoldoende ‘tegengif’ is voor hen die het vrije onderzoek niet aanvaardt, spreekt weer van zelf. Wij hebben een ander bezwaar tegen een dergelijke keuze, namelik dat door de vele stukjes buiten verband de schrijver te veel verbrokkeld wordt, waardoor men een oppervlakkige kennis van zijn geschriften in de hand werkt. Door beperking van het aantal fragmenten had men dit bezwaar wellicht kunnen verminderen. Een blijvende aanwinst achten wij deze gelegenheidsuitgave niet. In dat opzicht spant DE GRUYTER'S boek, dat buiten de officiële feestviering ontstond, de kroon.

C.G.N. DE VOOYS.

Constantijn Huygens' Hofwijck, door Dr. H.J. Eymael. Tweede, geheel omgewerkte druk (Zutphen - W.J. Thieme en C^le - 1920). Prijs ƒ 3.90, geb. ƒ 4.90.

De *Hofwijck*-uitgave van de voortreffelike Huygens-kenner EYMAEL is terecht geprezen als een model van uitlegkunde. Nu de schrijver na 33 jaar een lang verwachte tweede uitgave bezorgde, werd dat natuurlik geen eenvoudige herdruk. Met zorg heeft EYMAEL zijn verklaringen herzien en aangevuld. Ingrijpender is een wijziging in de gehele opzet. De eerste uitgave, met de breder uitgewerkte aantekeningen achterin, was opzettelik zo ingericht om de studerende lezer tot zelfstandige studie op te leiden; de nieuwe uitgave houdt - evenals die van *Trijntje Cornelisdr.* - meer rekening met ‘de letterkundig ontwikkelde lezer’ die HUYGENS' hoofdwerk wil leren kennen, en geeft dus zo beknopt mogelik gehouden voetnoten, waarin de polemiek met vroegere uitgevers achterwege bleef en ‘aan etymologie en grammatica eene nog geringere plaats is ingeruimd’. Alleen bij sommige plaatsen staat een bredere zakelike verklaring achter in het boek.

Deze methode, die het vlotte, maar ook het oppervlakkige lezen bevordert, is wellicht voor het debiet noodzakelik, maar van wetenschappelik standpunt gezien zou een omwerking, naar de methode van de *Zwolse Herdrukken*, ons meer welkom geweest zijn. Dan zouden we, in bredere aantekeningen met bewijsplaatsen, meer ons voordeel hebben kunnen doen met EYMAEL'S grote belezenheid; dan zou een degelik bewerkt glossarium een grondslag bieden voor de kennis van HUYGENS' woordvoorraad. Etymologiese biezonderheden kan men ook elders vinden, maar met een bijdrage tot de nog steeds verwaarloosde Huygens-grammatika zou EYMAEL velen verplicht hebben. Daarmee is niet alleen de klank- en vormleer bedoeld, waarbij HUYGENS, in tegenstelling met VONDEL en HOOFT, zijn eigen weg blijft gaan, maar ook de individuele eigenaardigheden in woordvorming, woordbetekenis en zinsbouw. Wie zou ons daarbij beter kunnen voorlichten dan de man die een groot deel van zijn leven aan de studie van HUYGENS gewijd heeft? In afwachting of hij met een studie over HUYGENS' taal zijn uitgaven-reeks zal aanvullen en bekronen, hebben wij voorlopig deze herziene uitgave dankbaar te aanvaarden. Bij vergelijking met de eerste druk zal men zien dat het aantal aantekeningen vermeerderde, en dat zelden een minder gewoon woord aan de aandacht van de uitgever ontsnapte.[1)] Ook

1) Bij de vergelijking van het eerste gedeelte tekende ik aan: *bemoeyen* (vs. 122) en *betrock* (vs. 428), dat in de eerste uitgave wel verklaard is (= verlokte). Talrijker zijn woorden als *onwerck* (vs. 59), die in het verband duidelik zijn, maar die in een Huygens-glossarium niet zonden mogen ontbreken. Ongewone vormen als *heldste* (vs. 3), *van bijds* (vs. 203; analogie naar *van wijds*?) blijven, overeenkomstig de opzet, onverklaard.

waar hij zich tot de uiterste beknoptheid dwingt, geven de zorgvuldig overwogen en goed gekozen equivalenten telkens de bewijzen van grondige studie.

De *Inleiding* is, behoudens een aanvullend Naschrift over de herleving van het huis *Hofwijck*, ongewijzigd gebleven. Voor de tekst heeft de uitgever zijn voordeel kunnen doen met WORP'S editie: daaraan dankt hij o.a. een collatie met het Kladhandschrift van HUYGENS (blz. 137-138). De uiterlike verzorging - het mooie papier en de smaakvolle druk - laat niets te wensen.

C.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

Iets over woordvorming.

Onder deze titel gaf Dr. W. DE VRIES een *Verhandeling*, afgedrukt achter het *Programma van het Gymnasium der gemeente Groningen* (1920-1921), zich aansluitend bij zijn studieën over *Dysmelie* en *De Typen der Mededeeling* (1910-1915). De lektuur en overweging van deze stukken kunnen wij alle beoefenaars van onze spraakkunst zeer aanbevelen. In een lange reeks paragrafen geeft de scherpzinnige en geleerde opmerker een rijke oogst van taalwaarnemingen, gedurende vele jaren bijeengegaard. Vooral zij die gewoon zijn bij ‘taal’ en ‘spraakkunst’ allereerst aan boeken te denken, kunnen hieruit leren hoeveel interessants er dageliks op te merken is, als men op taalgebied botaniseert. Eerst dan blijft ‘levende taal’ geen frase voor de taalonderwijzer.

Een samenhangende ‘verhandeling’ geeft deze studie niet, maar overal waar men opslaat, vindt men aardige voorbeelden en uitleggingen, die tot verder onderzoek, en soms ook tot kritiek prikkelen. Dat de Groningse volkstaal de schrijver veel waarnemingsstof verschafte, ligt voor de hand. Na zes vel druks breekt hij af, met de belofte om te vervolgen. Na de voltooiing hopen wij in een bredere bespreking aan deze belangrijke studie meer recht té doen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(Julie-Augustus).

De Gids. Julie.

J. PRINSEN J.Lz. gaat na, in hoeverre *De standenindeeling voor de Middeleeuwsche litteratuurgeschiedenis* bruikbaar is. Hij waarschuwt tegen de opvatting, als zou 'de stand in de middeleeuwen een stempel van suffe eenheid drukken op de kunst.' 'Uit menig middeleeuwsch werk leer ik beter het aparte, het typische van den auteur als mensch en als kunstenaar kennen dan uit heele rijen moderne romans en gedichten, die geboren zijn onder de zegeningen van den persoonlijkheidscultus der nieuwere tijden.' Maar van de andere kant kan men door alle tijden drie groepen van persoonlikheden, drie geestelike staten onderscheiden, die met de standenindeling kunnen samenvallen: de geestelike, burgerlike en ridderlike. 'Voor mijn gevoel vind ik die verhouding overal terug in onze eigen litteratuur en in heel die van West-Europa, altijd met nieuwe variaties, nieuwe verschijningsvormen, maar altijd hetzelfde hoofdtype.' De schr. beroept zich daarbij op een dergelijke indeling in HUIZINGA'S *Herfstij der Middeleeuwen*: de drie paden, die leiden naar het bovenaardse, de verbetering en volmaking van de wereld, en de schone droom. Bij de toepassing van deze stelling zegt de schr. terecht dat we geen scherpe scheidslijnen moeten gaan zoeken: daarvoor zijn de meeste persoonlikheden te gecompliceerd. Dat blijkt reeds uit zijn eigen voorbeelden, wanneer hij als 'ridderlik type' voor de 18de eeuw POOT, voor de 19de eeuw VOSMAER aanwijst. - J.C. BLOEM geeft een drietal boekbeoordelingen, nl. over H. SWARTH'S *Nieuwe Verzen*, de dichtbundel *In den Stroom* van KEULS, en de Afrikaanse *Gedigte* van A.D. KEET.

Aug. K.J.L. ALBERDINGK THIJM geeft een aanvullend hoofdstuk bij de biografie van zijn vader, getiteld: *J.A. Alberdingk Thijm te Mont-lez-Houffalize*. - H.C.M. GHIJSEN publiceert, in aansluiting bij haar proefschrift, het eerste gedeelte van een studie over AAGJE DEKEN in haar Amsterdamschen tijd (1741-1777).

De Nieuwe Gids. Julie.

De *Literaire Kroniek* van W. KLOOS

handelt over de dichtbundel *Brahman* van J.A. DER MOUW. - JOANNES REDDINGIUS geeft een artikel *Over J. Winkler Prins*, een fragment van een boek over deze dichter.

Aug.

L. VAN DEYSSEL zegt zijn mening *Over Oudhoorn's Zondag*. - W. KLOOS prijst in zijn *Literaire Kroniek* de beknopte geschiedenis der Nederlandse letterkunde die DE RAAF en GRISS lieten verschijnen onder de titel *Stroomingen en gestalten*. Verder wordt in een paar bladzijden *Alberdingk Thym herdacht*. - J. KUYPERS wijdt een artikel aan het werk van *Herman Teirlinck*.

Groot-Nederland. Aug.

FRANS COENEN vervolgt, na lange tijd, zijn *Studiën van de Tachtiger Beweging*.

Stemmen des tijds. Aug

In het *Letterkundig Overzicht* behandelt J.C. VAN DIJK de *Marginalia* van DIRK COSTER en *Daadlooze Droomen* van ADA GERLO.

De Tijdspiegel. Julie.

K. VOS geeft een afbrekende kritiek van *Querido's Koningen*, omdat ‘onze boekbeoordeelaars eigenlijk QUERIDO niet goed aandurven.’ In het biezonder moet de ‘schijngeleerdheid’ van het boek der toelichtingen het ontgelden.

Aug.

QUERIDO verweert zich uitvoerig tegen bovengenoemde kritiek van DS. VOS.

Nederland. Julie.

Een tweede Potgieter-artikel van J.B. MEERKERK handelt over *De Landjonker-Dichter*. Hij gaat daarin na, welke reminiscenties uit POTGIETER'S jeugd meegewerkt kunnen hebben bij de schepping van zijn ‘landjonker.’

De Socialistische Gids. Aug.

FRANS MIJNSSEN schrijft *Iets over het tooneelspel en zijne vertooning*, o.a. om aan te toonen dat men ten onrechte de taak van de toneelschrijver lichter acht dan die van de romanschrijver, omdat hij geen beschrijvingen hoeft te geven. Daartegenover stelt hij de kunst van de dialoog, die volstrekt niet enkel realistiese nabootsing van werkelik gehouden gesprekken kan zijn.

Oud-Holland. 2de afl.

OTTO HIRSCHMANN bespreekt en commentarieert een uitvoerig gedicht van BALTHASAR GERBIER: *Eer ende claechdicht ter eeren van Henricus Goltius*, uit het begin van de zeventiende eeuw. Onder de vrienden van GOLTZIUS worden ook ANNA en MARIA TESSELSCHADE ROEMERS genoemd.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Julie.

Het tweede artikel van H. PADBERG *Ter herdenking van Thijm's honderdsten geboortedag* behandelt *De Emancipator*. - L. VAN MIERT besluit zijn studie over *Spotnamen van Noord-Brabantsche Plaatsen*.

Aug.

Het slotartikel van H. PADBERG, gewijd aan ALBERDINGK THIJM, heet: *De Literator*. - JAC. VAN GINNEKEN schrijft over *Kuntschepping en -uitvoering*. Hij verdedigt de stelling dat het eigenlike materiaal van de woordkunstenaar niet is de taal, maar de sprekende mens. ‘De litteraire kunst zou er wèl bij varen als wij evenveel voordragers als executeerende musici hadden.’ Aanleiding tot het schrijven van deze bladzijden gaf VOGEL'S boekje over Voordrachtkunst, waarin VAN GINNEKEN ‘rijke détailvondsten leerde waardeeren, maar het kapitale vraagstuk wat eigenlijk voordracht is, niet beantwoord vond.’

Elseviers Maandschrift. Julie.

H. ROBBERS beoordeelt *Boerentypen en Humor uit de Betuwe* van ATTIE NIEBOER; JO DE WIT beoordeelt *Het Gemoedelijk Leven* van LODE BAEKELMANS.

Aug.

In een geïllustreerd artikel herdenkt MAURITS SABBE de beroemde Antwerpse drukker *Christoffel Plantijn*. - H. ROBBERS eert in enige bladzijden de verdiensten van *J.A. Alberdingk Thijm*. - Onder de boekbeoordelingen spreekt hij een minder gunstig oordeel uit over het jongste werk van Mevr. GOEDHART-BECKER.

De Beiaard. Julie.

J.J. TEN BERGE S.J. besluit zijn studie over *De Vogelstemmen bij Gezelle*. Nadat hij in het voorafgaande gedeelte tweeërlei litteraire onomatopee besproken heeft, namelik de zuiver objektieve imitatie en de nabootsing met een karakteristieke begripsinhoud, komt hij tot de derde groep: de geluids-imitaties met onvaste grenzen, die vervagen tot algemene klankexpressie en rhythmiek. Daarin ziet hij ‘den Meester stijgen tot zeldzame artisticiteit, die zich te beheerschen weet tegen overdrijving, gezochtheid, valsche smaak.’ Daarin staat hij boven STREUVELS, die voor zijn taalbehandeling veel aan zijn oom te danken heeft, maar die z.i. ‘dikwijls overwegend uiterlijk en leeg’ is, terwijl GEZELLE, de rustig denkende contemplator diep en klaar blijft.

Aug. - Sept.

Deze belangrijke dubbele aflevering is geheel gewijd aan ALBERDINGK THIJM. Eerst is de familie aan het woord: zijn zwager en zijn neef CUYPERS geven hun herinneringen. Dan de beide zonen: J. ALBERDINGK THIJM S.J., die *Jeugd-herinneringen* neerschrijft, en K.J.L. ALBERDINGK THIJM, die van *Een Vioolstruikavond in*

1881 vertelt. - J.F.M. STERCK gaat de verhouding van *Alberdingk Thijm en Vondel na*. Vroeger dan men gewoonlik aanneemt heeft THIJM VONDEL gelezen, beoefend en gewaardeerd. De Vondelfeesten van 1867 waren een glanspunt in zijn leven. 'Onbetwistbaar is zijn invloed op de nieuwere Vondelstudie.' - Belangrijk is ook een opstel van H. DUURKENS S.J., getiteld: *Karakter en kunst*, een hoofdstuk uit een toekomstig proefschrift over THIJM'S kunstideeën. - M.A.P.C. POELHEKKE geeft een korte bijdrage met het opschrift *Thijm's levenszon*. - LYDWINA DIEPENBROCK herdenkt THIJM *Aan de Akademie en in de familie*. - Ten slotte een viertal opstellen waarin THIJM getekend wordt in zijn verhouding tot bekende Katholieke tijdgenoten: J. WITLOX over *Thijm en Cramer* (*Ultramontaansche klanten*), GERARD BROM over *Thijm en Broere*, FERD. SASSEN over *Thijm en Everts*, B.H. MOLKENBOER over *Thijm en Van Hoogstraten*.

Dietsche Warande en Belfort. No. 8-9.

Het grootste deel van deze aflevering wordt ingenomen door een opstel van JULIUS DE WACHTERE over *Thijm en Vlaanderen*, gewijd aan de man die vóór 65 jaar de *Dietsche Warande* stichtte.

Van onzen tijd. 31 Julie.

Een hoofdartikel van K.J.L. ALBERDINGK THIJM, ter herinnering aan zijn vader, handelt voornamelik over *De Dietsche Warande* als tijdschrift voor 'aesthetische beschaving.'

De Amsterdammer. 14 Aug.

Ook dit weekblad, waarvan ALBERDINGK THIJM een trouw medewerker was, geeft een geïllustreerd *Alberdingk Thijm-nummer* met bijdragen van J.F.M. STERCK (*Thijm en de Vondel-studie, In Thijms Vioolstruik*), P.J.H. CUYPERS, FRED. VAN EEDEN, JAN TE WINKEL, K.J.L. ALBERDINGK THIJM, P. ALBERS, S.J. en J. WITLOX.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Aug.

M. MOLENAAR schrijft een herdenkingsartikel *Over Alberdingk Thijm*. Hij legt er de nadruk op, dat THIJM 'zich niet bezondigde aan het voor beide noodlottige dualisme van kunst en leven, in zooverre de kunst bij hem de zuivere weerspiegeling gaf van zijn leven, zij het dan in hooger stadium aangevoeld'. - GERL. ROYEN vervolgt zijn uitvoerig opstel over *Woordgeslacht*. In dit gedeelte behandelt hij de *Middelnederlandse fleksie in 't algemeen* en *'t Substantief in 't Middelnederlands*. - H. LINNEBANK geeft onder het opschrift *Taal-les buiten de klas* enige aantekeningen uit zijn Vlaamse krantenlektuur. Zijn doel is, tot

taalwaarneming aan te sporen. Om dezelfde reden noteerde hij aardige gezegden, die ‘onderweg’ opgevangen werden. - P. MAXIMILIANUS beoordeelt *Vondel's leven en streven* van J.L. HORSTEN: ‘men moet respect hebben voor HORSTEN'S Vondel-kennis en -begrip, maar hij maakt den indruk van te vlug te werken en zich zelf niet genoeg te kritiseeren.’ Deze laatste aanmerking wordt toegelicht door een aantal onjuistheden en onnauwkeurigheden.

Leuvensche Bijdragen XII, afl. 2.

Na een onderbreking van zes jaar verschijnt dit tijdschrift met het vervolg van de fonetieshistoriese studie over *Het Dialect van Bree*, door J. DUPONT, behandeld naar dezelfde methode als de vroegere breed opgezette dialektstudies in dit tijdschrift. Onder het *Boekennieuws* geeft C. LECOUTERE een aankondiging van de slotaflevering der *Spelen van Cornelis Everaert*, door MULLER en SCHARPÉ uitgegeven. - P.ED. FRANSSEN, O.F.M., beoordeelt TIEMEYER'S proefschrift: *Klankleer der gedichten van Willem van Hildegaersbergh*. - Aan het slot wordt de overleden redakteur J.PH. COLINET herdacht. - De redaktie deelt mede, dat het tijdschrift omgevormd en verdoopt zal worden tot een *Tijdschrift voor Moderne Philologie*, met uitbreiding van de redaktie.

Volkskunde. Jaarg. 26, afl. 1-2.

Ook dit tijdschrift is na de oorlogstijd herrezen in vernieuwde vorm en met een uitgebreide redaktie: naast ALFONS DE COOK staan nu VICTOR DE MEYERE, MAURITS SABBE, EM. H. VAN HEUROK en J. VERCOULLIE op het titelblad. Dit dubbel nummer begint met een studie over *Het Lied van Halewijn* door G.J. GEERS. Verder bevat het o.a. het begin van een nieuwe reeks *Spreekwoorden, Zegswijzen en Uitdrukkingen op Volksgeloof berustend*, bijeengebracht door A. DE COOK, handelend over *Oude Geneeskunde*. - J. VERCOULLIE bespreekt *Lichi, een hondenaam*; die op een anekdote berust. - CH. BUVÉ schrijft over *De Legenden van Adilia en Odilia*. Onder de Boekbeoordelingen vindt men besproken *Het boek der rabauwen en naaktridders*, bijdrage tot de studie van het volksleven der 16de en 17de eeuwen, door VICTOR DE MEYERE en LODE BAEKELMANS, met een herdruk van twee zeldzame oude werkjes.

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie. April.

De keurraad brengt verslag uit over een ingekomen prijsvraag: *Een vakwoordenlijst van de Lakenweverij*. Verder is een interessante voordracht afgedrukt van MAURITS SABBE over

Vondel's Herbarium, een pendant van zijn vroeger verschenen boek over *Diersage en Dierkennis bij Vondel*. Ook VONDEL'S Herbarium 'getuigt van een trots alle Renaissance-invloeden nog door en door middeleeuwsch gebleven geest'. - LEONARD WILLEMS geeft weer *Reinaerdiana*. Hij gist dat de mooie zeventiende-eeuwse Reinaert-tekeningen van VAN EVERDINGEN oorspronkelik gemaakt waren voor de gelijktijdige Noord-Nederlandse bewerking in verzen, die IS. TEIRLINCK in handschrift ontdekte, en waarschijnlik zal uitgeven. Vervolgens bespreekt hij *De verhouding van den Reynke de Vos tot den Nederlandschen incunabel rijm-druk*. Hij komt tot de veronderstelling dat als tussenschakel een Nederrijnse omwerking aangenomen moet worden. Ten slotte vindt men ook in deze aflevering een aantal Mnl. *Kleine Verscheidenheden* van EDW. GAILLIARD.

De Gulden Winckel. Julie.

PAUL KENIS geeft het slot van zijn artikel over *André de Ridder*, van wie hij een reeks werken bespreekt. Hij besluit: 'Zijn soepel, steeds nieuwe en onbetreden banen zoekend talent, zijn vruchtbare arbeidsdrang, laten ons van hem nog het beste voor de toekomst verwachten.' - Onder de *Geestelijke opbouwers van Vlaanderen* rekent EDWARD PEETERS ook *Renier Snieders*, hoewel hij zijn verdienste als auteur niet hoog aanslaat: 'wat er ten huidigen dage nog van RENIER SNIEDERS overblijft, is bitter weinig' Verder worden o.a. besproken twee boeken van MARIE KOENEN: *De Andere* en *De Redder, Xerxes* van L. COUPERUS, en *De Idealisten* van LODE BAEKELMANS.

Aug.

MARIE SCHMITZ bespreekt *Het schoone jaar van Carolus* door ANTOON THIRY, een pendant van *Pallieter*.

School en Leven. No. 51.

R. CASIMIR karakteriseert uitvoerig, naar aanleiding van de jongste schooluitgave, de *Camera* in zijn blijvende betekenis: 'de Camera zie ik als òns boek, en als het blijvend boek voor onze scholen.'

C.D.V.

Eufemisme.

In de Nederlandse studieboeken wordt de groep van verschijnselen die men onder de naam ‘eufemisme’ samenvat, meestal stiefmoederlik bedeeld. Zolang men, naar ouderwetse trant, het eufemisme als ‘trope’ bij de stijlleer inlijft, beseft men de diep ingrijpende kracht en de verscheidenheid van motieven niet. Sinds lang heeft het dan ook een belangrijke plaats gekregen in de betekenisleer. In 't biezonder heeft de Deense hoogleraar KR. NYROP in zijn *Sémantique* (1913)[1] in een brede en volledige behandeling deze verschijnselen tot hun recht laten komen. Op zijn voetspoor geven wij hier een beknopte uiteenzetting, grotendeels met Nederlandse voorbeelden toegelicht.

De oorspronkelike Griekse betekenis van eufemisme is: het spreken van ‘goede’ woorden, of liever: het vermijden, uit bijgelovige vrees, van ‘slechte’ woorden, die ongunstige voortekenen bevatten, en vooral bij godsdienstige plechtigheden vermeden moesten worden. Reeds in de oudheid werd het begrip ruimer. QUINTILIANUS definieert: ‘schemata per quae res asperas mollius significant’, d.i. uitdrukkingsmiddelen om aanstotelike zaken op zachtere wijze aan te duiden. JACOB GRIMM bedacht daarvoor de term *Glimpfwort*; GUIDO GEZELLE bezigde het aardig gevonden *mijdspreuke*.

De eerste vraag die men moet stellen om tot een heldere uiteenzetting te komen, is: wat kan de mens bewegen, het rechtstreekse,

1) Verschenen als vierde deel van zijn *Grammaire historique de la langue française*. Een beknopte behandeling gaf hij reeds vroeger in *Das Leben der Wörter*, vertaald door R. VOGT (Leipzig 1903). Onder de uitgebreide litteratuur over dit onderwerp raadpleegde ik nog: G. GERBER, *Die Sprache als Kunst* IIe deel; REINHOLD BECHSTEIN: *Ein pessimistischer Zug in der Entwickelung der Wortbedeutung* (*Germania* VIII, 1863); KARL SCHEFFLER: *Der verhüllende Zug in unserer Sprache* (*Wissenschaftliche Beihefte zur Zeitschrift des allgemeinen deutschen Sprachvereins*, Heft 14-15 (1898); H. SCHULZ: *Frühneuhochdeutsche Euphemismen* (*Zs. f. deutsche Wortf.* X, 1908). Belangrijk, ook om de bibliografie, is K. JABERG: *Pejorative Bedeulungsentwicklung im französischen* (*Zs. f. Rom. Phil.* XXV, 1901).

gewone woord op een of andere wijze te vermijden of te vervangen?

Bedenkt men niet dat velerlei en zeer uiteenlopende motieven daartoe kunnen leiden, dan loopt men het gevaar - waaraan nòch SCHEFFLER nòch NYROP geheel ontkomen zijn[1] - in elke niet rechtstreekse uitdrukking of in elke verzwijging een eufemisme te zien. Men kan een woord vermijden uit bescheidenheid. In de *Camera Obscura* komt een geestig, menskundig getekend toneeltje voor, waar vader en moeder Witse, de toekomst van hun knappe zoon besprekend, beurtelings angstvallig het woord 'professor' vermijden. Een ander motief is het streven naar originaliteit: dat komt voor bij de man uit het volk, die een nieuwe plastiese aanduiding zoekt, evengoed als bij de kunstenaar, die het afgezaagde woord vermijdt, of een treffendbeeldende uitdrukking vormt. In de gezochte precieuse taal van de zeventiende eeuw werd het vermijden van het alledaagse woord een manie. Weer een ander motief is de zucht om te schertsen en te spotten, die vooral in ongegeneerde volkstaal tot uiting komt. Aanduidend en omschrijvend is ook een geheimtaal, die tot doel heeft voor oningewijden onverstaanbaar te zijn. Eindelik kan onverschilligheid en ruwheid er toe leiden, dat men opzettelik aanstoot geeft. De onverbloemde, verscherpende uitdrukking is dan een bewijs van minachting voor de burgerlike begrippen van fatsoen en zedelikheid. Behalve in de onderste volkslagen vindt men die neiging in bepaalde kringen: schooljongens-, studenten-, soldaten- en matrozentaal. Dit is dus als een reaktie op het eufemisme, en dientengevolge als zijn tegendeel te beschouwen: men gebruikt daarvoor wel eens de term *dysfemisme*.

Wanneer wij ons hier bepalen tot het eufemisme in engere zin, dan kunnen we NYROP'S indeling in drieën volgen: *euphémismes de superstition, de politesse, de décence*.

De eerste groep bevat eigenlik niet één motief, maar allerlei schakéringen: van primitieve bijgelovige vrees tot oprechte schroom tegenover het heilige, van een redeloze angst voor het schrikwekkende tot een fijngevoelig ontzien van wat ons zelf of anderen zou kunnen deren. Om de diepste wortels van dit verschijnsel op te sporen moeten de ethnologen ons te hulp komen. Over de gehele wereld vindt men bij een primitieve beschaving de eigenaardigheid dat bepaalde groepen

1) De eerste lijft zelfs alle ironiese uitdrukking in (t.a.p. blz. 133) en noemt die, met G. VON DER GABELENTZ 'grausame' Euphemismen, al ziet hij in dat ze 'den bisher besprochenen gerade entgegengesetzt sind.' Verderop spreekt hij van 'Euphemismen der Schadenfreude.'

van woorden ‘taboe’ zijn, d.w.z. dat ze niet uitgesproken mogen worden. Daardoor ontstaan wisselwoorden en onder bepaalde omstandigheden zelfs taboe talen. Bij de Indonesiërs zijn ze meermalen nauwkeurig bestudeerd, maar ook onder Indogermaanse volken vindt men duidelike bewijzen dat er eens dergelijke taboetalen bestaan hebben. In het proefschrift van Dr. ALBERTA J. PORTENGEN over *De oudgermaansche dichtertaal in haar ethnologisch verband* (1915)[1] wordt aannemelik gemaakt dat in de dichtertaal van de oude Germanen, evenzeer als in die van de oude Indiërs, omschrijvingen voorkomen van dezelfde aard als bij de Indonesiërs, en juist bij dezelfde groepen van woorden: ze zijn dus zeer waarschijnlik aan oude taboe-talen ontleend. Zelfs nu nog gebruiken de Shetlandse vissers, wanneer ze op zee zijn, een speciale nomenclatuur; ‘voor de meeste begrippen wordt een bijzondere naam gebezigd, o.a. voor mes, geestelijke, kerk, duivel en kat.’[2] SCHÖNFELD[3] wees op iets dergelijks in de taal van de Enkhuizer vissers. Ook in hedendaagse jagertaal zijn sporen van taboe-verschijnselen opgemerkt.

Het ontstaan van deze taboetalen te verklaren is niet gemakkelik, omdat de mentaliteit van primitieve volken zo moeielik te doorgronden is. Voor een uiteenzetting van de verschillende opvattingen bij Engelse, Duitse en vooral Franse onderzoekers verwijzen we naar de bovengenoemde studie. Daar wordt de nadruk gelegd op het feit dat de taboetalen in verband beschouwd moeten worden met de daarmee gepaard gaande taboe-instellingen: het niet mogen aanschouwen of aanraken van zekere personen of voorwerpen. Vooral geldt dat van personen: ‘de primitief beschouwt zijn naam niet als iets oppervlakkigs, toevalligs, maar als een deel van zich zelf en dit geldt niet alleen voor eigennamen, doch eveneens voor de namen van voorwerpen.’[4] De ethnoloog LÉVY-BRUHL zegt: ‘Toucher à un nom, c'est toucher à la personne même ou à l'être dont c'est le nom. C'est lui porter atteinte, violer sa personnalité, ou encore, c'est l'évoquer, le forcer à paraître, ce qui peut présenter le plus grand danger. Il y a donc de fortes raisons de s'en abstenir.’ Eerbied of vrees voor vorsten, voor boze geesten of gevaarlike dieren kunnen dus een woord ‘taboe’ maken. Bij eigennamen vreest men dat boze geesten door het kennen van de naam macht krijgen over de persoon zelf, waarvan

1) Vgl. de bespreking door M. SCHÖNFELD in *De Nieuwe Taalgids* IX, 293.
2) A.J. PORTENGEN, t.a.p. blz. 123.
3) t.a.p. blz. 294.
4) A.J. PORTENGEN, t.a.p. blz. 161.

de naam immers een wezenlik deel uitmaakt. Vandaar de neiging om de ‘eigenlike’ naam te verbergen. Godennamen moeten geheim blijven, omdat men anders door middel van de naam macht over hen zou kunnen krijgen. ‘Le doode is geheel een taboe-wezen’, men raakt hem niet aan, ja verlaat somtijds zelfs het huis waarin hij geweest is; niet alleen het lijk maar zelfs de plaats waar hij begraven is, is taboe.[1)] Natuurlik zijn daarmee ook alle woorden die er mee in verband staan taboe. Ziektenamen zijn taboe, omdat men vreest de ziekte op te roepen, of omdat men de boze geest door eerbied vriendelik wil stemmen, of omdat men zijn ‘magische potentie’ vreest.[2)] Op jacht spreekt men over dieren niet met hun eigennamen, maar met vriendelike aanduidingen of vleiende namen, om ze gunstig te stemmen, of men spreekt raadselachtig en voor hen onverstaanbaar, opdat ze nergens op verdacht zijn.

Uit deze korte opsomming blijkt reeds dat ook bij primitieven niet alle taboe uit één motief afgeleid kan worden, maar dat verschillende ‘animistische en dynamische voorstellingen’ in het spel kunnen zijn.

Bij de kultuurvolken zien we duidelike nawerking van dit taboe-zijn, vooral ten opzichte van namen van bovennatuurlike wezens. Het is bekend dat voor de Israëlieten de eigenlike naam van hun god - vermoedelik Jahweh - taboe was: ze spraken van Adonaj, d.i. de Heer, of vormden van de klinkers van dit woord met de medeklinkers Jhwh het woord Jehovah. Evenzo kan het gebruiken van de Heer, Onze lieve heer voortkomen uit een zekere schroom om de naam God uit te spreken. Eufemisties zijn ook de talloze vervormingen van de naam God in aanroepingen, verwensingen en vloeken. Men denke aan de vele oude bastaardvloeken met *gans*, aan *gut, pot*dorie, *gossie*mijne, aan het Vlaamse *belot, begomme, begottelinge*,[3)] aan het Afrikaanse *gedorie*,[4)] Jezus werd verminkt tot *je, jemine, jasses, jesses, jakkes; sakkerloot* en *sapperloot* kregen wij in reeds onherkenbare vorm waarschijnlik uit het Frans.[5)]

Naar het Middeleeuwse volksgeloof zijn de namen van God, Maria

1) A.J. PORTENGEN, t.a.p., blz. 170.
2) t.a.p., blz. 177.
3) Zie GEZELLE'S *Loquela*.
4) F. TH. SCHONKEN (*De Oorsprong der Kaap-Hollandsche Volksoverleveringen*, Amsterdam 1914, blz. 32) noemt nog een reeks vervormingen van *allemachtig* en *warachtig* (vgl. waratje, warentig, warempel) o.a. *allemapstieks, allemattie, mastag, wrachtie, wrentig, wrintie*.
5) Vgl. het Franse *parbleu, mortbleu*, en tal van oudere voorbeelden bij NYROP; het Duitse *Potz Wetter, Potz Blitz*, het Engelse *sblood* = Gods blood, enz.

en al wat heilig is, taboe voor de duivel, die met recht de hemelse machten vreest. Aardig komt dat uit in *Mariken van Nieumeghen*, waar Mariken van haar heilige naam niets mag overhouden dan de *m* (*Emmeke*), terwijl MOENEN bij voorkeur spreekt van 'dat wijf metten witten' (vs. 663), 'die Opperste' (683). Zelfs het woord hemel vermijdt hij door 'van boven' te zeggen (vs. 644).

Dat de gevreesde naam van de Duivel door de mensen liever niet genoemd werd, uit angst voor zijn verschijning, is bekend. Het aantal vervormingen (*duiker*) en vervangende woorden (*drommel, droes, de Boze, Heintje-Pik* of *Heintjeman* enz.)[1] is talrijk. Bij komiese of familiare benamingen als de laatstgenoemde, waarvan de Duitse volkstaal er vele kent,[2] zou men kunnen twijfelen aan de eufemistiese bedoeling. De spreker kan er mee te kennen geven, dat hij allerminst bang is voor de duivel, en zelfs een loopje met hem durft nemen, maar even mogelik is het dat hij, als een groot kind, zijn angst achter overmoedige spot verbergt.

Oorspronkelik eufemisties is de Mnl. term *die viant* of *die viant van der hellen*, maar door het veelvuldig gebruik was van de eufemistiese kracht waarschijnlik veel verloren gegaan.[3]

Namen van dieren kunnen taboe zijn, wanneer ze als schadelik gevreesd worden. NYROP wijst er op, dat de oude Romaanse naam voor de wezel, *mustela*, oudfr. *mousteille*, plaats gemaakt heeft voor de liefkozende naam *belette*, eig. de kleine schone (vgl. Hd. *Schönthierlein*). Belangrijk zijn ook de opmerkingen van MEILLET[4] over de Indogermaanse namen voor de beer en de slang. Slechts op beperkt gebied hebben die zich kunnen handhaven: de Indogermaanse naam voor de beer (Lat. *ursus*) ontbreekt in het Slavies, Balties en Germaans, en is vervangen door eufemistiese omschrijvingen als: honingeter,

1) Zie meer namen bij STOETT: *Ned. Spreekw.*^{3} N°. 836. De M.E. duivelnamen uit *Mariken van Nieumeghen* besprak J W. MULLER (*Taal en Letteren* XV, 246). Het is duidelik, dat het spreekwoord: 'Als men van den duivel spreekt, is hij nabij' teruggaat op een oud volksgeloof.

2) SCHEFFLER, t.a.p., blz. 117 noemt o.a. *Hans, Kunz, Benz, Herrn Martin, Grosznickel.* NYROP noemt als schertsende namen: *le compère, le vieux Jéróme, Georgeon, Grippi, le petit capet, le petit bonnet rouge* etc.

3) Een duidelik voorbeeld ist het Duitse: *der Gott-sei-bei-uns*, oorspronkelik de formule die men tot afwering van de duivel uitsprak.

4) *Quelques hypothèses sur des interdictions de vocabulaire dans les langues indo-européennes* (1906).

brommer, likker, de bruine, terwijl nu de Lappen en Finnen nog spreken van: roem van het bos, oude, trotse honingpoot, harige, breedvoet, enz. Mej. PORTENGEN, die dit verschijnsel met veel voorbeelden behandelt,[1] noemt uit hedendaagse Duitse en Zweedse volkstaal aardige voorbeelden van diernamen (de wolf, de vos, de beer, de slang, de muis) die taboe zijn. Zweedse herdersmeisjes noemen de wolf: goudtand, stille, grijsbeen, en de beer: oude man, goudvoet, grootvader. Nederlandse voorbeelden van dergelijke diernamen heb ik tot nu toe niet opgetekend, maar wellicht zijn ze in onze folkloristiese litteratuur te vinden.

De namen van gevreesde *ziekten* en van alle voorstellingen die op *sterven* betrekking hebben, zijn bij primitieve volken taboe. Al is nu onder zogenaamd beschaafde volken het bijgeloof niet uitgestorven, toch gaat NYROP te ver, wanneer hij deze gehele groep van eufemismen rangschikt onder ‘superstition’, en beweert dat de angst voor ziekte of dood ‘fait de l'homme civilisé un primitif, un sauvage, sujet aux pires superstitions’ (blz. 277). Er zijn hierbij algemeen-menselike motieven in het spel, die bij toenemende ontwikkeling en fijngevoeligheid eer versterkt dan verzwakt worden. Men bedenke dat een woord niet alleen een voorstellingsinhoud heeft, maar ook gevoelswaarde,[2] d.w.z. dat de rechtstreekse aanduiding van een angst- of smartwekkende voorstelling, ook die gevoelens het sterkst wakker maakt. Om eigen gevoeligheid of die van anderen te sparen, zoekt men andere aanduidingsmiddelen. Een moeder, die zich bezorgd maakt dat haar zoontje niet bijtijds van een roeipartij terugkeert, zal niet licht zeggen: ‘als hij maar niet verdronken is!’ maar veeleer: ‘als er maar niets gebeurd is’.[3] Door het uitspreken van het woord ‘verdronken’ zouden scherp omlijnde voorstellingen opgeroepen worden, die haar vage angst plotseling versterkten. In een sterfkamer zal een binnenkomende niet zeggen: ‘is hij al dood’, of: ‘is hij al gestorven’, maar b.v.: ‘is het al afgelopen’. Hij begrijpt dat de woorden ‘dood’ en ‘sterven’ de naastbestaanden een schok zouden kunnen geven, die hij vermijden of verzachten wil. Zulke eufemismen hebben dus met het primitieve taboe niets meer gemeen.

1) t.a.p., blz. 112 vlg.
2) Vgl. *De Nieuwe Taalgids* I, 158.
3) GERBER, t.a.p. blz. 315, haalt uit CICERO aan: ‘si quid mihi humanitus accidisset’, en uit SCHILLER'S Wilhelm Tell: ‘wenn mir was Menschliches begegnet’.

Duidelike resten van bijgelovig eufemisme zie ik alleen in die gevallen waar een vriendelik klinkende of vleiende naam gekozen is. Evenals de Javanen de pokken noemen ‘de mooie ziekte’, spraken de Middeleeuwers van *heilich vier* in plaats van *dat helsce vier*, waarmee de buidziekte belroos bedoeld werd.[1] De Amsterdammers noemden nog in de zeventiende eeuw de pest: *de gave gods*[2]; dat doet ons weer denken aan de Arabiese aanduiding van de melaatsheid als ‘de gezegende ziekte’.[3]

Afgezien van elk geloof aan het demonies karakter van ziekte, is het dus begrijpelik dat door alle tijden heen de namen van ziekten reeds bij hun eerste benoeming een eufemistiese trek vertonen of door nieuw opkomende eufemismen verdrongen zijn. Op een andere eigenaardigheid kan hier al dadelik de nadruk gelegd worden: elk eufemisme staat aan sterke afslijting bloot. Zodra de ongewone aanduiding navolging vindt en de gewone wordt, verbindt zich de nieuwe term rechtstreeks met al de gevoelens die men juist wenste te vermijden. Noch het Franse *malade* (uit *male habitus* = ongesteld), dat Lat. *aeger* verdrong,[4] noch het Duitse *krank* (eig. zwak) voor *siech*, zijn meer als eufemismen te herkennen. In middeleeuwse taal klonken *lazers* en *besiect* voor *melaats*[5] niet meer eufemisties. Evenmin zijn nu *beroerte, toeval, krankzinnigheid, kwaal, vallende ziekte, misselik, onpasselik*, verzachte termen. Het laatste woord kon hier te lande in de achttiende eeuw, en nu nog in Zuid-Nederland, als eufemisme voor *ongesteld* gebruikt worden; wij gebruiken het nu alleen, als de maag neiging heeft tot ‘overgeven’. *Onwel, ongesteld* hebben hun eufemistiese kracht nog niet verloren, maar als ook die gaan afzakken, behoeft men zich niet ongerust te maken: de taalmiddelen om nieuwe eufemismen te vormen zijn onuitputtelik.

Het meest tegen afslijting bestand zijn gewoonlijk de vreemde, geleerd klinkende woorden, die aan de vaktaal van de medicus ont-

1) Zie *Mnl. Wdb.* III, 267; vgl. in het Frans *le beau mal* voor epilepsie.
2) BREDERO'S *Spaansche Brabander*, vs. 315; te vergelijken met het Betuwse *begaoves* = begavenisse = beroerte (ed. VERWIJS - NAUTA).
3) Vergelijk de voorbeelden bij SCHEFFLER, blz. 122, als: *miserere, Gesegnet* en *Selig*, Beiers: *guot* (uit Frans *goutte*). Terecht wijst deze schrijver er op, dat ook ziektenamen als *Valentins krankheit, Antoninsfeuer* eufemisties zijn
4) Ook *morbus*, dat aan *mors* deed denken, moest voor andere woorden plaats maken (NYROP, blz. 278).
5) Ook het Frans duidde lepra met de algemene term *la maladie* aan. Tijdens de cholera-epidemie sprak men van *de ziekte* (zie *Camera Obscura*).

leend zijn, en juist daardoor voor de leek iets ‘objektiefs’ hebben, b.v. *lepra, epilepsie, phthisis*. Toch zien wij in onze tijd dat het woord *tuberculose*, ter vervanging van *tering* gebruikt, weer te stuitend ging klinken en voor de letterafkorting *tébécé* (t.b.c.) moest wijken. Talrijk zijn ook de nieuwe eufemismen voor het te hard klinkende *waanzinnig* of *krankzinnig*: zenuwziek, abnormaal, niet goed bij 't hoofd, bij 't verstand, getroubleerd, niet compos mentis, gekrenkt in zijn vermogens enz.[1)]

Hoe ver dit eufemisme gaat, blijkt uit het feit dat velen liever spreken van een sanatorium dan van een ziekenhuis. Men vraagt ook liever ontslag ‘om redenen van gezondheid’ dan om redenen van ziekte of zwakte.

De eufemismen voor *dood* en *sterven* in de verschillende talen zouden het onderwerp kunnen zijn voor een afzonderlike verhandeling.

Eufemismen voor *sterven* zijn o.a. overlijden (in M.E. taal nog gevoeld als: voorbijgaan) heengaan, verscheiden, niet meer zijn, ontslapen, inslapen, de ogen sluiten, de eeuwige rust ingaan, de laatste adem uitblazen, uit zijn lijden zijn. Christelike uitdrukkingen zijn: het tijdelike met het eeuwige verwisselen, het tijdelike zegenen, uit de tijd zijn, in betere gewesten zijn, opgeroepen worden, de weg van alle vlees gaan, naar de hemel (naar onze Lieve Heer) gaan, in vrede (in den Here) rusten, tot zijn vaderen verzameld worden, door God tot zich genomen worden. Deftig-klassicisties: zijn levensdraad is afgesneden, hij heeft de tol aan de natuur betaald. Door schertsend gebruik van vrome of deftige uitdrukkingen kunnen ze hun eufemistiese kracht verliezen, b.v. naar de andere wereld gaan, ter ziele(n) gaan, ad patres zijn.

Evengoed als de hier genoemde eufemismen een eigen kleur en eigen gebruiksfeer kunnen hebben, dient men de niet-verzachtende omschrijvingen te schiften: er zijn dan schakeringen waar te nemen van onschuldige scherts tot ruwe spot. Intussen moet opgemerkt worden - evenals bij de duivelnamen - dat achter scherts en spot angst verscholen kan zijn, zodat een schijnbare uiting van onverschilligheid of spot inderdaad soms een eufemistiese kern heeft.[2)]

1) In het Duits zijn *verrückt, irre, irrsinnig* ook versleten eufemismen.
2) Uit de schertsende of opzettelik-ruwe parafrasen die ik aantekende, noem ik: voor de dood: Magere Hein, Bottejan, voor sterven: om zeep, om kroosjes gaan, om een luchtje gaan (VAN EFFEN), om koud gaan, naar zijn grootje gaan, de kraaienmars blazen, naar Kuilenburg gaan, het hoekje om gaan, de poort uit gaan, naar de haaien gaan, voor de wormen (de pieren) zijn, gebrek aan asem hebben, de sloffen achteruit gooien, de lepel op zolder gooien, de houten kapotjas (sjamberloe) aan hebben, naar de wolken kijken, in 't zand ('t gras) bijten, plat op z'n rug liggen, tussen vier planken liggen. Vgl. de uitdrukkingen uit het Parijse argot bij NYROP, blz. 280.

Eufemismen voor *begraven* zijn: ter aarde bestellen, uitdragen, wegbrengen, naar zijn laatste rustplaats brengen, onder de groene boompjes brengen (*Camera Obscura*), de laatste eer bewijzen; voor *begraafplaats*: Godsakker of dodenakker; voor *lijk*: het stoffelik overschot, het stoffelik omhulsel, het ontzield lichaam. Eigenaardig is, dat het woord *lijk* zelf oorspronkelik een eufemisme was, want de oude betekenis is: lichaam. Het oud-Germaanse woord *ree* - in Mnl. *reeroof* nog bewaard - is daardoor geheel verdwenen.

Lichamelike tuchtiging, gevangenis- en doodstraf met bijbehorende voorstellingen geven aanleiding tot eufemismen die op de grens staan van de eerste en de tweede groep: angst en schaamte kunnen hier samengaan. Woorden als *scherprechter* voor beul en *terechtstellen* voor toepassen van de doodstraf (vgl. Hd. hinrichten) vertonen in hun aard de meeste overeenstemming met de bovengenoemde.

II.

Eufemisme kan ook de bedoeling hebben om niet door het rechtstreeks aanduiden onze medemens nodeloos onaangenaam te zijn of zelfs aanstoot te geven. Men wordt niet gaarne herinnerd aan lichamelike gebreken of eigenaardigheden die men liever niet zou bezitten. Iemand met een bult heet *mismaakt* of *contrefait*, een dove: *hardhorig, slechthorend* (*S.H.*), een buitensporig dikke: *corpulent* of in het bezit van *embonpoint*. STARING zegt in zijn *Jaromir* dat Zuster Hille, de roodharige, 'van kuif wat hóógblond' was. Om een arme te sparen noemt men hem *minvermogend*. Ook van een tekort aan verstand wordt men ongaarne beschuldigd: vandaar allerlei eufemismen voor domheid en bekrompenheid. Geheel versleten zijn de oorspronkelike eufemismen *idioot* en *simpel*, waarvoor men nu *zwakzinnig* zegt.[1)]

In het biezonder bestaat de neiging om wat algemeen zedelik afgekeurd wordt, te verbloemen, ook voor ons eigen gevoel. Door

1) Hiertoe behoren weer niet de zeer talrijke parafrasen voor *gek zijn*, die in schertsende of spottende stemming bedacht worden. De meeste gaan in de richting van dysfemismen. Elk docent die dit onderwerp in de klas behandelt, kan een rijke verzameling oogsten. Ook de oude volkstaal kan heel wat bijdragen verschaffen.

een zachtere term te kiezen wil men dan de mening ingang doen vinden dat het eigenlik zo erg niet is. Het verbloemen wordt dan een vergoeliken.

Het Nederlands zal wel voor geen taal onderdoen in vindingrijkheid van verzachtende termen voor *dronkenschap* en een *borrel*. 'Hij drinkt', 'hij is aan de drank' zijn al niet meer sterk eufemisties. Toegefeliker is men voor iemand die zich eenmaal te buiten gaat: hij heeft de hoogte, hij heeft wat te veel, hij is *opgewonden, vrolik*, of met vreemde woorden: *tipsy, angeheitert, ému. Aangeschoten* is alweer een versleten vergoeliking. Een politie-eufemisme is: 'onder de invloed van de sterkedrank'. In volkstaal zegt men: hij is nat, vet; hij heeft 'm om, hij heeft het te pakken enz. Op dit gebied heeft de volkshumor vrij spel. Daarbij moet weer zorgvuldig geschift worden, want ieder weet dat de verschijning van een dronkaard niet overal ergernis geeft: de straatjongens zien alleen de grappige kant van het geval en drijven er naar hartelust de spot mee. Maar aan de andere kant zal juist hier de schertsende uitdrukking vergoelikend werken, omdat de glimlach de opkomende ergernis kan verdrijven. Zulke omschrijvingen zijn o.a.: met een nat zeil thuis komen, te diep in 't glaasje gekeken hebben, de kachel aan hebben (Groningen), een Schiedamse lanteern in zien kop hebben (Hogeveen), onder stoom zijn, 'n stuk in zijn laars (zijn kraag, zijn pet) hebben, een snee in zijn oor (zijn neus) hebben (Drente),[1] boven zijn teewater (zijn bier) zijn, saliemelk gedronken hebben, een graantje gepikt hebben (Camera Obscura), half zacht, zowat tussen pruimen en krenten, een beetje onder de olie zijn.

Een borrel heet: een hartversterking, een pierenverschrikker, een kopje troost, terwijl men in de tijd van Oom Stastok sprak van een glaasje, 'erger dan de cholera'.[2]

Om *liegen* te vergoeliken zegt men: onwaarheid spreken, de waarheid te kort doen, of nog zachter: zich vergissen,[3] uit zijn duim zuigen, er om heen draaien, doorslaan, overdrijven, opsnijden, fantaseren, borduren, jagerlatijn spreken. Ook een kinderwoord als jokken werkt al verzachtend.

Bedriegen wordt: beetnemen, te pakken nemen, bij de neus nemen,

1) Zie nog andere Drentse in BERGSMA'S *Woordenboek* i.v. drinken.
2) Een lange reeks Vlaamse uitdrukkingen voor dronken zijn, de drinker en het drinken vindt men in *Ons Volksleven* IX, 48: *De Dronkenschap in de volkstaat*. Vgl. verder het *Spreekwoordenboek* van STOETT en NYROP, blz. 284.
3) Vgl. in *Tartarin le Tarascon*: Uu Tarasconnais ne *ment*, pas, il *se trompe*.

foppen. Ook hier zien we weer het verschijnsel dat onze taal onherkenbaar-verslapte eufemismen kent als *list*, in de M.E. nog = bekwaamheid, en *doortrapt*, nog bij VONDEL = volleerd. *Fraude plegen* is ook niet sterk eufemisties meer: liever zegt men dat er 'onregelmatigheden' ontdekt zijn.

Stelen wordt verzacht tot: vervreemden, verduisteren, afhandig maken, lange vingers hebben, zijn handen niet thuis kunnen houden, zijn neus in andermans zaken steken, gappen. *Zelfmoord plegen* heet: zich van het leven beroven, de hand aan zich zelf slaan, zich te kort doen, zich verdoen, zich van kant maken. Ook bij zwaardere misdaden: vergiftiging en moord bestaan er eufemismen, maar dan komen we steeds meer in de boeventaal terecht, waar telkens twijfel ontstaat of de omschrijvende naam wel eufemisties is. In plaats van schaamte treedt dan vaak de onbeschaamdheid en onverschilligheid als motief voor de humoristiese benaming, terwijl ook op de vorming van een geheime taal, ter bescherming tegen oningewijden, gelet moet worden. Het woord *gif* (= dosis) is oorspronkelik, evenals het Franse *poison* (uit *potionem* = drank) een eufemisme. De oudere taal kende b.v. *een vijgh koken* = vergiftigen (*Sp. Brab.* vs. 84);[1] vermoorden wordt: *het licht uitpoesen*[2]; verdrinken: *voetenspoelen*; onthoofden: *een kopje kleiner maken*. Het slang en in het biezonder de boeventaal, heeft eigen termen voor de gevangenis: bak, doos, kast, nor, het grote pakhuis, het hotel de houten lepel, het rooie dorp, de paraplu. Gevangenisstraf ondergaan heet: zitten, uit logeren gaan. Zo had de oudere boeventaal tal van woorden voor de beul, ophangen, de galg en de strop (*het hennepen venster, de halssnoer, de dochter van de touwslager, met Catelijntje trouwen*)[3]. Uit verwante taalkringen komen de vele schertsende namen van een pak slaag, als: *vuystlooe, muylpeer, crabben eten, stokvis eten, stokkebrood*, een schotel *kneppelmoes, rottingolie, cloosterbier, ribbesmeer*. Slaag geven = afdekken, de kleren uitkloppen, lange haver geven, Mnl. scerpe loghe koken e.d.[4]

1) Vgl. in het Frans: servir à quelqu'un un plat de figues d'Espagne (NYROP, blz, 288; ook in het Deens).
2) NYROP houdt het Franse *tuer*, dat *ocire* (Lat. occidere) verving, voor een oud eufemisme, met de betekenis: uitblussen (blz. 288).
3) *Ts. v. Ned. T. en L.* 1904.
4) Zie GITTÉE in *Taal en Letteren* II, 165; *Ts. v. Ned. T. en L.* XII, 240 en Dr. NEURDERBERG in *Van Nieuyvont*, blz. 114. Vgl. Hd. *Dachtel* (= dadel), *Kopfnüsse, Maulschelle*.

Naast alle deze in het oog vallende eufemismen zijn er veel andere die uit een zekere schaamte voortkomen om het ware woord te noemen. Als weerloze inlanders door modern gewapende soldaten vermoord zijn, heet het dat er een aantal zijn 'neergelegd' of 'onschadelik gemaakt'. In legerberichten las men herhaaldelik van 'zich achterwaarts koncentreren', d.w.z. zich verslagen terugtrekken. In een brochure tegen de oorlogsmoraal[1] werden de officiële eufemismen ontmaskerd door te spreken van 'het georganiseerd geweld dat "oorlog" heet,' en van regeringen die 'voor hun burgers *staatsinbraak* of *landsvredebreuk* plegen ("inval", "raid", "bezetting") of op *roof* ("verovering", "annexatie") en *afpersing* ("requisitie", "schatting") uitgaan, of zich aan *afdreiging* ("ultimatum", dat inbreuk op soevereiniteit of op neutraliteit eist) schuldig maken.'

Moralisten hebben telkens weer dit soort eufemisme, in 't biezonder het vreemde, mooi klinkende woord, veroordeeld en in het gebruik een verslapping van de moraliteit gezien. Reeds ANNA BIJNS zegt in een bekend referein:

> 't Heet banckeroete, in duytsche ghestolen.'[2]

Volgens een onzer spectatoren (*De Koopman* VI, 94) heet een wandaad 'vanité', overspel 'coquetterie', hoererij, 'galanterie', een schelmstuk een 'faux pas', een dievenstreek 'coup de jeunesse', laster 'babilderie' enz.[3] FOKKE SIMONS zegt in zijn *Ironisch-comisch Woordenboek* dat men gewoon geworden is achterklap te noemen: *conversatie*, bedriegen: *duperen*, logen: *abuizen*.[4]

III.

Door 'décence', te vertalen met het typies Nederlandse woord 'fatsoen', begrijpt ieder dadelik welke soort eufemismen deze derde groep omvat. In net gezelschap vermijdt men te spreken over wat onfatsoenlik geacht wordt, d.i. al wat afkeer wekt omdat het 'vies' is, en al wat het schaamtegevoel kwetst, wat met de welvoegelikheid

1) LEO POLAK: *Oorlogsfilosofie*, blz. 55.
2) Voor ons is *bankroet gaan* geen sterk eufemisme meer: later kwam op: failliet gaan, fout gaan, op de fles gaan.
3) L. KNAPPERT: *Het zedelijk leven onzer vaderen in de 18e eeuw*, blz. 32.
4) Ook de dichter STARING zoekt de bron van dit zedelik verderf in Frankrijk, wanneer hij de 'onvertaalbare' woorden *équivoque, coquetterie, galanterie, persiflage, chicane, petit maître, fat* en *roué* 'Fransche namen voor Fransche begrippen' noemt. (Aangehaald bij KALFF: *Gesch. der N.L.* VI, 274).

strijdt. Kinderen moeten al vroeg leren welke woorden ‘onfatsoenlik’ zijn en burgerjuffrouwen maken er een gewoonte van, zelfs heel behoorlike eufemismen te doen voorafgaan door ‘met permissie’.

In drie opzichten onderscheidt deze groep van eufemismen zich van de vorige: ze hangen nauwer samen met de graad van ‘beschaving’ en dus met de maatschappelike omgeving en stand; ze zijn sterker aan slijtage onderhevig; ze zijn als ‘mode’-woorden voor een groot deel van vreemde oorsprong.

Een boerenarbeider die met de koestal vertrouwd is, en een minder fijne neus heeft dan een stadsheer, vindt in een woord als *stront* niets aanstoteliks. Een trapje hoger zal men *stank* en *stinken* nog aanvaarden. Weer iets hoger kan *zweten* er nog door, dat voor dames al onaannemelik wordt, en voor *transpireren* moet wijken. Bij uiterste verfijning gaat men spreken van *geéchauffeerd*, van *chemise*, en moet zelfs *verschonen* wijken voor *changeren*. Preutse dames vermijden zelfs het woord *broek*.[1)]

Een volledige behandeling van deze groep is om begrijpelike redenen in dit tijdschrift niet mogelik. Misschien vinden sommige lezers en lezeressen dat wij al te ver gaan door de onderdelen te bespreken, want al blijven de woorden fatsoenlik, ze dienen toch steeds om het onfatsoenlike te bedekken.

In de eerste plaats hebben we de namen van zekere lichaamsdelen en de daarbij behorende functies, de ‘natuurlike behoeften’. Het verdwijnen van het oude woord *aars* zal wel veroorzaakt zijn doordat het om eufemistiese redenen vermeden werd. Het oorspronkelik eufemistiese woord *gat* is nu zeer onfatsoenlik, en werd op die weg gevolgd door achterste, achterwerk, het Vlaamse *zet* e.d.[2)] Zelfs de vreemde woorden *derrière* en *posteriora* voldoen niet altijd meer. Het onschuldigst zijn nog lichtelik schertsende omschrijvingen als: zitvlak, plaats waar de rug van naam verandert, de weke delen der dij e.d. *Kakken* of *schijten* en *pissen* zijn hoogst onfatsoenlik; *poepen* en *piesen*, klinken, als kinderwoorden, minder ruw, maar in de omgang heeft

1) Zie NYROP (blz. 309) die een afzonderlik hoofdstuk wijdt aan ‘faux euphémisme’, en uit JESPERSEN een aardige reeks Engelse eufemismen voor broek aanhaalt, *inexpressibles* o.a. is zowel Engels als Frans. Ook het Duitse *Beinkleid* is eufemisties.

2) Middelnederlandse eufemismen zijn: *ende, achterende, dat achterste ende*. Komies-bedoeld zijn het Mnl. *taverne* (*Reinaert*; zie aant. HETTEMA) en het 17de-eeuwse *achterkasteel* (Winschooten).

men aanduidende omschrijvingen nodig als: zich verwijderen, zich absenteren, naar achteren gaan, en andere plaatselike omschrijvingen. Versleten raken reeds: een grote en een kleine boodschap doen, die eerst, als uit het Frans vertaald, zeer netjes waren. Ook het zeer neutrale *wateren* is bijna onbruikbaar geworden. Wanneer *pot* niet fatsoenlik meer klinkt, gaat men zeggen *pot de chambre* of op z'n Frans *pot*, maar ook dit wordt weer vervangen door: een zeker meubelstuk, een nuttig huismeubel.[1] Een aardig voorbeeld hoe snel dergelijke eufemismen voor nieuwe moeten plaats maken, leveren de vele woorden voor 'een zekere plaats': *geheim gemak, heimelikheid, pleti*, afgekort tot *plé* of *pl, bestekamer*, afgekort tot *beste, sekreet, privaat, huisje*[2] of *kantoortje, retirade, numero honderd, cour, toilette, cabinet, watercloset, abort, W.C.* Daarnaast staan nog de schertsende omschrijvingen: tante Meijer, tante Grietje, juffrouw Eenoog, de ontvanger,[3] de plaats waar de koning (de keizer) te voet gaat, enz.

In faekaliese aardigheden is de volkstaal altijd sterk geweest. Wat met een werkelik verbergend, maar nu weer minder fatsoenlik eufemisme als *estee* of *essetee* (letterafkorting *st*) vaag aangeduid wordt, maakt men door metaforen opzettelik aanschouwelik, b.v. in de Spaansche Brabander: *saucijzen* of *mosterd*, of schertsend: *kaujijze*.

Het meest standvastig handhaven zich als eufemismen de termen die men in de omgang met de medicus gebruikt, als *stoelgang, ontlasting, diarree, lavement*,[4] *urine, urineren, vomeren*[5] e.d. Bij zulke, meer techniese woorden spreekt het schaamtegevoel uiteraard minder sterk.

Eindelik noemt men ongedierte ook liefst niet met de eigenlike naam. Een luis heet in Drente een *ongemak*;[6] ongedierte op een kinderhoofd wordt aangeduid als *lopende roos*. Zelfs het bestrijdings-

1) Het Mnl. kende: *bloemen lesen* of *bloemen* (zie STOETT'S *Spreekwoordenboek* i.v. boodschap). *Bloeme* was ook een eufemisme voor menstrua (Mnl. Wdb.).
2) In de 17de eeuw ook *Privaetshuyske* (zie een plaats uit 1613 in *Taal en Letteren* XVIII, 41), nog in Groningen: *einmanshuusje*.
3) In het blijspel *De Theezieke Juffers*, blz. 2: 'de ontvanger van de verteerde kosten'.
4) NYROP (§ 427) bespreekt een reeks Franse eufemismen voor dit begrip.
5) *Braken* is in veel gevallen niet meer te gebruiken; *overgeven* gaat dezelfde weg op; *rendez-vous spelen* klinkt, als vreemde uitdrukking aannemeliker. Voor braakneiging hebben kent onze taal een reeks eufemismen, waarvan *misselik* en *onpasselik* weer moesten wijken voor flauw, kwalik, raar, draaierig, naar e.d.
6) Een schertsend volkswoord is: *kavalerie*.

middel wordt in advertenties kiesheidshalve *hoofd-eau-de-cologne* genoemd. Eufemisties zijn oorspronkelik ook woorden als *uitslag*, een *zeer* hoofd.

Een uitgebreid gebied, dat wij hier ter zijde laten, vormen de benamingen voor de schaamdelen en het geslachtsleven: coïtus, menstruatie, zwangerschap, bevalling en al wat daarmee in verband staat. Ook hier vinden we menig woord dat zijn eufemistiese kracht verloren heeft. VERDAM onderstelt dat het Mnl. *omgorden, begorden*, voor: zwanger zijn, oorspronkelik een eufemisme is. *Wellust*[1] betekende vroeger eenvoudig: genot; *geil* was oorspronkelik: vrolik, dartel. De talloze omschrijvingen en metaforen waarin de volkstaal zich op dit gebied ten allen tijde verlustigd heeft - onze oude realistiese liederen en kluchten doen daarin voor geen taal onder - zijn eigenlik weer niet eufemisties. Het verbloemen en doorzichtig omsluieren komt daar meestal niet uit kiesheid voort, maar integendeel uit lust om te prikkelen: om zich komies en plasties uit te drukken ontwijkt men de bekende term, of men kiest, met kwajongensachtig genoegen, een ruw dysfemisme.

Welig tiert het eufemisme ook op het gebied van de *ontucht*[2]: bijna alle namen als *bordeel, prostituée, maitres, maintenee, demi-monde, bon-vivant* e.d. zijn eufemisties en voor een groot deel van vreemde (Franse) oorsprong.[3]

De motieven voor het eufemisme zijn hier gemengd: naast het fatsoensbegrip komt de zedelike schaamte, zodat ze deels ook tot de tweede groep behoren. Datzelfde geldt voor de namen van geslachtsziekten.[4]

Overzien we nu de opgesomde, veelsoortige voorbeelden, dan blijkt dat NYROP volledig was, toen hij aan het begin van zijn uiteenzetting de volgende negen middelen tot eufemisme noemde:

1°. *Verzwijging*, geheel of gedeeltelik (b.v. bij vloeken). Men vult in gedachte aan, als men hoort: ‘Loop naar de....’ of ‘Het kind kreeg op z'n blote.’ Die verzwijging kan ook aangeduid worden: ‘Er

1) BILDERDIJK gebruikt het in die zin nog in *Floris V*, en werd daarom ten onrechte door MULTATULI bespot.
2) Dit woord zelf is een versleten eufemisme: in de M.E. betekende het nog elk onbehoorlik gedrag.
3) Zie tal van voorbeelden bij NYROP, blz. 299 vlg. en bij SALVERDA DE GRAVE, *De Franse woorden*, blz. 95.
4) Zie NYROP § 426.

is iets aan de knikker'[1] of uit een Kamerverslag: 'De Kamer oogst nu eigenlik iets wat spr. niet kan zeggen', of 'iets dat ik niet noemen mag.'

2°. *Vervorming* of *verminking*: men denke aan de bastaardvloeken, maar ook vervormingen uit kindertaal kunnen eufemisties gebruikt worden: *bibbers* b.v. klinkt minder plat dan *billen*. Een geval van schertsende vervorming is: 'ik laat me niet *belatafelen*'. De hoorder denkt het ruwe woord *belazeren* te zullen horen, maar na *la* wordt het verzacht door een onschuldige wending.[2]

3°. *Afkorting*. Hierbij werkt de invloed van het schrift. Er zijn namelik ook eufemismen voor het oog, doordat het aanstoot-gevende woord gedeeltelik gespeld, gedeeltelik door puntjes vervangen is. Door het enkel lezen van de beginletters ontstaan dan nieuwe woorden als *plə, estee, Weecee*. Op dezelfde wijze ontstond de uitdrukking: 'de pee in hebben', waarin het ruwe woord *pest* door de uitgesproken beginletter vervangen is.

4°. *Vervanging* door een woord uit een andere taalkring (vooral wetenschappelike vaktaal), dat niet omgeven is met dezelfde sfeer van gevoelens als het synoniem in de algemene taal.[3]

5°. *Gebruik van vreemde woorden*. Het Latijn bediende zich met dit doel reeds van Griekse woorden. Onze eufemismen zijn, gelijk bleek, soms Engels en Duits, maar in overgrote meerderheid Frans, omdat deze taal zo lange tijd als uiting van een hogere beschaving gold.[4]

6°. *Gebruik van vage, algemene termen*. Het rechtstreekse, vaak plastiese, woord verscherpt de voorstelling en verlevendigt te veel de daarmee gepaard gaande gevoelens.

1) Vgl. in de *Schipbreuk* van De Schoolmeester: 'Daar is een zeker iets, dat ik niet noemen zal, aan de knikker.'
2) Vergelijk over dit in alle landen gebruikelik middel tot eufemisme: NYROP § 370 Remarque.
3) NYROP (§ 370) neemt onder 'substitution' een verschijnsel dat m.i. beter onder vervorming (N°. 2) past.
4) Vgl. SALVERDA DE GRAVE, *De Franse woorden in het Nederlands*, blz. 95-97 en 126. SCHEFFLER (t.a.p. blz. 196) merkt op: 'Das euphemistische Streben ist unstreitig eine von den Mächten, die das üppige Gedeihen des Fremdwörterunwesens begünstigt haben.' Oneens ben ik het met hem, wanneer hij laat volgen: 'Ich meine aber, es giebt der sonstigen Mittel genug; wir können des Fremdwortes auch hier entraten.' De taalgeschiedenis leert m.i. het tegendeel.

7°. *Vriendelijk klinkende namen*, èn bij de taboe-eufemismen, èn om het onzedelike te bemantelen. In het laatste geval ziet NYROP over 't hoofd, dat er dikwels ironie in het spel is.

8°. *Litotes*, b.v. onjuist, onzedelik.[1)]

9°. *Antifrase*, b v. in het Frans *maison honnête* voor bordeel. Evenals bij 7° meestal om zich grappig of ironies uit te drukken.

Vatten we nu nog in het kort samen wat uit het voorafgaande gebleken is, omtrent de invloed van het eufemisme op het taalgebruik. Het is mogelik dat woorden uit de taal verdwijnen, omdat ze òf uit bijgeloof òf om fatsoensredenen vermeden worden. Dit lot kan zelfs gedeeld worden door woorden die geheel of gedeeltelik gelijkluidend zijn. Bekend is, dat de Franse précieuses jacht maakten op zogenaamde 'syllabes sales'.[2)] In ons land zijn of waren er kringen waar het woord *gat* in elke betekenis verboden werd. MULTATULI vertelt in zijn *Brieven* (IX, blz. 223): 'Wij kinderen hadden een lange lijst van (heel onschuldige) woorden die verpönt waren, als *gat* of *gaatje*: opening moesten we zeggen!'

Belangrijker is het feit dat tal van woorden door het verlies van hun eufemistiese kracht, een andere gevoelswaarde en in verband daarmee een andere begripsinhoud krijgen. *Afdanken* b.v, heeft niets meer gemeen met het begrip 'dank betuigen' bij het heengaan. Het gevolg van dit verschijnsel is, dat zo veel woorden een betekenisontwikkeling in ongunstige richting vertonen. BECHSTEIN besprak dit verschijnsel bij een lange reeks woorden onder het opschrift *Ein pessimistischer Zug in der Entwickelung der Worthedeutung*.[3)] Terecht merkt SCHEFFLER[4)] op, dat van pessimisme alleen sprake kan zijn, als men uitgaat van het woord. Let men op de sprekende mens - en dit is het juiste uitgangspunt - dan heeft men veeleer te maken met een optimistiese neiging De mening dat door die voortdurende 'daling' de taal verarmd zou worden, is eveneens onhoudbaar: de behoefte schept steeds nieuwe uitdrukkingsmiddelen, als de oude onbruikbaar worden.

Aardig is NYROP'S waarneming dat de neiging tot eufemisme ook

1) Terecht merkt SCHEFFLER (t.a.p. blz. 131) op: 'Es ist verkehrt, wenn man als Wirkung der Litotes schlechthin eine Verstärkung des Begriffes ansieht.'
2) NYROP, § 432; vgl. verder zijn aardige voorbeelden in § 445 en 446.
3) *Germania* VIII (1863).
4) t.a.p., blz. 137.

daaruit blijkt, dat litotes met het voorvoegsel *on* steeds voorkomt bij woorden met gunstige betekenis, en zelden bij het tegendeel. Vergelijken we de woordparen *handig - links, verstandig - dom, gezond - ziek, beleefd - lomp* e.d., dan blijkt dat wij wel spreken van onhandig, onverstandig, ongezond, onbeleefd, maar niet van: onlinks, ondom, onziek of onlomp.

Bij de waardering van het eufemisme zal men de verschillende soorten uiteen moeten houden. Duidelik is reeds geworden dat bij toenemende beschaving de eufemismen uit bijgeloof sterk zullen inkrimpen en bijna geheel verdwijnen, terwijl de eufemismen uit kiesheid en fatsoen zich zeer zullen uitbreiden. Het nut en de noodzakelikheid van deze laatste is onmiskenbaar. Verschil van waardering zal zich voornamelik vertonen bij de middelste groep: NYROP bespreekt dit betwiste punt in een afzonderlik hoofdstukje over *Euphémisme et morale* en wijst op de overschatting van het gevaar dat men van het eufemisme verwacht voor de verslapping van het zedelik gevoel: ‘Il est indéniable que l'euphémisme n'a ses victimes; mais elles ne paraissent pas nombreuses, et elles sont, croyons nous, rarement de bonne foi.’ Uit de rijkdom aan eufemismen in de Franse taal heeft men meermalen gevolgtrekkingen willen maken voor het lage zedelike peil van het Franse volk. Duitsers en Nederlanders verhovaardigden zich er op, dat ze voor die lelike dingen geen eigen woorden bezaten, maar de Franse moesten ontlenen. SALVERDA DE GRAVE zegt zeer juist naar aanleiding van die bezwaren: ‘Mon zou kunnen antwoorden dat wij die termen dan toch wel nodig schijnen te hebben gehad.’[1)] In elk geval zien we hier een uitvloeisel van de onuitroeibare menselike neiging tot vergoeliking, en zal dus ook deze groep van eufemismen zich in alle talen en in alle tijden blijven ontwikkelen.

De zeer verscheiden neiging tot eufemisme zal dus steeds een belangrijke factor van nieuwe taalvorming blijven.

C.G.N. DE VOOYS.

1) *De Franse woorden in het Nederlands*, blz. 96.

Over den datief als subject van een passieve constructie.[1)]

In dit tijdschrift (Jg. XIII, blz. 183 en vlgg.) heeft J. KOOISTRA o.a. een vraagstuk ter sprake gebracht, waarop vroeger Dr. W. DE VRIES in het Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde, Deel XXIX, blz. 122 en vlgg. de aandacht had gevestigd, namelijk de mogelijkheid om in de Hollandsche spreektaal een datief van het activum te maken tot een subject van het passivum. KOOISTRA wil aantoonen, ten deele in tegenspraak met Dr. DE VRIES, 'dat in de spreektaal dit gebruik niet langer beperkt kan worden genoemd' en 'dat het verschijnsel niet op zichzelf staat, maar behoort tot een neiging van verdere strekking - eveneens in het Engelsch waar te nemen - om al wat maar eenigszins beschouwd kan worden als meer of minder direkt bij de handeling door het werkwoord uitgedrukt, betrokken te zijn, tot subject te maken van een passieve zin'.

Tegen deze opvatting van de constructie in kwestie maakt Dr. DE VRIES (N.T. XIII, blz. 251 vlgg.) verschillende tegenwerpingen. Uitdrukkingen als b.v. *hij wordt de reiskosten vergoed; zij mogen geen voedsel geweigerd worden* zijn volgens hem eigenlijk alleen vergissingen van het oogenblik. 'Niet alleen volgens mijn taalgevoel en dat van andere Groningers, ook volgens dat van door mij geraadpleegde Hollanders wordt zoo iets niet gezegd.' Als het gezegd wordt, zijn dat geen constructies in de gewone engere beteekenis van dat woord. Als directe Engelsche invloed aanwezig is, zijn dergelijke uitdrukkingen anglicismen, barbarismen; zoo niet, zijn ze net als maaksels, als toevallige misbaksels te beschouwen. Zij verdienen de aandacht als oorzaken van verandering in de taal; maar in de taalbeschrijving behooren ze pas thuis als zulk een verandering tot stand is gekomen.

Op deze tegenwerpingen heeft KOOISTRA (t.a.p. blz. 304 vlgg.) een antwoord gegeven, waarin hij zijn zienswijze nog eens uitlegt en verdedigt.

1) Bij het schrijven van dit stuk in 't Nederlandsch heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de hulp van den heer W. DRAAIJER te Leiden. W.

Het vraagstuk is belangwekkend.

De Germaansche talen verkeeren in onzen tijd in een periode van zeer snelle ontwikkeling. De veranderingen betreffen zoowel klankleer als vormleer en niet het minst de syntaxis. De geheele ontwikkeling hangt natuurlijk samen met het drukke van 't moderne leven, maar wordt in de eerste plaats veroorzaakt door de vroeger onbekende verbreiding van het onderwijs en de algemeene beoefening van het lezen tot in de onderste lagen van het volk. Maar het volk heeft niet alleen passief, als lezer en hoorder, aandeel aan de ontwikkeling der moderne taal; in onzen demokratischen tijd doet het zich ook actief, op de tribune, in de pers, in het openbaar leven van gemeente en staat machtig gelden. In de taal vertoont zich dit in eene wederzijdsche toenadering tusschen de schrijftaal en de min of meer dialektisch gekleurde spreektaal. Eenerzijds wordt de invloed van het geschrevene op de taal, deels direct door de lectuur, deels indirect door de beschaafde omgangstaal, in steeds breeder kringen met ieder jaar duidelijker. Anderzijds wordt de invloed van de taal der minder beschaafden op de beschaafde omgangstaal en, misschien meestal indirect, op de schrijftaal, hoe langer hoe meer merkbaar. Op één gebied blijkt deze laatstgenoemde invloed bijzonder duidelijk: op dat der syntaxis.

De syntaxis (geschrevene of ongeschrevene) der Germaansche schrijftalen staat van oudsher sterk onder den invloed van vreemde, vooral Latijnsche syntaxis; dit blijkt in het bijzonder op twee wijzen:

1°. syntaktische verschijnselen, die in het Germaansch van 't grootste belang, maar in het Latijn van geen beteekenis zijn, worden buiten beschouwing gelaten - men denke b.v. aan de ‘Aktionsarten’ der werkwoorden;

2°. syntaktische verschijnselen, die in het Latijn van belang zijn maar in het Germaansch geen rol spelen of volstrekt niet bestaan, komen in aanmerking.

Tot deze verschijnselen behoort na het te loor gaan van het gevoel voor naamvals-verschillen in de Germaansche talen de beperking van het gebruik van de passieve constructie tot zulke gevallen, waarin het onderwerp van den passieven zin het voorwerp van den actieven zin moet zijn. Deze regel wordt in de Germaansche talen kunstmatig in het leven gehouden; het taalgevoel, dat dezen regel handhaaft, is niet ontstaan uit het inheemsche taalgebruik, maar heeft den invloed van vreemde talen ondervonden, vooral van het Latijn. Bijgevolg moet, in dezelfde mate als nieuwe kringen, die dit oorspronkelijk vreemde taalgevoel niet kennen, invloed beginnen uit te oefenen op

de algemeen beschaafde spreektaal en op de schrijftaal, ook het natuurlijke Germaansche taalgevoel merkbaar worden in verschijnselen, die tegen de van ouds gebruikelijke grammaticale regels zondigen.

M.i. moet het dus als heel natuurlijk beschouwd worden, dat heden-ten-dage het gebruik van de passieve constructie tot zulke gevallen uitgestrekt wordt, waarin het onderwerp van den passieven zin niet in den vierden naamval staat in den actieven zin. Voor het zuiver Germaansche taalgevoel is er niets tegen, afgezien hiervan, dat het passief in de eigenlijke volkstaal over het algemeen weinig voorkomt. Het veelvuldige gebruik van het passief dringt uit de van buiten beïnvloede schrijftaal eerst langzaam in de spreektaal door. Het uit een grammaticaal oogpunt beschouwd foutieve gebruik van het passief is dus juist uit den wederkeerigen invloed van spreektaal en schrijftaal op elkander te verklaren: steeds nieuwe kringen leeren de overgeleverde schrijftaal, o.a. ook het veelvuldig gebruik van het passief, maar zij leeren niet of slechts onvoldoende de grenzen van dit gebruik, en ze passen er regels op toe, die aan hun eigen, in dezen natuurlijk weinig ontwikkeld taalgevoel ontleend zijn.

Volgens mijn meening is het dus heel natuurlijk, als we zien, dat het verschijnsel in kwestie zich op gelijke wijze in de verschillende Germaansche talen vertoont. Het is eene spontane ontwikkeling, die aan dezelfde overal aanwezige oorzaken toe te schrijven is.

Dat deze ontwikkeling in de verschillende talen niet even ver voortgegaan is, kan natuurlijk toeval zijn, maar het is mogelijk, dat men in ieder geval bijzondere factoren kan aanwijzen, die de ontwikkeling langzamer of sneller maakten. Het verst is de ontwikkeling gegaan in het Engelsch, waar voorbeelden van het type *I was shown the city, he was given a guinea*, en zelfs *the master is paid attention to, the rope is caught hold of* in de litteratuur in grooten getale voorkomen. Een weinig ten achteren zijn op dit punt de Noordgermaansche talen, in welke de taal der letterkunde zich daarvan vrij houdt, terwijl de couranten en natuurlijk de spreektaal van voorbeelden van dien aard wemelen. Het is nauwelijks overdreven te zeggen, dat ieder voorbeeld, door KOOISTRA aangehaald, woord voor woord in het Zweedsch zou kunnen worden vertaald - en dit zou zelfs geen slechte Zweedsche spreektaal zijn. Dit is ook op de blz. 186 aangehaalde voorbeelden van het type: *die kist had hij vroeger nooit een kleed over, de melk is een raar smaakje aan* toepasselijk.

Van invloed van het Engelsch is hier geen sprake. De constructie is gewoon, vooral in kringen van personen, die geen vreemde taal

kennen.[1] Dat het Duitsch zoo heel weinig van deze verschijnselen vertoont, berust natuurlijk op den buitengewoon sterken invloed van de Hoogduitsche schrijftaal op de Duitsche spreektaal. De veronderstelling der nieuwe constructie - het te niet gaan van het gevoel voor de naamvalsverschillen - is immers in dialecten aanwezig, en ik heb inderdaad eenige gevallen opgeteekend, maar alleen uit de omgangstaal; en ook in deze wordt de ontwikkeling door de overmacht van de schrijftaal zeer tegengehouden.

Verder is het Nederlandsch gegaan, maar volstrekt niet zoo ver als b.v. het Zweedsch. Als men de gunstige voorwaarden in het Nederlandsch ziet en deze taal vergelijkt met de andere Germaansche talen, voelt men zich eerder geneigd de oorzaken op te sporen, die de ontwikkeling tegenhouden, dan de oorzaken, die haar tot stand brengen.

Kan dit alleen een gevolg zijn van den bekenden afkeer van het passief in het Nederlandsch? Of zou de invloed van de schoolgrammatica grooter zijn op de Nederlandsche spreektaal dan op de Zweedsche? Zou de invloed van de Hoogduitsche schrijftaal sterker kunnen zijn op 't Nederlandsch? De tegenzin van het oudere geslacht tegen dit nieuwe verschijnsel is blijkbaar zeer sterk, bij sommigen zelfs hartstochtelijk.

Waaraan ontleent deze tegenzin zijn kracht? Zeker niet aan een taalgevoel, dat zijn grond vindt in de tegenwoordige Nederlandsche taal. Zulk een krachtige weerzin vindt in de huidige Nederlandsche vormleer geen voldoenden grondslag.

De oorzaak?

Het is eigenlijk niet juist, het verloren gaan van het gevoel voor de naamvalsverschillen als de o o r z a a k van de nieuwe constructie aan te geven. Door de afslijting van het syntactisch instinct op dit punt wordt de volgende - vroeger ondenkbare - ontwikkeling m o g e l i j k g e m a a k t, maar niet veroorzaakt, niet tot stand gebracht. De mogelijkheid is gegeven tengevolge van een niet meer letten op een regel, tengevolge van een gebrek aan syntactischen tegenstand; maar de positief werkzame oorzaak, de drijvende kracht moet van andere zijde kromen om de bovengenoemde mogelijkheid tot een feit te maken. Er moet een bijzondere aanleiding zijn, om een - historisch

1) Vgl. b.v. KALLSTENIUS in Språk och Stil IX, blz. 81-88; BERG ib. X, blz. 142-144; NOREEN, Vårt Språk V, blz. 591, noot 4; KR. SANDFELD JENSEN, Sprogvidenskaben (Kjöbenhavn 1913), blz. 8.

beschouwd - indirect voorwerp van een werkwoord in het passief als onderwerp te gebruiken, een aanleiding, die den spreker in verzoeking brengt de nieuwigheid te wagen, de grenzen van het spraakgebruik te overschrijden op dit punt, waar hinderpalen van uiterlijken, formeelen aard niet in den weg staan.

Zulk een positief werkende oorzaak bestaat ook: de neiging, die de beschaafde spreektaal, als zij zich van den syntactischen invloed van de schrijftaal los maakt, met de volkstaal gemeen heeft, het 'psychologisch subject' ook tot grammaticaal subject te maken. Als men nieuwe voorbeelden van de constructie in kwestie aantreft, zal men er vooral op moeten letten, op welke wijze het subject ter sprake komt, hoe de voorstelling ervan verwekt en met de voorstelling van het werkwoord verbonden wordt. In het bijzonder moet men op den vorm van den voorafgaanden zin acht geven en er op letten, hoe van dezen vorm uitgaande de gedachtengang verder onder woorden gebracht wordt. Ik geloof wel, dat contaminaties van de soort, als KOOISTRA blz. 184 behandelt, enkele malen tot een dergelijke constructie aanleiding kunnen geven, maar toch minder waarschijnlijk in de aangehaalde gevallen. De mensch tracht de woorden zoo nauw mogelijk aan den gedachtengang aan te passen. Eén denkbeeld komt 't eerst in het bewustzijn en het daaraan beantwoordende woord wordt dienvolgens als subject in den zin gebruikt; een zich daaraansluitend denkbeeld wordt het predicaat van den zin: *hij - werd zelf niet vastgehouden*. Als nu de gedachtenreeks voortgaat en aan hetzelfde denkbeeld als subject (*hij*) een ander zich vastknoopt, dat men gewoonlijk onder woorden brengt door een intransitief werkwoord (hier *gelegenheid geven*), waarvan het subject in kwestie normaliter het indirecte object uitmaakt, dan wordt met hetzelfde woord (*hij*) als subject het werkwoord passief geconstrueerd, niettegenstaande de constructie tegen het gewone gebruik zondigt: *maar gelegenheid gegeven te vertrekken*. De vormleer in engeren zin wordt geen geweld aangedaan, alleen de syntaxis; maar de tegenstand der gewoonte is te zwak, en de neiging zegeviert, het psychologisch subject tot het grammaticaal te maken. Men is op een bepaalde wijze begonnen, en men gaat op dezelfde wijze door, men slaat er zich, om zoo te zeggen, doorheen, ten spijt van de syntactische moeilijkheden, die zich in den weg stellen. De woorden passen zich bij de gedachten aan, en de syntaxis moet zich daar naar schikken: *hij werd zelf niet vastgehouden, maar gelegenheid gegeven te vertrekken* (KOOISTRA, blz. 184).[1)]

1) Vgl. in het Zweedsch b.v.: *Han värvas och betalas en mycket god lön; klacken jämnas och pålägges nytt läder; arbetarna ha varit tillbakasatta och förhållna sin rütt; socialisterna skola stutas och statueras exempel på* enz.

Zonder krachtige reden zal een mensch er zelden toe komen, een zin onjuist te construeeren. Ik houd het dus niet voor waarschijnlijk, dat in den door KOOISTRA (blz. 184) aangehaalden zin van STIJN STREUVELS: *de anderen ook, elk in 't bizonder, werden een taak opgelegd* de schrijver eerst zou bedoeld hebben te zeggen: *werden met een taak belast*. Als de schrijver dat had bedoeld, dan had hij volstrekt geen aanleiding om die andere onjuiste constructie te gebruiken. Maar hij is op deze constructie gekomen, doordat hij met deze als subject bedoelde woorden *de andere ook, elk in 't bizonder*, aangevangen had, en daarbij is hem geen andere uitdrukking van wat hij zeggen wilde in de gedachte gekomen dan deze: *iemand een taak opleggen*; en de tegenstand van zijn syntactisch gevoel - doordat de persoon in den datief staat - is niet sterk genoeg geweest om hem dit te beletten en hem te dwingen naar een andere uitdrukking te zoeken. Evenmin zou ik uitdrukkingen als b.v. *zuigelingen worden geen morfine gegeven* willen verklaren als contaminaties met b.v. *zuigelingen worden niet met morfine behandeld* (KOOISTRA, blz. 184). Eerder zou ik dan attractie van het werkwoord willen aannemen, maar om zulk een vraagstuk te beslissen, moet men den zin in zijn verband vóór zich hebben. In een geval als *ze had het alleraardigst gevonden het hof te worden qemaakt door dien diplomaat* (COUPERUS, De Kleine Zielen I, 47) ziet men onmiddellijk, dat de aanvang van den zin beslissend werkt: ieder andere voortzetting, b.v. *dat haar het hof werd gemaakt door dien diplomaat*, zou omslachtiger zijn; de grammaticaal onjuiste zin: *het hof te woorden gemaakt* is hier de kortste en elegantste.

Interessant zijn natuurlijk vooral die gevallen, waarbij een accusatiefobject in de passieve constructie wordt medegesleept. Het gebruik van een accusatiefobject bij een werkwoord in het passief is voor beschaafde menschen, wier taalgevoel zich in niet geringe mate ontwikkeld heeft door het bestudeeren van vreemde talen met duidelijke naamvalsverschillen, altijd een zeldzame grammaticale gebeurtenis. Maar in dit geval is de verklaring heel eenvoudig. In *hij wordt de reiskosten vergoed* is, zooals Kooistra het heel duidelijk uitdrukt, *reiskosten vergoeden* tot een verbale eenheid geworden, waarvan de persoon het object is, en men zegt dus hiervan uitgaande met recht: *hij - wordt de reiskosten vergoed*. Daarmede wil niet gezegd zijn, dat bij de constructie in kwestie het werkwoord a l t i j d met het object tot een verbale eenheid zou geworden zijn. Dit maakt de

ontwikkeling gemakkelijker maar is niet een noodzakelijke voorwaarde voor het omzetten in het passief, vooral niet, als constructies van dezen aard gebruikelijk zijn geworden. In het Engelsch worden zinnen gevormd, waarvan het werkwoord en het object volstrekt geen semantische eenheid uitmaken, b.v. *to give a guinea: he was given a guinea*, en in het Zweedsch is het precies zoo. Maar dit blijkt een latere ontwikkelingsperiode te zijn. Den vermoedelijken gang der ontwikkeling heb ik in een opstel: Om betydelseutvecklingens lagbundenhet (Språkvetenskapliga Sällskapets Förhandlingar 1913-15, Upsala 1915) blz. 50-53 behandeld.

De ‘constructie’?

De kwestie of de hier behandelde uitdrukkingen ‘constructies’ in engeren zin zijn, is, zooals DE VRIES op blz. 37 vlg. van den loopenden jaargang van dit tijdschrift nog eens aantoont, eigenlijk geen, of hoogstens een terminologisch, vraagstuk. De gewone mensch, in 't bijzonder de mensch, die dergelijke zinnen vormt, ‘construeert’ bij het spreken heelemaal niet, maar praat kalm voort, zooals het hem voor den mond komt, zonder zich in 't minst te bekommeren omtrent grammaticale subtiliteiten. Hij reproduceert geheele zinnen, die hij al in denzelfden vorm gehoord heeft, óf hij produceert nieuwe zinnen naar analogie van andere, die hij gehoord heeft of die hij ten minste gelooft gehoord te hebben. Wat voor constructies daarbij voor den dag komen, daar bekommert hij zich heelemaal niet om. De ‘constructie’ is een uitvinding van de analyse des taalvorschers, zijn middel om zinnen te ontleden, die in de gewone taal niet ontleed worden. Een constructie kan volgens het heerschend taalgevoel verkeerd zijn; dan moet haar ontstaan historisch verklaard worden, b.v. uit contaminatie of - gelijk boven - als historisch ongeoorloofde uitbreiding eener andere constructie. Als een dergelijke nieuwe constructie algemeen gebruikelijk wordt, dan ontwikkelt zich een nieuw taalgevoel met betrekking tot deze constructie; dit is vooral noodig ten opzichte van nieuwe zindeelen, als b.v. het accusatiefobject bij het passieve werkwoord.

Maar totdat zich zulk een nieuw taalgevoel ontwikkeld heeft, kan de constructie natuurlijk alleen historisch verklaard worden uit haar ontstaan. Er zijn dus tijdstippen in de geschiedenis eener taal, waarin zekere constructies alleen historisch, niet descriptief-grammaticaal kunnen verklaard worden, dus alleen uit de geschiedenis van hun ontstaan, niet uit het heerschend taalgevoel of uit geldende grammaticale regels. Tot deze constructies behoort in het Nederlandsch

tegenwoordig het gebruik als subject bij een passief vorm van wat datief zou zijn bij een actief.

In de beteekenisleer komen soortgelijke gevallen menigvuldig voor. In het Mnl. beteekent *opsitten* ook 'te paard stijgen'. Het simplex *sitten* heeft dus hier in de samenstelling met het bijwoord van richting de perfectieve beteekenis 'gaan zitten (n.l. op het paard)'. In tegenstelling met dit samengesteld werkwoord *op-sitten* heeft men nu analogisch, naar talrijke voorbeelden, een ander compositum gevormd door samenstelling van hetzelfde werkwoord met het bijwoord *af*, dat dikwijls de tegenovergestelde beteekenis van *op* heeft: *afsitten* beteekent dus de tegenstelling van *opsitten*: 'afstijgen (van het paard)'. De beteekenis van dat nieuwe woord is met het oog op zijn ontstaan volkomen klaar; ook de beteekenis van *af*: 'van (het paard)' is klaar. Maar wat beteekent in deze samenstelling *sitten*? Duratief 'zitten' natuurlijk niet, maar ook niet perfectief 'gaan zitten' - enkele uitzonderingen misschien daargelaten, die niet bedoeld zijn. Men komt nu tot het verrassend resultaat, dat *sitten* hier moet beteekenen 'stijgen' of liever 'gaan staan', hetgeen het algemeen taalgevoel beslist niet kent. In dit geval voelt de gewone mensch de tegenstrijdigheid niet, omdat hij niet analyseert, alleen de beteekenis van het geheele compositum opvat en de afzonderlijke deelen van de samenstelling volkomen buiten beschouwing laat. Maar de analyse des taalvorschers constateert de tegenspraak, en hij stelt zich met de historische verklaring tevreden. Een beteekenis van het simplex bestaat hier niet - maar zulk een beteekenis zou bestaan en als zoodanig gevoeld worden, als er andere soortgelijke samenstellingen met *sitten* in gebruik waren.

Op dezelfde wijze kan men zeggen, dat b.v. *zij werd een mooie kaketoc gegeven* geen constructie in den gewonen zin van het woord is, al is de historische ontwikkeling volkomen klaar. Maar als deze quasi-constructie algemeen gebruikelijk wordt, dan moet zich het taalgevoel er naar voegen. En dan kan zich de taalvorscher er niet meer mee tevreden stellen, het historische ontstaan te constateeren; hij moet ook descriptief-grammaticaal de 'constructie' vaststellen, onderzoeken, hoe het onbewuste taalgevoel de woorden schikt, den zin in orde brengt, en ook hoe de litterair beschaafde menschen, die werkelijk op hun woorden letten en hun zinnen 'construeeren', deze zinnen beschouwen en beoordeelen.

Wat overigens de opvatting van de constructie aangaat, kan ik bij ervaring, met het oog op het Zweedsch, zeggen, dat KOOISTRA deze volkomen juist analyseert (blz. 307). Men voelt het subject als voor-

werp van het verbale compositum en het object als voorwerp van het enkele werkwoord. Als de samengroei tot een verbale eenheid, een ‘semasiologische Vereinheitlichung’ niet vroeger plaats gehad heeft, dan wordt zij door het omzetten van den zin in het passief tot stand gebracht.

Alleen in enkele gevallen wordt het object van het simplex eerder als een vage, onduidelijke casus respiciendi opgevat.

De toekomst?

Over de toekomst van een nieuw syntactisch verschijnsel moet men liever niet profeteeren, in het bijzonder niet, wanneer het gaat om een kwestie van smaak. Dat eenerzijds voorbeelden van deze constructie in verschillende provinciën voorkomen in de spreektaal én in de schrijftaal, is duidelijk; dat anderzijds de tegenstand van den kant van de beschaafde menschen en van de school zeer sterk is, is ook duidelijk. Waarschijnlijk is het misschien toch, dat de nieuwe constructie zegevierend doordringen zal. In het Engelsch is dit reeds 't geval. In het Zweedsch ontmoet ze nog steeds krachtig verzet; in de scholen wordt de constructie meestal nog als fout aangerekend, en het woordenboek van LYTTKENS-WULFF telt waarschuwend honderden van gevallen op, die in de spreektaal gebruikelijk zijn maar in de schrijftaal moeten vermeden worden. Maar juist de talrijkheid van de voorbeelden toont voldoende aan, dat de waarschuwing vergeefsch zal zijn. En men zal er zich niet boos over maken. De constructie voegt een nieuwe paragraaf toe aan de syntaxis; zij maakt de taal handiger, rijker, de woorden kunnen zich gemakkelijker bij de gedachten aanpassen.

De kwestie van smaak laat ik als buitenlander opzettelijk geheel buiten beschouwing. Ik geloof dat, als deze kwestie optreedt, dit den kijk op en het oordeel over de wetenschappelijke feiten alleen vertroebelen zou. Maar ik geloof, dat een vergelijkende beschouwing ook van syntaktische verschijnselen dikwijls van nut kan zijn. Er is in de taalkunde niet alleen hiervan sprake, den smaak van het tegenwoordige geslacht tevreden te stellen, ook de aanspraken van komende generatiën op grooter buigzaamheid en handelbaarheid der taal moeten behartigd worden.

U p s a l a .

ERIK WELLANDER.

Bij de zwakke plek van een technikus.

Wat zegt de lezer van de volgende mening. *Das regnet heute in einem fort*! is een zelfde zin als *dat moet je oprapen*!, in zoverre nl. het vnw. *dat* aussendeïktisch is. In dat opzicht is *das regnet in einem fort* een heel ander geval als *es regnet*.

Deze mening van KARL BRUGMANN is onder de zwakke plekken van z'n verhandeling over de *Ursprung des Scheinsubjekts 'es*'[1] wel de zwakste. Voor ons is het geval een symptoon: wat hier zo zichtbaar naar buiten komt, beantwoordt aan een euvel dat innerlik de hele figuur dooradert.

De Schr. heeft zich laten misleiden door de overgeleverde terminologie, waarbij *dat* een aanwijzend vnw. is, onverschillig in welk verband. Maar wie met een nog maagdelike waarnemingszin tot de taal nadert, die zou tussen het ene en het andere *dat* een groot verschil opmerken. Terwijl in het geval *dat moet je oprapen* de wijsvinger kan te pas komen, speciaal nog eens op een herhaald *dat* ('dat moet je oprapen, dàt daar, dàt!'), is zo iets onmogelik bij *das regnet heute in einem fort*! Daarmee hangt dit nog groter, syntakties verschil samen, dat wel de samenspraak mogelik is: 'Wat moet ik oprapen?' 'Dat daar!', maar niet: 'Wat regent?... enz.' In zover staat *das regnet in einem fort* geheel op een lijn met *es regnet*.

- Maar in vorm staat '*dat* regent in één stuk door!' toch op één lijn met *dat moet je oprapen*!

- Ja, en aan die gelijkheid van vorm zal ook wel een zekere semantiese gelijkheid beantwoorden. Maar deze gelijkheid te definiëren en wat nog moeiliker is, deze gelijkheid aannemelik te maken *naast* de semantiese *on*gelijkheid die iedereen zo duidelik opvalt, dat is een taak, die BRUGMANN verzuimde te volbrengen. We kunnen hem dat vergeven, omdat ie zich tegelijk een zwaardere taak had gesteld, de oorsprong van het impersonale histories vast te stellen. Al heeft ie ook die taak niet naar ons genoegen kunnen volbrengen, hij heeft er toch lang en met ijver aan gewerkt. Ons, die alleen in het heden

1) *Berichte über die Verh. d. Kön. Sächs. Ges. d. Wiss.* 69. Band.

opereren, zou het tot een ernstiger verwijt strekken, als we het ene *dat* op grond van vorm- en termgelijkheid met het andere geheel identiek achtten.

Gemakshalve beginnen we met een demonstratie waarmee de lezer al enigzins vertrouwd is.

In *hij snorkt als de pest* ontmoetten we dezelfde vorm als in *de oorlog vroeg toen evenveel slachtoffers als de pest*. Maar er is groot verschil. In het laatste geval is de samenspraak mogelik 'Wie vroeg...?' 'De pest!', in het eerste geval kan 'de pest' niet als onderwerp van 'snorken' optreden. Maar tegelijk met dat semantiese verschil is er toch ook wel semantiese overeenkomst: in beide gevallen beantwoordt aan de klankereeks 'pest' een zeer sterk gevoel. In z'n tijd was de moordenaar zo gevreesd, dat de naam alleen reeds deed beven.

- Maar in ons geval *hij snorkt als de pest* is toch van geen schrik sprake. Integendeel! ik stel me voor, dat iemand die dat zegt, eer in zekere mate opgetogen is.

- Dus is het nodig, een punt te vinden waar die twee begrippen 'schrik' en 'opgetogenheid' in één begrip samenkomen; dat is: 'grote ontroering', hoge gevoelsgraad. Wie getuige is van een ongeluk, 'houdt z'n hart vast'; en toen DANTE zo gelukkig was, op straat De Schoonheid te ontmoeten, toen greep ook zijn hand naar de plaats waar z'n hart zat. Waar de mens in zo'n ernstig hartegeval ongeluk en geluk niet meer onderscheidt met z'n hand, daar doet ie dat ook dikwels niet meer met de mond: het woord 'pest' verliest z'n onderscheidende kracht, z'n verstandelike inhoud, het behoudt alleen gevoelswaarde: gevoelskundig nadert het het karakter van een reflex op een sterke prikkel; taalkundig is *als de pest* dan ook op weg om één klankereeks te worden, syntakties een bepaling van graad, van hoge graad in de kracht van het snorkende geluid; gevoelskundig konstateren we de hoge graad van de emotie in de spreker.

Enigzins anders dan met *als de pest, als de bliksem*, staat het met *geen jota, geen sikkepit*: de hoge graad betreft hier alleen de gemoedsaandoening, die hoge graad is alleen iets impliciets, alleen iets gevoelskundig; expliciet, taalkundig, betreft het geval een lage graad, de lage graad van het besprokene, en daarvoor is het woord 'jota', dat iets kleins betekent, juist geschikt: dat woord heeft dus nog niet alle verstandelike inhoud verloren, en datzelfde zouden we dan ook mogen veronderstellen in *als-de-pest*, dat wel niet op de gevreesde ziekte, maar toch op iets machtigs wijst. Er blijft dus tussen *pest*

en *jota* nog wel enig verschil bestaan, alle onderscheiding is niet te loor.

Opmerking verdient daarom, hoe in onze tijd, zo rijk aan gevoelsfeiten, ook soms gevallen zijn te konstateren, waarin zelfs dat laatste greintje onderscheiding verdwijnt; dat is in een reklamewoord als *reuzekoopje*!, waar de verrassende, ja ontstellende geringheid van de prijs tot uiting komt in de naam van de ontstellend grote, de reus: het woord *reus* is hier alle oorspronkelik verstandelike inhoud kwijt en als het niet aan de samenhang met het begrip ‘koopje’ een kiem van nieuwe verstandelike inhoud ontleende (de kiem van het begrip ‘buitengewoon’), dan zou het eenvoudig gelijk te stellen zijn met een slag op de grote trom, het populair instrument in een sterk psychologiese tijd, iets dat de een doet opspringen van plezier, de andere doet lopen van schrik, maar in elk geval ieder die voor zulke indrukken gevoelig is, hogelik emotioneert.

En nu ons ‘aanwijzend voornaamwoord’! Evenals boven tussen *pest* en *pest* bestaat ook tussen *dat* (regent maar aan één stuk door!) en *dat* (moet je oprapen) in verstandelik opzicht een groot verschil en toch in gevoelsopzicht een grote overeenkomst; het verschil werd reeds besproken, de overeenkomst is nu aan de orde.

Als ik in de huiskamer tegen iemand zeg ‘Raap dat 's òp! dat schròefje daar, dàt daar, dàt!’ en de andere vraagt ‘waar?’ en ik antwoord dan: ‘daàr, neen daàr, dààr!’ dan gebruik ik bij ‘dat’ en ‘daar’ een steeds sterker klem. ‘Voor de duidelikheid!’ denkt men, ‘voor de onderscheiding, de verstandelikheid!’ Jawel! als een boer steeds harder schreeuwt als ie een kameraad toespreekt die op het veld op grote afstand van 'm aan het werk is, dan kan de klimax van het geluid er voor de duidelikheid zijn; maar in ons geval betwijfel ik dat kausale verband. 't Gebeurt dan ook soms, dat de toegesprokene bij zo'n toenemende geluidskracht vriendelik waarschuwt dat ie volstrekt niet doof is. ‘Je vinger wijst de richting voldoende aan,’ zou ie er nog taalkundig bij kunnen voegen, ‘daarbij is het vnw. *dat*, ook zonder die sterke klem, al deïktisch genoeg; als u toch duideliker wil zijn, steek dan liever een lichtje aan, want 't is hier op de grond zo donker; maar staak asjeblief uw fanfaregeluid!’ Toch voelt de spreker met die geluidsklimax een zeker doel bereikt: hij heeft z'n gemoed gelucht! Naarmate de zoeker minder slaagde, hield als tegenwicht de spreker het schroefje in de geest steviger vast; aan die vasthoudendheid beantwoordde de gevoelswaarde van het woord *dat*, steeds groter naarmate de klem sterker is. Al heeft nu die vasthoudendheid natuurlik te maken met het ding dat

vastgehouden wordt, ik geloof dat de klem toch vooral met de vasthoudendheid zelf te maken heeft; het objekt wordt bijzaak, kan misschien geheel verdwijnen zoals in de moderne (gevoels)kunst; het subjekt en de subjektiviteit is hoofdzaak. De lezer kan m'n bedoeling zelf verduideliken, door een stok met de hand te omvatten, een geschilde eikestok b.v.; hij voelt dan dat de oppervlakte hard is, ijzerharde gleuven heeft: z'n voelen is dan tegelijk een onderscheiden, 't is een zintuigelik voelen, met de tastzin. Maar laat het omvatten nu een omknellen worden, omknijp 'm steeds sterker, met de tanden op elkaar, met de ogen dicht, met de hele hand, het hele hoofd, het hele lichaam in één sterke spanning en nu voelt men de stok zo niet meer, d.w.z. men onderscheidt de oppervlaktekwaliteiten niet meer en dus ook niet zo meer de stok als tegenstelling tot iets anders: het onderscheidende gevoel vermindert naarmate dat andere gevoel in ons vermeerdert, het gevoel dat we de stok *vast hebben*. We zijn nu geworden als iemand aan wie men de stok zou willen ontwringen, we knijpen nu de vuist te steviger om de stok, neen om ons bezit, om iets dat a.h.w. een stuk van ons zelf is; het geval wordt subjektiever, de onderscheiding (de objektiviteit!) geringer; ja, die subjektiviteit kan zo sterk worden, dat ik van het objekt stok in het geheel niets meer voel. Als n.l. iemand de kunst verstond om die stok in m'n hand langzamerhand in ontsnappend gas te doen overgaan, dan zou ik, de knijper met gesloten ogen, daar niets van merken.[1)]

Nu begrijpen we het voornaamwoordelijk gebruik in de zin van een hedendaagse misnoegde vader: ‘Dat praat maar van uitgaan of het geen geld kost’, een zin die de taalhistorikus BRUGMANN niet in de gedachte kwam. In die zin is het gevoel zeer sterk, het onzintuiglik gevoel. En nu merken als bij wie boven de stok vasthield, twee dingen op: 1°. hij onderscheidt slecht, 2°. hij knijpt d.i. hij betoont. Immers de zoon of de dochter is i.p.v. een ‘hij’ of ‘zij’ een ‘dat’. Dat komt door de ‘minachting’, schreef ik eens. In dat woord kan men het geval specificeren, maar het spreekt daarom m'n verklaring hier niet tegen; want wie mensen, ja eigen huisgenoten, niet hoger stelt dan elk ander verschijnsel, zodat ie maar één vnw. kent, het meest algemene, het onzijdige, in zo iemand konstateren

1) Dit verschijnsel wordt geëxploiteerd bij het toverkunstje, als men iemand met sterk omknellende hand een muntstuk laat aannemen (met de vermaning: ‘Goed knijpen!’) en het hem dan tegelijkertijd in de hand drukt èn afneemt; hij meent het dan toch nog in de vuist te hebben.

we een tekort aan onderscheiding. Dat onzijdige vnw. had ook ‘het’ kunnen zijn zoals in ‘en dan praat het maar van uitgaan en fietsen...’ Maar meestal toch, vooral vooraan in de zin, is het een ‘dat’, omdat, zoals bij de knijpende boven, het onzintuiglik gevoel, hier het ergernisgevoel, zeer sterk is en voor dat geval is het onbetoonde vnw. *het* te zwak: er moet minstens een *begin* van klem aanwezig zijn: ‘*dat* praat maar enz.’ Sterk kan die klem in dit geval niet worden, want het dure uitgaan en het kostbare geld zijn te zeer de krachtcentra van de zin. Alleen bij een speciale informatie ‘wie bedoel je?’ zou de koncentratie van de aandacht zich op het zins*onderwerp* kunnen richten, en dàn zou ook dat onderwerp de volle klem kunnen krijgen: ‘diè daar, die mooie jòngen daar!’ Maar dan zien we tegelijk ons ‘dat’ tot ‘die’ worden, want de informatie brengt uiteraard scherper onderscheiding van de agens mee, en die blijft dan niet louter iets algemeens, 'n ‘dat’.

Nu begrijpen we ook het voornaamwoordelik gebruik in ‘*Dat* regent maar aan één stuk!’ Sterk beklemd kan dat nooit worden, want er is te weinig sprake van een waarneembaar onderwerp en (zeer leerzaam ook voor wie aan kunstbegrijpen doet!) waar geen zintuiglik waarneembaar objekt is, daar wordt ook het onzintuiglik gevoel dikwels niet op z'n krachtigst; zelfs waar iemand ons gevoel op de spits zou drijven, zoals die onhandige zoeker deed, daar zeggen we toch nooit: ‘dàt daar, dàt regent maar aan één stuk door!’ Maar een *begin* van klem ìs er toch; en die verhoging van ‘het regent’ tot ‘dat regent één stuk’ is dan geen kwestie van ‘deïktische’ kracht, maar van subjektiviteitstoename. Dit hoeft zeker geen uitvoerig betoog. De regen is in dit geval misschien al even ergerlik als de verkwisting van een zoon of dochter, vooral nu die regen de hele dag iemand in z'n eigen huis gevangen houdt. En zoals nu die boze regenhemel zich over heel ons bestaan uitspant, zo strekt de ergernis van de spreker zich over heel de zin uit, niet alleen met 'n sterke betoning op de woorden ‘regent’ en ‘aan één stuk’, maar ook met een betoning op het subjektvoornaamwoord dat nu van ‘het’ tot ‘dat’ wordt, al heeft zo iets in kombinatie met het gezegde ‘regenen’ anders nooit plaats omdat ‘regenen’ geen objekt tot onderwerp heeft.

Mogen we dit laatste wel zo beslist zeggen? Mogen we dit sterk gevoelde ‘*dat* (regent maar enz.)’ wel geheel op één lijn stellen met het geval dat iemand nog maar knijpt en daarbij totaal niets meer buiten 'm voelt? Zijn er misschien geen objekten zo zwak van aard, dat ze geen relief dulden in de vraag ‘wat?’ noch in het antwoord

‘dat!’ Zou er misschien een soort onzintuiglik onderwerpsgevoel bestaan, dat we weliswaar achteraf tot scherpe bewustheid brengen in een gewichtige term ‘onderwerp’, maar dat bij het argeloze spreken slechts in zeer geringe mate tot bewustheid komt, in allergeringste mate in het impersonale ‘het’? Ik denk hier aan de vroegere Nominatiefuitgang van naamwoorden: *-s* of *-m*; die was dan indertijd ook een speciale uitdrukking voor dat onderwerpsgevoel.[1)] In dat geval zou *es* (regnet) evenmin ‘ein leeres Formwort’ zijn als die uitgang indertijd een lege vorm was. Deze kwestie brengt ons bij een tweede zwakke plek, gelijksoortig aan de eerste; maar we willen ons tot de eerste bepalen en nu trachten, die nader te karakteriseren.

Het voorafgaande heeft BRUGMANN doen kennen als iemand die met gevoelsdingen niet altijd even goed overweg kan. De nieuwe idees, vertolkt in termen als ‘gevoelswaarde’, kunnen vakmannen als BRUGMANN natuurlik niet onbekend zijn, ze doen zelfs in die richting zelf belangrijke vondsten. Maar daarom worden die idees nog niet een kern die, van binnen uit, heel hun geestelike konstitutie beinvloedt en hun dwingt, in elk voorkomend geval overeenkomstig die idees te handelen, vanzelf, ook zonder de hulp van hun deskundigheid. BRUGMANN behoort allereerst tot de technici, tot degenen die getroffen worden niet allereerst door de gevoels-, maar door de vormwaarde. Dat is, tot op zekere hoogte, z'n verdienste. Aan hem danken we die ganse reeksen boeken over de uiterlike dingen van de taal, zo ruim en breed dat persoonlikheden als schrijver dezes zich op z'n tijd klein gevoelen en niet altijd mee kunnen doen als er op de Duitse wetenschap moet gesmaald worden. Zoals er in dat land grote gevoelskenners zijn geweest (ik denk aan GOETHE!), zo kwamen er nadien ook grote vormkenners. In GRIMM zien we op geniale wijze beide richtingen nog verenigd, in BRUGMANN wordt de taalkunde meer physika: in het spraakkunstig geslacht ziet ie niets dan een lege-vormkwestie[2)], en ook het *scheinsubjekt ‘es’*, zelfs als het niet impersonaal is, acht ie slechts ‘ein leeres Formwort’; steeds

1) Maar terwijl later dat gevoel zich op andere, indirekte wijze vertolkte, schiep het zich een nieuwe, eigen, direkte vorm in het impersonale ‘het’; ten volle kan ik mijn gedachte daaromtrent slechts ontwikkelen in een beschouwing over ‘subjektief en objektief’.
2) Tegenwoordig houdt men het weer meer met GRIMM; zie *De oorsprong van het grammatisch geslacht* door J.P.B. JOSSELING DE JONG in Tijdschr. voor Ned. T. en L. XIX.

streeft ie er naar, om in de taal zoveel mogelik Physis te zien, levenloze Natuur. Hij gaat zover, de zielsinhoud van het woord *ich* in '*ich* ruf*e*' te kleineren, door het vnw., evenals in *es regnet*, slechts tautologies te noemen (de persoonsuitgang van het werkwoord is subjektaanduiding genoeg!). Maar hoe op zo'n manier genoegzaam waarde toe te kennen aan uitdrukkingen als 'ik *zelf*'! 'ik' zegt toch genoegzaam dat het niet 'jij' of 'hij' geldt! Maar erger is voor de historikus, dat zodoende heel het belangwekkende geestesverschijnsel, dat in zekere tijd de tweeheid 'carpo' uitgroeide tot een veel duideliker tweeheid als 'ich pflücke', dat heel dat belangrijke feit uit de historiese syntaxis gereduceerd wordt tot de uitspraak 'tautologie'! Maar als een historikus het eens van belang acht na te gaan, waarom juist bij de Romaanse en Germaanse volken het impersonale zo tot ontwikkeling kwam, dan zou ik ook wel wat meer van diè 'tautologie' willen vernemen!

De essence van deze beschouwing is geen aanval op BRUGMANN, maar een kritiek op die taalkunde, die, vooral in ons land, geheel in BRUGMANN'S geest bleef. Ik denk hier aan sommige 'standdaardwerken'. Wie, voor ie linguïsties geschoold werd, met belangstelling en instemming moderne geschriften las op literair en kunstkrities gebied, die moet wel raar opkijken als ie met die standdaardwerken kennis maakt. De verbazende opeenhoping van uiterlike taalfeiten kan niet verhoeden, dat de lezer doorlopend iets mist, wat in onze tijd zelfs jonge romanschrijvers, vooral vrouwelike, in zo ruime mate te genieten geven: kijk op het gevoel en talent om die kijk in rake woorden om te zetten, om het gevoel, dat, onzintuiglik van aard, moeilik direkt is te verwoorden, toch in een treffend beeld te verzinneliken en zo dat gevoel voor de lezer tot een onderwerp van geïnteresseerde gedachtearbeid te maken. Stelt de moderne tijd ook niet dergelike eisen aan de taalkundige, als ie wat meer wil doen dan aktuële verschijnselen wringen in een terminologie, die eens nieuw en dus gevoelig was maar nù het gevoel slechts aan z'n uitgedoofde zijde, het plichtmatig verstand, raakt? Veronderstellen diezelfde eisen dus niet een zekere literaire begaafdheid? Misschien is het wel het gemis van die begaafdheid, die de Duitse wetenschap (om de Nederlandse in bepaalde personen verder niet te kwetsen, ga ik weer over de grenzen) op den duur zou ten achteren brengen bij de Engelse en de Franse? Mist men in dat opzicht niet zeer veel zelfs bij een zo geleerd gevoelskundige als WUNDT? Het bedoelde talent vindt men wel bij GRIMM. Als romantikus was ie vertrouwd met spoken, geesten, schimmen. De griezeligheid van die dingen is

slechts het exces van die richting, de verdienste er van is, kontakt te kunnen krijgen met wat niet met pientere dag-ogen en zakelike grijpvingers te benaderen is. Omdat GRIMM dat kon, schreef ie ook anders dan BRUGMANN, in z'n spraakkunst zelfs heeft ie iets literaries; dat wil ook zeggen, dat het prettig leest, niet door de 'fraaie stijl' of de 'stoute beeldspraak' maar door iets dat ook het meest eenvoudige ding heeft als het uit de hand van een kunstenaar komt; het behaagt ons omdat het leeft; al brengt de lach er in het niet verder dan een glimlach, 'het leeft', zegt men. Met die woorden bedoelt men, een ontmoeting te hebben met een wezen zoals we zelf ook zijn: 'er zit ziel in', zegt men daarom ook wel. Door die woorden is de gelijkenis met ons nog duideliker weergegeven, want er is duidelik een erkenning van een tweeheid in: 'ziel in' ... een lichaam. Of er nu werkelik een ziel *is*, in ons en in de dingen, dat laten we in laatste instantie uitmaken door degenen, die een mening daaromtrent uit de mond van de Waarheid zelf mochten vernemen, erkende theologen en resolute filosofen; wij konstateren alleen, dat we behoefte hebben in ons zelf en in de dingen waartegenover we ons ontroerd gevoelen, een tweeheid aan te nemen; ìn het zintuiglik waarneembaar deel nog een onzintuiglik deel.

Wie goed kan omgaan met het zintuiglike èn het onzintuiglike, die is kunstenaar. Dat was GRIMM, BRUGMANN was het niet. Daarom werd hij de man, toen de 'wonderen der techniek' de wereld gingen beheersen, daarom bleef ie als taalkundige achter bij onze gang naar een nòg nieuwere tijd. Daarom ook raakte ie het spoor bijster bij z'n onderzoek omtrent die taaldingen waarin het zintuiglike verbleekt, n.l. in de onbetoonde taalelementen, o.a. in de voornaamwoorden. Voor een zin als 'de hond komt terug; daar is ie weer!' doet ie nog net als de schoolmeester uit z'n jeugd: hij trekt een boog van 'ie' naar 'de hond' en zegt: '*ie* betekent *hond, ie = hond*'. Maar dat over die boog van *hond* naar *ie* een proces plaats greep, een vervaging van het zintuiglike, een vereenzaming (en tegelijk een verzwakking) van het *on*zintuiglike, een vereenzaming die nog erger wordt bij een eventuele verandering van *ie* in *ze* (= honden) en weer erger van *ze* tot *het*, dat begreep ie niet, want dat is niet zo goed te zien als een hond met vier poten, kop en staart. Vandaar ook dat als ie plotseling komt te staan voor het geval dat het vnw. 'het' *alle* zintuiglike inhoud mist zoals in 'het regent', BRUGMANN met verbijstering is geslagen en als een verdwaasde de pelgrimstaf grijpt en een tocht begint naar het verre land, dat sinds lang niet meer bestaat, het Heilige Oord, waar overoude taalelementen d'r 'Oorsprong' namen.

Zullen we tot slot een vuurwerk afsteken ter ere van *onze* taalkunde, de psychologiese? Dat lijkt me gewaagd. Het zal in de toekomst niet moeilik zijn een beschouwing te wijden aan 'De zwakke plek van een psycholoog', want de psychologiese taalkunde zoals ie door mannen met even groot gezag als dat van BRUGMANN, is gangbaar gemaakt, vertoont bedenkelike symptomen. Het zgn. 'psychologiese onderwerp', een ding waarin, getuige de naam, de taalkunde-van-nu vooral z'n karakter openbaart, vind ik een onding van verstandelike belichting. Vooral uit beschouwingen, die één enkel 'psychologies' zinsdeel eens breedvoeriger bespreken, blijkt dat duidelik; nog nooit heeft zo'n beschouwing in mij de rust nagelaten die het blijvend resultaat is van een werkelike verklaring Integendeel! En daarin zie ik voor mij een bewijs te meer van wat mij ook uit andere omstandigheden al lang zeker lijkt, dat n.l. de psycholoog zich zal hebben te hervormen of dat ie anders, na de technikus, op zijn beurt de hegemonie zal moeten afstaan aan een derde.

Maar profeteren is ook gewaagd. Toch hoop ik eens op de zaak terug te komen, als ten minste mijn rustig doordenken over eenzelfde onderwerp bijval kan vinden in een tijd, waar beweging het enige parool is, beweging ook in ons zelf, om zo in alleman de kracht te kweken die eens een aanmerkelik deel van onze kultuur zal kunnen verwoesten.

In die gesteltenis wordt ook op eigen manier gedacht;

In die gesteltenis betekent o.a. het woord 'psyche' alleen maar 'gevoel'. 'Psychologies' zijn vooral dingen als ontevredenheid over de duurte en psychologies heten de wetten die, ingediend op het juiste 'psychologiese moment', de ontevredenheid een ogenblikje zullen wegnemen. Psychologies is vooral ook de liefde en de haat, blinde verering en blinde wraakzucht, gevoelens die zich openbaren in melodie en ritme van de menselike stem, in de bewegingen van het menselik gelaat, maar ook in de beweging van een schokkende tijgerhuid, in het geluid van een brullende leeuweborst;

in die gesteltenis past ook wat men door 'psychologiese taalkunde' verstaat, een taalkunde die dikwels vergeet dat onze kultuur in een stadium is gekomen, waar menselike zielsopenbaringen niet meer op bevredigende wijze zijn te belichten dan door ze te splitsen in twee groepen, resp. onder de hoofden Gevoel en Verstand. Wie de eerste groep gewelddadig uitbreidt ten koste van de laatste, die brengt de mensen teruguit[1]; zulke taalkundigen, die hun psychologie ver-

1) Tot m'n verrassing vond ik in *Anthropos* 1911 blz. 361 de volgende woorden van VAN GINNEKEN: 'Und ich will bei dieser Gelegenheit wohl verraten, dass auch ich seit Jahren in die Entwicklungs- und Entartungsgeschichte des menschlichen *Geistes* das Endziel meiner psychologischen Sprachstudiën gestellt habe.' Ik onderstreep het woord *Geist* omdat het m.i. veel goed maakt van wat ons in andere geschriften als *te* psychologies zou kunnen tegenstaan. Op het laatste kom ik terug.

kondigen met een welsprekendheid en een overtuiging alsof nu toch eindelik het Duizendjarige Rijk gekomen is, die moeten maar oppassen dat ze zelf niet eenmaal verdwijnen in de prachtige tijgerhuid, die ze eens zo aan het trillen brachten;

in die gesteltenis past ook de opvatting waarbij men van ‘psychologies onderwerp’ spreekt en dan soms het meest beweeglike en veranderlike zinsdeel op de troon van het meest rustige en meest intellektuële zinsdeel verheft, op de troon van het ‘Onderwerp’.

PH.J. SIMONS.

Kroniek en kritiek.

Averechtse voorlichting van het buitenland omtrent de Nederlandse letterkunde.

Omstreeks 1895 kon men alom onder het opgroeiende geslacht de mening horen verkondigen dat onze letterkunde vóór 1880 ‘niets’ was geweest, maar dat nu een tijdperk van ongekende bloei aangebroken was. Onder de bekoring van de verrassende schoonheid van een jonge vers- en prozakunst, onder de suggestie van het machtig woord van een VAN DEYSSEL was dat volkomen begrijpelik. Juist in tijden van nieuwe opbloei is zulk een verheffen van het heden ten koste van het verleden een zeer gewoon verschijnsel. Sedert zijn er vijf en twintig jaren voorbijgegaan, een voldoende tijd om tot een meer bezonken oordeel te komen. Daarom verbaasde het ons, onlangs een van de besten onder onze jongere critici dit oordeel klakkeloos te horen herhalen. Onder de titel *De Nieuwe Europeesche geest in kunst en letteren* (1920) verscheen een bundel opstellen, verzameld door DIRK COSTER, die daarin zelf een beschouwing gaf over *De ontwikkeling der moderne Nederlandsche litteratuur*, bestemd om in vertaling aan buitenlandse lezers voorgelegd te worden. Daarin leest men o.a. op blz. 24: ‘De gave der directe spraak, die eenmaal in het “Wilhelmus” zijn uiterste intensiteit bereikt had, verstierf in het Holland van de 18de en de 19de eeuw, verstierf zoo absoluut, als wellicht in geen ander land is mogelijk geweest. De litteraire taal in Holland verstarde tot een zwaar-versierd cliché.’

‘.... De nationale litteratuur werd tot een karikatuur, zoo volkomen en zoo tragisch, dat zij bijna een fascineerend raadsel wordt. Geen mensch sprak meer het gewone menschelijke woord, het woord op den adem der ziel gedragen. Geen mensch kende meer de zucht der liefde, of den teeren kindertoon van de herboren Christelijke ziel.

Deze collectieve litteraire waanzin, deze absolute onmacht zich persoonlijk bewust te worden in het woord, heeft bijna twee eeuwen geduurd. En werd door een opleving gevolgd, zoo hartstochtelijk en universeel, als bijna evenzeer weergaloos is in de litteraire geschiedenis van Europa.’

Dit krasse oordeel, dat men afkomstig zou wanen van iemand die zich nooit verwaardigd had van onze oudere letterkunde kennis te nemen, wordt verzacht in een voetnoot: ‘Natuurlijk waren or reeds voorteekenen geweest’, nl. hier en daar bij STARING, BILDERDIJK en BELLAMY. POTGIETER'S kunst blijft intussen ook daar gekarakteriseerd als een ‘machteloos en hulpeloos terugsmachten naar de 17de eeuw.’ Het proza van BAKHUIZEN, GEEL, HUET, FRUIN, DES AMORIE VAN DER HOEVEN, ALLARD PIERSON moet buiten beschouwing blijven, zegt de schrijver, omdat hij zich streng wil houden aan wat in Nederland ‘de litteratuur’ heette. Ook deze laatste uitlating zal menigeen vreemd doen opzien. Heeft de litterair-historicus zich te storen aan wat ‘men’ tot de litteratuur gelieft te rekenen? Zou een Fransman er licht toe komen, om die reden bij een beschouwing over litteraire kunst SAINTE-BEUVE, TAINE of RENAN op zij te schuiven? En gaat COSTER niet nog verder dan ‘men’, wanneer hij de litteratuur schijnt te vereenzelvigen met de lyriek en de romankunst?

Onze bedoeling is niet, hier een uiteraard onvruchtbare polemiek te openen. In zijn persoonlike voorkeur willen wij niemand belemmeren. Maar nu dit oordeel zo beslist uitgesproken wordt voor buitenlandse lezers, die niet tot een eigen oordeel in staat zijn, omdat werken in onze taal hun ontoegankelik blijven, willen wij tegen het verspreiden van een zo averechtse voorlichting waarschuwen. Als een buitenlandse kunstenaar met voldoende beheersing van het Nederlands, onze letterkunde tussen 1700 en 1880 leerde kennen, zou hij daar geen GOETHE'S of SHELLEY'S ontmoeten, maar wel een aantal schrijvers en schrijfsters, die ook elders terecht met onderscheiding genoemd verdienden te worden. Omgekeerd zou hij na 1880 ook heel wat kaf onder het koren vinden. Zonder te kort te doen aan de betekenis van onze hedendaagse letterkunde, verwerpen wij COSTER'S tegenstelling tussen ‘absolute onmacht’ en ‘weergaloze opleving’ als schromelike overdrijving en kortzichtigheid.

C.D.V.

Woordgeslacht in Zuid-Nederland.

Op het Gentse filologen-kongres (19 Sept. 1920) hield Dr. ROGGEN van Gent een voordracht over *Het geslacht der zelfstandige naamwoorden*. Het programma gaf daarvan de volgende samenvatting:

'Spraakkunst is in hoofdzaak constatatiewetenschap. Wij stellen vast dat er, wat betreft het geslacht der naamwoorden in de spreektaal, geen eenheid "meer" bestaat op Nederlandsch taalgebied:

I. Zuid-Afrika kent alleen *de*-woorden;

II. Noord-Nederland (benoorden den Moerdijk) heeft *de*- en *het*- woorden;

III. Bezuiden den Moerdijk (in Noord-Brabant, in Hollandsch-Limburg en in Vlaamsch-België) bestaan de drie geslachten.

De eerste twee groepen vragen om een spelling in overeenkomst met de spreektaal.

Zullen wij, Vlaamsche leeraren, dan nog voortgaan met uren te verliezen bij het aanleeren van de geslachten volgens DE VRIES en TE WINKEL?

Is het niet te verkiezen de leerlingen in dit opzicht zooveel mogelijk vrije keus te laten en hen het in de spreektaal gebruikte geslacht spontaan te laten schrijven?

Zou het hier het gepaste milieu en het passende oogenblik niet zijn om een wensch voor een zoo groot mogelijke vrijheid-in-deze uit te spreken?'

De toelichting van deze stellingen is ons nog onbekend. Een brede diskussie schijnt er niet op gevolgd te zijn: men verwees naar het onderzoek van de kommissie uit de Koninklijke Academie. Toch verdient deze wenk van Dr. ROGGEN, die in hoofdzaak met onze opvatting strookt[1)], behartiging. Laat men toch in het opgeven van eenvormigheid geen verbreken van de eenheid zien! De wederzijdse waardering en het gevoel van samenhang tussen de taal van Noorden Zuid-Nederland zal er niet minder om worden, al is er wat meer onderscheiding van *de* en *den*. Wie stoot zich nu aan *mijne, mijnen, 'nen* en *'ne* bij Vlaamse schrijvers, of aan schakeringen in zinsbouw en woordgebruik? Laten de Vlamingen vooral mèt ons het dwangbuis van een klassicisties buigingsysteem afleggen: dat kan slechts het levende taalgebruik en het volksonderwijs ten goede komen.

C.D.V.

1) Zie blz. 169 van deze jaargang.

Boekbeoordelingen.

Victor De Meyere en Lode Baekelmans: Het Boek der Rabauwen en Naaktridders. Bij dragen tot de studie van het volksleven der 16e en 17e eeuwen. Uitgave van Gust Janssens, Antwerpen 1917.

Dat dit aardige boekje, uitgegeven in 1917 (het titelblad van het eerste stuk draagt zelfs het jaartal 1914!), nu eerst op onze boekenmarkt verschijnt, zal wel aan de ontreddering door den oorlog moeten toegeschreven worden. De M. en B. hebben daarin allerlei stukken proza en poëzie bijeengebracht, betrekking hebbende op het leven en bedrijf van het schooiersvolk der 16de-17de eeuw. Zij hopen blijkens de Voorrede 'een gretig onthaal bij den lezer' te vinden, omdat 'het volk van den zelfkant der samenleving in de laatste jaren de aandacht van schrijvers en geleeerden heeft getrokken.' Dit is, als men 'de laatste jaren' wat ruim neemt, inderdaad het geval: zij, die de bronnen van de zoogenaamde volkslitteratuur, vooral der late middeleeuwen, naspoorden, vonden overal op hun weg het talrijke internationale gild der vagebonden: verloopen papen en klerken en zwervende scholieren, het geleerden-proletariaat dier dagen, voorts bedriegers, kwakzalvers, bedelaars tot dieven en schavuiten toe. Vooral in de woestbewogen 15de eeuw, schijnt dit volkje een ware landplaag te zijn geworden. Frankrijk had tijdens de regeering van Lodewijk XI veel te lijden van de beruchte Coquillards, waarmede o.a. François Villon in verbinding moet hebben gestaan. Zoo werd omstreeks het einde der 14de eeuw de streek van den Boven-Rijn geteisterd door een bende 'Rote und Schwarze', die er zoodanig huishielden, dat Bazel, Straatsburg en andere steden en Heeren in 1391 een bond tot verweer sloten. Uit dezen tijd dagteekent waarschijnlijk het 'Basler Ratsmandat gegen die Gilen und Lamen'[1)], de bron, waaruit alle latere geschriften van dien aard hebben geput. Het is, zooals de titel aangeeft, een ambtelijk geschrift, dat 24 soorten bedelaars en

1) Met het Liber Vagatorum, afgedrukt bij Avé-Lallemant, *Das deutsche Gannertum*, I, 117-213.

bedriegers opsomt en beschrijft, waarbij zich een proeve van boeventaal en een vocabularium aansluit. Het is, naar het schijnt, aan De M. en B. onbekend gebleven; het *Liber Vagatorum* uit het einde der 15de eeuw[1], door AVÉ-LALLEMANT toegeschreven aan SEB. BRANDT, door SPIEGEL aan diens vriend JOHANN BERGMANN VON OLPE, volgt het Ratsmandat op den voet, maar voegt er 4 nieuwe types, benevens 'conclusiones, exempla en notabilia' bij. Den inhoud van dit boek heeft PAMPHILUS GENGENBACH zeer slordig op rijm gebracht in zijn 'Bettlerorden'[2]. Behalve deze moraliseerende prozageschriften van ambtelijke en burgerlijke zijde hebben wij ook dichterlijke schilderingen van het zwerversleven uit de kringen van het geleerde proletariaat, de 'scolares vagi' zelf. Daartoe behooren, wat Nederland betreft, verschillende stukken van de, door de M.d.N.L. in 1899 herdrukte *Veelderhande geneuchelyke Dichten, Tafelspelen ende Refereynen* (Antwerpen, JAN VAN GHELEN, 1600), met name de Aernouts-gedichten. Een deel daarvan is tegen het einde der 15de eeuw te Keulen in nederrijnsche vertaling verschenen onder den titel: *Der boven orden*, zooals ik in mijn uitgave van dezen en twee andere Keulsche wiegedrukken[3] heb aangetoond. Ik stelde daarbij in 't licht, dat deze boevenpoëzie een voortzetting is van de me. latijnsche vagantenlitteratuur; in een opstel over deze laatste (Neoph. V, 76) is dit nog nader uitgewerkt en toegelicht.

Het hier aangekondigde boek bestaat uit drie deelen, afzonderlijk gepagineerd, en, wat de twee eerste stukken betreft, met afzonderlijk titelblad (reproductie naar het origineel):

1) *Der Fielen, Rabauwen oftder Schalcken Vocabulaer* enz. Ghedruct Thantwerpen by Jan De Laet in die Rape. Anno. M.D. LXIIJ. (De approbatie van den Censor (blz. 70) is echter gedagteekend 30 Sept. 1547).

2) *Kluchtige Calliope, uytbeldende, Den Aert, Eygenschappen, ende manieren der Arme Bedelaeren* enz. t'Handtwerpen bij Jacob van Ghelen op d'Eyer-marckt, in den Vogel-Heyn. Anno 1651 (47 blz.).

3. *Liederen van Fielten, Rabauwen en Schamele Liefde-Gezellen*, gevolgd door een 'Naschrift' (84 blz.).

1) Niet, zooals De M. en B. volgens de Bibl. Belg. aannemen, in 1509. Zie daarover N. SPIEGEL, *Gelehrtenproletariat und Gannertum*, Schweinfurt 1902.

2) Goedeke, P. GENGENBACH, Hannover 1856.

3) FRANTZEN und HULSHOFF, *Drei Kölner Schwankbücher aus dem XVten Jahrhundert: Stynchyn van der Krone. - Der boiffen orden - Marcolphus.* Utrecht, Oosthoek, 1920.

Het geheel is opgeluisterd met reproducties der oude houtsneden.

Het eerste boek bestaat uit een ‘Prologhe’ en vier deelen: 1) een lijst van Bargoensche woorden; 2) een beschrijving van 28 (de Prologhe spreekt van 20!) types van bedelaars en landloopers met eenige ‘exempels’; 3) ‘leeringen en notabilia’, vervolg en aanvulling van het voorafgaande; 4) een opsomming van candidaten voor het ‘Gasthuys’. Het is aan de aandacht der uitgevers niet ontgaan, dat dit boek een ‘getrouwe, ietwat vermeerderde navolging’ van het *Liber Vagatorum* is, althans wat de eerste drie deelen betreft; n°. 4 is een Nederlandsch origineel en ook in de *Veelerh. G.D.* te vinden achter de Aernoutsgedichten (blz. 126-141). De Duitsche oorsprong van no. 1 - 3 is trouwens voor iederen lezer merkbaar door de namen der bedelaarstypen, als Grantnere, Dutsere, Schleppere, door Germanismen als wandelschap = wanderschaft (blz. 25), en farnder scholier(27). In verband hiermede staat zeker het groote aantal drukfouten. Het is niet duidelijk, of deze uit het origineel zijn overgenomen; zoo ja, dan hadden zij toch verbeterd moeten worden, desnoods aan den voet der blz. Zoo vind ik blz. 23 (Exempel): ‘die was te Olms’ l. Ulm; blz. 24 over de Debisseren, die quasi voor kerken collecteeren: ‘sy versamelen ende brengen dat tot eenen Godtshuyze, dat onder der moesen leyt Muylbrum gheheeten’; l. ‘noesen’ en ‘Muylbronn’. ‘Maulbrunn unter der Nasen’ is de mond, die van de aalmoes gelaafd wordt! Blz. 29 staat ‘met vi pont’ l. twi; blz. 36 ‘Kitsbubel’ i. pl. v. Kitzbühel: 37: bregetzerwalt voor Bregentzerwald; ‘Mansnetus’ v. ‘Mansuetus’; 51: ‘Gensscheerders’ l. ‘Gemsscheerders’. In het 4de deel vindt men niets dergelijks.

De *Kluchtige Calliope* verraadt reeds door den titel, de met Latijnsche citaten doorspekte opdracht aan H H. Armmeesters en de Alexandrijnen der ‘Voor-Reden’ den geleerden Auteur. Het is een lang gedicht van ± 200 zesregelige strofen, in het midden onderbroken door een ‘Liedeken’ over kwade wijven en mannen in het huwelijk, dat de dichter zegt van een paar straatzangers gehoord te hebben. Hoewel van geringe kunstwaarde, is het interessant om de uitvoerige en levendige schildering van de internationale bedelaarstypes, die voor de Groote Processie van O.L. Vrouw te Antwerpen zijn samengestroomd: Walen, Ieren, Engelschen, Spanjaarden, en verder mannen, vrouwen en kinderen van allerlei slag en bedrijf: ware en valsche zieken en verminkten, zigeuners, muzikanten, St. Jacobsgangers, invaliden, mitsgaders studenten uit Leuven en Douay; dat alles wemelt door elkaar en verspert de straten, deuren en portalen. Geheel in den geest van den tijd is het inlasschen van allerlei talen:

Koeterwaalsch, Fransch, Spaansch, Iersch en - in den mond van den student uit Douay - Latijn. Het is alsof wij de voorheen in nuchter proza beschreven kornuiten nu in levenden lijve voorbij zien trekken. Jammer dat ook hier de typographische uitvoering te wenschen overlaat. Vooreerst is de interpunctie veelal gebrekkig, soms geheel verkeerd, zooals aan het einde der 1ste str. blz. 11 en der 2de str. blz. 16, waar punt voor komma en omgekeerd staat. Ook drukfouten zijn er te veel, en zeer storende: blz. 10 str. 3: net de bloote beene 1. met; blz. 11 str. 1 mer vreest 1. men; blz. 13 str. 3 vloock 1. volck; blz. 14 str. 2: 't kraeghskens 1. kraeghsken; En 'k lagh 1. En 't lagh; blz. 17 str. 1: op ver maer 1. naer; blz. 18 str. 4: Hildalgo 1. Hidalgo; blz. 19 str. 2: vua 1. una; str. 3: ottos 1. otros; blz. 24 heeft de dichter gerijmd songh: ghong, niet ghing! Blz. 32 str. 2: amicis carco 1. careo; str. 3: sumno 1. somno; facculo 1. sacculo; pancos 1. paucos. Voorts 2 maal Donway v. Douway. Maar ook na verbetering van deze feilen is de tekst vaak moeilijk te verstaan, misschien ook bedorven, en waren eenige aanteekeningen wel wenschelijk geweest. Intusschen zijn wij den uitgevers toch dankbaar voor het geschonkene, en hopen, dat iemand zich er eens toe zal zetten, deze soort litteratuur, voorzoover zij op Nederlandschen bodem is gegroeid, te verzamelen en in haar onderlingen samenhang en haar verband met soortgelijke voortbrengselen buitenslands te beschouwen.

Utrecht.

J.J.A.A. FRANTZEN.

Lode Baekelmans: Oubollige Poëten (Uitgeverij 'Mercurius' - Antwerpen - Leiden - 1920).

Dit smakelik gedrukte bundeltje, een zestal opstellen met portretten en platen, noemt de schrijver bescheiden: 'snuffelwerk over Oud-Nederlandsche zelfkantdichters, een uitspanning in verloren uren.' En hij voegt er bij: 'Volksleven en menschen uit vroeger tijden, het broze en ijdele levensspel van vreemde sinjeurs is zoo aantrekkelijk.' De bedoelde 'poëten' zijn: MAANTJE VAN DER BURG, DE NEYN, 'een pierewaaier uit de 17de eeuw', JACOB CAMPO WEYERMAN, JAN GOEREE, 'een snaaksche plaatsnijder', GIJSBERT TIJSENS en JAN DE REGT. Het is begrijpelik dat de schilder van het Antwerpse volksleven, die zich vroeger tot VAN FOCQUENBROCH aangetrokken gevoelde[1)], met genoegen in de vergeten dichtbundels van deze rijmelaars snuffelde en er menig aardig trekje, menige tekenachtige biezonderheid uit opdiepte. Als bronnen voor het volksleven zowel als voor de oude volkstaal hebben ze onmiskenbare waarde.

C.D.V.

1) Zie *N. Taalg.* VI, 59.

Uit de tijdschriften.
(September - Oktober.)

De Gids. Sept.

H.C.M. GHIJSEN vervolgt haar uitvoerige studie over *Aagje Deken in haar Amsterdamschen tijd* (1741-1777).

Okt.

In een beknopt slot van haar studie over *Aagje Deken* geeft Mej. GHIJSEN een samenvatting van haar ontwikkeling op het tijdstip dat zij BETJE WOLFF leert kennen. ‘Zij had in MARIA BOSCH het stervensverlangen verheerlijkt’; ‘ook haar andere vriendschappen waren doordrenkt geweest van een, dikwijls onechte, geringschatting dezer wereld’. ‘Haar horizon bleef langen tijd beperkt tot het stille wereldje van peinzende godsvrucht, waarin zij was grootgebracht. Maar gelijk haar vriendin heeft zij op haar eentoniger levensweg schijn en wezen leeren onderkennen; heeft zij, strijdend, haar eigen levenswaarheden veroverd. Op zeer belangrijke punten toonen deze haar geestverwantschap met BETJE WOLFF. Haar verstandsovertuiging op godsdienstig gebied had zich sinds haar jeugd geleidelijk in vrijzinnige richting ontwikkeld en zij bleef deze overtuiging van oud-vaderlandsche vrijzinnigheid en verdraagzaamheid onveranderlijk getrouw. Gemakkelijk ontmoette zij op dit terrein haar vriendin, ofschoon deze haar persoonlijk, ondogmatisch Christendom gevormd had in een meer moderne en internationale school, door natuurkundigstichtelijke en Deïstisch-rationalistische lectuur daaraan een breeder grondslag had gegeven. AAGJES gevoelsvroomheid daarentegen, in haar jonge jaren overheerschend, toonde zich vooreerst van geheel anderen aard dan het blijmoedig vertrouwen in God en menschen, de levenshlije bewondering over het geschapene, BETJE WOLFF zóó zeer eigen, dat ze zich zelfs deden gelden te midden van de sentimenteel-godsdienstige invloeden, die omstreeks 1765 hun sombere bekoring ook op haar hadden geoefend. Reeds in het weeshuis zeer onwereldsch en zwaartillend, daarna ver weggedwaald in sentimenteele stervensextase en al te nauwgezet-deemoedige zelfbepeinzing, dreigde in AAGJES godsvrucht de kiem van werkdadig, blijmoedig Christendom, in de Collegiantenvroomheid aanwezig, te vergaan: het duurt lang eer zij het onechte in haar levenshouding erkent en zich van dadenloos-sombere

tot betrachtend-blijmoedige godsvrucht begint te keeren.' Na die omkeer wordt dan de vruchtbare samenwerking met haar nieuwe vriendin mogelik. - J. HUIZINGA opent een reeks *Renaissancestudiën* met een uiteenzetting van *Het Probleem*. Deze brede beschouwing van de renaissancestromingen in het West-Europese geestesleven is natuurlik ook voor de geschiedenis van onze letterkunde van belang. - J.C. BLOEM bespreekt de jongste bundel van ALBERT VERWEY: *Goden en Grenzen*; hij verwondert zich over de ongelijkmatigheid in het werk van deze dichter, die als criticus zo diep-indringend anderen beoordeelt, maar neemt hem als belangrijk kunstenaar in bescherming tegen de onwil en onjuiste beoordeling die hij te dikwels moet ondervinden.

Groot-Nederland. Okt.

FRANS COENEN vervolgt zijn *Studiën van de tachtiger Beweging*, en betitelt dit gedeelte: *levenslust, levensviering, levenszwijmel*. Nadat hij in de vorige hoofdstukken het individualisme in de leuzen van de tachtigers heeft doen uitkomen, toont hij aan dat het naturalisme, hoewel schijnbaar er aan tegengesteld, er verwantschap mee bezit. Achter het naturalisme schuilt het pessimisme: het is levensbelangstelling en tevens levensafkeer. Feitelik begint het nieuwe proza bij NETSCHER en COOPLANDT; VAN LOOY'S 'schilderlijk aangekeken' werkelikheid behoort bij de impressionistiese schilderkunst; bij VAN DEYSSEL wordt het naturalisme tot hartstochtelik subjectivisme, tot zuivere persoonlikheidsuiting. In *Een Liefde* ziet de schr. ten slotte 'zoowel een program als een kort begrip van de Tachtiger kunst, een proeve van haar vermogen en van haar falen'. Het was immers 'op zich zelf wel tragisch, achteraf beschouwd, dat de groote vierder van het naturalistisch epos hier in het eigen lyrische bleef steken, en, uitgegaan tot de wereld der menschen, geen ander tehuis vond dan de eigen ziel. Is dit niet als onwillekeurig verbeeld door het Mathilde-verhaal, het verhaal van de eenzame ziel, die in haar hooge vlucht alle verband met de aarde verloor en als Icarus met verbrande vleugelen te pletter viel? En beteekent het niet, van het eerste levensmoment af, de eenzijdigheid, de eenzijdige grootheid van deze individualistische beweging, die alleen in zichzelf leven en kracht won, maar er nooit in slaagde de menschen-wereld meer dan uiterlijk te doen doordringen en te doen meeleven'. - J.L. WALCH bespreekt de gedichten van A. VAN COLLEM, nl. zijn *Nieuwe Liederen der gemeenschap* en *Het Wonder*.

De Nieuwe Gids. Okt.

In de *Literaire Kroniek* bespreekt W. KLOOS

de *Opstandige liederen* van A. VAN COLLEM en de bundel *Voorbij de wegen* van A. ROLAND HOLST.

Onze Eeuw. Okt.

J. DE VRIES trekt een opmerkelike parallel in een beschouwing over *Ibsen en Heyermans*.

Vragen van den dag. Sept.

JOH. REDDINGIUS schrijft over de *Jeugdjaren* van J. WINKLER PRINS.

Okt.

Behalve het vervolg van bovengenoemd stuk bevat deze afl. een artikel van E.M. TEN CATE over de religieuse overtuiging van H. ROLAND HOLST, gelijk die uit haar *Verzonken Grenzen* blijkt.

De Tijdspiegel. Sept.

S. KALFF bespreekt, met aardige voorbeelden, de *Zonderlinge doop- en familienamen*.

Den Gulden Winckel. Okt.

P.H. RITTER Jr. beoordeelt *Brusse's vijf en twintig jaar onder de menschen*: hij prijst deze ‘reportage’, die gedragen wordt door modern literatuurbesef en onbevangenheid tegenover het leven. - W. GOSLER herdenkt *Willem Levinus Penning* bij zijn tachtigste geboortedag.

Nederland. Okt.

J.B. MEERKERK zet zijn studie over *E.J. Potgieter* voort in een hoofdstuk, getiteld *Van de liefde*. Hij stelt daarin opnieuw de vraag waarom POTGIETER ongehuwd bleef, en zoekt de oorzaak in fierheid over een onvervulde liefde, naar zijn gissing, voor een dame boven zijn stand, die hij in Vlaanderen vóór 1830 ontmoet zou hebben en die hij niet durfde vragen. Aan het slot oppert de schr. nog een nieuwe gissing, nl. dat zelfverwijt hem weerhouden zou hebben om een meisje te vragen.

Museum. Aug. - Sept.

D.C. TINBERGEN beoordeelt de kleine uitgave, die J. ENDEPOLS bezorgde van *Sunte Patricius' Vagevuer*. - J.A.N. KNUTTEL oordeelt ongunstig over de studie waarin J. PRINSEN zijn opvatting gaf van G.A. BREDERO'S karakter en kunst. - In een bespreking van E. ROOTH'S boek over *Eine westfälische Psalmenübersetzung* maakt G.G. KLOEKE juiste methodiese opmerkingen, die ook voor de bestudering van Nederlandse dialekt-teksten van belang zijn.

Germanisch-Romanische Monatschrift VIII, afl. 5-6.

F. SOMMER begint een belangwekkend artikel over *Stimmung und Laut*.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Sept.

JAC. VAN GINNEKEN publiceert zijn belangrijke lezing *Over dialectstudie*, gehouden op de jaarvergadering van 'Letterkunde'. Hij toont aan dat wij op dit gebied 'zeer merkbaar bij het buitenland achter staan', tot schade van onze taalwetenschap. Allerlei verschijnselen, zowel in de algemene als in de hedendaags-Nederlandse taal, zullen pas in het ware licht gezien worden, als men de dialekten grondig leert bestuderen. Op allerlei onderdelen van het uitgestrekte terrein der taalwetenschap toont spr. dit aan, met verwijzing naar buitenlandse, in het biezonder Duitse en Franse onderzoekingen. 'Hoe kan deze achterstand worden ingehaald?' Waarschijnlik het best door de stichting van een nieuw interessant dialektentijdschrift, met een populair karakter. Daarin zouden verschillende groepen van belangstellenden moeten samenwerken: de taalkunstenaars, de leraren en onderwijzers in de moedertaal, de intellektuele bewoners van alle streken waar het dialekt nog een voorname plaats in het maatschappelik leven inneemt, de historici en archivarissen, de geografen.

Zeitschrift für Deutsche Mundarten XV.

G.G. KLOEKE geeft een beknopt histories overzicht van *Die niederländische Mundartenforschung*. Onder de vroege, meestal dilettantiese beoefenaars van de dialektkunde vestigt hij in het biezonder de aandacht op J.H. BEHRNS, die in een bijdrage *Over de Twentsche vocalen en klankwijzigingen* een merkwaardige voorproeve gaf van een histories-vergelijkend onderzoek, en daarmee zijn tijd vooruit was. Zijn besluit is een klacht over de achterlikheid van dit deel der taalwetenschap ten onzent: 'Gerade zur Zeit, wo die Franzosen, Deutschen und Schweizer einer wachsende Fruchtbarkeit auf dialektologischem Gebiete entwickeln, droht die Dialektforschung hierzulande einzuschlafen und zu verkümmern.' Intussen prijst hij VAN GINNEKEN om zijn ijverige propaganda.

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie. Mei.

LEONARD WILLEMS onderzoekt opnieuw en met verrassende uitkomst *Het Bonaventura-raadsel in het leven van Anna Bijns*. Terwijl tegenwoordig vrij algemeen aangenomen wordt dat de naam Bonaventura in Anna's gedichten die van de heilige Bonaventura is, betoogt WILLEMS dat JONCKBLOET gedeeltelik gelijk had, toen hij daarachter de geliefde van haar jeugd zocht. Hij wijst er op, dat Anna Bijns volstrekt geen biezondere verering voor Bonaventura had, maar zijn betoog staat sterker, omdat hij kan aantonen dat 'Anna Bijns zelve de namen heeft willen wegmoffelen': van een

referein van 1528 kennen we namelik een tweede redaktie waarin de naam Bonaventura voor den dag komt. Van biezonder belang is in dit verband een referein (Boek III, N°. 42) dat een gebed bevat voor de rust van een gestorven vriend, omdat juist daar de slotstrofe de naam van ‘haar onvergetelijken vriend’ Bonaventura bewaart. Toch durft de schrijver, ‘alles wel gewikt en gewogen’, zich nog niet stellig vóór de vereenzelviging verklaren: ook alle bezwaren tegen zijn eigen betoog brengt hij aan het slot van zijn artikel ter sprake.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Okt.

Van een opstel over *‘Louter Lekoris’, een levende geheimtaal* geeft J. MOORMANN voorlopig de inleiding, waarin hij vertelt, dat hij zijn materiaal te Goor, een centrum van paardekooplui verzamelde, en de litteratuur over het onderwerp opsomt. - GERLACH ROYEN vervolgt zijn grondige studie over *Woordgeslacht* met een beschouwing over '*t substantief in 't middelnederlandsch*. Aan 't einde stelt hij vast: ‘'t genus der woorden houdt innerlijk verband met hun fleksie. Wijziging in fleksie kan niet zonder invloed blijven op 't woordgeslacht.’ - A.J. VAN HUFFEL Jr. tekent uit een buitenlandse studie aan, dat het drama *Roode en witte roos of Lankaster en York* van LAMBERTUS VAN DEN BOS een vertaling moet zijn van een verloren gegaan Engels drama. - H.H. KNIPPENBERG bespreekt het belangrijke postume werk van WORP over de *Geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg*. - L.C. MICHELS beoordeelt uitvoerig de Mnl. biografieën, door D. DE MAN als proefschrift uitgeven, met de titel *Hier beginnen sommige stichtige punten van onsen oelden zusteren*. Bij de tekst en de toelichting maakt hij menige nuttige kanttekening.

Het Boek. Okt.

G.A. EVERS deelt een en ander mede over *Reyer Pauwelsz., de Utrechtsche boekbinder en rederijker*, van wie een *Spel van de cristenkercke* weldra als proefschrift in druk zal verschijnen. Uit archivalia heeft hij bovendien allerlei biezonderheden opgediept over het rederijkersleven te Utrecht in de 16de eeuw en over vertoningen door scholieren op de stadhuisbrug.

C.D.V.